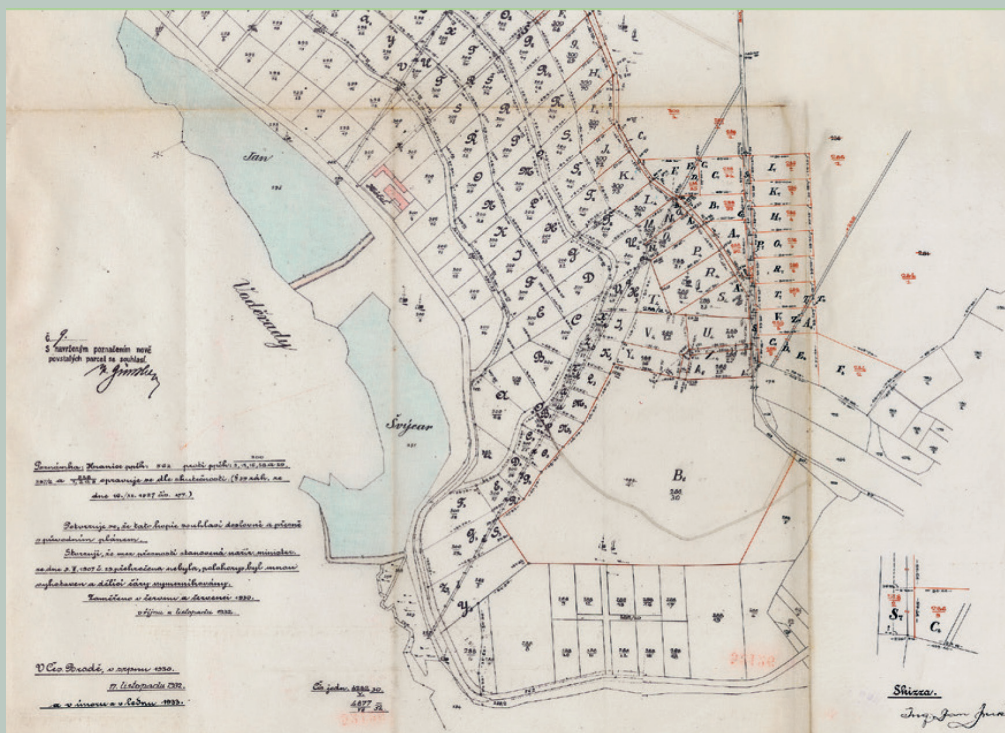

Historie mezinárodních vztahů

Susanne Keller-Giger / Rupert Quaderer

Susanne Keller-Giger / Rupert Quaderer

Lichtenštejnsko, české země a Československo
Historie mezinárodních vztahů

Edice Česko-lichtenštejnské komise historiků

Svazek 6

Česko-lichtenštejnská komise historiků

Členové:

Peter Geiger, Schaan, spolupředseda
Tomáš Knoz, Brno, spolupředseda
Eliška Fučíková, Praha
Catherine Horel, Paříž
Johann Kräftner, Vídeň
Marek Vařeka, Ostrava (až do června 2012)
Ondřej Horák, Brno (od července 2012)
Thomas Winkelbauer, Vídeň
Jan Županič, Praha

Asistentky:

Sandra Wenaweser, Schaan
Petra Sojková, Brno

Studie v tomto svazku jsou výsledkem výzkumu Česko-lichtenštejnské komise historiků.

Susanne Keller-Giger, Rupert Quaderer

Lichtenštejnsko, české země a Československo

Historie mezinárodních vztahů

Amt für Auswärtige Angelegenheiten

Vaduz 2015

Ilustrace na obálce: Situační plán k parcelaci určených stavebních ploch v Jevanech u Prahy, jež byly zabaveny knížeti v průběhu první československé pozemkové reformy a nuceně odprodány roku 1932 (viz strana 111). Mapa z roku 1932. (Národní archiv Praha, NA SPÚ-VS, kt. 2768, I-B2)

Návrh obálky: Jaroslava Marvanová

Z německého originálu: *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*, vydaného ve Vaduzu v roce 2013 (ISBN 978-3-906393-70-4), přeložila Mgr. Hana Jadrná Matějková.

Pro Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Liechtenstein k vydání připravila Masarykova univerzita.

Vytištěno v České republice.

© 2015 Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Liechtenstein, Vaduz

ISBN 978-80-210-8378-3

ISBN 978-80-210-8012-6 (brož. vazba)

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.M210-8012-2015

Obsah

Předmluva k českému vydání	7
Předmluva	11
I	
<i>Susanne Keller-Giger</i>	
Dvě země – jeden knížecí rod	
Příspěvek k proměnlivé historii vztahů mezi Lichtenštejnskem a českými zeměmi, Československem a Českou republikou	13
II	
<i>Rupert Quaderer</i>	
Lichtenštejnsko a Československo po první světové válce	169
O autorech	244
Publikace Česko-lichtenštejnské komise historiků	245

Předmluva k českému vydání

Česko-lichtenštejnská komise historiků vznikla roku 2010 na základě memoranda, jež bylo součástí jednání o navázání diplomatických vztahů mezi Českou republikou a Knížectvím Lichtenštejnsko. Jejím hlavním úkolem bylo nezávisle na krocích politiků a diplomatů se zabývat stěžejními otázkami v komplikovaných dějinách česko-lichtenštejnských vztahů, resp. dějinách Lichtenštejnského knížecího domu v českých zemích. Základní pracovní metodou komise bylo uspořádání série workshopů, které se zabývaly nejzávažnějšími tématy a otázkami dějin Lichtenštejnu a historie česko-lichtenštejnských vztahů. Do centra zájmu se dostávaly takové fenomény, jakými jsou místa paměti, konstrukce obrazu, historické kontinuity a diskontinuity, ale také dějiny konfiskačních a restitučních procesů ve vzdálené i méně vzdálené minulosti, historická role uměleckých děl a sběratelství jako prostředku rodové reprezentace, popř. otázky spjaté s první pozemkovou reformou, poválečnými prezidentskými dekrety a diplomatickými vztahy mezi Lichtenštejnem a Českou republikou a jejími předchůdci. Nezanedbatelnou součástí práce Česko-lichtenštejnské komise historiků bylo vypsání několika výzkumných projektů. Pod gescí české strany vzniklo několik studentských a doktorských projektů, které byly spolufinancovány Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity. Jejich výsledky zazněly formou referátu na výše zmiňovaných workshopech a byly publikovány ve sbornících vydaných komisí. Naproti tomu lichtenštejnská strana si vzala na starost vypsání rozsáhlejších standardních výzkumných projektů, jejichž výstupem byly obsáhlejší stati tematicky řazené do několika skupin a vydávané v podobě specializovaných monografií. Tyto publikace byly původně vydány v německém jazyce, nyní je českým čtenářům předkládán jejich překlad do češtiny.

Protože autoři předkládaných publikací jsou až na výjimku lichtenštejnští, švýcarští a rakouští autoři a také vzhledem k původnímu určení textů spíše pro lichtenštejnské čtenáře, bylo potřeba přistoupit k některým drobnějším redakčním úpravám. Česká redakce zásadním způsobem nezasahovala do textu ani do poznámkového aparátu. Jednotlivé texty v rámci českého vydání neprošly procesem odborného recenzování. Nebyly ani modifikovány informace, které jsou evidentně určeny spíše čtenáři, jenž detailně nezná nuance českých či středoevropských dějin. Podobně nebyly doplňovány prameny a literatura, o které se autoři v některých případech nemohli opřít například vzhledem ke své jazykové kompetenci.

Předkládaná publikace vyšla v německé, resp. lichtenštejnské mutaci roku 2013 jako šestý svazek spisů Česko-lichtenštejnské komise historiků pod názvem *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei*.

Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen. Autoři statí se tedy zabývají specifickými vazbami mezi dějinami mezinárodních vztahů. Publikace pohlíží na tuto problematiku v širokém časovém i prostorovém rámci. Zabývá se jednak problematikou vývoje majetkových poměrů rodu Lichtenštejnů na území českých zemí, jednak s tímto tématem související problematikou otázky mezinárodního uznání či neuznání Knížectví Lichtenštejnsko od I. světové války jako svrchovaného státu a subjektu mezinárodního práva.

Stat' švýcarské historičky Susanne Keller-Giger (jak lze soudit z vysvětlivek v poznámkách, původně určená především lichtenštejnskému čtenáři) se pokouší přehledovým způsobem a s využitím tabulek vystihnout proměny majetkové držby rodu Lichtenštejnů v českých zemích. Autorka při komponování textu přitom mohla využít svých jazykových kompetencí i zkušeností ze svého dřívějšího výzkumného pobytu v České republice. Výsledkem je zajímavý text, který je v podstatě rozčleněn do dvou základních linií. Jednou z nich je výše zmiňovaný chronologický přehled vývoje česko-lichtenštejnských vztahů a proměn lichtenštejnského majetku, vycházející převážně z předchozích výzkumů členů a spolupracovníků Česko-lichtenštejnské komise historiků. Autorka v tomto výkladu klade důraz na obě pozemkové reformy a na proces konfiskací po druhé světové válce. Zároveň se snaží o vyvážený pohled, v němž paralelně zaznamenává postoje obou zainteresovaných stran. Protipól přehledových částí tvoří speciální exkurz, v němž se Susanne Keller-Giger zabývá detailním výzkumem výše sledovaných historických fenoménů na příkladu osudů poněkud specifického lichtenštejnského statku Kostelec nad Černými lesy ve středních Čechách. V tomto případě jde o pramenný text, založený na studiu v Lichtenštejnském domácím archivu i v Národním archivu v Praze.

Rupert Quaderer je zkušeným historikem, jenž dlouhodobě působil v Liechtenstein-Institut v BERNu, tedy v instituci v určitém slova smyslu podobné české Akademii věd. Quaderer se tradičně zabývá především ekonomickými dějinami Lichtenštejnska, popř. jejich souvislostmi s politickým, mezinárodněprávním a ústavněprávním vývojem. Předkládaná studie vychází podle autorových vlastních slov z jeho starších textů, pokoušejících se na základě studia v lichtenštejnských a švýcarských archivech objasnit okolnosti vstupu Lichtenštejnska po I. světové válce do Společnosti národů. Minimálně v náznaku se tak dotýká i nezanedbatelné role Československa v uvedených událostech, byť bez heuristického záběru na prameny české provenience. Tak či onak, Quadererův text představuje důležitý kamínek do mozaiky dějin česko-lichtenštejnských vztahů, a to obzvláště v kontextu s paralelně publikovanými studiemi Susanne Keller-Giger, Václava Horčíčky a Rolanda Marxera.

V posledních letech, mimo jiné i díky navázání diplomatických vztahů mezi Českou republikou a Knížectvím Lichtenštejnsko roku 2009, se staly různé otázky společných česko-lichtenštejnských dějin předmětem odborných, popularizačních

i publicistických pojednání. Vydavatelé věří, že předkládaný český překlad knihy *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen* napomůže k důkladnějšímu poznání a pochopení této poměrně složité problematiky.

Česko-lichtenštejnská komise historiků děkuje všem spolupracovníkům, kteří se podíleli na vzniku českého vydání předkládané publikace, především překladatelce svazku a redaktorům i dalším pracovníkům Nakladatelství Masarykovy univerzity.

Tomáš Knoz

Spolupředseda Česko-lichtenštejnské komise historiků

Brno, září 2015

V souvislosti s navázáním diplomatických styků mezi Knížectvím Lichtenštejnsko a Českou republikou roku 2009 ustanovily oba státy společnou Česko-lichtenštejnskou komisi historiků. Ta má zkoumat historické vztahy mezi Českou republikou, resp. jejími předchůdci (Království české, Markrabství moravské a Vévodství slezské, Rakouské císařství, Rakousko-Uhersko, Československo) a lichtenštejnským knížecím rodem i Knížectvím Lichtenštejnsko, aby bylo dosaženo lepšího porozumění proměnlivému vývoji společné historie. Komise historiků pořádala vědecké konference a pověřila badatele rozsáhlými projekty. Předkládaný šestý svazek obsahuje dvě z těchto badatelských prací.

Susanne Keller-Giger zkoumala na základě českojazyčných i německojazyčných pramenů a literatury vztahy mezi Lichtenštejnskem, existujícím od roku 1719, českými zeměmi a od roku 1918 Československem. Těžištěm její práce je exkurz podrobně osvětlující aplikaci meziválečné pozemkové reformy na knížecí majetek v Kostelci nad Černými lesy ve středních Čechách. Na tomto příkladu bude patrné, jak složité a po etapách pozemková reforma mezi lety 1918 až 1939 probíhala.

Rupert Quaderer zkoumal vztahy mezi trojúhelníkem zainteresovaných stran, tedy mezi lichtenštejnským státem, knížetem z Lichtenštejna a nově vzniklým Československem po první světové válce. Objasňuje souvislosti mezi finanční tísni knížectví, knížecím majetkem, nezdařeným pokusem o vstup do Společnosti národů, pozemkovou reformou a československým neuznáním svrchovanosti Lichtenštejnska. Teprve po ukončení pozemkové reformy československá vláda roku 1938 lichtenštejnskou svrchovanost uznala. Toto uznání bylo ovšem krátce nato překryto událostmi a roku 1945 znovu nepotvrzeno.

Vydáváme tak prohloubené a detailní výsledky výzkumu vztahujícího se k historickému vývoji komplexních mezinárodních vztahů určené pro další bádání i zaujaté čtenáře.

Předkládaná odborná publikace vyšla v německém vydání jako šestý svazek řady publikací Česko-lichtenštejnské komise historiků ve Vaduzu v roce 2013. Vydány již byly čtyři konferenční sborníky a první odborná publikace, následovat bude ještě další odborná publikace a závěrečná syntetizující zpráva komise historiků.

Komise a autoři děkují archivům a knihovnám i jejich personálu, asistentce komise Sandře Wenaweser, kolegyním a kolegům, nakladatelství *Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein*, tiskárně *Gutenberg* a knihařství *Thöny* za německé vydání knihy.

Česko-lichtenštejnská komise historiků děkuje především autorům Susanne Keller-Giger a Rupertu Quadererovi za kompetentní výzkum, jehož výsledky zde srozumitelně a čtivě představují.

Peter Geiger

Spolupředseda Česko-lichtenštejnské komise historiků

Schaan, listopad 2013

I

Susanne Keller-Giger

Dvě země – jeden knížecí rod

Příspěvek k proměnlivé historii vztahů mezi
Lichtenštejnskem a českými zeměmi,
Československem a Českou republikou

Obsah

Úvod	19
1. Dva regiony – jedna rodina	19
2. Otázka styčných bodů a důsledků	20
3. Výklad ve čtyřech částech	20
4. Odborná literatura a vybrané prameny	21
 1. část	
Lichtenštejnsko a české země od získání panství Schellenberg a Vaduz až do zániku habsburské monarchie (1699–1918)	23
1. Knížectví Lichtenštejnsko výměnou za česká panství	24
a) Zakoupení panství Vaduz výměnou za české panství Bystré (u Poličky)	25
b) Panství Rumburk a cesta k říšskému knížectví Lichtenštejnsko	26
2. Lichtenštejnsko v době absolutismu, aneb strach z „českého otroctví“	27
a) Správa v Lichtenštejnsku po vzoru knížecích držav	29
b) Josefínské reformy v Lichtenštejnsku	30
c) Úředníci znalí „rakouského byrokratického systému“	34
3. Svrchovanost Lichtenštejnska a odchod knížete Jana na moravské statky	37
a) Napoleon dává Lichtenštejnsku svrchovanost	37
b) Mírová smlouva v Schönbrunnu a (údajná) sekvestura v Lichtenštejnsku	39
c) Posouzení událostí	42
4. Kníže a obyvatelé v českých zemích a v Lichtenštejnsku od poloviny 19. století	44
a) Ochrana stavovských zájmů v zemích Koruny české	44
b) Kníže Alois II., konzervativní reformátor v českých zemích a v Lichtenštejnsku	45
c) Kníže Jan řečený Dobrý	47
5. České země v lichtenštejnském tisku (1863–1918)	49

6. Shrnutí	51
2. část	
Lichtenštejnsko a Československá republika od jejího vzniku až do konce druhé světové války (1918–1945)	52
1. Situace v Lichtenštejnsku a dřívějších českých zemích po první světové válce	53
a) <i>Lichtenštejnsko: Nová ústava a změna orientace z Rakouska na Švýcarsko</i>	53
b) <i>Československá republika: napjatá atmosféra a ztroskotání státu pro všechny</i>	55
c) <i>Šlechta v nově vzniklé Československé republice</i>	57
2. Bez pozemkové reformy žádná svrchovanost – marné snahy o lichtenštejnské zastoupení v Československu (1919–1925)	58
a) <i>Finanční naturalizace československých občanů</i>	58
Naturalizace Maxe Egona von Hohenlohe a jeho rodiny	59
Naturalizace manželů Königswarterových	60
b) <i>Zrušení šlechtického stavu a hrozící pozemková reforma</i>	61
Malý exkurs o právu exterritoriality knížat Lichtenštejnů	62
c) <i>Diplomatické kroky v Praze, Bernu a Versailles</i>	63
d) <i>Vyvlastnění majetku rodu Lichtenštejnů bez náhrady?</i>	65
e) <i>Reorganizace ústředního ředitelství</i>	66
f) <i>Svrchovanost Lichtenštejnska jako argument proti pozemkové reformě</i>	65
g) <i>Snahy o zřízení lichtenštejnského vyslanectví v Praze</i>	66
h) <i>Nezdar při přijetí do Společnosti národů a zdrženlivost dohodových mocností</i>	70
i) <i>„Kolodějská otázka“</i>	71
j) <i>Nervozita před zahájením pozemkové reformy</i>	72
k) <i>Pokračování snah o zřízení diplomatického zastoupení</i>	73
3. Od uznání břemen svrchovanosti po státní uznání (1929–1938)	79
a) <i>Oficiální neuznání svrchovanosti a reálná politika</i>	79
b) <i>Krátké období uznání lichtenštejnské svrchovanosti</i>	80
4. Marné pokusy o získání ztraceného majetku (1938–1945)	81
a) <i>Situace v Československu a v Lichtenštejnsku krátce před vypuknutím druhé světové války</i>	81
b) <i>Snahy o navrácení knížecích velkostatků</i>	83

c) <i>Kníže a nátlak SA/SS nebo dobrovolná spolupráce?</i>	85
5. Meziválečné období a Protektorát Čechy a Morava v lichtenštejnském tisku (1918–1945)	85
a) <i>Od československé „sebranky“ po „prezidenta Osvoboditele“</i>	85
b) <i>Nešťastný národ v Protektorátu Čechy a Morava</i>	86
6. Shrnutí	86
3. část	
Exkurz o realizaci pozemkové reformy na panství Kostelec nad Černými lesy	88
1. Odůvodnění exkurzu	88
2. Pozemková reforma a Státní pozemkový úřad	89
a) <i>Cíle a rozsah pozemkové reformy</i>	90
b) <i>Realizace reformy a politická propaganda</i>	92
c) <i>Od sociálněpolitických aspektů po aspekty agrární ekonomické</i>	94
3. Panství Kostelec nad Černými lesy od počátků až po první světovou válku	94
4. Správa knížecích velkostatků v Československu	97
5. Etapy vyvlastňování velkostatku Kostelec nad Černými lesy	98
a) <i>Pozemková reforma v Kostelci nad Černými lesy – přehled v číslech</i>	98
b) <i>Předehra: boj o vedení pozemkové reformy</i>	100
Nákup statků obcemi jako obrana proti hrozícímu zestátnění	100
Jiný „hlad po půdě“	101
Obavy knížecích úředníků	101
Mobilizace majitelů malých pozemků a bezzemků	102
c) <i>Zemědělství: převzetí a přidělování poplužních dvorů</i>	103
Převzetí a přidělování na příkladu poplužního dvora Hošť	104
d) <i>Stavební pozemky: volný prodej lesních parcel u Jevan</i>	110
e) <i>Lesnictví nebo průmysl? Spor o revír Brník</i>	113
f) <i>Lesní parcely: přidělování obcím a lokálním organizacím</i>	117
g) <i>Lesnictví: zestátnění lesů</i>	119
h) <i>Patronátní břemena: složité vyplácení</i>	126
i) <i>Otevřené otázky a snahy o opětovné získání knížecích lesů</i>	128

6. Shrnutí	130
4. část	
Lichtenštejnsko a Československo/Česká republika od konfiskace knížecího majetku až k vzájemnému uznání (1945 až dnes)	132
1. Úplná konfiskace knížecího majetku (1945–1951)	133
a) Situace v Československu po druhé světové válce	133
b) Nové centrum života knížecí rodiny v Lichtenštejnsku	134
c) Obnovení otázky diplomatického zastupování Lichtenštejnska	134
d) Beneš a dekret č. 12	135
e) Konfiskace lichtenštejnského majetku	137
f) Marné intervence	138
g) Žaloba, právní posudky a stížnosti	139
h) Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu z roku 1951	142
i) Vyvlastnění majetku lichtenštejnských občanů bez nároku na odškodnění	143
2. Dlouhá cesta ke vzájemnému uznání (1989 až dnes)	144
a) Nová jednání – nové naděje	144
b) Právní spor a diplomacie I	144
c) Spor o obraz „Velká vápenka“	146
d) Právní spor a diplomacie II	146
e) Obrat směřující k vzájemnému uznání svrchovanosti bez nutnosti vyřešení právního sporu	148
3. Československo/Česká republika v lichtenštejnských médiích od roku 1945	150
a) Od druhé světové války ke komunistickému převratu	150
b) Socialistické Československo – šedá pustina	151
c) Česko-lichtenštejnský konflikt v zrcadle tisku	152
4. Shrnutí	153
Doslov	155
Soupis obcí (české a německé názvy)	159
Prameny a literatura	161

Úvod

Knížectví Lichtenštejnsko a Česká republika jsou od sebe vzdáleny stovky kilometrů. Malá monarchie ležící u Alpského Rýna by se do rozlohy České republiky vešla pětsetkrát. Počet obyvatel Lichtenštejnska je přibližně 37 000, v České republice žije přes 10 milionů lidí. Na území dřívějších zemí Koruny české se dnes mluví česky, v Lichtenštejnsku německy.¹ Navzdory všem rozdílům ovšem existuje něco, co oba státy spojuje: staletá přítomnost knížat z Lichtenštejna na jejich území.

1. Dva regiony – jedna rodina

V polovině 13. století přišli předkové knížete z Lichtenštejna do českých zemí, usadili se a během staletí se zde stali jedním z nejvýznamnějších šlechtických rodů. Až do konce první světové války patřily lichtenštejnskému knížecímu rodu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku pozemky o rozloze více než 160 000 hektarů a mnoho zámků.

Na přelomu 17. a 18. století získal lichtenštejnský knížecí rod panství Schellenberg a Vaduz na okraji habsburské monarchie a dal nově vzniklému knížectví své jméno. Vládnoucí kníže pocházející z této rodiny je dodnes hlavou lichtenštejnského státu.

Ve 20. století, charakterizovaném dvěma světovými válkami, politickými, hospodářskými a společenskými převraty, skončila pro Lichtenštejnsko a jeho majetky v zemích Koruny české dvě stě let trvající společná historie v monarchisticky utvářeném evropském prostředí. Majetková struktura lichtenštejnského knížecího rodu se zhroutila a kvůli ztrátě opory na vídeňském dvoře bylo ohroženo také jeho sociální postavení. Od konce první světové války byla lichtenštejnská knížata kvůli vyvlastňování majetku v dřívějších českých zemích v trvalém konfliktu s Československem a později s Českou republikou. Do víru sporů bylo vtaženo také Lichtenštejnsko.

Československá republika a její nástupnický stát Česká republika se dlouho bránily uznat svrchovanost Lichtenštejnska. Teprve vzájemné bezpodmínečné uznání obou států roku 2009 bezvýhodnou situaci rozpochybovalo. Společně s navázáním

¹ Čísla pocházejí převážně z brožury *Liechtenstein – Tschechische Republik. Ein Vergleich*, 2010 (*Lichtenštejnsko – Česká republika. Srovnání*, 2010).

diplomatických styků byla vytvořena komise historiků, jejímž úkolem je zkoumat společné české a lichtenštejnské historické dědictví. V rámci tohoto projektu také vznikl předkládaný příspěvek.

2. Otázka styčných bodů a důsledků

Středem pozornosti předkládané studie jsou proměnlivé vztahy mezi českými zeměmi, pozdějším Československem a Českou republikou, a Lichtenštejnskem. Analýza začíná zakoupením panství Schellenberg a Vaduz a následným vznikem Lichtenštejnského knížectví, pokračuje přes další tři staletí a je dovedena až do současnosti.

Cílem příspěvku je zodpovědět tyto otázky: K jakým vztahům a důsledkům došlo v průběhu tří set let přítomnosti rodu Lichtenštejnů v obou oblastech? Jaké okolnosti vedly k výraznějšímu zájmu knížete o knížectví, které bylo dlouho ve stínu jeho moravských statků? Co vedlo k tomu, že rodina Lichtenštejnů ve 20. století přesunula centrum svého života z Moravy a Vídně do malé země u Alpského Rýna? Co tvořilo ve 20. století vrcholy a krize ve vztahu mezi Československem, resp. Českou republikou a Lichtenštejnskem? A konečně, jak na počátku 21. století došlo ke sblížení a navázání diplomatických styků?

3. Výklad ve čtyřech částech

Během tří století, jež tento přehledový výklad zahrnuje, proběhlo několik společenských, hospodářských nebo politických zlomů. Rozhodující mezníky pro vztah mezi oběma státy představovaly první a druhá světová válka. Proto je studie rozdělena na tři časově ohraničené části:

První část se věnuje 18. a 19. století až do konce první světové války. Vztahy jsou utvářeny rámcovými podmínkami Evropy stojící na monarchistickém základu, do jejíž struktury jsou začleněny také knížecí statky a knížectví. Studie sleduje především jednotlivé události a témata, u nichž je možné rozpoznat zpětné působení mezi knížecími statky v českých zemích a Lichtenštejnskem. Téměř tu neexistují kontinuační vztahy, snad jen kromě správy knížectví.

Druhá část ukazuje vývoj v meziválečném období a za Protektorátu Čechy a Morava. Velké evropské monarchie se rozpadají a jejich nástupkyněmi jsou mladé republiky jako Československo. Lichtenštejnský knížecí rod ztrácí při pozemkové reformě části svého majetku v dřívějších českých zemích a brání se proti tomu. Tato situace staví před velké zahraničněpolitické výzvy také Lichtenštejnsko.

Jako doplnění druhé části studie, která se zabývá vztahy Lichtenštejnska a Československa v meziválečném období, osvětluje třetí část v podobě většího exkurzu

aspekty konkrétní realizace pozemkové reformy v Československé republice od roku 1919. Jako příklad slouží lichtenštejnské knížecí panství Kostelec nad Černými lesy v Čechách a jeho částečné vyvlastnění v rámci pozemkové reformy. K pozemkové reformě na jednotlivých lichtenštejnských statcích byl zatím proveden výzkum jen v dílčích bodech a vyvstala celá řada otázek: Jak velká byla plocha vyvlastněná lichtenštejnskému knížecímu rodu na panství Kostelec? Kterých ploch a nemovitostí se vyvlastnění týkalo a kterých ne? Jak probíhala jednání? Na koho přešly převzaté pozemky? Co se stalo s patronáty a nadacemi? Jak vysoké bylo finanční odškodnění vyplacené knížecímu rodu? Jaké síly se v jakém okamžiku pokoušely získat vliv na provedení pozemkové reformy v Kostelci? Jaké otázky související s pozemkovou reformou v Kostelci zůstaly až do obsazení Československa na jaře 1939 ještě otevřené? A byly v dalších letech vyřešeny?

Čtvrtá část se zabývá obdobím od roku 1945 do současnosti. Konec druhé světové války znamená konec přítomnosti lichtenštejnského knížecího rodu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a ztrátu všech statků v těchto oblastech. Začíná vleklý právní spor, který je až do roku 2009 sváděn také na diplomatické úrovni.

Na začátku každé části je pro lepší orientaci sestavena chronologická tabulka s vybranými událostmi z obou zemí. Jednotlivé části jsou ukončeny výtahy ze zpráv a komentářů k událostem v českých zemích pocházejícími z lichtenštejnského tisku. Tyto zprávy a komentáře nám od poloviny 19. století umožňují nahlédnout do stupně informovanosti médií i obyvatel knížectví o situaci v oblastech knížecích držav.

Součástí přílohy je soupis obcí, jejichž názvy jsou uvedeny v češtině a v němčině. České země se až do 20. století vyznačovaly dvojazyčností svých obyvatel. To mělo důsledky také pro místní názvy, které lze většinou najít v obou jazycích.

4. Odborná literatura a vybrané prameny

Velký časový úsek představený v této práci vyžadoval u většiny témat oporu v aktuální odborné literatuře. Primární prameny mohly být v širším rozsahu a systematicky využity jen pro vybraná témata. Zde je třeba zmínit především exkurz o pozemkové reformě, k němuž byly studovány a vyhodnoceny zatím téměř nezpracované materiály fondu Státní pozemkový úřad² uloženého v Národním archivu v Praze. Inventář Státního pozemkového úřadu k realizaci pozemkové reformy v Československu po roce 1919 je obrovský. Rozsah spisů k majetkovým otázkám lichtenštejnského knížecího rodu je v porovnání s jinými vlastníky největší. Díky znalosti češtiny jsem kromě

² Státní pozemkový úřad byl v meziválečném období zodpovědný za provedení pozemkové reformy v Československu.

česky psaných odborných publikací mohla do této studie zahrnout také dokumenty z Národního archivu a dalších archivů, psané z větší části také česky.

Další prameny k různým tématům, o nichž studie pojednává, pocházejí z Domáciho archivu vládnoucích knížat z Lichtenštejna. Bohaté byly především kartony s osobními dokumenty dříve vládnoucích knížat. Také v tomto archivu bylo možné nalézt různé spisy týkající se pozemkové reformy. Díky rozsáhlým rešerším historiků Ruperta Quaderera a Václava Horčíčky k česko-lichtenštejnským vztahům ve 20. století provedeným v Lichtenštejnském zemském archivu bylo možné vycházet také z jejich publikací. Z Lichtenštejnského zemského archivu byly proto cíleně použity jen jednotlivé prameny. Pátrání v archivu českého ministerstva zahraničních věcí bylo méně uspokojivé a systematická rešerše vyžadovala více času. Spisy jsou přístupné až do osmdesátých let 20. století. Z časových důvodů muselo být upuštěno od návštěvy Moravského zemského archivu v Brně.

Byly použity odborné publikace mnoha autorů. V 18. a 19. století jsou to hlavně publikace z prostředí lichtenštejnské historiografie. Ke vztahům v meziválečném období existují velmi důležité příspěvky kolegů Ruperta Quaderera, Václava Horčíčky a Ondřeje Horáka, k období druhé světové války pak Petera Geigera. Pro období po roce 1945 mohly být použity především publikace Ondřeje Horáka, Václava Horčíčky a Rolanda Marxera. Popisy českých zemí, Československa a České republiky v lichtenštejnském tisku jsou převzaty ze studie Petera Geigera v prvním svazku publikací Česko-lichtenštejnské komise historiků.

1. část

Lichtenštejnsko a české země od získání panství Schellenberg a Vaduz až do zániku habsburské monarchie (1699–1918)

Lichtenštejnsko		České země	
		1618	druhá pražská defenestrace ³ začátek třicetileté války
		1620	bitva na Bílé hoře
		1621	poprava a exil českých protestantských šlechticů
1684	kníže Jan Adam Ondřej		
1699	zakoupení panství Schellenberg		<i>Temno</i> ⁴
1712	zakoupení panství Vaduz		
1718	kníže Josef Václav		
1719	kníže Antonín Florián		
1719–21	povýšení na říšské knížectví absolutistické reformy		
1733	znovuzavedení starých práv		
1734	kníže Antonín Florián	2. pol. 18. sto- letí	osvícenský absolutismus za Marie Terezie a Josefa II. němčina jako úřední jazyk
1781	kníže Alois I.	1781	zrušení nevolnictví
		asi od 1800	české národní hnutí
1805	kníže Jan I.		
1806	rozpuštění Svaté říše římské		
1806	svrchovanost Lichtenštejnska přijetí do Rýnského spolku		
1804–12	reformy (osvícenský absolutismus)		
1809	povstání proti reformám nátlak generála Fromenta		
1813	vystoupení z Rýnského spolku		
1814–15	potvrzení svrchovanosti (Vídeňský kongres)		
1818	člen Německého spolku vyhlášení ústavy		
		1819	<i>karlovarská usnesení</i> ⁵

³ Zástupci českých protestantských stavů vyhodili z okna Pražského hradu tři královské úředníky. Druhá pražská defenestrace je považována za podnět k vypuknutí třicetileté války.

⁴ Nucená rekatolizace a centralizace po bitvě na Bílé hoře jsou v kolektivní paměti Čechů zakořeněny jako „období temna“.

⁵ Opatření proti liberálnímu a národně revolučnímu hnutím v Německém spolku pod vedením kancléře Metternicha.

Lichtenštejnsko		České země	
1831–32	nepokoje		
1836	kníže Alois II.		
1848	zrušení roboty návrh ústavy	1848	revoluce slovanský sjezd v Praze zrušení robotní ⁶ povinnosti
		1849	<i>březnová ústava</i> ⁷ (nevstoupila nikdy v platnost)
		1851	neoabsolutismus
1852	celní dohoda s Rakouskem neoabsolutismus		
1858	kníže Jan II.		
1862	ústava konstituční monarchie		
		1866	porážka Rakouska u Hradce Králové
		1867	rakousko-uherské vyrovnání ⁸
1868	rozpuštění armády		
		1905	<i>moravské vyrovnání</i> ⁹

1. Knižectví Lichtenštejnsko výměnou za česká panství

Od počátku 17. století stál v čele rodu Lichtenštejnů kníže Karel I. (1569–1627). Dne 23. června 1621 mu císař Ferdinand II. udělil dědičný titul říšského knížete, který roku 1623 získali také jeho bratři Maxmilián (1578–1643) a Gundakar (1580–1658). Těsně předtím, než Karel od císaře titul obdržel, se na Staroměstském náměstí v Praze odehrála poprava 27 zástupců stavovského povstání v Čechách a na Moravě. Na rozkaz císaře předsedal Karel z Lichtenštejna 21. června 1621 soudu s povstalci.¹⁰ V následujících desetiletích se lichtenštejnským knížatům podařilo zvětšit svůj majetek v rakouských dědičných zemích, zvláště pak v zemích Koruny české. S tím rostla také jejich vážnost u císařského dvora. Rodině chybělo jen sídlo a hlas

⁶ Dne 7. 9. 1848 na návrh říšského sněmu vydal císař Ferdinand I. Dobrotivý patent o zrušení poddanství. Patentem byla zrušena robota (za náhradu) a všechny ostatní poddanské povinnosti a vztahy.

⁷ Březnová ústava byla raná ústava konstitučního zřízení Rakouska jednostranně oktrojovaná císařem Františkem Josefem.

⁸ Maďaři dosáhli vnitřní samostatnosti. Společná zůstala jen c. a k. říšská ministerstva zabývající se zahraniční politikou, armádou a válečnictvím a financemi.

⁹ Cílem moravského vyrovnání bylo vyřešit národnostní problémy mezi Čechy a Němci v českých zemích a zajistit rakousko-české vyrovnání. Oba jazyky měly být ve státní správě rovnocenně zastoupeny.

¹⁰ DOPSCH, 2006, pozn. 59, HOENSCH, *Geschichte Böhmens*, 1992, s. 224–225.

v říšské knížecí radě, aby se v hierarchii evropské aristokracie dostala na vrchol. K tomu ovšem potřebovala říšské panství mimo habsburské dědičné země.¹¹ Velká vážnost Lichtenštejnů tak čím dál víc stála v protikladu s jejich statusem „pouhých“ knížat v dědičných zemích. Tento protiklad byl o to nápadnější, že jiné vídeňské šlechtické rody jako Lobkovicové, Eggenbergové, Dittrichštejnové, Auerspergové, Portiové a Piccolominiové se do říšské knížecí rady dostaly již dříve.¹²

a) Zakoupení panství Vaduz výměnou za české panství Bystré (u Poličky)

Knížectví Lichtenštejnsko, jak ho známe dnes, mělo již v 17. století stejnojmenného předchůdce. Roku 1633 byla dvě geograficky od sebe oddělená lichtenštejnská panství Moravský Krumlov a Uherský Ostroh povýšena na „*Lichtenštejnské knížectví*“. Bylo to první titulární knížectví v dědičných zemích,¹³ podléhalo však stejně jako většina ostatních držav Lichtenštejnů České koruně. První „*Lichtenštejnské knížectví*“ existovalo jen do roku 1647.¹⁴

Na západním okraji habsburské říše, stovky kilometrů od prvního „*Lichtenštejnského knížectví*“, ležela na konci 17. století dvě panství ve Švábském kraji: Schellenberg a Vaduz. Jejich zchudlí obyvatelé trpěli pod vládou velmi zadlužených hrabat Hohenemsů. Zemi opakovaně postihly čarodějnické procesy.¹⁵ Hledal se proto dobře situovaný kupec, který by nebyl závislý na příjmech z obou málo lukrativních panství. Pro švábskou regionálně ukotvenou šlechtu to ale byla drahá koupě. Větší zájem měla duchovní knížata – opat ze St. Gallen a churský biskup. Protože ale císař jako přímý vládce považoval obě panství v údolí Alpského Rýna za politicky, vojensky a konfesijně nestabilní, záleželo mu na dosazení spolehlivého a zámožného šlechtice. Takovým majetným zájemcem se nakonec stal kníže Jan Adam I. z Lichtenštejna, zvaný Bohatý (1657–1712). Roku 1699 koupil hrabství Schellenberg za 115 000 rýnských zlatých. Zároveň si zajistil možnost zakoupit také Vaduz. Roku 1712 Lichtenštejnové toto panství získali za 290 000 zlatých. 69 000 zlatých zaplatili hotově, hrabata z Hohenemsu k tomu získala ještě české panství Bystré. Když vládu

¹¹ Území mající říšskou bezprostřednost byla podřízena přímo císaři Svaté říše římské národa německého, nikoliv habsburskému rodu. Srov. DOPSCH, s. 162–163, FALKE, 1877, s. 165.

¹² DOPSCH, 2006, s. 163, PRESS, 1988, s. 50–56, HÖRRMANN, 1988, s. 199–209.

¹³ Titulárním knížatům byl titul udělován jen pro jejich osobu. Většinou neměli právo vládnout.

¹⁴ DOPSCH, 2006, s. 163.

¹⁵ Schellenberský příjem 2 500 zlatých ročně a vaduzský příjem 4 500 zlatých ročně (v literatuře také 7 000 a 8 000 zlatých, srov. SCHÖPFER, 1996, s. 67) tehdy odpovídaly trojnásobnému ročnímu příjmu vysokého úředníka ve Vídni. Dluhy hraběte z Hohenemsu činily 200 000 zlatých. Srov. BEATTIE, 2005, s. 9–18.

v obou zemích na břehu Rýna převzali Lichtenštejnové, byly tyto země poprvé podřízeny šlechtickému rodu, který nepocházel ze stejného regionu a navíc udržoval úzké vazby s císařským dvorem ve Vídni i s rodinami rakouské vysoké šlechty.¹⁶

b) Panství Rumburk a cesta k říšskému knížectví Lichtenštejnsko

Přestože kníže Jan Adam I. z Lichtenštejna získal koupí nových panství členství a hlas ve švábském sněmu, bylo mu bráněno v přístupu na říšský sněm v Řezně.¹⁷ Jan Adam I. neměl mužského dědice a nevycházel příliš dobře se svým bratrancem Antonínem Floriánem (1656–1721), který se po něm měl stát vládnoucím knížetem. Odkázal proto državy, jež nebyly vázány ve fideikomisu,¹⁸ svému synovci Josefu Václavovi (1696–1772), a založil tak mocnou sekundogenituru existující vedle primogenitury. Josefu Václavovi tak připadl také Schellenberg a Vaduz. Antonínu Floriánovi, který díky vysokým funkcím u císařského dvora výborně využíval své sítě, se roku 1713 podařilo dosáhnout nedědičného přijetí do říšské knížecí rady. Správně usoudil, že nově získané říšské knížectví Lichtenštejnsko – i když bylo v porovnání s državami v Čechách, na Moravě a ve Slezsku finančně bezvýznamné – rodině nabízí jedinečnou příležitost trvale si zajistit členství a hlas na říšském sněmu. Roku 1718 mu Josef Václav, v té době již jeho zeť, hrabství Schellenberg a Vaduz přenechal. Výměnou za ně obdržel hospodářsky zajímavější české panství Rumburk. Kníže Antonín Florián poté prohlásil obě panství ležící u Alpského Rýna za kmenový majetek primogenitury.

Dne 23. ledna 1719 císař obě bezprostřední panství Schellenberg a Vaduz povýšil na Lichtenštejnské knížectví. Tím se Lichtenštejnům otevřela cesta ke členství v říšském sněmu.¹⁹ Roku 1723 přijal kníže Josef Jan Adam, syn a nástupce knížete Antonína Floriána, důstojenství stálého člena říšského sněmu.²⁰ Váženost a hospodářský význam knížecího rodu Lichtenštejnů vzrostly po jeho povýšení do stavu říšských knížat. Blahobyt rodu reprezentuje řada barokních staveb a nádherných parků,

¹⁶ BEATTIE, 2005, s. 9–18, DOPSCH, 2006, s. 163.

¹⁷ Říšská knížata odmítala přijímat „nová knížata“ z několika důvodů: Jednak se snažila hájit své exkluzivní postavení a nechtěla rozšiřovat knížecí stav. Obávala se také vzrůstajícího vlivu císaře v případě, že by se Lichtenštejnové stali členy říšské knížecí rady. Svou roli hrály rovněž náboženské rozdíly mezi katolíky a protestanty. Srov. BEATTIE, 2005, s. 9–18, SCHÖPFER, 1996, s. 57, 64–66.

¹⁸ Ve fideikomisu (svěření) je vázán neprodejný a nerozdělitelný majetek rodiny.

¹⁹ Město a trh ve Vaduzu měly být stejně jako město Moravský Krumlov roku 1633 přejmenovány na „Liechtenstein“. Nový název se ovšem dlouhodobě nedařilo prosadit. Srov. DOPSCH, 2006, s. 163.

²⁰ PRESS, 1988, s. 50–56, HÖRRMANN, 1988, s. 199–209, DOPSCH, 2006, s. 163, BEATTIE, 2005, s. 9–18.

které byly zřízeny v průběhu 18. století ve Vídni a v českých zemích. Rod byl považován za jeden z nejmocnějších v habsburské monarchii. V této době ještě nebylo možné předvídat, že vytvořením bezprostředního knížectví vznikl předpoklad pro pozdější svrchovanost lichtenštejnského státu.²¹

2. Lichtenštejnsko v době absolutismu, aneb strach z „českého otroctví“

Ačkoliv kníže roku 1718 potvrdil stará práva obyvatel Lichtenštejnska, vznesl již krátce nato nové právní nároky a požadavky. Po staletí využívané instituce vrchních úředníků (něm. *Landammann*) a soudů byly zrušeny. Došlo tak k odstranění zvykového práva a starobylých nezávislých správních struktur. Stejně jako v Čechách a na Moravě došlo i v Lichtenštejnsku k centralizaci správy a vlády. Byla nastolena neomezená moc vládnoucího knížete. Malou zemi od nynějška spravoval knížecí vrchní úřad²² ve Vaduzu, jenž dostával instrukce z dvorské kanceláře ve Vídni. Byly zavedeny nové daně. Poddaní museli platit všechna finanční břemena stanovená Říší i okrskem. Roční daň se zdvojnásobila na 2 400 až 3 000 zlatých. Kvůli reorganizaci zemské hotovosti muselo být naverbováno pět set mužů, na zámku Vaduz bylo neustále připraveno ve zbrani dvacet pět z nich. Tyto změny zapříčinily nárůst nákladů, které země musela uhradit. Kníže se navíc pokoušel najít možnosti jak zvýšit své vrchnostenské příjmy navrácením statků a prostřednictvím desátků duchovních. Obyvatelé se báli zavedení „českého otroctví“.²³

Obavy lichtenštejnských obyvatel nebyly neopodstatněné. Po uzavření Vestfálského míru roku 1648 ztratil rakouský císař vliv ve Svaté říši římské. Své snahy proto upřel na sjednocení koncepce státu ve vlastní zemi. Postupně byly odbourány poslední zbytky stavovské moci a vnucována centrální správa říše. Kromě náboženského sjednocení s tím souviselo také zavádění merkantilistických²⁴ hospodářských reforem. V zemích Koruny české ztratily vládní a správní instituce svou samostatnost. Stavovské zemské sněmy, ačkoliv formálně existovaly dále, byly už roku 1627

²¹ OBERHAMMER, 1980, s. 13–15.

²² Vysoce postavenými úředníky vrchního úřadu byli zemský fojt, správce (vrchnostenského úřadu) a úřední písař.

²³ Instrukcí z 10. dubna 1719 byly zavedeny tyto reformy: Rozdělení na Vaduz a Schellenberg bylo zrušeno a země byla rozdělena na šest okrsků (něm. *Ämter*). Soudce a vrchní úředníky volené obyvateli nahradili knížecí úředníci. Soudní pravomoc měl nyní přímo kníže a vykonávali ji jeho úředníci. Srov. VOGT, 1990, s. 79–81, citováno podle KAISER, 1989, s. 456. (Výrazem „české otroctví“ je pravděpodobně míněno tzv. druhé nevolnictví, typické pro sociální vztahy středoevropského absolutismu. Pozn. redakce.)

²⁴ Pojem merkantilismus označuje hospodářskou politiku absolutistického státu v 16. až 18. stol. Těžiště zájmu merkantilistů spočívalo v pozitivní obchodní bilanci, tzn., že export zboží převyšoval import.

v důsledku povstání české šlechty zbaveny moci. Šlechtické rody si mohly část své samostatnosti udržet pouze v podobě přímé vlády nad svými poddanými v dědičných zemích. Prostor pro vlastní iniciativu stavů byl velmi omezený. V malé míře se jim na císaři podařilo dosáhnout ústupků například v případech práva na schvalování daní. České země platily velkou část státních výdajů, jež se výrazně zvýšily v důsledku různých válek, do nichž bylo Rakousko na přelomu 17. a 18. století zapleteno. Více než šedesát procent daní pocházelo z českých zemí. Hlavní zatížení spočívalo na poddaných rolnících, kteří museli přispívat jednak na říšské výdaje a jednak do šlechtických pokladen. Z obavy před povstáními se vrchnost snažila zatěžovat zchudlé poddané co nejméně. Zároveň se zasazovala za větší daňovou spravedlnost v jednotlivých oblastech monarchie, neboť Království české bylo podle nich vysáto do „poslední kapky krve“. Další faktory přispívající k narůstající nespokojenosti obyvatel představovaly morové epidemie a císařova důsledná rekatolizační politika. Opakovaně docházelo k povstáním. Projevy nespokojenosti ovšem armáda potlačila v zárodku. V letech 1680, 1717 a 1738 byly přesto vydány takzvané robotní patenty,²⁵ jež měly upravovat robotní povinnosti poddaných. Uspokojující řešení ale nebylo nalezeno. Již o několik desetiletí později vypukly nepokoje znovu. Vrchnost proto přistoupila k nahrazování roboty penězi. Hospodaření na statcích se začalo přiklánět k merkantilistickému systému a rozvíjejícím se manufakturám. Především bohaté panské rody, k nimž patřili také Lichtenštejnové, využívaly relativní soběstačnosti svých statků, pěstovaly ovoce a vinou révu a přecházely na systematizované lesní hospodářství. Pomocí takto získaného kapitálu podporovaly manufaktury. V nich kromě dobře placených specializovaných odborníků ze zahraničí pracovali za malý plat také poddaní bezzemci a drobní rolníci a v malé míře také nevolniční pomocníci.²⁶

Pokusy o centralizaci se stupňovaly jak v českých zemích, tak v Lichtenštejnsku. Byly vyvíjeny snahy o zvýšení výnosů z panství, na něž navazovaly nepokoje mezi obyvateli. Díky relativní vzdálenosti Lichtenštejnského knížectví od centra života knížecí rodiny se lichtenštejnským obyvatelům alespoň částečně podařilo zvrátit ztrátu starých struktur. Na základě prosebných dopisů vstoupilo roku 1733 v platnost redukované znění staré ústavy založené na vrchních úřednících, jež zůstala v platnosti až do roku 1808.²⁷

²⁵ Roboty (poddanství): výraz slovanského původu, který označuje službu sedláků a rolníků pro majitele panství.

²⁶ HOENSCH, 1992, s. 241–257.

²⁷ KAISER, 1989, s. 498–499, MALIN, 1953, s. 22–23.

a) Správa v Lichtenštejnsku po vzoru knížecích držav

V druhé polovině 18. století oslabovaly výrazné reformy císařovny a české královny Marie Terezie (1717–1780) a jejího syna Josefa II. (1741–1790) i nadále postavení šlechty v Rakousku. Kvůli nově vzniklému úřednickému aparátu ztrácela kontrolu nad správou země. V kulturní oblasti ohrožovalo její vedoucí pozici také prosperující měšťanstvo a duchovenstvo.²⁸

V sedmdesátých letech 18. století docházelo v zemích Koruny české opakovaně k selským nepokojům, a to i na lichtenštejnských državách.²⁹ Zrušení nevolnictví roku 1781 okleštilo vrchnostenská privilegia rakouské šlechty. Vrchnost se stále více pokoušela spravovat své statky efektivněji a nezávisle na neplacené robotě. Přecházela na speciální kultury, rozšiřovala lesní hospodářství a intenzivně podporovala manufaktury na svých državách.³⁰

V hospodářství, které se na počátku 19. století primárně zakládalo na lesnictví a zemědělství a bylo opakovaně zasaženo finančními krizemi, bylo vlastnictví půdy nejjistější investicí. Také Lichtenštejnové získávali největší pravidelný příjem z výnosů ze svých statků.³¹ Kníže Alois I. z Lichtenštejna (1759–1805) se na konci 18. století často věnoval statkům na Moravě a v Čechách. V předešlých desetiletích byly totiž zanedbávány, neboť se kníže zdržoval u vídeňského dvora. Alois racionalizoval a modernizoval zemědělské postupy prostřednictvím plánovaného chovu. Osazoval lesy užitkovými dřevinami z ciziny, zmodernizoval hnojení a zlepšil infrastrukturu. Zvýšil tak produktivitu a tím i hodnotu lichtenštejnských držav. Zároveň zlepšil podmínky obchodu. Kníže investoval také do hornictví – lichtenštejnské železářny na Moravě patřily k nejvýznamnějším v regionu.³²

Kníže Jan I. z Lichtenštejna (1760–1836) pokračoval v zaměření na zemědělství a lesní hospodářství, nastoleném jeho bratrem Aloisem. O své dědičné državy se intenzivně staral. V nařízení vydaném v březnu 1806 vyložil své představy o dalším vývoji statků a projevil své merkantilistické myšlení:

„Jsem vřelým a velkým ctitelem zemědělství a jsem přesvědčen, že se na něm nejvhodněji zakládá početné bohatství státu i jednotlivce.“³³

Kníže zvýšil efektivitu zemědělské správy zavedením systému resortů. Moc se zcela v duchu pozdního absolutismu sbíhala v rukou vrchnosti. Svou pozornost

²⁸ HOENSCH, 1992, s. 300.

²⁹ Srov. dějiny panství Kostelec nad Černými lesy v samostatném exkurzu v rámci této studie.

³⁰ HOENSCH, 1992, s. 289.

³¹ STEKL, 1973, s. 14–15.

³² OBERHAMMER, 1980, s. 15–16.

³³ Výrok Jana I., citováno podle CRISTE, 1905, s. 159.

zaměřil také na zvýšení efektivity. Pracovalo se na zušlechtnění vlastního chovu zvířat, výtěžek zlepšovalo zavádění výnosných druhů obilí, pěstovaly se ušlechtilé druhy ovoce a ladem ležící plochy byly zalesňovány rychle rostoucími cizími dřevinami. Velký ohlas měly Janovy správně-technické reformy. Díky zvyšování výnosů mohl jako mecenáš investovat do umění a získávat další statky a komplexy panství.³⁴

Za knížete Aloise I. ovšem myšlenky reforem lichtenštejnských knížat doléhaly k Rýnu jen sporadicky. Zájem knížecí rodiny se soustředil na vídeňský dvůr a dědičné državy. Knížectví tedy i přes první centralizační tendence v 18. století prozatím zůstávalo správně zaostalé a malorolnické.³⁵ Teprve za vlády knížete Jana I. se na počátku 19. století také v Lichtenštejnsku poměry zásadně změnily.

b) Josefínské reformy v Lichtenštejnsku

„Přechod ze staré Říše přes Rýnský spolek do Německého spolku nebyl snad nikde doprovázen tak zásadními politickými, sociálními a hospodářskými změnami jako v Lichtenštejnsku.“³⁶

I když Jan z Lichtenštejna své knížectví nikdy osobně nenavštívil, došlo v něm díky němu k modernizaci, která zemi umožnila napojení na jiné státy, kde panoval osvícenský absolutismus. Jan se při realizaci svých reforem řídil novinkami, jež byly v habsburské monarchii od druhé poloviny 18. století urychlovány císařem Josefem II. a jež pronikly také na knížecí statky v zemích Koruny české.

Kníže Jan dokázal cíleně dosazovat lidi na jednotlivé pozice a vydávat stručná nařízení. I z Vídně měl vše neustále pod kontrolou. Přesto nechával svým úředníkům ve Vaduzu při realizaci svých instrukcí volnost. Jeho cílem bylo rychle a bez ohledu na staré zakořeněné struktury modernizovat knížectví uvězněné ještě v archaickém uspořádání a přiblížit ho stavu ostatních držav v českých zemích a v Rakousku. Ve středu jeho zájmu stála centralizace státní správy. V jednotlivých krajích byly zrušeny samosprávné orgány a potlačeny staré obyčeje. Na rozdíl od jiných držav zde nešlo o zvýšení výnosů, ale spíše o naprosté podřízení státoprávně nechráněné oblasti pod ochranu knížete ve Vídni.³⁷

Po prvních umírněných reformách roku 1806, jež se týkaly zavedení povinné školní docházky a zamezení rozdělování pozemků v rámci dědického práva, se podmínky od roku 1807, kdy byly vydány nové daňové zákony, vyostřovaly. Země měla

³⁴ SCHMIDT, 1988, s. 408.

³⁵ PRESS, 1984, s. 103.

³⁶ Citováno podle SCHMIDT, 1988, s. 386.

³⁷ VOGT, 1979, s. 39.

z vlastních prostředků platit náklady na vnitřní i vnější správu. Od roku 1808 se výrazně zvýšily celní poplatky, mýto i ungelt.³⁸ Knížecí dvorní rada Georg Hauer odhalil během své kontroly ve zchudlém knížectví i ve zputlé knížecí kanceláři neúnosné poměry. Odpovědnost za tento stav přikládal jednak staré ústavě, jednak nedostatečné kvalifikaci místního fojta Franze Xavera Menzingera.³⁹ Dvorní rada následně vypracoval služební instrukci, jež měla novému zemskému fojtovi a rodákovi z Moravy Josephu Schupplerovi sloužit jako předpis pro vykonávání úřadu.⁴⁰ Ten dostal za úkol rychle zavést nové pořádky, které měly poměry v zemi radikálně změnit.⁴¹ Nahrazen nebyl jen starý zemský fojt Menzinger, kterého dvorní rada Hauer popisuje jako „čestného, ale velmi neznalého, ospalého a vetchého“⁴² fojta, který sedí za pecí“⁴³ ale i další úředníci vrchního úřadu. Pro úspěšnou realizaci reformy měli být do Vaduzu dosazeni „úředníci plně znalí rakouského byrokratického systému a vyzbrojení tou nejlepší vůlí“.⁴⁴

Navzdory moderním novinkám vycházejícím z osvícenství nedokázal nový zemský fojt z Moravy obyvatele Lichtenštejska pro reformy nadchnout. Odmítali jeho pozdně absolutistický postoj k poddaným. Byli stísněni vysokými feudálními břemeny a stěžovali si také na ztrátu starých autonomních práv. Myšlenka připojení se k Rakousku, k němuž došlo i v případě Vorarlberska, v zemi získávala stále více příznivců. Chtěli být součástí stabilního státu a doufali, že z toho budou těžit i hospodářsky. Na okamžik se zdálo, že moc převzou obce, především Balzers a Triesen. 12. června 1809 předložili fojtovi požadavky, které byly namířeny proti vrchnostenským ustanovením. Fojtovi se díky obratné domluvě nakonec podařilo konflikt urovnat. Jednomu pozorovateli z každé části – z Horní a Dolní země – umožnil nahlédnout do správy knížectví a tím je uklidnil.⁴⁵

Politické, správní a hospodářské reformy byly v zemích Rýnského spolku, k němuž Lichtenštejnsko během napoleonských válek patřilo, prováděny v absolutistickém duchu. Vlády zemí Rýnského spolku zahájily kromě centralizace také liberální reformy, jež však nezaujímaly přednostní postavení. V Lichtenštejnsku

³⁸ Termín ungelt označuje spotřební daň na potraviny, zvláště na alkoholické nápoje. V Lichtenštejnsku patřila tato daň až do roku 1848 k příjmům panovníka, později státní pokladny. Srov. VOGT, 1979, s. 261.

³⁹ Franz Xaver Menzinger stál v čele knížectví jako zemský fojt v letech 1788–1808.

⁴⁰ Joseph Schuppler stál v čele knížectví jako zemský fojt v letech 1808–1827.

⁴¹ SCHMIDT, 1988, s. 409–410.

⁴² Vetchý, něm. *altersschwach*.

⁴³ Citováno podle VOGT, 1979, s. 62.

⁴⁴ PRESS, 1984, s. 59–62.

⁴⁵ Tamtéž.

k tomu ovšem nedošlo. Reformy knížete Jana I. jsou spíše výrazem zatím nejasné strategie jak zakotvit samostatný miniaturní stát, který knížeti roku 1806 díky Napoleonovi takřkajíc spadl do klína, v jeho geopolitickém okolí. Kníže se proto zaměřil na začlenění země do komplexu svých držav. Obešel přitom otázky svrchovanosti, neboť chtěl zabránit tendencím projevujícím se v knížectví a usilujícím o získání samostatnosti. Napomohlo mu přitom rozpuštění Svaté říše římské (1806). Tím, že zanikl úřad německého císaře, chyběla nejvyšší instance, jež by zajišťovala ochranu „zemských zvyklostí“.⁴⁶

Dne 9. listopadu 1818 vydal kníže Jan I. v Lednici zemskou ústavu pro Lichtenštejnsko. Splnil tak ustanovení Německého spolku,⁴⁷ který vznikl roku 1815 na Vídeňském kongresu a k němuž po rozpuštění Rýnského spolku patřilo také Lichtenštejnsko. Ústava z roku 1818 odpovídala stavovským ústavám jednotlivých zemí habsburské monarchie.⁴⁸

Zatímco v 18. století ještě platila zásada „zemské právo před říšským právem“, přešlo Lichtenštejnsko k systematickému převzetí rakouského zákonodárství. Tím se více přiblížilo poměrům v knížecích dědičných državách v Dolních Rakousích, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Úředníci ve Vaduzu, kteří většinou pocházeli z knížecích držav, téměř neznali zemské zvyklosti knížectví. Kvůli zajištění efektivní správy jim záleželo na tom, aby se legislativa co nejméně odlišovala od té, kterou znali.⁴⁹

Vnitřní správa Lichtenštejnska měla probíhat podle stejných měřítek jako na knížecích panstvích. Proto se správní cíle služebních instrukcí z roku 1808 shodují s instrukcemi pro knížecí panství v dědičných zemích z roku 1838. Hlavními úkoly byly „péče o blaho poddaných“ a optimální využití „panovnického camerale“ – tím jsou myšleny dávky a uživatelská práva, na něž měl kníže soukromě nárok.⁵⁰

Jednotlivá účetnictví všech lichtenštejnských panství včetně knížectví byla přezkoumávána v centrální účetní evidenci v Bučovicích, kde účetní knihy kontrolovalo dvacet knížecích úředníků. Výnosy z držav odcházely do hlavní pokladny ve Vídni. Na jednotlivé statky v dědičných zemích dozíraly kontrolní úřady. V Lichtenštejnsku to dvorská kancelář dlouho nepovažovala za nutné a i po odhalení nedostatků téměř nedocházelo ke kontrolám.⁵¹

⁴⁶ SCHMIDT, 1988, s. 413–415.

⁴⁷ Německý spolek (1815–1866) se skládal převážně z německy mluvících zemí, jež původně patřily do Svaté říše římské nebo napoleonského Rýnského spolku.

⁴⁸ VOGT, 1979, s. 52, PRESS, 1984, s. 69, GEIGER, 1970, s. 24.

⁴⁹ VOGT, 1979, s. 92–95.

⁵⁰ Ke camerale patřily výnosy z celních poplatků, mýta a ungeltu, z desátků, roboty a využívání knížecího pozemkového vlastnictví. Srov. VOGT, 1979, s. 58.

⁵¹ VOGT, 1979, s. 46, 62.

Kvůli prosazování konceptu identičnosti jednotlivých správ na panstvích, jež byla od sebe velmi vzdálena, byly v knížectví prosazovány stejné správní předpisy a vrchnímu úřadu ve Vaduzu byly zasílány stejné normy a cirkuláře.⁵² Vrchní úřad měl stejnou strukturu jako vrchnostenský úřad. Byl zde důchodní úřad,⁵³ pozemkový úřad, depozitní úřad, úřad pro péči o sirotky (od roku 1836) a lesní úřad. Vodítko z knížecích panství pomáhalo úředníkům ve Vaduzu držet se obvyklých instrukcí. Těmito instrukcemi byli striktně vázáni, což s sebou přinášelo také problémy. Ve Vaduzu například nemohl být zřízen stavební úřad s pracovním místem pro technika, který by odborně dozoroval stavbu rýnských jezů, odvodňování údolí a další projekty. Oproti tomu byl proti vůli tehdy ještě domácího zemského fojta Johanna Michaela Menzingera⁵⁴ a na popud dvorské kanceláře ve Vaduzu zřízen lesní úřad. Menzinger by se spokojil se zkušeným myslivcem. Na lichtenštejnských državách v českých zemích tvořilo lesní hospodářství nejdůležitější odvětví hospodářství. V konfrontaci s nepředvídatelností řeky, jakou byl Alpský Rýn, chyběly knížecím úředníkům zkušenosti.⁵⁵

Lichtenštejnská správa fungovala stejně jako správa rakouská a správa knížecích úřadů na kolegiálním principu. O úředních výkonech mělo rozhodovat grémium úřadu. Zprávy posílané do dvorské kanceláře musely být podepsány všemi úředníky. Navenek měl úřad vystupovat jako jednotné těleso, tato instrukce byla ovšem zčásti obcházena.

Dokonce i průběh některých událostí byl stanoven do nejmenšího detailu:

*„Představitel vrchnosti otevřel všechny došlé dopisy a vzal jejich doručení na vědomí. Doručení těchto listů bylo zaregistrováno, pak byl dopis předán úředníkovi, do jehož kompetence záležitost spadala. Po zpracování muselo být vyřízení dopisu vyznačeno v protokolu. Čistopis návrhu na vyřízení byl opatřen potřebnými podpisy a odeslán.“*⁵⁶

Také pro sepisování zpráv existovaly jednotné formální a obsahové směrnice, jejichž účelem bylo kromě vysloveného formalismu také zjednodušení jejich zpracování v dvorské kanceláři.⁵⁷

⁵² Oběžníky (v něm. vyd. *Normen*).

⁵³ Do vrchnostenského úřadu byla situována správa vrchnostenských příjmů.

⁵⁴ Johann Michael Menzinger, syn dřívějšího zemského fojta Franze Xavera Menzingera, stál v čele knížectví v letech 1833–1861 jako zemský fojt a od roku 1848 jako zemský správce. Jako jediný z těch, kteří stáli v čele správy knížectví, se narodil v Lichtenštejnsku.

⁵⁵ VOGT, 1979, s. 58.

⁵⁶ Tento popis viz VOGT, 1979, s. 59–60.

⁵⁷ Tamtéž.

c) Úředníci znali „rakouského byrokratického systému“

Rekrutování lichtenštejnských úředníků probíhalo podle jasných pravidel. „*Celé to svérázné duševní rozpoložení úřednického stavu je výsledkem dlouhotrvající stavovské výchovy, ba dokonce rodinného chovu.*“⁵⁸

Úředníci pracující ve službách vrchnosti byli soukromými úředníky. Služebníci státu na rozdíl od nich vykonávali veřejnou službu. Pozdější státní úředníci přicházeli většinou od vrchností. Byli součástí domácího a dvorského personálu, který za své služby od pána dostával ubytování, stravu a ošacení. Myšlenka, že by stát o své úředníky (= služebníky státu) měl pečovat, je tedy mnohem starší.

Stejně jako v jiných částech rakouské monarchie platily i pro lichtenštejnské soukromé úředníky tyto charakteristiky: Měli vzdělání odpovídající jejich zaměstnání, které nebylo státní, a jejich služební poměr je včleňoval do větší organizace. Neměli tedy „*svobodné nebo akademické povolání*“. Specifické u lichtenštejnských úředníků ovšem bylo, že až do zrušení poddansko-vrchnostenských vztahů⁵⁹ roku 1848 ani v českých zemích nefungovali jen jako soukromí hospodářští úředníci, ale zastávali také státní funkce. Vedli gruntovní knihy, starali se o záležitosti poručenství a sirotků a vyřizovali také „*povinnosti soudcovského úřadu ve sporech, žaloby na zaplacení dluhu, pokud byla přiznána vina, vedení exekucí a spory o čest na základě urážky*“. Do zodpovědnosti knížecích soukromých úředníků spadalo také trestní a občanské soudnictví v první instanci. Obyvatelé vnímali úředníky jako zástupce panovníka i správních úřadů. Od roku 1848 se typy úředníků na knížecích državách a v knížectví začaly lišit. Zatímco úředníci na knížecích državách se stále více stávali přesně definovaným typem šlechtických soukromých úředníků, posouvali se v Lichtenštejnsku směrem ke státním úředníkům.⁶⁰

Stejně jako v případech knížecích držav pocházeli i zemští fojti a zemští správci⁶¹ knížectví téměř výlučně z lichtenštejnských statků v Dolních Rakousích nebo českých zemích. Měli právnické znalosti. Zemští správci následující po Menzingerovi mladším navštěvovali před nastoupením do akademického vzdělání vídeňské Terezianum⁶², v němž byli v habsburské monarchii vychováváni vyšší správní úředníci.

⁵⁸ Otto HINTZE, 1911, citováno podle BARTH-SCALMANI, 1999, s. 285.

⁵⁹ Zrušení poddansko-vrchnostenských vztahů znamená zrušení poměru závislosti sedláků na jejich lenních pánech, pocházejícího již ze středověku.

⁶⁰ BARTH-SCALMANI, 1999, s. 285–290.

⁶¹ Zemští fojti v Lichtenštejnsku byli od roku 1848 označováni jako zemští správci.

⁶² Během osvětenství se gymnázia nacházející se dříve pod vlivem jezuitského řádu stala ponejvíce vzdělávacími zařízeními pro vyšší úřednictvo v centralisticky řízené rakouské monarchii. Srov. HOENSCH, 1992, s. 299.

Jejich otcové byli většinou také úředníci nebo důstojníci, často ve službách stejného zaměstnavatele jako později jejich synové. Vyšší úředníci v Dolních Rakousích⁶³ mluvili od 19. století kromě němčiny stále více také česky. Předtím byla nutným druhým jazykem latina.

Mnoho z úředníků Lichtenštejnského knížectví začínalo svou kariéru v patnácti až osmnácti letech jako praktikanti nebo písaři na jednom z knížecích statků. Často se tam narodili nebo byli již od mládí ve službách knížecího rodu. Malé knížectví na západním okraji habsburské monarchie nebylo jejich vysněnou destinací. Většina z nich zde v úřadě zůstala jen několik let a pak se znovu odstěhovala. V letech 1820–1848 nebyli ve správě zaměstnání žádní domácí úředníci, ale pouze „schopní“ knížecí úředníci. Dokonce výborně kvalifikovaný Joseph Anton Rheinberger nezískal roku 1831 ani přes svou bezchybnou reputaci místo jako neplacený praktikant. Byl oficiálně odmítnut, protože nenavštěvoval žádnou rakouskou univerzitu. Teprve po povstáních roku 1848, při nichž se lichtenštejnští obyvatelé bouřili také proti málo oblíbeným cizím úředníkům, zaměstnala dvorská kancelář i kvalifikované úředníky lichtenštejnské. Roku 1854 získal David Rheinberger zaměstnání jako kancelista, roku 1856 se to podařilo Andreasi Falkovi, odmítnutému roku 1844. I přes zdůrazňování kvalifikace úředníků byla pro získání místa nejdůležitější věrnost uchazeče projevovaná knížeti.⁶⁴

Domácí obyvatelstvo mělo s „cizími“ úředníky potíže. Poddaní jejich služby v nejlepším případě respektovali. Daleko častěji vůči nim projevovali neskrývanou averzi. Roku 1848 vyhrožovali povstalci, že „cizí žebráky“ vyženou ze země, což u kancelisty Langerera také splnili. Z odstranění funkce vrchních úředníků a starých soudů nevinili obyvatelé knížete, ale nenáviděné úředníky. Ani úředníci se ale v malé zemi na březích Rýna necítili opravdu doma.

Problém pro knížecí služebníky pocházející povětšinou z moravských nebo českých panství představoval lichtenštejnský dialekt. Umět číst „po lichtenštejnsku“ bylo výhodou. Těmito slovy vrchní úřad chválil uchazeče o místo kancelisty v dvorské kanceláři:

„U pozemkového úřadu by byl o to schopnější, protože umí číst lichtenštejnský dialekt a rozumí mu, protože to se cizinec u listin, které obyčejně píší sami venkované, musí teprve učit.“⁶⁵

Stavovské rozdíly mezi knížecími úředníky a domácím obyvatelstvem, které úředníci opovržlivě nazývali „hloupými sedláky“, ztěžovaly navázání užších vztahů.

⁶³ Panství Valtice a menší část panství Lednice patřila až do konce první světové války k Dolním Rakousům a poté byla přičleněna k Československu.

⁶⁴ VOGT, 1979, s. 70–71, BARTH-SCALMANI, 1999, s. 292–295.

⁶⁵ Citováno podle VOGT, 1979, s. 74.

Rozdílly byly i v potravě: zatímco domácí obyvatelé jedli kukuřici, brambory a jen zřídka maso, v rodinách úředníků se jedlo maso, žitný chléb a další potraviny dovážené z Feldkirchu. Synové úředníků navštěvovali gymnázium ve Feldkirchu, neboť v Lichtenštejnsku neměli možnost se odpovídajícím způsobem vzdělávat.

Úředníci své přeložení do Lichtenštejnska často vnímali jako vyhoštění do „exilu“. Nevítané stěhování do knížectví mělo poněkud zmírnit jejich povýšení. Už za několik málo let se ovšem většina úředníků ucházela o přeložení. Zemský fojt Joseph Schuppler, působící v úřadě od roku 1808, o přeložení požádal mezi lety 1812 a 1818 celkem čtyřikrát. Kniže ho ale pokaždé ujistil o své důvěře a o tom, že bude povýšen. Roku 1826 frustrovaný fojt napsal, že už léta marně touží „*po šťastné hodině*“ svého vysvobození a „*místo povýšení přijímá své přeložení na moravské horské panství*“.⁶⁶ Úředníkům z Dolních Rakous a českých zemí v Lichtenštejnsku chyběla také blízkost k informačním sítím důležitým pro správní praxi.⁶⁷

Mnoho úředníků ze zemí Koruny české sloužilo ve Vaduzu. Krátce zde představíme čtyři z nich.⁶⁸

Asi nejznámějším knížecím úředníkem byl Joseph Schuppler (1776–1833). Vyrstl v Trnávce na panství Moravská Třebová. Po právnickém vzdělání pracoval v letech 1796–1802 jako právní praktikant u knížecí advokatury v Brně, poté působil jako justiciář (úředník se soudní pravomocí) na různých lichtenštejnských panstvích. Roku 1808 byl jmenován zemským fojtem knížectví. Vrchní úřad ve Vaduzu vedl osmnáct let. Po svém nástupu do úřadu dostal za úkol zavést v Lichtenštejnsku knížecí služební instrukce. Prosazoval je navzdory protestům obyvatel. Roku 1827 se po mnoha žádostech o přeložení stal správním úředníkem v Bučovicích a justiciářem ve Ždánicích.

Další zemský fojt, Peter Pokorný (nar. 1795) z Bučovic, rovněž studoval práva. Nejprve pracoval jako představený vrchního úřadu a justiciář na panství hraběcího rodu Kinských, od roku 1822 pak ve službách rodiny Lichtenštejnů na panství Šternberk. V letech 1827–1833 zastával úřad lichtenštejnského zemského fojta. Za jeho služební doby došlo roku 1831 k nepokojům, při nichž se osvědčil jako věrný knížecí služebník. To vedlo k jeho konfliktům s lichtenštejnskými obyvateli, neboť neznal místní poměry. Na rozdíl od Schupplera nedokázal sehrát úlohu zprostředkovatele. Jako prostředek vyhrožování proti vzbouřeným poddaným používal konzervativní Německý spolek.⁶⁹

⁶⁶ Citováno podle VOGT, 1979, s. 75.

⁶⁷ PRESS, 1984, s. 7475, BARTH-SCALMANI, 1999, s. 290–291.

⁶⁸ Podrobné životopisy úředníků z Čech, Moravy a Slezska lze dohledat v publikaci VOGT, 1979, s. 126–143.

⁶⁹ Konzervativní Německý spolek zajišťoval nezávislost Lichtenštejnska navenek a uvnitř ztěžoval jeho vývoj. Srov. QUADERER, 1969, s. 221–222.

Alois Schauer (nar. 1817) vyrůstal na knížecím panství Kostelec nad Černými lesy v Čechách. Roku 1831 v Kostelci vstoupil do služeb rodu Lichtenštejnů a až do roku 1854 byl zaměstnán v lesních úřadech na různých knížecích panstvích. Od roku 1854 pracoval jako nadlesní ve Vaduzu. V šedesátých letech 19. století prováděl společně s Peterem Rheinbergerem vyměřování pozemků, na jehož základě byly sestaveny katastrální plány. Je také autorem prvních plánů pro lesní hospodářství. Úřad ve Vaduzu aktivně zastával třicet let. Zjevně se tu cítil dobře a oženil se s Elisabeth Wolfinger pocházející z Balzers.

Franz Schmid (nar. 1796) pocházel z panství Lanškroun v Čechách. Vzděláním byl ekonom a v lichtenštejnských službách pracoval od roku 1812. Po deseti letech ve funkci písaře berního úřadu se roku 1825 stal představeným vrchnostenského úřadu a roku 1828 byl povýšen na úředníka vedoucího pozemkové knihy ve Vaduzu. Po několika žádostech o přeložení se roku 1836 stal v Bučovicích prvním účetním radou. I přes svou nevděčnou úlohu vymáhání nedoplatků byl u poddaných oblíbený a představení si cenili jeho ekonomických a účetnických schopností.

3. Svrchovanost Lichtenštejnska a odchod knížete Jana na moravské statky

Roky 1798–1814 byly charakterizovány převraty, jež do Evropy vnesl Napoleon. V různých zemích docházelo k reformám ve znamení osvícenství. Mnoho válek ovšem také vedlo ke zchudnutí celých oblastí. Majetkové a stavovské poměry německé šlechty doznaly významných změn.

Kníže Jan I. vyšel z napoleonské éry jako vítěz. Po Vídeňském kongresu vládl ve svrchovaném knížectví, jež nepodléhalo žádné říši. Jeho pozice na rakouském dvoře byla pevná a nové postavení hlavy státu stavělo jeho i Lichtenštejny na roven s evropskými královskými rody. Jan I. vešel do dějin jako jedna z význačných, ale i rozporuplných osobností rodu Lichtenštejnů.

a) Napoleon dává Lichtenštejnsku svrchovanost

Dne 10. září 1810 opustil kníže Jan I. aktivní službu v rakouské armádě. K tomuto kroku ho přiměly „osobní neshody“ a ne primárně zdravotní důvody. Nakonec se stáhl na své državy na Moravě a věnoval se jejich správě.⁷⁰

⁷⁰ Domácí archiv vládnoucích knížat z Lichtenštejna ve Vídni (*Hausarchiv der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein* – HAL), FA, kart. 292, KRETSCHMAYR, Heinrich. In: *Österreichische Rundschau*, Wien, 18. května 1905, s. 129.

Jaké události vedly k Janovu vystoupení z rakouské armády a přechodnému stažení na moravské statky? Jakou roli tu hrálo jeho Lichtenštejnské knížectví, jež bylo krátce předtím vyhlášeno svrchovaným státem? Následující pasáž upozorní na některé pozoruhodné shody. Pro přesvědčivé zodpovězení obou otázek je ovšem třeba podniknout další výzkum.

V prosinci 1805 se kníže Jan z Lichtenštejna po prohrané bitvě tří císařů u Slavkova účastnil mírových jednání císařů Františka II. a Napoleona Bonaparta. Výrazně se podílel na dojednání prešpurského míru. Roku 1806 udělil Napoleon knížeti pro jeho Lichtenštejnské knížectví svrchovanost.⁷¹ Téhož roku Napoleon dojednal přijetí knížectví do Rýnského spolku. Tento krok přivedl knížete Jana jako vrchního velitele rakouské armády do složité situace. Knižectví mělo podle rýnských spolkových akt v případě války povinnost postavit čtyřicet mužů do služby spolkových vojsk. Navíc spolku muselo platit. Panovníkovi členského státu ovšem nebylo dovoleno sloužit v cizích či nepřátelských armádách. Aby kníže Jan toto dilemma obešel, připsal knížectví svému nejmladšímu, ještě nezletilému synu Karlovi (1803–1871). V zemi pak dále vládl jako jeho zástupce. Rýnská spolková akta sice nepodepsal, jako Karlův poručík ale souhlasil s přijetím Lichtenštejnska jako nového člena spolku.⁷² Napoleon roku 1806 v rámci Rýnského spolku podpořil svrchovanost Lichtenštejnska a navíc mu velmi záleželo na tom, aby byl kníže Jan jmenován rakouským velvyslancem v Paříži. Hrabě Klemens Lothar Metternich (1773–1859), který nakonec tento úřad získal, musel ve Štrasburku celé týdny čekat na svou akreditaci.

Navzdory své nové roli hlavy svrchovaného státu sídlil kníže i nadále v Lednici a ve Vídni, stovky kilometrů od svého knížectví. Opakovaně zdůrazňoval svůj nezájem o Lichtenštejnsko a přemýšlel o tom, že ho prodá. Na doporučení lichtenštejnského vyslance svobodného pána Schmitze von Grollenburg ale vyčkával:

„Tato svrchovanost zachovává knížecímu rodu lesk ztraceného říšského stavovství,⁷³ ba dokonce ho násobí – a ačkoliv je jeho existence v překerní situaci, zdá se mi, že jeho současné zachování si přece jen zaslouží oběti.“⁷⁴

Kníže Jan se touto radou svého vyslance řídil. Nepočítal s tím, že by se obě jeho državy ležící daleko od sebe a náležející do rozdílných politických systémů mohly pod tlakem ve svém vývoji rozcházet. Na to byl Rýnský spolek příliš málo pevný. Podle Schmidta nehrozilo nebezpečí, že by se vadžský vrchní úřad vymanil z vlivu svého panovníka ve Vídni. Podle něj toho knížectví nebylo hospodářsky ani

⁷¹ DOPSCH, 2006, s. 164.

⁷² MAZOHL-WALLNIG, 1999, s. 15.

⁷³ Kvůli zániku Svaté říše římské roku 1806 ztratil kníže také právo zasedat v říšské knížecí radě.

⁷⁴ Citováno podle SCHMIDT, 1988, s. 397.

politicky schopno. Správní reformy přispěly k tomu, že se myšlenka samostatnosti u obyvatel nemohla prosadit.

Na podzim 1806 kritika vůči knížeti poprvé zesílila: nevyužil totiž situace vzniklé po porážkách u Jeny a Auerstedtu pro rakouskou stranu optimálně. Na přechodnou dobu ztratil kníže císařovu důvěru, již na konci roku byl ale jmenován velícím generálem v Dolních Rakousích a velitelem města a pevnosti Vídeň.⁷⁵

b) Mírová smlouva v Schönbrunnu a (údajná) sekvestura v Lichtenštejnsku

Rok 1809 byl významný hned v několika ohledech. Po počátečních úspěších Rakousko 5. a 6. července s Napoleonem prohrálo bitvu u Wagramu. Na podzim 1809 byla ve Vídni uzavřena pro Rakousko nevýhodná mírová smlouva. Ve stejnou dobu došlo i v Lichtenštejnsku k dramatickým událostem. Po létě nesoucím se v duchu sociálních nepokojů hrozilo nebezpečí zvenku. Události probíhající paralelně ve Vídni a v Lichtenštejnsku zde budou chronologicky představeny podle popisů historiků Kaisera,⁷⁶ Malina⁷⁷ a In der Maura.⁷⁸

Po uzavření příměří ve Znojmě⁷⁹ odstoupil vrchní velitel rakouských vojsk arcivévoda Karel ze své funkce. Novým vrchním velitelem byl 26. července 1809 jmenován kníže Jan. Funkce se ale ujímal jen velmi nerad.⁸⁰ Dne 19. srpna kníže Jan poprvé předstoupil před své jednotky jako vojevůdce.⁸¹ V srpnu došlo v Lichtenštejnsku k nátlaku francouzského generála Fromenta, jenž ubytoval své oddíly ve Feldkirchu. Dne 22. srpna byl k němu do Feldkirchu předvolán lichtenštejnský zemský fojt Joseph Schuppler. „Generál vydával jeden rozkaz za druhým a diktoval požadavky.“ Na fojtovi si vynutil výkupné. Dne 25. srpna generál požadoval naprosté odzbrojení Lichtenštejnska a dal uzavřít hranici se Švýcarskem, 31. srpna zopakoval

⁷⁵ SCHMIDT, 1988, s. 395–400. Schmidt zmiňuje překvapivě rychlou porážku u Jeny a Auerstedtu (14. října 1806), po níž „okamžitou orientaci na Francii“ kromě knížete Ferdinanda z Trauttmansdorffu podporoval i kníže Jan.

⁷⁶ KAISER, 1989, s. 552

⁷⁷ MALIN, 1953, s. 140–145, s. 168–169.

⁷⁸ IN DER MAUR, 1905, s. 163–167, s. 181–186

⁷⁹ Příměří, o němž vyjednávali Napoleon a Jan I. z Lichtenštejna a které podepsal arcivévoda Karel, započalo 12. července. Napoleonovi připadla přibližně třetina monarchie (220 000 km²). 16. července se knížeti Janovi podařilo vyjednat s Napoleonem lepší podmínky. Srov. IN DER MAUR, 1905, s. 162–163.

⁸⁰ Podle historika Schmidta knížeti Janovi záleželo na tom, aby období existence Rýnského spolku přečkal pokud možno bez újmy. Pokoušel se v událostech neexponovat. Srov. SCHMIDT, 1988, s. 395–397.

⁸¹ IN DER MAUR, 1905, s. 163–164.

svou výzvu k odevzdání zbraní, „*neboť obyvatelé odevzdali jen mizerné zbraně*“. Obyvatelé Lichtenštejnska navíc museli zásobovat potravinami dvě stě francouzských vojáků. Poté, co zemský fojt Francouzům zaplatil, vzdali se nároku na další zajištění jídla pro mužstvo, ale trvali na dodávkách sena. Vymáhali také výpalné a na argument zemského fojta, že je Lichtenštejnsko členem Rýnského spolku, nereagovali.⁸²

Dne 10. září byla knížeti udělena nejvyšší hodnost rakouské armády, hodnost polního maršála. Podařilo se mu přesvědčit císaře, že vzhledem k bezvýhodné situaci je nutné s Napoleonem jednat o míru.⁸³

Dne 21. září se objevil generál Froment, se svým generálním komisařem, soudním přísedícím doktorem Bitschauem a čtrnácti kavaleristy, a podrobili knížectví nucené správě (sekvestuře). Údajně to rozkázal Napoleon s vysvětlením, že Lichtenštejnsko patří rakouskému poddanému. Jednání Francouzů tedy odpovídalo zacházení s državami rakouských obyvatel ležícími v Německu. Zemskému fojtovi bylo zakázáno vést jakoukoliv korespondenci s knížetem ve Vídni. Schupplerovo utvrzování, že Lichtenštejnsko je součástí Rýnského spolku, nebylo vyslyšeno a nepomohlo ani jeho upozornění, že se knížectví během rakouské vzpoury zachovalo klidně.⁸⁴

Dne 25. září se ve Vídni za císařova předsednictví konala korunní rada. Kníže Jan dostal příkaz obnovit mírová jednání s Napoleonem, neboť dosavadní jednání Klemense Lothara Metternicha s francouzským vyjednavatelem Champagnym⁸⁵ byla bezvýsledná. Jan po delší diskusi souhlasil, ale pouze pod podmínkou, že k uzavření míru dostane veškeré plné moci.⁸⁶

Od 1. října si generál Froment v Lichtenštejnsku kladl další požadavky. Denně vyžadoval sto dávek sena, také oves a obilí na dvě stě dávek chleba. Hrozil Schupplerovi okamžitým zatčením, pokud by se pokoušel jeho příkazy porušit. Fojt byl ve Vaduzu zcela izolovaný, obklopený územím obsazeným Francouzi, odříznutý od Švýcarska a kontaktu s Vídí. Mezitím byl o „neobvyklém“ vývoji v Lichtenštejnsku informován vyslanec Schmitz von Grollenburg. Zprávy ho velmi udivily, neboť knížectví bylo Napoleonem uznáno jako svrchovaný stát a bylo součástí Rýnského spolku. Poradil fojtovi, aby kontaktoval francouzského diplomata ve Frankfurtu a zdůraznil, že Lichtenštejnsko není majetkem rakouského poddaného, neboť kníže

⁸² MALIN, 1953, s. 140–141.

⁸³ IN DER MAUR, 1905, s. 165.

⁸⁴ MALIN, 1953, s. 141–142.

⁸⁵ Jean-Baptiste Nompere de Champigny (1756–1834) byl francouzský státník.

⁸⁶ IN DER MAUR, 1905, s. 165.

Jan působící v habsburských službách knížectví předal svému synovi Karlovi. Ještě předtím, než fojtovi došla odpověď s radami, generál hrozil, že s oddíly, jež už stály na hranicích, vtrhne do knížectví. Schuppler vpádu zabránil tím, že Francouzům zaplatil obnos pětiset zlatých, jež ze 2/5 pocházely z důchodové pokladny a ze 3/5 od jednotlivých okrsků. 10. října Froment fojtovi napsal: „Bavorský král si nejspíš již brzy přivlastní zemi knížete z Lichtenštejna.“⁸⁷

Dne 14. října kníže Jan podepsal mírovou smlouvu. Překročil tak plnou moc, neboť souhlasil s válečným odškodněním, jež císař odmítl.⁸⁸ Neviděl ale jinou možnost, jak Napoleona přimět k uzavření míru, pro oslabené Rakousko tolik potřebného. „*Přináším mír; i svou hlavu; císař podle svého uvážení naloží s jedním i s druhým.*“ S těmito slovy údajně císaři předložil mírovou smlouvu.⁸⁹ I přes výhrady a kritiku výsledku Janova vyjednávání císař František smlouvu ratifikoval.⁹⁰ Kníže Jan měl při vyjednávání míru s Napoleonem volnou ruku, ale byl také zodpovědný za výsledek. To ho přimělo k tomu, že císaři nabídl celý svůj majetek.⁹¹

V Lichtenštejnsku skončila šikana a požadavky generála Fromenta.

Lichtenštejnský knížecí dvorní rada Walberg napsal knížeti 1. listopadu 1809 z Vídně: „*Generál Rothkirch*⁹² *mě ubezpečil, že sekvestura svrchovaného Lichtenštejnského knížectví byla zrušena.*“⁹³ Dvorská kancelář se od druhé poloviny října dotazovala na stav věcí a v prosinci dostala „utěšující“ ujištění.

V prosinci nakonec lichtenštejnský vyslanec vrchnímu úřadu v Lichtenštejnsku sdělil, „*že sekvestura v Lichtenštejnsku nikdy neexistovala a výhrůžek generála si již není třeba všimát.*“⁹⁴ Klemens Lothar Metternich zaujímal vůči mírovým podmínkám, které v říjnu 1809 v Schönbrunnu vyjednal kníže Jan z Lichtenštejna, kritické stanovisko. Údajně mezi nimi došlo i na ostrá slova. O několik měsíců později kníže Jan ukončil aktivní službu u rakouské armády.⁹⁵

⁸⁷ Citováno podle MALIN, 1953, s. 142–144.

⁸⁸ Rakousko dále ztratilo Salcbursko, Innskou čtvrt', ilyrské provincie, západní Halič, část východní Haliče atd. a přidalo se ke kontinentální blokádě. Srov. KAISER, 1989, s. 552.

⁸⁹ HAL, FA, kart. 292, *Wiener Zeitung*, 23. dubna 1905, s. 5.

⁹⁰ IN DER MAUR, 1905, s. 166–167.

⁹¹ CRISTE, 1905, s. 178.

⁹² Leonhard Rothkirch (1773–1842) byl šéf generálního štábu rakouské armády.

⁹³ Citováno podle CRISTE, 1905, příloha s. 207.

⁹⁴ MALIN, 1953, s. 143.

⁹⁵ HAL, FA, kart. 292, KRETSCHMAYR, Heinrich. In: *Österreichische Rundschau*, Wien, 18. května 1905, s. 129.

c) Posouzení událostí

Události let 1806–1810 vedou k různým otázkám. V kontextu této práce nás především zajímá, do jaké míry lze rozpoznat důsledky vyplývající z popsaných událostí v Lichtenštejnském knížectví a ve Vídni pro české země. Na první pohled se zdají být nejasné. Pokud ale budeme vycházet z toho, že stažení knížete na jeho moravské statky bylo důsledkem předchozích událostí a že zachování svrchovaného knížectví nehrálo v jeho působení v rámci mírových jednání nepodstatnou roli, nalezneme alespoň nepřímý vztah mezi oběma panstvími. Projevuje se zde aspekt jejich vzájemně se doplňující funkce – svrchované knížectví jako prestižní objekt, udržovaný kvůli statusu, a državy na Moravě jako místo ústupu pro rodinu v případě složité situace na vídeňském dvoře a konfliktu s císařským rodem.

Historikové Georg Malin, Volker Press i Georg Schmidt se již pokoušeli najít odpovědi na Napoleonovo přinejmenším pozoruhodné vyhlášení svrchovanosti malého Lichtenštejnského knížectví čítajícího pouhých pět tisíc obyvatel. Upozornili na choulostivé postavení lichtenštejnského knížete jako regenta země náležející k Rýnskému spolku a zároveň důstojníka rakouské armády. Tyto poměry by mohly zahraničněpolitickou situaci Lichtenštejnska zkomplikovat. Volker Press se k otázce motivů pro vyhlášení samostatnosti Lichtenštejnska vyjádřil takto: „*Kromě známých sympatií, které Korsičan choval ke knížeti z Lichtenštejna, se nabízí mnoho vysvětlení – kupříkladu fakt, že si Napoleon chtěl ponechat malou protiváhu proti Bavorsku, zástavní předmět pro své vztahy s Rakouskem, nit k vídeňskému dvoru, k němuž vlastně už upínal své snahy. V úvahu přichází také myšlenka, že si chtěl vytvořit neustálý nátlakový prostředek proti jednomu z předních rakouských vysokých důstojníků a politiků.*“⁹⁶

Také argumentace Georga Schmidta se ubírá stejným směrem. Navíc si klade otázku, zda i rakouský císař potřeboval prostředníka, který ho informoval o vývoji v novém spolku. Napoleonova přízeň projevovaná knížeti má podle Schmidta také taktické motivy. Miniaturní státy, které vznikaly vedle nových království a velkovévodství, fungovaly jako příslovečný trn v oku a garanti francouzského vlivu. Mezi jejich panovníky a Napoleonem existovaly rodinné, osobní nebo vojenské vazby.⁹⁷ V Napoleonově kalkulu zaujímalý geopolitické a strategické úvahy stejně důležité

⁹⁶ Citováno podle SCHMIDT, 1988, s. 398.

⁹⁷ Kromě Lichtenštejnska existovaly v Rýnském spolku další státečky, např. knížectví Leyen (4 500 obyvatel), Sigmaringen-Hechingen (14 000 obyvatel), Hohenzollern-Sigmaringen (39 000 obyvatel), Isenburg (34 000 obyvatel), vévodství Sachsen-Hildburghausen (33 000 obyvatel), Anhalt-Köthen (28 842 obyvatel), knížectví Lippe-Schaumburg (20 132 obyvatel) a další. Srov. http://www.napoleon-online.de/armee_rheinbundstaaten.html, citováno 15. února 2013.

místo. Ke každému většímu nově vzniklému státu tak přiřadil alespoň jeden malý stát, který fungoval jako protiváha, potřebný cíl expanze, nátlakový prostředek a garant napoleonského vlivu.⁹⁸

Na výše popsané chronologii jsou nápadné souběžné události v Lichtenštejnsku a Vídni v měsících srpnu až prosinci 1809. Paralelnost (údajně) sekvestury v Lichtenštejnsku nastolené oddíly francouzského generála Fromenta a politicky choulostivé mise knížete Jana jakožto polního maršála a zprostředkovatele míru ve Vídni je přinejmenším pozoruhodná.⁹⁹ Pozornost vzbuzuje také následné rozdílné hodnocení událostí v Lichtenštejnsku, týkajících se nátlaku generála Fromenta, poskytnuté knížecím dvorním radou Walbergem, respektive generálem Rothkirchem na jedné straně a lichtenštejnským vyslancem Schmitzem von Grollenburg na straně druhé.

Při interpretaci událostí srpna až prosince 1809 musíme ovšem vzít v úvahu to, že ubytování francouzských oddílů musely snášet také jiné oblasti a statky různých šlechtických rodů. Až do poloviny července 1809 například napoleonské oddíly bezohledně řádily na statcích knížete z Lichtenštejna v českých zemích. Knížecí rod to stálo miliony.¹⁰⁰

Když bylo zřejmé, že Napoleonovo tažení do Ruska je neúspěšné, snažil se kníže Jan znovu o získání přízně hraběte Metternicha (povýšeného r. 1813 do dědičného knížecího stavu – poz. redakce). Ten v té době již hrál zásadní roli ve světové politice. Podle Georga Malina byla jeho blahovůle předpokladem pro vznik smlouvy ze 7. prosince 1813, v níž lichtenštejnský kníže rakouskému císaři oznámil své vystoupení z Rýnského spolku a poskytl svůj kontingent pro boj proti Napoleonovi. Císař František I. Lichtenštejnskému knížectví na oplátku zaručil svrchovanost. Ta byla potvrzena v závěrečných aktech Vídeňského kongresu. Tak se knížectví stalo nejmenším z 39 svrchovaných států, jež vzešly z Vídeňského kongresu a společně utvořily Německý spolek.¹⁰¹

⁹⁸ SCHMIDT, 1988, s. 398–400.

⁹⁹ Georg Malin spatřoval ve sporech zemského fojta Schupplera a francouzského generála Fromenta tři důvody: Fromentovu hamižnost, snahu Bavorska získat území, především obsadit Lichtenštejnsko, protože v knížectví se nacházel bavorský majetek, a choulostivé postavení knížete jako regenta státu přináležejícího k Rýnskému spolku a zároveň vojáka sloužícího v rakouské armádě. Také Georg Schmidt viděl v nátlaku generála Fromenta víc než osobní obohacení a hamižnost. Srov. MALIN, 1953, s. 143–144, SCHMIDT, 1988, s. 398–400.

¹⁰⁰ HAL, FA, kart. 292, *Wiener Zeitung*, 23. dubna 1905, s. 4.

¹⁰¹ DOPSCH, 2006, s. 164, KAISER, 1989, s. 539–543, FALKE, 1984, s. 326–327, MALIN, 1953, s. 169, PRESS, 1988, s. 62–63.

4. *Kníže a obyvatelé v českých zemích a v Lichtenštejnsku od poloviny 19. století*

a) *Ochrana stavovských zájmů v zemích Koruny české*

Po rozpadu stavovského zřízení v 18. a 19. století se změnilo také sebepojetí rakouské šlechty ve vztahu k jejím podřízeným. Měšťanstvo, jež se ocitlo na vzestupu, stále více zpochybňovalo odůvodněnost existence šlechty. Na významu získávalo uznání dosažené prací. Často bylo kritizováno výsadní postavení šlechty, jež sebe samu definovala pouhým původem. Na druhou stranu ve šlechtických kruzích stále ještě převládal konzervativní názor, že rozmnožování majetku je čestné pouze za účelem upevňování vlastního statusu.¹⁰² Česká a ještě více moravská šlechta dbala na zachování svého starého úkolu být oporou trůnu. Vysoká šlechta se více zajímala o ochranu svých stavovských zájmů než například o stále naléhavější národnostní otázku, prosazující se mezi obyvateli českých zemí. Šlechta také musela vzít na vědomí, že ve stavovské reprezentaci se stále více uplatňovali také měšťané. Liberalizace společnosti vedla k rozmělnění stavovských hranic.¹⁰³

Již za císaře Josefa II. bylo roku 1781 zrušeno nevolnictví, roku 1848 pak byly odstraněny také poddansko-vrchnostenské vztahy, jež zavazovaly rolníky k robotě u vrchnosti. Od pozdního 18. století obhospodařovali majitelé statků v českých zemích svůj majetek sami. Hlavní zdroj jejich příjmu tvořilo lesní hospodářství. Kromě toho provozovali mlékárství a zpracovávali zemědělské produkty. Majitelé pobývali na svých statcích a vedli je tak, aby zajišťovaly zisk. Byli největšími zaměstnavateli v daných oblastech. Až do zrušení poddansko-vrchnostenských vztahů roku 1848 bylo pro rolníky důležité vykonávat zemědělské činnosti, na něž byli po generaci zvyklí. Kvůli vyplácení se z robotních povinností po zrušení nevolnictví byli zadlužení a odkázáni na práci u vrchnosti.¹⁰⁴

Šlechta omezená zrušením poddansko-vrchnostenských vztahů a větší nezávislostí rolníků se svou dominancí snažila znovu upevnit ofenzivní dobročinností. Čeští a moravští aristokraté patřili k nejlepším plátcům daní. Vliv na obce umožňoval jim samotným nebo jejich zástupcům z řad správců velkostatků nebo jiných osob ve vedoucích funkcích takzvaný *virilní hlas*.¹⁰⁵ Tito virilisté potřebovali peníze pro četné obecní závazky, jejichž počet se v průběhu 19. století neustále zvyšoval. Jedním

¹⁰² STEKL, 1973, s. 25–26.

¹⁰³ STEKL, 1973, s. 123–125.

¹⁰⁴ TONSMAYER, 2008, s. 480–482.

¹⁰⁵ Pojem virilní hlas označoval až do 19. století osobní hlas v ústavněprávních kolegiích.

z nich byla péče o chudé. Za vlády Eduarda Taaffeho¹⁰⁶ v osmdesátých letech 19. století byla situace poněkud zmírněna zavedením zdravotní a úrazové pojistné ochrany pro průmyslové dělníky a řemeslníky. Toto pojištění ovšem nebylo určeno rolníkům. V nemoci byl za péči o zaměstnance na svých statcích i nadále zodpovědný majitel. Ten pro ně ale také zřizoval sociální instituce fungující na dobrovolném základě, jako např. penzijní pokladny. Majitel velkostatků musel lidem něco „nabídnout“, aby je lokálně upoutal, „teritorializoval“ a tím si zachoval vládu spojenou odnepaměti s místem. Nebezpečí pro obhospodařování velkostatků představoval odchod rolníků do měst, jemuž bylo třeba zabránit.¹⁰⁷

Dobročinnost majitelů panství vyrůstala z pocitu šlechtické zodpovědnosti a měla dřívější hospodářské a právní vztahy nahrazovat takzvanými citovými vztahy jako „uznáním, respektem a sympatií“.¹⁰⁸ Neexistovalo právo na almužny, neboť legalizace vztahů založených na dobročinnosti by tento v 19. století specifický mocenský vztah zničila. Větší měrou byla s dobročinností pána spojena povinnost řádného chování ke šlechtické rodině. Urozený nadřizený si nenechal vzít právo na vlastní výběr těch, jimž pomáhal, a snažil se zabránit vměšování státu do těchto otázek distribuce přízně.¹⁰⁹

Změny ve vztazích mezi majiteli velkostatků a jejich podřízenými v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se v případě lichtenštejnského knížecího rodu týkaly především vládnoucích knížat Aloise II. a Jana II. Oba vstoupili do dějin jako velkorysé osobnosti alespoň částečně otevřené reformám, a to jak v Lichtenštejnském knížectví, tak v českých zemích.

b) Kníže Alois II., konzervativní reformátor v českých zemích a v Lichtenštejnsku

Kníže Alois II. z Lichtenštejna (1796–1858), syn knížete Jana I., nastoupil zcela jinou kariéru než jeho otec. Získal kvalitní ekonomické vzdělání, jež ho připravilo na správu rozsáhlých pozemků patřících lichtenštejnskému rodu.¹¹⁰

¹⁰⁶ Eduard hrabě Taaffe (1833–1895) byl rakouský politik a konzervativní sociální reformátor.

¹⁰⁷ Kolem roku 1900 tvořili přistěhovalci z českých zemí přibližně 26 % obyvatel Vídně. Srov. ALEXANDER, 2008, s. 338.

¹⁰⁸ TONSMEYER, 2008, s. 484.

¹⁰⁹ Na rozdíl od jiných monarchií začala v Rakousku státní vláda záhy omezovat moc lokálních vlád. Od šedesátých let 19. století stát dohlížel na šlechtické nadace a například školství zbavil vlivu šlechty. Srov. TONSMEYER, 2008, s. 488–491.

¹¹⁰ Kníže Jan I. ještě absolvoval tradiční vojenské vzdělání, aby získal předpoklady pro kariéru ve vysokých politických a vojenských úřadech. Vzdělání dalších lichtenštejnských knížat bylo v 19. století zaměřeno ekonomickým směrem, především na oblast lesního hospodářství a zemědělství. Srov. VOGT, 1979, s. 45.

Roku 1818 navštívil jako první člen rodiny své knížectví, avšak pouze v rámci zastávky na cestě do Itálie a do Švýcarska. Lichtenštejnové ve své zemi stále ještě neměli rezidenci. Kníže s rodinou žil částečně na svých moravských statcích Valtice a Lednice, částečně ve Vídni. Ve Vaduzu tak zcela chyběl dvorský život, stavební slohy jako baroko a *biedermeier*, typické pro rakouskou šlechtu, zde nenajdeme. Lichtenštejnsko zůstalo i přes svůj status svrchovaného státu spíše zemědělské.¹¹¹

Při své další návštěvě Lichtenštejnska roku 1842 podnítil Alois II. různé reformy.¹¹² Při další návštěvě o pět let později si zde udělal obrázek o tom, kde je možné zmírnit nouzi. Zjistil také, zda by po povodních z roku 1846 měly být zřízeny nové rýnské jezy přehrazující řeku. Vypracoval plány reforem pro zrušení desátků, pro podporu práce doma a pro reformu školství. Podporoval také reformy v chovu dobytka a obecní organizaci. Mělo být zvýšeno vytváření národohospodářských hodnot. I přes své reformní nadšení v hospodářsko-sociální oblasti se kníže bránil politickým změnám.¹¹³ Roku 1848 Alois II. zdůraznil svou blízkost k Rakousku, o něž se svou vládou chtěl opřít. Kromě smluv vyžadovaných z důvodu členství v Německém spolku Lichtenštejnsko téměř nevedlo žádnou zahraniční politiku. Pro knížectví bylo nejdůležitější udržet si svou svrchovanost.¹¹⁴

K osobě Aloise II. nemáme mnoho informací, dosud chybí jeho životopis. V dolnorakouském zemském sněmu¹¹⁵ se údajně častěji hlásil o slovo. Z jeho příspěvků do diskuse vyznívá snaha o modernizaci aristokratické vlády. Podle něj bylo jejím úkolem stabilizovat situaci mezi majiteli velkostatků a jejich podřízenými, aniž by ovšem došlo ke zpochybnění samotného společenskopolitického systému. Souhlasil s výhodným vyvázáním rolníků z jejich feudálních povinností, jež považoval za zastaralé.¹¹⁶

Jeho v zásadě pružný vztah k výkonu vlády se projevil při revolučních nepokojích v Lichtenštejnsku v letech 1848–1849. Nakonec se ale stejně jako jiní moravští šlechtici cítil zavázán monarchistickému systému. Například K. L. Metternich s rodinou našel na zámku ve Valticích v době od 15. do 22. března 1848 útočiště před revolučními nepokoji ve Vídni.¹¹⁷ Historik Volker Press soudí, že „*pro něj byla*

¹¹¹ PRESS, 1984, s. 104.

¹¹² K jednotlivým reformám srov. GEIGER, 1970, s. 49–50.

¹¹³ QUADERER, 1969, s. 231. GEIGER, 1970, s. 51.

¹¹⁴ VOGT, 1990, s. 158, PRESS, 1984, s. 78.

¹¹⁵ Panství Valtice a Lednice v této době patřila k Dolním Rakousům. (Malá část katastru Lednice /Eisgrub/ náležela do r. 1920 k Dolním Rakousům, větší část patřila historicky k Moravě – pozn. redakce.)

¹¹⁶ PRESS, 1984, s. 87.

¹¹⁷ GEIGER, 1970, s. 56.

*černo-žlutá loajalita*¹¹⁸ *silnější než konzervativně reformátorské tendence směřující k vydání ústavy pro jeho malou zemi.*¹¹⁹

Prorakouský postoj knížete byl v určitém protikladu k situaci v knížectví, které se během revoluce roku 1848 snažilo navázat kontakt s německým parlamentem v kostele sv. Pavla. Obyvatelé Lichtenštejnska se cítili být Němci, ne snad tolik z nacionálních důvodů, ale spíše proto, že si od orientace na Německo slibovali získání větší svobody, zproštění odvodů a vlastní ústavu. Důležitým faktorem pro příklon k Frankfurtu byla také snaha zbavit se rakouského správního vlivu, který se projevoval také v osobách úředníků pocházejících z českých zemí.¹²⁰

Druhá lichtenštejnská ústava, která začala platit roku 1862, byla nakonec dílem kompromisu. Odrazil se v ní blízký vztah knížete k vídeňskému dvoru, jenž mezitím opět posílil svůj vliv, a fyzická vzdálenost panovníka.¹²¹

c) Kníže Jan řečený Dobrý

Roku 1858, čtyři roky před schválením druhé lichtenštejnské ústavy, se vlády ujal syn Aloise II., kníže Jan II. z Lichtenštejna.

Kníže Jan rozpustil roku 1868 lichtenštejnský vojenský kontingent. Lichtenštejnsko se stalo rakouským „protektorátem“. Rozpuštěním Německého spolku odpadla obrana před silným sousedem Rakouskem. Úzká vazba knížecího rodu a císařského dvora ovlivňovala také knížectví na březích Rýna.

Jan II. trávil zimu většinou na jihu, na rodovém sídle Liechtenstein v Dolních Rakousích nebo na lichtenštejnských zámcích Lednice a Valtice. Tehdejší zemský správce Carl von In der Maur¹²² nezmiňuje Lichtenštejnsko jako místo pobytu knížete. Jan svou zemi navštívil celkem osmkrát. Jeho vzdálenost utvářela v očích lichtenštejnských poddaných obraz knížete jako nedotknutelné „nadosoby“.¹²³

Roku 1842 byla v rodinné smlouvě nově vytyčena pravidla pro panovnickou dynastii Lichtenštejnů. Byly vyřešeny také hospodářské zájmy knížecího rodu. Protože nízké příjmy z několika málo knížecích korunních statků v Lichtenštejnsku (zámek, knížecí vinice, zámecký les) neumožňovaly panovníkovi vést životní styl odpovídající jeho stavu a sotva stačily na svou vlastní správu, byly používány příjmy

¹¹⁸ Černo-žlutá vlajka habsburského rodu.

¹¹⁹ Citováno podle PRESS, 1984, s. 87.

¹²⁰ GEIGER, 1997, s. 52–53.

¹²¹ PRESS, 1984, s. 95.

¹²² In der Maur zastával v letech 1884–1892 a znovu 1896–1913 úřad zemského správce ve Vaduzu. Životopis knížete Jana II. napsal v době svého působení v úřadu.

¹²³ IN DER MAUR, 1908, s. 28.

z majetku v českých zemích. Od roku 1842 sloužil jako zdroj peněz pro finanční podporu knížectví peněžní fideikomis zásobený výnosy ze třech moravských panství Úsov, Šternberk a Karlovec a výnosy z úroků rakouských dluhopisů. Tyto peníze byly určeny také pro případná územní rozšíření a modernizaci země. Jiným způsobem nesměly být použity. Za správu majetku ve fideikomisu byl zodpovědný pouze vládnoucí kníže. Byl povinen zachovat rodinný majetek a případně rozšířit území státu.¹²⁴

V lichtenštejnské ústavě z roku 1862 bylo zakotveno, že kníže nepotřebuje příjmy státu pro sebe. Naopak přispíval svými vlastními prostředky ke státním výdajům: „[...] *ve skutečnosti dokonce z vlastních prostředků přispívá na náklady spojené se státní správou, takže přednedávnem někdo vtipně poukázal na to, že šťastná zemička Lichtenštejnsko je jediným státem, který od svého panovníka každoročně dostává civilní listinu.*“¹²⁵

Za vlády knížete Jana II. se vývoj knížectví urychlil. Byly provedeny organizačně-správní a právní reformy jako zrušení desátků a reforma daňového systému. Nové organizace doznala péče o chudé a obecní správa. Kníže zemi podpořil při vysoušení močálů a zřízení kanálu. Podporoval rozvoj lesního hospodářství a živočišné výroby, z jeho popudu byly stavěny silnice a přehrazovány potoky. Lichtenštejnsko získalo železniční spojení a připojení na telegrafní a telefonní síť. Prostřednictvím bezúročných půjček kníže Jan II. umožnil zřízení vysokých hrází na Rýně, jež region chránily před pravidelnými povodněmi. Úroky z „dobročinného fondu“, který založil roku 1887, měly být využívány k humanitárním účelům pro nejslabší osoby.

Kníže schvaloval jednotlivé příspěvky sám. Do roku 1908 bylo podle In der Maura z fondu na dobročinné účely v knížectví použito celkem 100 000 korun pocházejících z výnosů z úroků.

Každá obec, každá farnost, každý podnik či soukromá osoba těžily z velkorysosti knížete, jak dokumentuje In der Maur:

„Jeho činná podpora v nesnázích všeho druhu, při požárech, povodních, krupobití, sesuvech půdy, nehodách, nemocích nebo při rozličných jiných událostech, jejichž výčet nelze vyčerpát, v podobě almužen, milodarů, gratifikací, remunerací,¹²⁶ příspěvků na výchovu, studijních stipendií, příspěvků na lázeňské poplatky, výpomoci

¹²⁴ ŽUPANIČ, Jan, *Das Haus Liechtenstein in Österreich-Ungarn*, 2012, s. 78–79. (České vydání: ŽUPANIČ, Jan, *Lichtenštejnský rod v Rakousko-Uhersku. K otázce suverénního postavení dynastie*. In: GEIGER, Peter – KNOZ, Tomáš /edd./, *Místa lichtenštejnské paměti, Časopis Matice moravské 131, Supplementum 3*, Brno 2012, s. 63–71.)

¹²⁵ Citováno z IN DER MAUR, 1908, s. 24. Termínem civilní listina se označují roční příspěvky státní pokladny vyplácené monarchům a jejich rodinným příslušníkům.

¹²⁶ Odměn (v něm. vyd. *Belohnungen*).

s výdaji během nemoci, příspěvků na úpravu zevnějšku, promíjení poplatků, bezúročných půjček a mnoho dalších.“

Autor a bývalý zemský správce ve Vaduzu zmiňuje také kostely ve Vaduzu, Schaanu a Ruggellu nově vzniklé díky velkorysosti knížete. Díky jeho podpoře vznikl *Jubilejní kostel knížete Jana* v Balzers. Kromě staveb dalších kostelů podporoval kníže také opravy a zřizování školních budov, chudobinců, hasičských zbrojnic, vodovodních potrubí pro zažehnutí nákazy tyfem, jež se v zemi endemicky objevovala, atd. Výčet Janových dobročinných akcí v Lichtenštejnsku In der Maur zakončuje touto větou: „*Tak tedy působil v Lichtenštejnsku a vůbec i v ostatních oblastech, jež mu patřily, i mimo ně nikdy neumdlévající rukou a v hojné míře šířil požehnání.*“¹²⁷

Jan II. v letech 1875–1925 údajně poskytl na obecně prospěšné účely celkem 73 milionů švýcarských franků, z toho 5 milionů franků pro Lichtenštejnsko.¹²⁸

Detailní popis jeho dobročinné finanční podpory, který jsme na tomto místě převzali jen částečně, spojený s patetickým zdůrazňováním dobroty knížete směřované vůči poddaným prezentoval šlechtetnost panovníka, a zároveň ukazoval závislost obyvatel na jejich mecenáši. Kníže Jan, který si vysloužil lidové označení Dobrý, se svou snahou nepřervat pouta mezi panovníkem a lidem zařadil mezi panovníky své doby.¹²⁹

5. České země v lichtenštejnském tisku (1863–1918)

Roku 1863 začaly být v Lichtenštejnsku vydávány první noviny, *Liechtensteinische Landeszeitung*. Historik Peter Geiger v různých novinách z knížectví vyhledal svědectví o českých zemích a pozdějším Československu, respektive České republice.

¹²⁷ IN DER MAUR, 1908, s. 26–28.

¹²⁸ VOGT, 2012, s. 129.

¹²⁹ Příkladem situace německé šlechty v druhé polovině 19. století a důležitosti knížectví je nikdy nerealizovaný záměr rodu Thurn-Taxis, který chtěl roku 1868 za přispění císaře coby prostředníka Lichtenštejnské knížectví koupit. Malá svrchovaná země rozkládající se na březích Alpského Rýna byla pro tehdejší vysokou šlechtu velmi přitažlivá. Mnoho rodů kvůli Napoleonově mediatizaci nebo jiným vnějším okolnostem ztratilo svůj status a staré výsady. Ambice Thurn-Taxisů související s koupí knížectví byly ještě podníceny vzdáleností knížete Jana od císařského dvora ve Vídni a jeho údajným nezájmem o knížectví. Zároveň bylo jak c. k. státní kanceláři ve Vídni tak i zájemci o koupi jasné, že takový čin nemůže být proveden bez souhlasu obyvatel. Zájemci chtěli zemi poskytnout finanční podporu (600 000 zlatých), aby „městečko Vaduz“ i „celá zemička“ dosáhly blahobytu. Domnívali se, že obyvatelé bude na základě toho možné bez problémů přesvědčit o výměně dynastie. Věc ale nakonec vyšuměla. Informace o přímých jednáních o koupi mezi Thurn-Taxisy a lichtenštejnským knížecím rodem se nepodařilo dohledat. Srov. HAL, FA, kart. 24, *Memoire der k.k. Staatskanzlei betreffend Kauf des Fürstentums Liechtenstein durch Thurn und Taxis zwischen April und September 1868*, GRILLMEYER, 2004, s. 231–235.

Tyto výpovědi odrážejí představu o tomto regionu v lichtenštejnských médiích a u obyvatel.

V druhé polovině 19. století se české země v novinách objevovaly v různých kontextech, ovšem nikoliv ve spojení s knížecími statky. Například list *Liechtensteinische Landeszeitung* napsal roku 1866 k tématu vzrůstajícího nacionalismu ve vztazích mezi Čechy a Němci toto:

„Mezi Němci a Čechy v Čechách stoupá rozhořčení a ukrádá se do všech vztahů. Češi jsou často hrubí a povýšení, Němci nesmělí a jejich přirození vůdci, velcí šlechtitci majitelé půdy, je nechali na holičkách. Němcům připadá podivné, že se jejich děti ve školách mají učit česky; to mohou upotřebit jen na ulici, ale ne ve světě.“¹³⁰

Podle Petera Geigera pak brzy jediné noviny v knížectví, list *Liechtensteiner Volksblatt*, v národnostním sporu mezi Němci a Čechy zaujímaly v následujících letech spíše pročeské stanovisko.

Kromě těchto spíše politických výpovědí se v lichtenštejnském tisku pravidelně objevovaly inzeráty českých obchodů, což poukazuje na čilý obchodní ruch mezi Čechami a knížectvím. Podniky nabízely husí peří, boty i zdobené rakví.¹³¹

Během první světové války bylo v lichtenštejnském tisku informací o Čechách a Moravě poskrovnu. Na konci roku 1917 list *Oberrheinische Nachrichten*, vycházející ve Vaduzu již několik let, ostře odsoudil odpadlé Čechy, kteří se odvrátili od Rakouska a spojili s nepřítelem:

„Češi a Slováci ve Francii vytvářejí armádu velezrádců, kteří chtějí bojovat proti své rakouské otčině.“¹³²

Také další komentáře rozhořčeně reagovaly na tendence Čechů odloučit se od Rakousko-Uherska. V září 1918 informovaly o „nesmyslně přehnaných“ fámách:

„Poláci, Češi a Slováci jsou prý zachvácení povstaleckým kvasem a čekají jen na příležitost k rozpoutání revoluce.“¹³³

Převládající přízeň vůči české touze po národnostním vyrovnání se vyhlášením Československé republiky v listu *Oberrheinische Nachrichten* změnila v otevřené opovržení „československou sebrankou“.¹³⁴ Projevoval se tak spíše přátelský postoj Lichtenštejnska k Rakousku během války. Tento postoj byl utvářen blízkostí knížecí dynastie k vídeňskému dvoru a zatím ještě silným napojením země na rakouské správní struktury.¹³⁵

¹³⁰ *Liechtensteiner Landeszeitung* z 24. února 1866, citováno podle GEIGER, 2012, s. 217.

¹³¹ GEIGER, 2012, s. 219.

¹³² *Oberrheinische Nachrichten* z 22. prosince 1917, citováno podle GEIGER, 2012, s. 220.

¹³³ *Oberrheinische Nachrichten* ze 7. září 1918, citováno podle GEIGER, 2012, s. 221.

¹³⁴ GEIGER, 2012, s. 221–222.

¹³⁵ QUADERER, 2011, s. 27.

6. Shrnutí

Po dobu dvou set let lichtenštejnské vlády na knížecích državách v českých zemích a v Lichtenštejnském knížectví docházelo k vytvoření zcela odlišných vztahů a zpětnému působení mezi oběma oblastmi. Není ovšem vždy možné striktně od sebe oddělit zpětné působení vycházející z Rakouska a ze zemí Koruny české.

Statky v českých zemích poskytly knížeti na přelomu 17. a 18. století finanční oporu pro realizaci projektu Lichtenštejnského knížectví rozkládajícího se na březích Rýna a podléhajícího říšské bezprostřednosti. Brzy nato se kníže pokusil okleštit stará práva obyvatel a centralizovat správu země v souladu s poměry v Rakousku. Obyvatelé ale důrazně odmítali „české otroctví“. Především vzdálenost knížete od jeho knížectví přispěla k tomu, že alespoň část reformy musela být zrušena. Teprve kníže Jan I. na počátku 19. století prosadil zásadní změny v lichtenštejnské správě.

Knížectví a državy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku měly pro knížecí rod zcela odlišné funkce. Lichtenštejnsko bylo v průběhu 18. a 19. století v první řadě objektem prestiže, který rodině zaručoval stavovské a později státoprávní postavení. Knížata si význam tohoto majetku pro lichtenštejnský rod uvědomovala. Jejich ústředním zájmem byla ochrana svrchovanosti knížectví. Majetky v českých zemích tvořily finanční páteř lichtenštejnského rodu. Vedle vídeňského dvora leželo právě zde centrum života knížecí rodiny a místo pro ústup.

Po více než dvě stě let pocházeli dobře vzdělaní a ke knížeti loajální úředníci v Lichtenštejnsku z knížecích statků v rakouských dědičných zemích, často z Moravy a Čech. Vztahy s domácím obyvatelstvem těmto úředníkům přeloženým povětšinou bez jejich souhlasu ztěžovaly sociální rozdíly a často špatné znalosti poměrů v Lichtenštejnsku. Byli spojováni s nepopulárními opatřeními vycházejícími z knížecích ustanovení. Sám kníže, na míle vzdálený dění v knížectví, stál nad každodenními starostmi a stížnostmi jako nedotknutelná autorita. Úředníci ale do Lichtenštejnska přinesli také nové nápady a způsoby správy. Reformy, které prosazovali, výrazně přispěly k tomu, že se rolnicky utvářené knížectví napojilo na okolní státy.

Lichtenštejnská rodinná smlouva z roku 1842 znamenala počátek uvědomělejšího příklonu knížat k jejich zemi. Zároveň knížata výrazněji vnímala starosti a potřeby obyvatel také na knížecích statcích v dědičných zemích. Kníže přispíval obcím i státu, jimž často chyběly peníze na různé nově vyvstávající úkoly, cílenou finanční podporou v charitativní oblasti či v regionální infrastruktuře. Obyvatelé knížeti jeho dobročinnost opláceli hlubokou úctou a vděčností. V době společenských i hospodářských převratů se tak vytvořil symbiotický vztah mezi knížetem a obyvateli, který knížecí rodině i nadále zajišťoval postavení odpovídající jejímu stavu a zároveň prospíval nejen obyvatelům a obcím v Lichtenštejnsku, ale i státu samotnému.

2. část

Lichtenštejnsko a Československá republika od jejího vzniku až do konce druhé světové války (1918–1945)

Lichtenštejnsko		České země	
1918	<i>Listopadový puč</i> ¹³⁶	1918	vznik Československé republiky prezidentem Tomáš Garrigue Masaryk ¹³⁷
1919	vyslanectví ve Vídni a Bernu výpověď celní dohody s Rakouskem	1919	Pařížské mírové smlouvy zahrnující potvrzení hranic Československa
1920	Ztroskotání žádosti o přijetí do Společnosti národů		
1921	Nová ústava: dědičná konstituční monarchie na parlamentně- demokratickém základu		
1923	uzavření vyslanectví ve Vídni		
1924	lichtenštejnsko- švýcarská celní dohoda ménová unie se Švýcarskem		
		1925	Locarnské dohody ¹³⁸
		1926	první nadnárodní vláda
1927	povodně na Rýnu		
1928	skandál ve spořitelně		
1929	počátek světové hospodářské krize		
1929	kníže František I.		
1933	uzavření vyslanectví v Bernu	1933	založení Sudetoněmecké vlastenecké fronty (od roku 1935 Sudetoněmecká strana SDP)
		1935	prezidentem Edvard Beneš ¹³⁹
		1937	smrt bývalého prezidenta Masaryka

¹³⁶ Rakouský zemský správce Leopold Imhof byl většinou poslanců v zemském sněmu přinucen k abdikaci. Když byl ustanoven „*provizorní lidový výbor*“, byla celá situace nakonec vnímána jako malý puč. Motivem byly požadavky ústavněprávních a hospodářských změn a požadavek, aby byl do čela vlády knížectví dosazen Lichtenštejнец.

¹³⁷ Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), filozof, spisovatel a politik, byl hlavou skupiny, která v exilu během první světové války vytvořila předpoklady pro vznik československého státu. Jako prezident stál v čele republiky v letech 1918–1935.

¹³⁸ Uvolnění československo-německých vztahů.

¹³⁹ Edvard Beneš (1884–1948) patřil vedle Masaryka k spoluzakladatelům Československé republiky. Byl československým ministrem zahraničních věcí (1918–1935) a prezidentem (1935–1938, 1945–1948). (Byl také předsedou vlády: 1921–1922 – pozn. redakce.)

Lichtenštejnsko		České země	
1938	kníže František Josef II.	1938	<i>Karlovarský program</i> ¹⁴⁰ <i>Mnichovská dohoda</i> ¹⁴¹ německá armáda obsazuje pohraničí
1939	selhání pokusu o převrat Německého lidového hnutí v Lichtenštejnsku (VDBL)	1939	německé oddíly obsazují zbytek Československa → Protektorát Čechy a Morava odtržení Slovenska
1939	vypuknutí druhé světové války		
1939	vyhlášení neutrality		
		1942	atentát na zastupujícího říšského protektora Heydricha vyhlazení vesnic Lidice a Ležáky
		1943	československo-sovětská smlouva o přátelství
1945	konec druhé světové války		

1. Situace v Lichtenštejnsku a dřívějších českých zemích po první světové válce

a) Lichtenštejnsko: Nová ústava a změna orientace z Rakouska na Švýcarsko

Kníže, většina lichtenštejnských obyvatel i vláda, církve a média stáli po vypuknutí první světové války na straně Ústředních mocností, které byly podle jejich názoru přinuceny k obranné válce. V malé zemi tradičně úzce spjaté s Rakousko-Uherskem zavládla válečná euforie.¹⁴² Nadšení z války ale brzy vystřídaló vystřízlivění. Obyvatelé i státní finance viditelně zatěžovalo zdražování a zhoršující se zásobování potravinami a surovinami.¹⁴³ V přesvědčení, že válka nebude mít dlouhého trvání, se Lichtenštejnsko na jejím začátku vzdalo vyhlášení neutrality. Tento postup

¹⁴⁰ Karlovarský program Sudetoněmecké strany požadoval rozsáhlá autonomní práva pro německou menšinu. Jeho prosazení by znamenalo faktický konec československého státu.

¹⁴¹ Na Mnichovské konferenci 29.–30. září 1938 se Velká Británie, Francie, Itálie a Německo usnesly na odtržení oblasti Sudet od Československa ve prospěch Německé říše jako nástroji pro mírové vyřešení sudetské krize. Britové a Francouzi doufali, že ukojili Hitlerovy teritoriální choutky a zabránili tak hrozící válce. Československo nebylo k jednáním přizváno. V jeho očích byla Mnichovská dohoda „Mnichovským diktátem“.

¹⁴² Roku 1812 Lichtenštejnsko převzalo Všeobecný zákoník občanský z habsburské monarchie, rakouská koruna se roku 1900 stala zemskou měnou, apelační soud (2. instance) zasedal ve Vídni, 3. soudní instance pak v Innsbrucku. Rakousko roku 1880 převzalo diplomatické zastupování knížecího rodu. Dále existovala mezi Rakouskem a Lichtenštejnskem od roku 1853 celní a daňová dohoda.

¹⁴³ QUADERER, 2011, s. 26, QUADERER, 2008a, s. 177, GEIGER, 1997, s. 53–54.

vycházel z domněnky, že pro tak nepodstatnou zemi bez vlastní armády to není nutné. Nepříznivé důsledky tohoto rozhodnutí pocíťovali lichtenštejnští občané v zahraničí, neboť byli kvůli úzkým vazbám své země k Rakousku v dohodových zemích považováni za příslušníky nepřátelského státu. Neexistence neutrality přechodně ohrožovala zásobování země potravinami a surovinami.

Knížecí rodina oproti tomu stála jasně za Rakousko-Uherskem. Vládnoucí kníže Jan II. byl členem rakouské říšské rady. Příslušníci rodiny bojovali v rakouské armádě a byli říšskými občany.¹⁴⁴

Opozice v knížectví v průběhu války zesílila a začala si klást vnitropolitické požadavky. Vyžadovala vydání nové ústavy. V zahraniční politice se chtěla oddělit od rozpadající se habsburské monarchie a naopak se snažila o sblížení se Švýcarskem. Nová orientace způsobila přehodnocení monarchistického konzervativně katolického postoje lichtenštejnských vůdčích osobností, přijímaného až do roku 1914 se samozřejmostí. V Horní zemi získával stále více přívrženců švýcarský princip přímé demokracie. Dolní země a knížecí rod zachovávaly věrnost Rakousku. Opoziční „*síly změny*“ tlačily na větší možnost spolurozhodování lidu. Opozice kritizovala rakouského zemského správce i lichtenštejnskou knížecí dvorskou kancelář ve Vídni. Kritice se ale vyhnuli kníže Jan II. a knížecí rod, monarchie jako státní forma nebyla zpochybňována.¹⁴⁵

Lichtenštejnsko stálo po ukončení první světové války před velkými hospodářskopolitickými výzvami. Rakouská koruna mnohonásobně ztratila na své původní hodnotě, státní rozpočet byl těsně před bankrotem a zásobování země potravinami již nebylo zajišťováno. Panovala velká nezaměstnanost. Důsledkem byly nepokoje a časté změny vlád.¹⁴⁶

Kníže zemi podporoval bezúročnými půjčkami, vyhradil si ovšem právo je při změnách státoprávní situace vypovědět. V průběhu dvacátých let poskytl mnoha soukromým osobám i institucím příspěvky v řádu milionů.¹⁴⁷

Roku 1921 Lichtenštejnsko získalo novou ústavu. Byla zřízena dědičná konstituční monarchie na parlamentně-demokratických základech. Země od nynějška sama určovala členy vlády. Byla zrušena správní kontrola knížectví vykonávaná knížecí úctárnou v Bučovicích.

Knížectví se po vypovězení celní dohody s Rakouskem roku 1919 a následném uzavření celní a měnové dohody se Švýcarskem zahraničněpoliticky a hospodářsky

¹⁴⁴ QUADERER, 2011, s. 27.

¹⁴⁵ QUADERER, 2011, s. 27–28.

¹⁴⁶ QUADERER, 2008a, s. 177–179.

¹⁴⁷ Srov. QUADERER, Rupert, Knížecí rod a pozemková reforma. In: Česko-lichtenštejnská komise historiků (ed.), *Knížecí rod, stát Lichtenštejnsko a Československo ve 20. století*, Brno 2015.

nově orientovalo. Zvětšil se tak odstup od Rakouska coby dlouholeté ochranné mocnosti.

b) Československá republika: napjatá atmosféra a ztroskotání státu pro všechny

Čechy, Morava a Slezsko byly po celá staletí národnostně smíšenou oblastí. V roce 1910 tu žilo přibližně šest milionů Čechů a tři miliony Němců. Německy mluvící obyvatelé se v podunajské monarchii těšili určitým výsadám. Rostoucí konkurenční tlak jejich českých spoluobčanů, jejichž sebevědomí narostlo v 19. století a kteří se chtěli etablovat také ekonomicky, posouval německy mluvící menšinu stále více do defenzivy. Češi se začínali bránit proti rozdílnému zacházení – v neposlední řadě také v případě obou jazyků. České národní hnutí se odvolávalo na své slavné dějiny. Velkou roli zde hrála husitská tradice.¹⁴⁸ Mimoto bylo jako výraz české touhy po nezávislosti stylizováno povstání českých protestantských stavů v letech 1618–1620 proti rostoucímu vlivu císaře a katolické církve v Českém království. Po jeho porážce v bitvě na Bílé hoře a následném oslabení české protestantské šlechty nastalo podle tohoto pojetí českých dějin období Temna. Češi vnímali důslednou rekatolizaci jako nátlak. Římskou církev chápali jako přísluhovače habsburské vlády. České království navíc kvůli silnému centrálnímu vedení ve Vídni ztratilo vliv. Němčina naopak získávala na důležitosti. Za císaře Josefa II. byla povýšena na úřední jazyk podunajské monarchie, což vzbudilo další nelibost český mluvících obyvatel. Přesto se v první polovině 19. století vyvinul český zemský patriotismus, který nacházel sympatie i za jazykovými hranicemi. Cílem hnutí bylo – kromě raně nacionalistických záměrů – posílení Koruny české vůči centralisticky uspořádanému vídeňskému dvoru. Regionální jednota ovšem definitivně vzala za své s revolucí roku 1848, kdy se německy mluvící vůdci hnutí chtěli připojit k národnímu hnutí v Německu, kdežto čeští představitelé byli stále více přitahováni myšlenkami panslavismu.¹⁴⁹ Na rozdíl od Uher se vídeňské vládě ve druhé polovině století nepodařilo uspokojit autonomní potřeby Čechů. Přesto zůstával vztah českých politiků k monarchii až do vypuknutí první světové války převážně loajální. Setrvání v habsburské monarchii představovalo sice neuspokojivou, ale vzhledem k zeměpisné poloze regionu (české země

¹⁴⁸ Jan Hus (kolem 1370–1415) byl český kazatel a reformátor. Na kostnickém koncilu byl zajat, odsouzen a upálen, neboť nechtěl odvolat své učení. Reformační a revoluční hnutí husitů, pojmenované po něm, bylo namířeno proti českým králům a katolické církvi v Římě.

¹⁴⁹ Pojem panslavismus označuje hnutí podporující pocit kulturní sounáležitosti slovanského jazykového společenství. Od roku 1830 získával v rostoucí míře politický charakter s cílem sjednocení slovanských národů východní Evropy.

byly ze tří stran obklopeny oblastmi s více než sedmdesáti miliony německy mluvících obyvatel a ze čtvrté strany Uhrami) do jisté míry nezvratnou situací.¹⁵⁰

Během první světové války začala skupina Čechů a Slováků soustředěná kolem filozofa, spisovatele a politika Tomáše Garriguea Masaryka v exilu připravovat politické aliance s Dohodovými mocnostmi. Vytvořili tak předpoklady pro vznik československého státu.

V českých zemích organizovala hnutí odporu proti Vídni takzvaná Maffie. Dne 28. října 1918, když už byl rozpad podunajské monarchie předvídatelný, byla v Praze vyhlášena samostatnost. Čechům se vznikem vlastního státu splnilo jejich přání. Německy mluvící část obyvatel, takzvaní sudetští Němci, měli oproti tomu se začleněním do státu, jemuž dominovali Češi, potíže. Integraci německy mluvících obyvatel ztěžovala koncepce národního státu Čechoslováků jako státního národa. Formální zrovnoprávnění všech československých státních občanů nebylo dostatečnou náhradou.¹⁵¹ Přesto se postupně podařilo najít modus vivendi. Od roku 1926 se na koaliční vládě poprvé podílely dvě německé strany. Křehké rostlince vzájemné důvěry se ale dařilo jen krátce. Rychlým pokrokům bránily nacionalisticky smýšlející kruhy na obou stranách, příležitosti pro vzájemné sblížení nebyly často využívány. Opravdovou výzvu pro soužití různých jazykových skupin – v Československu žila také maďarská, polská a ukrajinská menšina – s sebou roku 1929 přinesla hospodářská krize a s ní spojená masová nezaměstnanost. Ta postihla obzvláště německy mluvící oblasti.

Krátce nato v Německu započal politický vzestup národních socialistů. Během několika let se stále větší část sudetských Němců přikláněla k radikálně národnostní Sudetoněmecké straně (*Sudetendeutsche Partei* – SDP). Slibovali si od ní spíše než od umírněných stran rychlejší prosazení svých požadavků národnostního zrovnoprávnění. SdP se víc a víc dostávala do vleku Německa vedeného národními socialisty. Zvolání „*Heim ins Reich*“ (Domů do Říše) se ozývalo stále hlasitěji. V květnu 1938 podpořila drtivá většina německy mluvících obyvatel Československa připojení k Německé říši. Na základě Mnichovské dohody z 30. září 1938 byly od Československa odtrženy většinově německé pohraniční oblasti a připojeny k Německé říši. Dne 15. března 1939 německé oddíly republiku definitivně rozbily. Slovensko se

¹⁵⁰ BEATTIE, 2005, s. 69.

¹⁵¹ Československá republika zajišťovala dle ústavy každému občanovi individuální rovnoprávnost, to ovšem neplatilo pro národnostní skupinu jako kolektiv. Čechoslováci tvořili na základě většiny státní národ. Podle sčítání lidu z roku 1930 žilo v Československu asi čtrnáct milionů lidí. Z toho bylo 9,75 milionů (66,25 %) Čechů a Slováků, 3,32 milionů (22,5 %) Němců, 720 000 (4,9 %) Maďarů, 410 000 (2,9 %) Rusínů a 100 000 (0,7 %) Poláků. Srov. HOENSCH, *Geschichte der Tschechoslowakei*, 1992, s. 37.

stalo fašistickým loutkovým státem hitlerovského Německa, ze zbytku republiky vznikl Protektorát Čechy a Morava.¹⁵²

c) Šlechta v nově vzniklé Československé republice

20. století se rakouské šlechty citelně dotklo. Rozpad habsburské monarchie pro ni představoval „prapůvodní katastrofu 20. století“, která znamenala nezvratný přerыв ve společenské struktuře Evropy. Rigidní konfiskační zákony po druhé světové válce spojené s nastolením komunistických režimů šlechtu ve východní Evropě z velké části vymazaly. K odcizení se hodnotovému systému dřívější stavovské společnosti vedly ale také všeobecné, politicky nemotivované změny ve společnosti – pluralizace, profesionalizace, sekularizace a vzrůstající individualizace.¹⁵³

Rozpadem monarchie ztratila rakouská šlechta vídeňské mocenské centrum. To se významně týkalo také knížecího rodu Lichtenštejnů, který svrchovanost svého knížectví od Vídeňského kongresu zajišťoval orientací na Rakousko. Vznik republik zpochybnil společenské a politické postavení šlechty. Od zrušení šlechtického stavu si nové vlády slibovaly, že „z duše lidstva konečně zmizí onen pocit úcty, vzývání a strojeně pověřivého uctívání šlechty.“¹⁵⁴

Mnoho šlechticů vnímalo ztrátu titulu jako ztrátu části své identity. Úsilí šlechtických rodin ve 20. století poháněla vůle k tomu „zůstat nahoře“. V části z nich i nadále přežíval tradiční pocit odpovědnosti za rodinu i personál, pocházející z dob správy velkostatků, stejně jako naděje na získání nového podílu na politické moci.¹⁵⁵

Zrušení šlechtického stavu a rozhodnutí provést celostátní pozemkovou reformu patřily k prvním zákonům schváleným československým Národním shromážděním. Pozdější prezident Tomáš Garrigue Masaryk prohlásil již při vyhlášení nezávislosti 28. října 1918, že zrušení privilegií šlechty a pozemková reforma patří k cílům mladé republiky.

¹⁵² BEATTIE, 2005, s. 70.

¹⁵³ STEKL, 2004, s. 101.

¹⁵⁴ Adelheid Popp, rakouská socialistická politička, citováno podle STEKL, 2004, s. 104.

¹⁵⁵ STEKL, 2004, s. 131–139.

2. Bez pozemkové reformy žádná svrchovanost – marné snahy o lichtenštejnské zastoupení v Československu (1919–1925)

Po celé generace představovala hlavní úkol šlechty správa jejích statků. Z jejich výnosů financovaly hlavy rodů zaopatření rodiny odpovídající jejímu stavu, přispívaly na charitativní účely nebo působily jako mecenáši v kulturní oblasti. Se zánikem monarchií ztratila tato forma sociálního vyrovnání svůj význam. Různé země východní Evropy provedly pozemkové reformy, jež vyvlastnily části obrovských majetků. Pro vládnoucí hlavy rodů to představovalo zátěž. Nezřídka byla ohrožena apanáž¹⁵⁶ vyplácená členům rodu.

Ani lichtenštejnský majetek převratům v Evropě neušel. Po rozpadu habsburské monarchie se knížecí statky najednou ocitly ve třech různých státech: v Rakousku, Československu a částečně také v Maďarsku. V Československu ztratila rodina Lichtenštejnů kvůli pozemkové reformě v letech 1920 až 1938 více než polovinu své půdy – téměř celou zemědělskou plochu a polovinu lesů. Jako odškodnění dostali Lichtenštejnové sumu odpovídající asi třetině až pětině skutečné hodnoty této půdy, z níž roku 1938 ještě nebyla vyplacena třetina čili 43 milionů korun.¹⁵⁷ Kníže se s odvoláním na svou funkci hlavy svrchovaného státu pokusil vyvlastnění svých majetků v Československu odvrátit. Celou záležitost chtěl přenést před mezinárodní rozhodčí soud. Československá vláda se v důsledku toho bránila uznat svrchovanost Lichtenštejnska, aby zamezila internacionalizaci právního sporu.

V Lichtenštejnsku panovaly obavy, že knížectví bude kvůli vyvlastňování odříznuto od finanční podpory knížecího rodu. Knížecí rodina a knížectví žily v symbiotickém vztahu vzájemné závislosti: Lichtenštejnové zemi po válce potřebovali, aby si zajistili výlučné mezinárodní postavení a aby mohli chránit své statky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku před vyvlastněním, knížectví bylo kvůli finančnímu a hospodářskému propadu způsobenému válkou na knížeti materiálně závislé.

a) Finanční naturalizace československých občanů

Po první světové válce docházelo v Lichtenštejnsku k mnoha finančním naturalizacím. Země byla z hospodářského hlediska v dezolátním stavu. S radostí rozdávala státní občanství solventním šlechticům z východní Evropy a nástupnických států

¹⁵⁶ Zaopatření nevládnoucích členů rodiny pozemky a penězi, umožňujícími jejich živobytí v souladu s jejich stavem.

¹⁵⁷ Princ Karel Alfréd roku 1939 uvádí částku 38 milionů korun, kterou je ještě třeba vyplatit, srov. Lichtenštejnský zemský archiv (Liechtensteinisches Landesarchiv – LLA), V 13/13, č. Z 7652, Stížnost prince Karla Alfréda adresovaná komisaři pozemkového úřadu 23. prosince 1941.

Rakousko-Uherska nebo průmyslníkům a továrníkům z Německa a bývalé podunajské monarchie, především pokud v knížectví nebydli.

Knížectví se stalo ostrovem „ztroskotaných šlechticů“. V Lichtenštejnsku na rozdíl od nástupnických států habsburské monarchie neztratili své tituly. Většina uchazečů si od mezinárodně uznávané naturalizace v neutrálním státě slibovala také ochranu svého majetku, pozemků, nemovitostí a kapitálu před vyvlastněním ve své domovině. Pro Lichtenštejnsko znamenaly finanční naturalizace vítané ozdravení státní pokladny. Kupní ceny byly mimořádně vysoké. Uchazeči o koupi často získávali podporu knížecího rodu nebo již naturalizovaných osob.¹⁵⁸

Naturalizace Maxe Egona von Hohenlohe a jeho rodiny

Významným příkladem finanční naturalizace československých občanů krátce po první světové válce je rodina Maxe Egona von Hohenlohe-Langenburg. Max Egon navštívil roku 1921 Vaduz. 25. července 1922 v dopise princí Aloisovi z Lichtenštejna oznámil, že se zajímá o lichtenštejnské státní občanství:

„Až doposud jsem byl československým občanem jen podle cestovního pasu, žiji povětšinou mimo tuto republiku a zvláště poslední dobou mám již velmi malý zájem o to patřit k tomuto státu a především k hrdosti tohoto národa.“

Až do konce první světové války byl rakouským a říšskoněmeckým občanem. Protože nechce neustále získávat jiné občanství, ať už německé nebo španělské, *„ale chci zachovat svou povahu bývalého Rakušana, jak dalece to jen bude možné, byl bych velmi pyšný, pokud bych byl přijat v Lichtenštejnsku, jež je naší dřívější otčině tak blízké.“*

Prohlásil, že je připraven *„udělat pro tuto zemi ve všech ohledech, co jen budu moci, ať už přímo tam nebo v zahraničí.“*¹⁵⁹

Max Egon von Hohenlohe i s manželkou a dcerou¹⁶⁰ byli naturalizováni v březnu 1923. Zaplatili 5 000 švýcarských franků přijímající obci Schellenberg, dalších dvacet procent poplatku za naturalizaci dostal lichtenštejnský stát.¹⁶¹ Hohenlohe zaplatil mimořádně nízkou kupní cenu. Vláda doufala, že podpoří zadluženou lichtenštejnskou spořitelnu a zastavárnu. Zdálo se ale, že nový občan není takový krok navzdory dřívějším slibům ochoten udělat. V každém případě si lichtenštejnský

¹⁵⁸ SCHWALBACH, 2012, s. 37–48, ARGAST, 2012, s. 53–55.

¹⁵⁹ LLA, V3/1023, dopis Maxe Egona von Hohenlohe princí Aloisovi z 25. července 1922.

¹⁶⁰ Max Egon Hohenlohe-Langenburg, nar. 1897, se svou ženou Marií, rozenou markýzou Belvis, nar. 1892, a dcerou Marií, nar. 1922.

¹⁶¹ LLA, V4/1923/2, Korespondence mezi knížecí vládou ve Vaduzu a Maxem Egonem von Hohenlohe-Langenburg.

předseda vlády Gustav Schädler¹⁶² postěžoval řediteli knížecí kabinetní kanceláře ve Vídni:

*„Víte, [...] jaké těžkosti způsobuje nedostatek peněz spořitelny pro plný hospodářský rozvoj země. Bylo by proto jisté na místě, aby Hohenlohe ctil zvýhodnění plynoucí ze získání lichtenštejnského domovského listu a cestovního pasu a uložil malou část nesmírně velkého jmění své paní manželky do lichtenštejnské spořitelny. [...] Takovým činem by potvrdil, že má o knížectví, s jehož panovnickým rodem je jeho rodina spjata příbuzenskými a přátelskými vazbami, větší zájem než jen o jeho cestovní pas.“*¹⁶³

Dne 16. dubna 1924 pozbyla rodina Hohenlohe kvůli získání státního občanství v Lichtenštejnském knížectví československé občanství.

Hohenlohe působil roku 1938 v předvečer Mnichovské dohody jako zprostředkovatel během jednání mezi Sudetoněmeckou stranou a zástupci Francie a Anglie. Jeho role při rozhovorech a blízkost k nacionálnímu socialismu je dodnes diskutována jako velmi kontroverzní.¹⁶⁴

Naturalizace manželů Königswarterových

Dalším příkladem naturalizace československých státních občanů v Lichtenštejnsku jsou Johann Alexander (hrabě) Königswarter, nar. 1890 ve Vídni, a jeho žena Claire, rozená Kretschmer, nar. 1888. Dne 21. března 1930 se knížecí vláda usnesla na naturalizaci bezdětného manželského páru s židovskými kořeny v Lichtenštejnsku. Königswarter byl majitel velkostatku Šebetov na Moravě a dalších nemovitostí ve Vídni. Pár sídlil v Kirchbergu u Curychu.¹⁶⁵ 6. března 1930 přijala žádost o naturalizaci Alexandera Königswartera také obec Schellenberg. Požadovala naturalizační taxu ve výši 9 000 franků, stát získal 1 800 franků.¹⁶⁶ 800 franků bylo zapláceno obci Schellenberg jako finanční podpora, 4 000 franků bylo použito k vyplacení hypotečních listin.¹⁶⁷

¹⁶² Gustav Schädler (1883–1961) vedl lichtenštejnskou vládu v letech 1922–1928. Patřil do Lidové strany (*Volkspartei*).

¹⁶³ LLA, RE 1924/5218, 27, Dopis předsedy knížecí vlády adresovaný lichtenštejnské knížecí kabinetní kanceláři ve Valticích 27. listopadu 1924.

¹⁶⁴ LUSSY, LOPEZ, 2005, s. 724.

¹⁶⁵ LLA, RF 126/474/1.

¹⁶⁶ LLA, V4/1930/1, Žádost právního zástupce barona Königswartera, dr. W. Becka, o udělení státního občanství adresovaná knížecí vládě 10. března 1930.

¹⁶⁷ LLA, V4/1930/1, Usnesení knížecí vlády z 21. března 1930.

Dne 25. října 1932 pár obdržel doklady o pozbytí československé státní příslušnosti.¹⁶⁸

Během druhé světové války přežívali manželé Königswarterovi díky občanství neutrálního státu. Mohli si také ponechat majetek ve Třetí říši a v Protektorátu Čechy a Morava. Teprve roku 1945 po obnovení Československé republiky byl Königswarterovým na základě jejich údajné německé národnosti zkonfiskován celý majetek a roku 1946 byli z Československa odsunuti.¹⁶⁹

Johannu Alexanderovi Königswarterovi byl 4. září 1959 v Lichtenštejnsku kvůli naturalizačním daním nezaplaceným od 1. dubna 1947 zablokován pas.¹⁷⁰

b) Zrušení šlechtického stavu a hrozící pozemková reforma

Ihned po skončení války zřídilo Lichtenštejnsko ve Vídni a Bernu vyslanectví. Další těžiště lichtenštejnské zahraniční politiky tvořily v následujících letech snahy o zřízení vyslanectví v Praze. Diplomatické zastoupení v Československu bylo pro Lichtenštejnsko důležité ze dvou důvodů: sloužilo pro zabezpečení majetku knížecího rodu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, zároveň ale také pro zásobování knížectví moukou, cukrem a uhlím z Československa.¹⁷¹

Lichtenštejnská zahraniční politika byla utvářena několika málo zmocněnci. O zahraničněpolitických záležitostech rozhodoval téměř osmdesátiletý níže Jan II. V lichtenštejnské diplomacii počátku dvacátých let hráli kromě něj důležitou roli také jeho bratr princ František,¹⁷² pozdější kníže, a princ Eduard,¹⁷³ působící od roku 1919 jako vyslanec ve Vídni. Na zahraničněpolitické poměry státu měla rovněž vliv knížecí vláda ve Vaduzu a lichtenštejnský vyslanec v Bernu, právník Emil Beck.¹⁷⁴ Zemský sněm byl méně důležitý. Veřejné mínění v zemi ovlivňoval tisk, konkrétně listy *Oberrheinische Nachrichten* a *Liechtensteiner Volksblatt*.¹⁷⁵

¹⁶⁸ LLA, RF 120/39/1–4.

¹⁶⁹ JURÍK, 2012. Ke konfiskacím po druhé světové válce srov. také GEIGER, Peter, Všichni vyvlastnění lichtenštejnští občané. Kde, co, kdo? Co se stalo s vyvlastněnými majetky? In: GEIGER, Peter – KNOZ, Tomáš (edd.), Lichtenštejnové, Lichtenštejnsko a Československo ve 20. století. *Časopis Matice moravské* 132, *Supplementum* 6, Brno 2013, s. 181–196.

¹⁷⁰ LLA, V4/1930/1, Žádost lichtenštejnské knížecí daňové správy ve Vaduzu adresovaná knížecí vládě 28. srpna 1959, Usnesení vlády z 3. září 1959.

¹⁷¹ QUADERER, 2008a, s. 179.

¹⁷² František z Lichtenštejna (1853–1938) zastupoval Rakousko-Uhersko jako diplomat v Petrohradu. V diplomatických kruzích měl širokou síť vztahů. V letech 1929–1938 stál v čele rodu jako vládnoucí kníže a v čele knížectví jako jeho panovník.

¹⁷³ Princ Eduard z Lichtenštejna (1872–1951) byl v letech 1919–1921 lichtenštejnský vyslanec ve Vídni.

¹⁷⁴ Emil Beck (1888–1973) byl v letech 1919–1933 diplomatem lichtenštejnského vyslanectví v Bernu. Srov. QUADERER, 2008b, s. 265.

¹⁷⁵ QUADERER, 2008a, s. 177–179.

Ohlášení zrušení šlechtického stavu a provedení celostátní pozemkové reformy v Československu, ohrožující knížecí rod, přiměly knížete a vládu ve Vaduzu k rychlému vyvinutí strategie, jak zabránit hrozícímu zabavení lichtenštejnských pozemků. Již v březnu 1919 instruoval princ Eduard z Lichtenštejna, představený lichtenštejnského vyslanectví ve Vídni zřízeného krátce předtím, svého kolegu Emila Becka v Bernu, jak se má v této věci zachovat v případě diskuse s československým ministrem zahraničních věcí Edvardem Benešem v rámci mírových jednání ve Versailles. Princ chtěl dát pražské vládě na srozuměnou, „že podobné kroky proti suverénovi nejsou obvyklé a odporují mezinárodním pravidlům zdvořilosti“.¹⁷⁶ Podle rakouského zákona z r. 1893 byl vládnoucí kníže z Lichtenštejna zahraničním suverénem. Pouze on byl oprávněn spravovat majetky rodiny spojené ve fideikomisu. Motivaci pro tento zákon představovaly nízké příjmy z knížectví, jež samy o sobě nestačily k finančnímu zajištění „závazků regenta a panovníka“. Již krátce po vzniku Československé republiky objasnila nová vláda, že tento zákon z období habsburské monarchie nepřevzme, neboť by mohl být chápán jako předpoklad pro uznání knížete jako suveréna.

Malý exkurs o právu exteritoriality knížat Lichtenštejnů

Právo exteritoriality náleželo v habsburské říši pouze členům habsbursko-lotrinského rodu, Bourbonům a rodům Braganza, Cumberland a Sachsen-Weimar. Tyto rody nepodléhaly řádným soudům monarchie, ale pouze úřadu vrchního dvorního maršálka. Totéž platilo pro jejich movitý majetek, ovšem ne pro reálný majetek jako pozemkové vlastnictví a fideikomisy. Lichtenštejnové získali status exteritoriality 30. července 1851 z rozhodnutí císaře Františka Josefa I. Výsada platila pouze pro nejužší rodinu¹⁷⁷ vládnoucího knížete, později přešla také na jeho sestru, princeznu Terezu, a bratra, prince Františka. Všichni členové knížecí rodiny byli lichtenštejnští občané. V Lichtenštejnsku existovala možnost dvojího občanství, to ovšem neplatilo v Rakousku. Roku 1887 zvláštní výnos stanovil, že přímí potomci knížete Jana I., prvního svrchovaného panovníka Lichtenštejnska, již nejsou rakouskými občany, jsou jim pouze přiznána práva občanů rakouského císařství. To pro některé členy knížecí rodiny znamenalo právo na exteritorialitu a tím také zrovnoprávnění s členy císařské rodiny. Lichtenštejnská primogenitura povýšila svůj status na úroveň panovnické dynastie.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Citováno podle QUADERER, 2008b, s. 265 a QUADERER, 2008a, s. 179–180.

¹⁷⁷ Kníže s manželkou a nezletilými dětmi.

¹⁷⁸ ŽUPANIČ, Jan, *Das Haus Liechtenstein in Österreich-Ungarn*, 2012, s. 74–78. (České vydání: ŽUPANIČ, Jan, *Lichtenštejnský rod v Rakousko-Uhersku. K otázce suverénního postavení dynastie*.

c) Diplomatické kroky v Praze, Bernu a Versailles

Po rozhovorech s kancléřem Přemyslem Šámalem,¹⁷⁹ zástupcem ministerstva zahraničních věcí, ministerským radou Bedřichem Štěpánkem (1884–1943)¹⁸⁰ a prezidentem Tomášem Garriguem Masarykem v květnu 1919 počítal princ Eduard s možností, že by současní vládci v Praze mohli knížeti vyjít vstříc. Štěpánek byl ale toho názoru, že Československo nemůže „*před uzavřením míru dost dobře připustit zřízení nového vyslanectví země, jež se alespoň podle pojetí Dohody k ní může nacházet ve stejném vztahu jako Německo*“. Naznačil, že „*v Paříži nasadí všechny páky*“ a bude se zasazovat o uznání lichtenštejnské neutrality. Československý prezident zase prince Aloise z Lichtenštejna údajně ústně ujistil o tom, „*že zákon o vyvlastnění se vládnoucího knížete jako suveréna nebude týkat*“. Toto Masarykovo vyjádření ovšem nesmí být veřejně použito jako argument, neboť „*tento názor v jednotlivých úřadech a vládních kruzích v Praze není schvalován a sdílen*“. Princ Eduard odkazoval na přátelské smýšlení knížete vůči Čechům. Kníže „*se na svých statcích nikdy nesnažil narušovat české národní zájmy*“, naopak je podporoval poskytnutím stavebního pozemku pro zřízení české měšťanské školy.¹⁸¹

Princ Eduard se pro lichtenštejnské zájmy snažil získat švýcarského velvyslance ve Vídni Charlese Bourcarta.¹⁸² Argumentoval tím, že zachování velkého lichtenštejnského majetku v Rakousku, Maďarsku a Československu v rukou knížecího rodu je nejlepším garantem proti expanzi bolševismu. Bourcart se nechal přesvědčit a zasazoval se za zájmy Lichtenštejnů u švýcarského politického departementu. Snažil se Spolkové radě přiblížit strategii svrchovanosti knížecí rodiny, která si od koncepce knížete jako „*cizího monarchy*“ svrchovaného státu slibovala velkou šanci na ponechání statků v Československu. S Bourcartovou pomocí byla Spolková rada požádána o převzetí diplomatického zastupování knížectví u londýnské vlády. Doufalo se v podporu britské strany.¹⁸³

Vlastní začátek pozemkové reformy je spojován se *Zákonem o zabránění velkého majetku pozemkového* čili *Záborovým zákonem* z 16. dubna 1919. Zabrán a následně

In: GEIGER, Peter – KNOZ, Tomáš /edd./, Místa lichtenštejnské paměti, *Časopis Matice moravské* 131, Supplementum 3, Brno 2012, s. 63–72.)

¹⁷⁹ Přemysl Šámal (1867–1941) byl český národnědemokratický politik, během první světové války organizoval český odboj v monarchii. Od roku 1919 vedl kancelář prezidenta republiky. Během druhé světové války Šámal až do svého zatčení roku 1940 znovu organizoval domácí odboj. Srov. *Kdo byl kdo*, 1998, s. 246.

¹⁸⁰ Bedřich Štěpánek (1884–1943) působil až do roku 1923 jako československý diplomat.

¹⁸¹ QUADERER, 2008b, s. 265–266 a QUADERER, 2008a, s. 179–180.

¹⁸² Charles Bourcart (1860–1940) byl švýcarský diplomat, v letech 1915–1925 působil jako velvyslanec ve Vídni.

¹⁸³ QUADERER, 2008b, s. 266–267.

přerozdělen měl být majetek nad 150 hektarů zemědělské půdy a nad 250 hektarů ostatních pozemků.¹⁸⁴

20. května 1919 předal lichtenštejnský zemský správce princ Karel¹⁸⁵ memorandum knížecí vlády adresované vítězným mocnostem na versailleské mírové konferenci, konkrétních výsledků ale nedosáhl. V červnu 1919 sestavil archivář knížecího Domácího archivu Franz Wilhelm *Dějiny získávání knížecích lichtenštejnských panství a statků na území československého státu*. Knížecí statky tehdy sestávaly z 24 panství o celkové rozloze přibližně 160 000 hektarů. 124 000 hektarů sloužilo pro lesní hospodářství a 36 000 hektarů pro zemědělství.¹⁸⁶

d) Vyvlastnění majetku rodu Lichtenštejnů bez náhrady?

Již brzy po vzniku Československa se začaly množit hlasy, které v pozemkové reformě spatřovaly určité odvetné tažení proti „neoprávněnému“ přivlastnění pozemkových držav po bitvě na Bílé hoře. Na důkaz „odčinění“ historického bezpráví měly být tyto statky bez náhrady vyvlastněny. Do této kategorie spadaly v první řadě majetky lichtenštejnské knížecí rodiny.¹⁸⁷ Pražská defenestrace 1618, při níž protestantští zástupci českých stavů vyhodili z okna kanceláře na Pražském hradě dva císařské úředníky, byla příčinou vypuknutí třicetileté války. Roku 1620 byli vzbouřenci revoltující proti císaři a papeži poraženi v bitvě na Bílé hoře. Za následnou popravu českých protestantských šlechticů a měšťanů na Staroměstském náměstí v Praze nesl z nařízení císaře Ferdinanda II. formální odpovědnost český místodržitel Karel z Lichtenštejna. Následně se Karlovi a jeho bratrům Gundakarovi a Maxmiliánovi podařilo přivlastnit si několik statků zkonfiskovaných popraveným a vyhnaným rebelům. Nákup již tak znehodnocených statků ještě zvýhodnila ražba nekvalitních mincí, jež k němu byly použity.¹⁸⁸

Koncem roku 1919 zadal Státní pozemkový úřad¹⁸⁹ právním odborníkům úkol vypracovat posudky. Měly objasnit proveditelnost vyvlastnění lichtenštejnských majetků bez náhrady.

¹⁸⁴ Lesy, rybníky, parky atd.

¹⁸⁵ Princ Karel (1878–1955) byl právník a synovec knížete Jana II., v letech 1918–1920 vedl jako zemský správce lichtenštejnskou vládu.

¹⁸⁶ QUADERER, 2008b, s. 267.

¹⁸⁷ Také majetek členů habsburského rodu byl vyvlastněn bez náhrady.

¹⁸⁸ MITTEMAIR, 1999, s. 59.

¹⁸⁹ Státní pozemkový úřad byl výkonným orgánem pozemkové reformy v Československu. Svou činnost zahájil 15. října 1919 a podléhal přímo ministerské radě.

Historik Josef Pekař¹⁹⁰ dospěl k názoru, že vyvlastnění bez náhrady není z právního hlediska možné, neboť většina majetku přešla na nového majitele koupí nebo na základě pohledávek vůči císaři a nikoliv darováním, což bylo z právního hlediska v souladu se zákony. Nezákonné spisy jsou navíc podle jeho názoru promlčené a aktuální majitelé jsou právoplatnými vlastníky statků. Možné východisko ale Pekař spatřoval v „manifestačním potrestání“, jež mělo postihnout „prvního představitele“ uchvácení majetku po bitvě na Bílé hoře, vnímaného Čechy jako bezpráví. Myšlen byl kníže Karel z Lichtenštejna, „který byl jako zplnomocněný zástupce krále pověřen potrestáním české šlechty“ a který byl navíc vnímán jako jeden z hlavních představitelů „aféry dlouhé mince“. Nemůže být „samozřejmě potrestán jinak než trestem pro jeho potomky, tedy konfiskací bez náhrady týkající se alespoň těch statků, jež jejich předkové získali pro svůj rod [...]“ z kořisti po bitvě na Bílé hoře.

Lichtenštejnský vyslanec Emil Beck posuzoval Pekařovy výklady jako „pouze poplatné národně šovinistickým masovým instinktům“.¹⁹¹

Právnick Karel Kadlec¹⁹² dospěl ve svém posudku z 27. listopadu 1919 k následujícímu závěru: Provést konfiskaci bez náhrady je „neoprávněné“. Přesto chtěl i on lichtenštejnské majetky vyvlastnit bez náhrady jakožto spravedlivý trest za obohacení na úkor české šlechty, kterého se Lichtenštejnové dopustili. Trest označil za „minimální“, neboť rodina mohla statky tři století využívat.¹⁹³

Protože vyvlastnění majetku suveréna cizího státu bez náhrady by z hlediska mezinárodního práva nebylo možné, byl odborník na mezinárodní právo Antonín Hobza pověřen hledat přípustné možnosti, jak majetek vyvlastnit bez náhrady. Hobza dospěl k závěru, že kníže z Lichtenštejna měl v habsburské říši dvojí právní funkci. Byl „domácí“ šlechtic s obrovskými pozemky a trvalým sídlem ve Vídni, zároveň byl členem Panské sněmovny rakouské říšské rady. Na druhou stranu byl svrchovaným panovníkem cizího státu. Tato dvojí funkce je ovšem v protikladu s jeho exteriorní suverenitou. Hobza tak knížectví posuzoval jako přivažek¹⁹⁴ nebo satelit¹⁹⁵

¹⁹⁰ Josef Pekař (1870–1937) byl český historik působící na Univerzitě Karlově v Praze a její pozdější rektor. Pekař odmytizoval odůvodnění pozemkové reformy jako „odčinění Bílé hory“. Těžiště argumentace kladl na historickou, právní a etickou základnu. Zasadoval se o omezení původně plánového rozsahu pozemkové reformy, s níž jednoznačně souhlasil: „Krátké: reformou, tak, jak je zamýšlena, utrpí velké škody krása a šlechtictví české krajiny a ohroženy budou její památky historické a umělecké.“ Srov. HORÁK, 2005, s. 327–333.

¹⁹¹ Pekařův výklad převzat z MITTERMAIR, 1999, s. 60–61. QUADERER, 2008b, s. 270–271.

¹⁹² Karel Kadlec (1865–1928) byl právník a vyučoval na právnické fakultě pražské Karlovy univerzity. Působil také jako generální sekretář Akademie věd a umění.

¹⁹³ QUADERER, 2008b, s. 271.

¹⁹⁴ Doplněk, něm. *Anhang*.

¹⁹⁵ Sounáležitost, něm. *Zusammengehörigkeit*.

Rakouska. Závislost Lichtenštejnska je zjevná především v oblasti soudnictví, diplomacie a v celní oblasti. Jako přívazek Rakouska je podle něj Lichtenštejnské knížectví nepřátelská země a nikoliv země neutrální. Tím se pro Československou republiku otevírá cesta, jak je možné majetek knížete Jana II. jako cizince pocházejícího z nepřátelského státu vyvlastnit.¹⁹⁶ Při uznání svrchovanosti a neutrality Lichtenštejnska během první světové války ovšem není vyvlastnění bez náhrady vztažené přímo na majetek knížete z hlediska mezinárodního práva možné. Konfiskaci bez náhrady by umožňoval pouze zákon, který by byl platný ve všech případech, aniž by rozlišoval mezi tuzemci a cizinci. Celý majetek Lichtenštejnů ale může být vyvlastněn za náhradu.

Podle Beckova mínění mělo Československo v úmyslu o takový zákon usilovat.¹⁹⁷

e) Reorganizace ústředního ředitelství

Dne 19. října 1919 bylo vyhověno přání Státního pozemkového úřadu a zřízeno ústřední ředitelství všech lichtenštejnských statků v Československu. Správa majetků se měla „vymanit“ z vlivu dvorské kanceláře ve Vídni. Ústřední ředitelství nejprve od knížete Jana II. získalo plnou moc pro další jednání s československou vládou, která mu krátce nato byla znovu odňata a na návrh Viktora Kaplana přenesena na generální ředitelství.¹⁹⁸ Komunikace mezi oběma správními orgány fungovala ovšem špatně, proto byly záležitosti spojené s pozemkovou reformou na žádost ústředního ředitelství předány principi Aloisovi. Ústřední ředitelství tlačilo na rychlé jednání, neboť pozemkový úřad měl v úmyslu vyvlastnit zemědělskou půdu za „*ostudné ceny*“. Navíc si stěžovalo na opakované změny plných mocí, jež oslabovaly jeho autoritu, a varovalo před decentralizací kompetencí urychlovanou z Vídně. Mluvílo se také o „*strachu z anarchie*“.¹⁹⁹

¹⁹⁶ MITTERMAIR, 1999, s. 61.

¹⁹⁷ QUADERER, 2008b, s. 272.

¹⁹⁸ Kaplan v dopise z 13. června 1919 navrhl, aby se nová centrální správa velkostatků v Československu požadovaná československou vládou vybudovala ze dvou oddělení, zemědělství a lesnictví. Měli být zaměstnáni dva vedoucí oddělení, kteří by „*nepocházeli ze současného úřednického stavu*“. Do čela ústředního ředitelství doporučoval postavit generální ředitelství složené ze dvou osob: měli jimi být administrativní a komerční ředitel a právník, který měl být zodpovědný za vyjednávání s různými vládními orgány. Oba ředitelé měli být vybaveni stejnými právy, zmocněními a povinnostmi a měli mít k dispozici kolektivní plnou moc. Kaplan určil jako odborníka na obhospodařování velkostatků dosavadního generálního ředitele Sommerschuha a sebe jako právního odborníka, „*neboť jednak znám zvyklosti a obvykle služby u Vaší Jasnosti a jednak udržuji nejlepší vztahy s rozhodujícími kruhy*“. HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, dopis právníka dr. Viktora Kaplana adresovaný knížeti 13. června 1919.

¹⁹⁹ QUADERER, 2008b, s. 278.

f) Svrchovanost Lichtenštejnska jako argument proti pozemkové reformě

Knížecí rodina a Lichtenštejnsko vyvíjely čilou diplomatickou činnost. Během své účasti na mírové konferenci v Paříži se snažily přesvědčit vítězné státy o svrchovanosti a neutralitě Lichtenštejnska.²⁰⁰

Dne 13. června 1919 informoval knížete Jana justiční rada Viktor Kaplan²⁰¹ v dopise z Olomouce o svém rozhovoru se Štěpánkem. Upozornil na to, že vzhledem k obrovské rozloze lichtenštejnských statků na území republiky Československo při versailleských mírových rozhovorech usiluje o neuznání svrchovanosti knížectví i jeho neutrality během války, aby „*konfiskační ustanovení mírové smlouvy mohla být rozšířena také na Vaši Jasnost*“.²⁰² Kaplan pokračuje: „*Tato situace naléhavě nabádá k tomu, aby se Jeho Jasnost princ František osobně dostavil do Paříže a situaci zachránil.*“

Také jiní suveréni jako belgický král a srbský korunní princ hájili v Paříži sami zájmy svého rodu. Kaplan považoval prince Františka pro jeho vynikající kvality a širokou síť vztahů v dohodových diplomatických kruzích za vhodného muže. Navrhnul, aby byli v Paříži kontaktováni dva nejvlivnější zástupci československé mise, ministerský předseda Karel Kramář²⁰³ a ministr zahraničních věcí Edvard Beneš. Jako lichtenštejnského vyjednavče doporučil sebe. Skepticky se naopak vyjádřil k případnému využití vyslance Emila Becka: „*Docent dr. Beck vážněji nepřichází v úvahu, neboť jsou mu poměry v Československé republice zcela vzdáleny a nemá k členům československé mise žádný vztah.*“

Kaplan v dopise naznačil své úzké vazby na nejvyšší místa československé vlády.²⁰⁴

Nároky knížete na svrchovanost měly být na politické úrovni teoreticky podloženy různými posudky. Základ přitom tvořil vývoj Lichtenštejnska od vstupu do Rýnského spolku roku 1806. Vídeňský odborník na státní právo Leo Strisower (1857–1931) například argumentoval tím, že svrchovanost knížete se zakládá na svrchovanosti Lichtenštejnska. Lichtenštejnská svrchovanost podle něj vychází ze

²⁰⁰ MITTERMAIR, 1999, s. 62.

²⁰¹ Viktor Kaplan byl dokonale bilingvní právník. Předtím, než začal působit jako justiční rada knížete Jana II., provozoval v Olomouci advokátní kancelář.

²⁰² Soudobý československý tisk považoval lichtenštejnský majetek v Čechách a na Moravě za takřka nepředstavitelně rozsáhlý a disponující správou na vysoké úrovni. Noviny ho popisují jako „*monarchistický stát uprostřed republiky*“. Srov. HORÁK, 2005, s. 327–333.

²⁰³ Politik Karel Kramář (1860–1937) byl členem Maffie, českého domácího odboje během první světové války. Až do léta 1919 stál v čele Československé republiky jako její první ministerský předseda. Byl předsedou Československé strany národně demokratické.

²⁰⁴ HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, dopis právníka dr. Viktora Kaplana adresovaný knížeti 13. června 1919.

skutečnosti, že Lichtenštejnsko disponuje státním územím, státním národem a „*původní panovnickou mocí*“. S postavením knížete jako „*nositele svrchované moci státu*“ není slučitelný „*osobní poddanský poměr*“ vůči jinému státu.²⁰⁵

Knížecí justiční rada Viktor Kaplan v dopise adresovaném československé ministerské radě současně upozornil na státoprávní a mezinárodněprávní podmínky svrchovaného panovníka země, jež byla za války neutrální. Dospěl k tomu, že majetek lichtenštejnské primogenitury v Čechách a na Moravě je korunním statkem, neboť se od povýšení Lichtenštejnska na knížectví s říšskou bezprostředností nejedná jen o rodinný majetek. Výnosy z majetků ovšem sloužily k pokrytí nákladů říšského knížectví. Jejich účel je tedy „*pokrývání břemena spojeného s výkonem vládní moci*“. Z této argumentace Kaplan vyvodil, že majetek knížete nemůže být na základě jeho postavení suveréna neutrálního státu vyvlastněn, neboť by majetková daň z korunních statků ohrozila existenci Lichtenštejnského knížectví. Země se po skončení války potýká s vysokými finančními náklady. Musela tak vzniknout lichtenštejnská měna a musely být vyřešeny další finanční otázky způsobené válkou. Kníže Jan II. je připraven „*činně podporovat práci nutnou pro finanční zesílení republiky*“, vyjádřil ale také naději, že se brzy najde opatření, jež bude brát ohledy na potřeby obou stran, aby nenastala nutnost diplomatické intervence.²⁰⁶

Také princ Eduard zaujal v dalším memorandu adresovaném pařížské mírové konferenci v září 1919 stanovisko k tezím o Lichtenštejnsku, jež zastupoval český tisk:²⁰⁷ Lichtenštejnsko není samostatný stát, ale přívažek Rakouska; v průběhu války nebylo neutrální, ale stejně jako Rakousko dějištěm války; vládnoucí kníže nebyl vůči rakouskému státu v postavení cizího panovníka, ale prostého poddaného.

g) Snahy o zřízení lichtenštejnského vyslanectví v Praze

Dne 10. října 1919 byl princ Eduard přijat československým ministrem zahraničních věcí Edvardem Benešem a vyjádřil přání zřídit v Praze lichtenštejnské vyslanectví. Svou žádost odůvodnil hospodářskou situací Lichtenštejnska, jež nutně potřebovalo dodávky potravin a uhlí z Československa. Vyslanectví mělo hospodářský styk mezi oběma zeměmi ulehčit. Jako další důvod zájmu o lichtenštejnské zastoupení uvedl časté pobyty knížete v Československé republice. Poznamenal také, že ústřední správa knížecích statků v Československu již byla převzata představeným ústředního ředitelství Františkem Krešlem, tak jak si přálo ministerstvo zemědělství. „*Úkolem vyslanec-*

²⁰⁵ QUADERER, 2011, s. 30–31.

²⁰⁶ QUADERER, 2008b, s. 268–269.

²⁰⁷ QUADERER, 2011, s. 30.

tví proto není ovlivňování otázek souvisejících se správou, ale péče o hospodářské a politické vazby mezi knížectvím a republikou a v druhé řadě zastupování knížete coby suveréna často v zemi pobývajících.“ Kníže chce „zřízením vyslanectví projevit vůči republice zdvořilost“. Princ Eduard mluvil také o personálním obsazení vyslanectví v Praze. Informoval se u Beneše, zda by případně bylo vhodné, kdyby jako člen rodiny vyslanectví v Praze převzal. Doplnil, že „země při své malé rozloze není příliš bohatá na vhodné jedince, [...] že země produkuje málo akademicky vzdělaných osob“.

Princ Eduard ovšem považoval za důležité, „aby hlavou vyslanectví byl lichtenštejnský občan“, a věřil, „že by vláda přece jen ráda viděla někoho, kdo se vyzná v rušném správním životě a má určitou schopnost reprezentovat“. Princ se pro tuto roli považoval za vhodného kandidáta. Jako svého zástupce navrhl „případně také československého občana“. Beneš projekt údajně v celém rozsahu schválil.²⁰⁸

Princ Eduard doufal v podporu Dohody a především Francie, aby bylo možné jednání s československou vládou výhodně usměrňovat. Překážku pro zřízení lichtenštejnského vyslanectví viděl v první řadě v kritickém postoji Československé strany sociálně demokratické vůči knížeti. Ve Vídni navázal kontakt se zástupci dalších států a vyličil jim důležitost existence vyslanectví v Praze. Je důležité, aby „bylo vyslanectví v Praze brzy povoleno, aby mohlo být zajištěno zásobování knížectví a hájeny zájmy knížecího majetku v Čechách“.²⁰⁹

V listopadu 1919 se na britskou vládu kromě prince Eduarda obrátil i kníže osobně. Varoval ji před hrozícím nebezpečím komunistické revoluce v Československu. Jasnou indicii pro něj představovalo hrozící zabavení lichtenštejnského majetku i majetku dalších velkostatkářů. Masaryk a Beneš si podle něj nebezpečí uvědomují, ale britská podpora je uklidňuje. Britské ministerstvo zahraničních věcí objasnilo, že se Jeho Veličenstvo „nemůže nijak vměšovat do věci takové povahy, neboť mají čistě interní charakter“.²¹⁰

Lichtenštejnsko se i nadále snažilo prosazovat své zájmy různými cestami. Předkládalo své požadavky velmocím a snažilo se také o přímá jednání s Československem. Zároveň byly prostřednictvím vyslance v Bernu Emila Becka navázány kontakty se Švýcarskem. V únoru 1920 zaslal Emil Beck švýcarské Spolkové radě komentář k provádění pozemkové reformy v Československu. Ve Vaduzu panovaly velké obavy. Nově přijaté zákony namířené proti vlastnictví velkého pozemkového majetku v Československu ohrožovaly většinu knížecích velkostatků. Lichtenštejnové by se mohli stát obětí zvláštního zacházení zakotveného v samostatném paragrafu

²⁰⁸ HAL, FA, kart. 318, dopis prince Eduarda adresovaný lichtenštejnské vládě 10. října 1919.

²⁰⁹ QUADERER, 2008a, s. 180–181.

²¹⁰ BEATTIE, 2005, s. 71.

zákona, který by umožnil konfiskaci bez náhrady. Tato myšlenka získávala přívržence především krátce po vzniku Československé republiky. Byla ale opuštěna. Přesto panovala na lichtenštejnské straně obava, že bude podřízena obecnému ustanovení, které by mělo za následek tvrdší a zvláštní zacházení.²¹¹

h) Nezdar při přijetí do Společnosti národů a zdrženlivost dohodových mocností

Lichtenštejnsko se snažilo o přijetí do Společnosti národů. Jeho členství by vyjasnilo otázku svrchovanosti a neutrality země, ale úsilí definitivně ztroskotalo 17. prosince 1920. Pro vstup knížectví hlasovalo pouze Švýcarsko. Lichtenštejnská svrchovanost došla sice na mezinárodněprávní úrovni s výjimkou Československa uznání, jako oficiální argument bránící vstupu do Společnosti národů byla ovšem použita nevelká rozloha země. Proti přijetí se energicky angažovalo především Československo. Přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů by oslabilo taktiku československé vlády, která stavěla na zpochybnění neutrality knížectví během války a jeho samostatnosti.²¹²

Pokusy prince Eduarda o získání příslibu Britů, Francouzů a Italů, že svrchovanost a neutralitu Lichtenštejnska uznají, neztroskotaly na jejich zásadním souhlasu, ale hlavně na závěrech, které z toho byly vyvozeny ve Vaduzu. Britové byli přesvědčeni, že majetek knížete v Československu nemůže být zkonfiskován jako nepřátelský majetek, stejně jako majetek dřívější rakouské monarchie nebo císařské rodiny: „Skutečnost, že pozemkový majetek panovníka jiného státu musí podléhat zákonům a soudní pravomoci toho státu, v němž se nachází, se zdá být všeobecně akceptovaným principem. Pokud tomu tak je, zdá se, že není důvod, proč by ustanovení obecně platného československého zákona týkající se vyvlastnění velkého majetku, neměla být uplatněna také na majetek knížete. Toto opatření by nebylo zaměřené proti němu osobně, pouze by nebyl upřednostňován oproti jiným majitelům půdy v Československu. Tento aspekt problému se samozřejmě nijak nedotýká britské vlády, touto otázkou se musí zcela zřejmě zabývat buď československé soudy, nebo diplomatická jednání mezi knížetem a československou vládou.“ Britský velvyslanec byl výslovně varován, aby se se zástupci knížete nepouštěl do žádných diskusí.²¹³

Dne 20. srpna 1920 přišla od italského vyslance v Praze zpráva, že Československo svrchovanost a neutralitu Lichtenštejnska zcela uznává, nikoliv však už závěry, které z toho chce knížectví vyvodit. Popírá možnost speciálního zacházení

²¹¹ QUADERER, 2008b, s. 270.

²¹² QUADERER, 2008b, s. 289.

²¹³ BEATTIE, 2005, s. 72–73.

s lichtenštejnským majetkem. Navíc se nedá popřít, že ani svrchovanost ani neutralita Lichtenštejnska knížeti během války nebránila v tom, být členem panské sněmovny ve Vídni stejně, jako další členy rodiny neodradila od služby v armádě nebo v rakouské správě. Řím projevil jisté pochopení pro československou pozemkovou reformu, navíc se očekávalo přesnější vyjasnění lichtenštejnských postojů v průběhu války. Francie reagovala rovněž vyhybavě a nechtěla se chopit iniciativy. Švýcarský velvyslanec měl navíc dojem, že má pařížská vláda pochybnosti, zda se jedná o nucené odnětí vlastnického práva. Ani Švýcarsko se nechtělo příliš zjevně angažovat jako přimluvece za knížecí majetkové nároky.²¹⁴

i) „Kolodějská otázka“

Nové ústřední ředitelství knížecích velkostatků bylo zřízeno nejprve v Praze, krátce nato se ovšem přestěhovalo do Koloděj.²¹⁵ Již před zřízením ústřední správy docházelo k protestům proti přestěhování. V sociálnědemokratickém listu *Večerník Práva lidu*²¹⁶ se 15. června 1920 v souvislosti s „kolodějskou otázkou“ psalo, že svrchovanost Lichtenštejnska není uznávána. Autor článku poukazoval na neoprávněné získání majetku v českých zemích během třicetileté války. Tím se podle něj kníže stal leníkem Koruny české a tento status mezitím přešel na Československou republiku. Protože Lichtenštejnsko vzniklo až roku 1719, nemá s Korunou českou nic do činění. *Večerník* z toho vyvozoval, že kníže může být ve svém knížectví zcela suverénní, to však neplatí pro Československo. Podle autorova názoru má republika „*nejsvatější povinnost*“ převést tyto majetky do svých rukou.²¹⁷ Sociální demokraté vznesli ke „kolodějské otázce“ v parlamentu interpelaci. Požadovali, aby zámek, sloužící roku 1919 prezidentu Masarykovi jako letní sídlo, byl i v budoucnu využíván k „*humanistickým*“ účelům. Argumentovali tím, že by architektonicky cenná památka mohla být změnou využití na ústřední ředitelství poškozena. Sociálnědemokratický ministerský předseda Vlastimil Tusar²¹⁸ na to odpověděl 15. srpna 1920 v projevu

²¹⁴ QUADERER, 2008b, s. 273–275, srov. také Národní archiv (NA), MF I, kart. 1760, č. j. 51499/1940, dopis ministra zahraničních věcí adresovaný prezidiu ministerské rady 2. července 1938.

²¹⁵ Koloděje byly ale sídlem knížecí ústřední správy jen krátce. Od roku 1924 až do vypuknutí druhé světové války byla umístěna v Olomouci.

²¹⁶ *Právo lidu* byl stranický list Československé sociálnědemokratické strany dělnické. V prvních letech existence republiky došlo v novinách ke sporu o jejich směřování mezi levicovými a pravicovými silami, který skončil roku 1920 založením samostatných komunistických novin, Rudého práva.

²¹⁷ QUADERER, 2008b, s. 275.

²¹⁸ Vlastimil Tusar (1880–1924) byl český sociální demokrat. Až téměř do konce první světové války byl zastáncem českého prorakouského aktivismu. Po válce patřil k nejvýznamnějším československým politickým osobnostem. V čele vlády stál dvakrát v letech 1919 a 1920, 14. září 1920 musel

v Národním shromáždění. Vládě jsou fakta obsažená v interpelaci známa. Umístění knížecího ústředního ředitelství nemůže prejudikovat stanovisko vlády vůči lichtenštejnskému majetku a nemělo by zavdávat příčinu pro opodstatněné znepokojení veřejnosti. Na zámku nesmějí být bez povolení a dozoru Státního památkového úřadu prováděny žádné stavební úpravy, čímž je zachování umělecké památky zajištěno. K otázce svrchovanosti knížete vláda ještě nezaujala definitivní stanovisko, udělá to ovšem, jakmile dojde k rozhodnutí. Lichtenštejnský nemovitý majetek na území Československé republiky podléhá zákonům o pozemkové reformě, s majitelem bude tedy zacházeno v souladu s těmito zákony.²¹⁹

j) Nervozita před zahájením pozemkové reformy

Za výraz rostoucí nervozity a nejednotnosti na lichtenštejnské straně můžeme považovat korespondenční spor probíhající v srpnu 1920 mezi knížetem Janem a jeho synovcem a vídeňským vyslancem princem Eduardem. Spor souvisel jednak se zřízením ústředního ředitelství v Kolodějích, jednak s Eduardovou rolí v diplomatických jednáních s Československem. Kromě interních rodinných rozepří stály v centru pozornosti tři otázky: za prvé, vyslanectví ano nebo ne, za druhé, kdo ho má obsadit, a za třetí, zda má ústřední ředitelství zůstat v Kolodějích nebo ne. Kníže princ Eduardovi zjevně vyčítal svévolné jednání v otázce diplomatického zastoupení v Praze. Vyslanec oproti tomu vyjádřil nespokojenost s průběhem dosavadních snah Lichtenštejnů o prosazení svých zájmů. Podle něj jim chybí jasný cíl a strategie. Eduard také nesouhlasil s možností diplomatického zastupování knížectví v Československu prostřednictvím Švýcarska.²²⁰ V soukromém dopise adresovaném knížeti Janovi ze 17. srpna 1920²²¹ si stěžoval, že jeho strýc princ František označil vstřícnost kancléře Šámala a prezidenta Masaryka za čistou laskavost vůči Lichtenštejnsku bez politické účinnosti. Viděl v tomto jednání pokus o odejmutí jeho pravomocí v české záležitosti. Princ Eduard se v dopise bránil proti výtce překročení pravomocí v otázkách diplomatického zastoupení Lichtenštejnska a v otázce svého působení na vy-

ovšem podat demisi, neboť levicové křídlo sociální demokracie nevyslovalo jeho vládě důvěru. Před svým odchodem z politického života prosadil vyloučení levicového křídla ze Sociálnědemokratické strany. Srov. *Kdo byl kdo za první republiky*, 1998.

²¹⁹ Tusarův projev v Národním shromáždění z 15. srpna 1920, Poslanecká sněmovna, tisk č. 489, http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0489_00.htm, citováno 28. 8. 2012.

²²⁰ HAL, FA, kart. 318, Důvěrný dopis vídeňského vyslance prince Eduarda z Lichtenštejna knížeti Janu II. z 11. srpna 1920.

²²¹ V reakci na telegram knížete, v němž Jan zjevně kritizuje Eduardovo setkání s kancléřem Šámalem 11. srpna 1920, neboť k němu neměl ani příkaz ani pravomoci.

slanectví a vyjádřil se i k zachování nebo rezignaci na ústřední ředitelství v Kolodějích. Několikrát protestoval proti výtce, že se sám pasoval do funkce vyslance v Praze. Zároveň se ale domníval, že: „*pro vlastní lichtenštejnské vyslanectví nemáme nehledě na náklady téměř žádnou vhodnou osobu s lichtenštejnským občanstvím a projekt se tak kvůli personálnímu nedostatku rozpadne*“. „*V případě, že bychom v Praze nezřídili příslibené a schválené vyslanectví, byla by to nezdvořilost, které bezpodmínečně musíme zabránit*“. „*Myslím proto, že je nutné mít jasno v tom, co vlastně chceme a jak, než začneme diskutovat. V tom také tkvěla složitost dosavadní činnosti – nevěděli jsme, o co vlastně usilujeme*“.

Důležitou roli hrál také knížecí justiční rada Kaplan, který se v Praze již 23. července 1920 obrátil na prince Eduarda. Eduard o Kaplanovi psal: „*že otázka musí být konečně vyřešena, že se mu přenesení zastoupení již nezdá být aktuální a že mě při provizorním vyřizování diplomatických kroků (k nimž ostatně nemá správný takt a vystupování, neboť je v první řadě chytrý advokát a tak se také chová) prosí o přesné pokyny*“.

V posledním odstavci dopisu prince Eduarda vyvstávají rozdílné názory panující v knížecím táboře o plánech prezidenta republiky nastěhovat se do Koloděj: představený ústředního ředitelství František Krešl byl přesvědčen, že k tomu nedojde, Eduard to považoval za pravděpodobné. Pozdější vývoj ale ukázal, že se letním sídlem prezidenta Masaryka nakonec stal zámek Lány u Prahy.

Mezi knížecími zástupci lichtenštejnských velkostatků – představeným ústředního ředitelství Krešlem a justičním radou Viktorem Kaplanem – a princem Eduardem existovalo očividně napětí. I v rámci knížecí rodiny panovala nejednotnost v tom, jak a kdo by zájmy knížecího rodu a Lichtenštejnska mohl zastupovat nejlépe.²²²

Dne 21. ledna 1921 stanovil Státní pozemkový úřad klíč pro poskytování náhrady za vyvlastněný majetek. Vycházel přitom z cen půdy před vypuknutím války (1913–1915) v rakouských korunách. Kvůli masivnímu znehodnocení koruny na konci války klesly také ceny za hospodářský majetek.

Nyní započala vlastní realizace pozemkové reformy. Vyjednávání se zástupci knížete z Lichtenštejna o vyvlastnění knížecích majetků trvalo až do čtyřicátých let.

k) Pokračování snah o zřízení diplomatického zastoupení

V únoru 1921 naléhalo knížecí ústřední ředitelství na vládu ve Vaduzu, aby zájmy knížete zastupovala diplomatickou cestou. Kvůli pokračující pozemkové reformě

²²² HAL, FA, kart. 318, Dopis prince Eduarda strýci knížeti Janu II. ze 17. srpna 1920.

chtělo vytvořit tlak. Ústřední kancelář ve Vídni jedná podle jeho názoru příliš pomalu. Lichtenštejnský předseda vlády Josef Peer²²³ byl zdrženlivý, ačkoliv s ústředním ředitelstvím souhlasil. Nechtěl ale jednat bez pokynů.

V dubnu 1921 se Lichtenštejnsko vzdalo představy vlastního vyslanectví v Praze. Nebylo již možné očekávat jasnou vstřícnost taktizující československé vlády. Zemská vláda se tak prosadila proti původním plánům knížete. Beck byl instruován, aby se Švýcarskem zahájil jednání o převzetí diplomatického zastoupení. Jan II. se rozhodl, že ve všech zemích kromě Švýcarska a Rakouska bude usilovat o zastupování knížectví prostřednictvím Švýcarska.

Beneš ovšem na tuto žádost reagoval zdrženlivě až odmítavě. Požadoval, aby se zastupování lichtenštejnských zájmů Švýcarskem realizovalo „až po vyřešení otázky pozemkové reformy s Lichtenštejnským knížectvím“. Zastával názor, že je s ohledem na enormní velikost knížecího majetku v republice vyloučeno jakékoliv zvýhodněné zacházení. Zdráhal se uznat knížete jako suveréna a knížectví upíral jeho svrchovanost. Ani upozornění na to, že Lichtenštejnsko bylo uznáno dohodovými mocnostmi, jeho názor nezměnilo.

Na základě odmítavého postoje Prahy Švýcarsko v květnu 1921 ustoupilo a vyhodnotilo možnost převzetí zastupování lichtenštejnských zájmů jako nepravděpodobnou. Emil Beck zastával názor, že v tomto směru bude možné postupovat až po provedení pozemkové reformy. Dokonce i Švýcarsko, jež bylo knížectví nakloněno, bylo na pochybách, zda se kníže ve věci pozemkové reformy může dovolávat zvláštního postavení. V interní „poznámce“ švýcarského politického departementu stojí:

*„Z československého hlediska může být – a ne z nepochopitelného důvodu – vnímáno jako abusus juris, když se suverén domáhá pozemků z důvodu exteritoriality, navíc pokud tento soukromý majetek tvoří několikanásobek rozlohy svrchovaného teritoria. Est modus in rebus [Je míra ve věcech. Pozn. autorky].“*²²⁴

Z iniciativy prince Františka lichtenštejnská knížecí kabinetní kancelář ve Vídni znovu zahájila úsilí o zřízení vlastního vyslanectví. Funkci vyslance měl vykonávat Emil Beck. Jeho přítomnost v Praze se ovšem měla omezit na jednu návštěvu za rok či za dva. Bylo plánováno zastoupení vykonávané československým státním příslušníkem, který měl působit jako „jakýsi honorární legační rada“. Kabinetní kancelář pro tento úkol navrhla knížecího justičního radu Viktora Kaplana. Ten měl úzké

²²³ Josef Peer (1864–1925) pocházel z Tyrolska, byl právník a několik let starosta Feldkirchu a zástupce zemského hejtmana, v letech 1917–1925 působil také jako dvorní rada správního soudu ve Vídni. V září 1920 převzal na půl roku vedení vlády v knížectví. Podílel se na vypracování vládní předlohy ústavy z roku 1921.

²²⁴ Citováno podle QUADERER, 2008b, s. 278–289.

vazby k československé vládě a pražské společnosti. Také Beneš ho pro úkol lichtenštejnského knížecího diplomata doporučoval. Diplomatickou cestu k novému zastoupení v Praze měl na příkaz svého bratra, vládnoucího knížete, připravit princ František. Od 4. do 14. července 1921 pobýval v Paříži, aby u francouzské vlády „dosáhl výslovného uznání jeho [knížete] suverenity, neutrality a nezávislosti a aby tyto skutečnosti vláda sdělila francouzskému zastoupení ve Vídni a Praze, jako to už udělala ve své zemi“. Rozhovory s Raymondem Poincaré²²⁵ a Philippem Berthelotem²²⁶ a dalšími osobnostmi francouzské vlády Lichtenštejnec naplnily optimismem. Francouzští představitelé dali jasný příslib – Paříž chtěla v otázkách svrchovanosti, neutrality a nezávislosti knížete a Lichtenštejnska jednat ve shodě s Londýnem, Washingtonem a Římem. Francouzská vláda byla připravena vyvinout na Československo tlak, aby vůči Lichtenštejnsku projevilo vstřícnost. Princ František se domníval, že s příslušníkem neutrálního státu nesmí být zacházeno hůře než s Rakušanem. Ve své argumentaci se odvolával na článek 267 Saint-Germainské smlouvy.²²⁷ Nechoval ovšem příliš velkou důvěru k dohodovým mocnostem ani ke Společnosti národů. „Otázky Slezska, Malé Asie a další“ podle něho absorbují čas „místních mocipánů“, takže mají o záležitosti Lichtenštejnska malý zájem.²²⁸

Princ byl zároveň stále ještě přesvědčen, že lichtenštejnské zájmy v Praze a Vídni by mohlo dříve nebo později nejlépe zastupovat Švýcarsko: „[...] *bohaté a velmi vážené Švýcarsko [může] misky vah vyrovnat lépe než i ten nejlepší lichtenštejnský zástupce.*“

Jeho naděje na řešení zastoupení prostřednictvím Švýcarska se ale rozpadly v červenci 1921 při návštěvě Bernu. Švýcarsko se vzdalo velvyslanectví v Praze a jeho zájmy měl zastupovat honorární konzul Gerold F. Déteindre.²²⁹ Princ František považoval na základě těchto skutečností zastupování knížete Lichtenštejna i Lichtenštejnska prostřednictvím Švýcarska za „*neodpovídající jeho důležitosti*“. Chtěl nyní znovu energicky projednat možnost zřízení vlastního lichtenštejnského knížecího velvyslanectví. To muselo proběhnout rychle, aby bylo možné optimálně využít výsledky úspěšné intervence v Paříži. V Československu bylo již „*zkonfiskováno*“ mnoho statků

²²⁵ Raymond Poincaré (1860–1934) byl v letech 1913–1920 francouzským prezidentem, v letech 1922–1924 ministerským předsedou a ministrem zahraničních věcí.

²²⁶ Philippe Berthelot (1866–1934) byl francouzský diplomat, v letech 1920–1922 působil jako generální sekretář ministerstva zahraničních věcí.

²²⁷ Smlouva říkala, že „*majetek, práva a zájmy rakouských státních příslušníků nebo jimi kontrolovaných společností ležící na území bývalé rakousko-uherské monarchie nepodléhají zaboru nebo likvidaci podle těchto ustanovení*“.

²²⁸ QUADERER, 2008a, s. 188–191.

²²⁹ Gerold F. Déteindre (zem. 1940) byl v letech 1912–1921 švýcarským honorárním konzulem a v letech 1921–1927 generálním honorárním konzulem v Praze.

a nad dalším majetkem se podle princova vyjádření vznášel „*Damoklův meč konfiskace*“. V rámci setkání ve Vaduzu 1. a 2. srpna 1921 dal Viktoru Kaplanovi a Emilu Beckovi za úkol vypracovat návrhy na konkretizaci podoby vyslanectví. Tyto návrhy zahrnovaly čtyři body:

1. Zřízení vyslanectví mělo záviset na souhlasu Zemského sněmu, s nímž oba autoři pevně počítali. Země zmítaná krizí je si podle nich vědoma své finanční závislosti na knížeti a také ví, že kníže může zemi přispívat jen tak dlouho, „*dokud bude vlastnictví velkostatků Jeho Jasnosti a tím i jejich výnosů v Československu co nejméně omezeno*“.
2. Přesto se mohla objevit kritika, že by vyslanectví sloužilo primárně zájmům knížete. Otázka, „*zda by stát musel přispívat k hrazení nákladů s ním spojených*“, byla obejitá návrhem, aby veškeré náklady na výstavbu a provoz vyslanectví převzal kníže.
3. Třetí bod se věnoval možné organizaci vyslanectví. Podobně jako v dřívějším návrhu měl vedení vyslanectví převzít lichtenštejnský občan kvalifikovaný pro tento úkol – Emil Beck. Jako lichtenštejnský knížecí legační rada měl dvakrát až třikrát za rok cestovat do Prahy, kde by byl zodpovědný za obecné diplomatické otázky. Majetkoprávní záležitosti měl převzít lichtenštejnský knížecí justiční rada s československou státní příslušností – Viktor Kaplan. Autorům nešlo při zřizování vyslanectví jen o zastupování lichtenštejnských zájmů, ale i o oživení obchodního styku mezi oběma zeměmi.
4. Ve čtvrtém bodě autoři vyložili předpokládané náklady na provoz vyslanectví. Potenciální legační rada Emil Beck měl kromě výdajů na cestovné a stravné dostávat roční honorář 5 000 franků. Kaplan už v knížecích službách působil, v jeho případě se tedy nemohlo počítat s vyššími náklady vyplývajícími pro knížecí rod. Beck a Kaplan zdůraznili „*enormní význam zastupovaných knížecích zájmů*“ a malou částku, jíž pro jeho dosažení bylo třeba.²³⁰

Kabinetní kancelář ve Vídni s návrhem souhlasila. Protože zastupování Lichtenštejnska oběma autory memoranda navrhl sám Beneš, panoval optimismus i v tomto ohledu. Vláda ve Vaduzu v zásadě rovněž vyjádřila svůj souhlas, upozornila ale, že je smysluplné vyslechnout zemský sněm, „*abychom předešli případné kritice*“.

Dne 15. října 1921 renomované německy psané noviny *Prager Tagblatt*²³¹ v článku *Der kleine Souverain und die grossen Demokraten* (Malý suverén a velcí demokraté) sarkasticky kritizovaly obojakost československých demokratů. „*Vedení*

²³⁰ QUADERER, 2008a, s. 193–194.

²³¹ List *Prager Tagblatt* byl známý svými obratnými sloupkaři (byli jimi mimo jiné Egon Erwin Kisch, Friedrich Torberg, Joseph Roth a Max Brod).

demokratickým pudem“ neuznávali svrchovanost knížete s odůvodněním, že jeho stát „není ani tak velký jako dlaň“. Naopak před králi, kteří „udělují řády velké jako dlaň, se demokracie skloní a mlčí“.²³²

Dne 2. února 1922 se lichtenštejnská vláda obrátila na československé ministerstvo zahraničních věcí s dotazem k akreditaci Emila Becka. Souhlas ministerstva byl podmínkou pro jeho ustanovení diplomatem lichtenštejnského zastoupení v Praze. Dotaz poukázal také na jeho zástupce Viktora Kaplana. V březnu 1922 byl Beck zpraven, že za lichtenštejnské konzulární záležitosti je zodpovědný československý konzulát v Curychu. Ve Vaduzu byl tento výrok vyhodnocen jako důležitý krok k uznání svrchovanosti státu. V této věci se ale nedělo téměř nic, Praha ji protahovala. Československé vládě záleželo na lichtenštejnském vyjádření, že ani kníže ani země „nebudou požadovat žádné zvláštní zvýhodnění týkající se pozemkové reformy nebo jiných zákonů platných v Československé republice“. Kaplan takové prohlášení označil pouze za „vyjasnění soukromoprávního a státoprávního vztahu“ knížete i jiných lichtenštejnských státních příslušníků. Kabinetní kancelář ve Vídni v návrhu adresovaném ministerstvu zahraničních věcí akceptovala československé podmínky a vzdala se nároku na „zvláštní zvýhodnění týkající se pozemkové reformy“. V reakci na to ovšem požadovala, aby „byly na Jeho Jasnost a všechny další lichtenštejnské státní příslušníky uplatňovány stejné právní zásady, jako ty, podle nichž by bylo zacházeno s československými poddanými, resp. jinými cizinci“. Výpověď byla ale hned zmírněna poznámkou, že toto prohlášení má platit jen tehdy, pokud „výhody, které Jeho Jasnosti jako panovníkovi svrchovaného knížectví a členům vládnoucího rodu přísluší podle mezinárodního práva v souladu s tamními zákony a mezinárodními zvyklostmi“ nedojdou újmy.²³³

K akreditaci nedošlo. V létě 1923 se změnily rámcové podmínky na lichtenštejnské straně. Vztahy mezi Vaduzem a Bernem se díky smlouvě o zapojení do celních hranic zintenzivnily. Po uzavření lichtenštejnského vyslanectví ve Vídni zde převzalo diplomatické zatupování Lichtenštejnska Švýcarsko. Justiční rada Viktor Kaplan na konci září 1923 údajně opustil knížecí služby. Existovaly prý pochyby, zda je kvůli své československé státní příslušnosti schopen objektivně reprezentovat lichtenštejnské zájmy. Přesto byl Kaplan kromě své advokátní činnosti v Praze ještě několikrát přizván k složitým vyjednáváním se Státním pozemkovým úřadem. Kníže mu udělil čestný titul *tajný knížecí justiční rada*.²³⁴

²³² List *Prager Tagblatt*, roč. 46, č. 242. 15. října 1921, s. 3, QUADERER, 2008a, s. 194–195.

²³³ QUADERER, 2008a, s. 195–197.

²³⁴ Srov. Exkurz o realizaci pozemkové reformy na panství Kostelec nad Černými lesy v rámci této studie.

Myšlenka zastupování lichtenštejnských zájmů prostřednictvím Švýcarska byla opět zvažována. Lichtenštejnská vláda byla v časovém presu. Pozemková reforma postupovala a ředitel kabinetní kanceláře Josef Martin se obával, že stát převezme lichtenštejnské lesy ležící blízko státní hranice. Emil Beck měl v Bernu zjistit, zda je Švýcarsko ochotno převzít zastupování Lichtenštejnska v Praze. Generální konzul Déteindre rozptýlil pochyby politického departementu. U sporných otázek týkajících se záborového zákona se podle něj jedná výhradně o zastupování zájmů vůči Státnímu pozemkovému úřadu. Ten uplatňuje svůj nárok na základě československého zákonodárství, jež lze jen těžko obejít. 5. října 1923 Spolková rada odsouhlasila, že Švýcarsko bude lichtenštejnské zájmy v Praze zastupovat. Prozatím o tom ovšem ještě neinformovala vládu Československé republiky.

Z Československa přicházely rozdílné signály. Kaplan posuzoval náladu ve vládních kruzích jako „vesměs souhlasnou“. V listu *Prager Tagblatt* se oproti tomu objevil kritický článek o česko-lichtenštejnských vztazích: Lichtenštejnsko bylo do jisté míry „*přívažkem Rakouska*“, jemuž „*někdejší rakouský stát [...] se svými orgány opatřil autonomní státní moc*“. Kníže z Lichtenštejna a jeho rodina jsou podle článku rakouským šlechtickým rodem, který nemá nárok na exteritorialitu. Pro Československo je ale důležitější „*hospodářská stránka*“ požadovaného uznání svrchovanosti:

„*Pozemková reforma, majetková daň a daň z přírůstku by v případě, že by byla samostatnost Lichtenštejnska uznána a kníže z Lichtenštejna by tedy byl suverénem, musely být ošetřeny jinak než v záležitostech cizího panovníka.*“

Článek pokračuje v tom smyslu, že se pražská vláda ke knížeti chová jako k cizinci, který bydlí mimo Československo. V zásadě se nestaví proti uznání svrchovanosti Lichtenštejnska, z uznání musí být ale vyjmut majetek knížete. Protože kníže „*v tomto ohledu podal vyjádření, které vládě nestačí*“, probíhají další jednání. Článek nejspíše mluví o prohlášení o „*vyjasnění soukromoprávních a státoprávních vztahů*“ požadovaném československou vládou.²³⁵

Teprve 18. října 1924 postoupil politický departement pražské vládě své plány k převzetí zastupování lichtenštejnských zájmů. Československá vláda se k němu vyjádřila 23. ledna 1925. Podle ní jsou mezi Československem a Lichtenštejnem některé „*principiální otázky*“ ještě nevyjasněné, proto československá vláda nemůže s Lichtenštejnem navázat diplomatické styky:

„*Liechtensteinsko nebylo dosud uznáno republikou a nebude moci se tak státi, dokud určité otázky rázu zásadního, mezi nimiž je i otázka pozemkové reformy, nebudou projednány a vyřešeny mezi ním a republikou. Z toho důvodu vláda republiky*

²³⁵ List *Prager Tagblatt*, roč. 48, č. 225, 27. září 1923, s. 3, *Liechtenstein und die Tschechoslowakei* (Lichtenštejnsko a Československo), QUADERER, 2008a, s. 197–201.

*nemůže prozatím ještě vstoupiti v normální styky s Liechtensteinskem a nemohla by tudíž ani použití laskavého prostřednictví Švýcarské republiky.*²³⁶

Nabídka Švýcarska tak byla bezpředmětná. Kníže a stát se prostřednictvím spolkového rady Guiseppe Motta²³⁷ i nadále marně snažili ovlivnit průběh vyvlastňování. 5. října 1925 se Motta ze strachu před diplomatickými nepříjemnostmi rozhodl za-
nechat snah souvisejících s majetkem knížecího rodu. „*Ze zásadních důvodů*“ dává přednost „*zabránění všech intervencí spřáteleného státu v jednáních, jež se týkají čistě interní otázky, jakou je agrární reforma.*“²³⁸

3. Od uznání břemen svrchovanosti po státní uznání (1929–1938)

a) Oficiální neuznání svrchovanosti a reálná politika

Roku 1924 zrušila československá vláda také fideikomis. Kníže byl od té doby vnímán jako právoplatný majitel rodinných velkostatků v Československu a už ne jen jako jejich správce. Po smrti knížete Jana II. roku 1929 vyvstala otázka následnictví. Aby bylo možné obejít vysokou dědickou daň v Československu, měly být úkoly hlavy rodiny a státu rozděleny. Správu majetku na rodinných velkostatech v Rakousku a Československu převzal princ František Josef,²³⁹ nejstarší syn prince Aloise z Lichtenštejna a Alžběty Amalie Habsburské a prasynovec knížete Františka. V čele knížectví stál až do vypuknutí druhé světové války princ František, mladší bratr zemřelého knížete.²⁴⁰

Otázka dědické daně postavila československou vládu před problém s vládou ve Vaduzu. Nemohla například ověřit správnost prohlášení předsedy lichtenštejnské vlády Josefa Hoopa²⁴¹ týkajícího se zacházení s dědickou daní u československých občanů.²⁴² Ministerstvo zahraničních věcí upozornilo, že to znemožňuje absence

²³⁶ NA, MF I, kart. 1760, č. j. 51499/1940. Výpověď pochází z instrukce ministerstva zahraničních věcí pro zodpovězení žádosti Švýcarska, adresované československému velvyslanectví v Bernu. Je citována ve shrnutí československo-lichtenštejnských vztahů v meziválečném období, jež Lichtenštejnsku na základě opětovné žádosti o uznání svrchovanosti státu adresované prezidiu ministerské rady zaslalo ministerstvo zahraničních věcí 2. července 1938.

²³⁷ Giuseppe Motta (1871–1940) byl v letech 1911–1940 švýcarským spolkovým radou, v letech 1920–1940 stál v čele politického departementu.

²³⁸ QUADERER, 2008a, s. 201–203.

²³⁹ František Josef (1906–1989) převzal r. 1938 vedení lichtenštejnského rodu a stal se hlavou knížectví.

²⁴⁰ BEATTIE, 2005, s. 75.

²⁴¹ Josef Hoop (1895–1959) byl diplomat, politik a později právník, mezi lety 1928 a 1945 vedl lichtenštejnskou vládu.

²⁴² NA, MS, kart. 31, Lichtenštejnsko, Prohlášení lichtenštejnského předsedy vlády Josefa Hoopa adresované československé vládě z 20. června 1929.

uznání svrchovanosti knížectví a s ním spojená absence diplomatických vztahů mezi oběma zeměmi.²⁴³

Dne 10. března 1931 napsalo ministerstvo zahraničních věcí ministerstvu financí, že dědická daň nebyla dosud ani vyměřena, ani zaplacená. Pokud by otázka uznání knížectví přišla znovu na přetřes, chtělo být ministerstvo zahraničních věcí informováno o případných námitkách ministerstva financí.²⁴⁴

Část odškodného priznaného knížecímu rodu byla použita k zaplacení daní a poplatků souvisejících s majetkem Lichtenštejnů a jeho přírůstkem a k uhrazení dědické daně. 7. května 1932 sdělilo ministerstvo zahraničních věcí prezidiu Státního pozemkového úřadu, že v souladu se zákonem nemá žádné námitky proti tomu, aby ministerstvo financí vyšlo Lichtenštejnům při výměře majetkové a dědické daně vstříc. Finanční úřad tak například uznal takzvané „břemeno svrchovanosti“ knížete, ovšem jen jako břemeno jakéhokoli cizince. Poskytl knížeti slevu na majetkové dani ve výši 50 milionů korun. Také u dědické daně byla uzavřena dohoda o výši odvodu za břemeno svrchovanosti. V podobné zvýhodnění doufal knížecí rod u zesátňování knížecích lesů. Jako již dříve byla žádost odůvodňována břemeny v knížectví a udržením správy lichtenštejnského státu. Ministerstvo zahraničních věcí se znovu přimluvalo za to, aby pozemkový úřad tomuto požadavku vyšel v mezích platných zákonů vstříc.²⁴⁵

b) Krátké období uznání lichtenštejnské svrchovanosti

Dne 16. února 1935 oznámil Státní pozemkový úřad ministerstvu zahraničních věcí, že z hlediska pozemkové reformy již nemá žádné námitky proti uznání svrchovanosti Lichtenštejnska. Zpráva ministerstva financí následovala 24. srpna 1935. Otázka daně z majetku a majetkového přírůstku je podle něj vyřízena. Dál se ve věci nedělo nic.

Teprve v dubnu 1938 se Lichtenštejnsko znovu obrátilo s prosbou o diplomatické zastupování v Československu na politický departement. Švýcarsko 3. května 1938 požádalo o uznání svrchovanosti knížectví. Týž den potvrdilo ministerstvo zemědělství, jež roku 1935 převzalo záležitosti Státního pozemkového úřadu, i ministerstvo financí svůj postoj zastávaný v roce 1935:

²⁴³ NA, MS, kart. 31, Lichtensteinsko, Dopis ministerstva zahraničních věcí adresovaný ministerstvu spravedlnosti 30. září 1929.

²⁴⁴ NA, MF I, kart. 1760, č. j. 51499/1940. Dopis ministerstva zahraničních věcí adresovaný ministerstvu financí 10. března 1931.

²⁴⁵ NA, MF I, kart. 1760, č. j. 51499/1940, Dopis ministerstva zahraničních věcí Státnímu pozemkovému úřadu ze 7. května 1932, NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, interní dopis mezi právním oddělením a sek-cemi II., III. a IV. Státního pozemkového úřadu z 14. května 1932, HORÁK, 2010, s. 135.

„Dopisem z 16. 02. 1935, č. 7/35 pres. res., oznámilo však presidium bývalého státního pozemkového úřadu ministerstvu zahraničních věcí, že nemá z hlediska pozemkové reformy námitek, aby uznání bylo vysloveno. Toto stanovisko potvrdilo ministerstvu zahraničních věcí telefonicky dne 3. května 1938 ministerstvo zemědělství. [...] Také ministerstvo financí ministerstvu zahraničních věcí již sdělilo, a to dopisem z 24. 08. 1935, č. 92.275/35-V/15, že již nemá námitek proti vyslovení uznání knížectví Liechtensteinského. Toto stanovisko potvrdilo jmenované ministerstvo ministerstvu zahraničních věcí telefonicky dne 3. května 1938.“²⁴⁶

Dne 30. července 1938 odsouhlasila vláda v Praze navázání diplomatických styků mezi Lichtenštejnskem a Československem. K realizaci zastoupení již nedošlo. Po Mnichovské dohodě obsadily německé oddíly 1. října 1938 pohraniční oblasti Československa obydlené především Němci. O čtyři dny později prezident Beneš abdikoval. 15. března 1939 byl zbytek republiky připojen k Německé říši a vznikl Protektorát Čechy a Morava. Slovensko se stalo fašisticky vedeným loutkovým státem hitlerovského Německa.²⁴⁷

4. Marné pokusy o získání ztraceného majetku (1938–1945)

a) Situace v Československu a v Lichtenštejnsku krátce před vypuknutím druhé světové války

V těchto těžkých měsících se Čechům dramatickým způsobem rozplynul sen o vlastní republice. Pro mnoho německy mluvících lidí v zemi znamenal rok 1939 naopak osvobození od neoblíbeného státu. Zvolání „*Heim ins Reich*“ (Domů do Říše) znělo v předešlých letech v sudetských oblastech stále hlasitěji, kritické hlasy ve vlastním táboře byly potlačovány. Ve volbách do obecních zastupitelstev v květnu 1938 volilo přes devadesát procent německy mluvících obyvatel Sudetoněmeckou stranu (SdP) nakloněnou Hitlerovi.

Mnichovský diktát následující o čtyři měsíce později vnímali Češi jako zradu západních evropských mocností. Po následném odtržení většinově německých pohraničních oblastí rostla nenávisť českého obyvatelstva vůči německy mluvícím spoluobčanům. Obsazení zbylého území republiky vedlo k eskalaci těchto pocitů.²⁴⁸

²⁴⁶ NA, MF I, kart. 1760, č. j. 51499/1940, Dopis ministerstva zahraničních věcí prezidiu ministerské rady z 2. července 1938.

²⁴⁷ QUADERER, 2008a, s. 203–204, HORČIČKA, 2010, s. 415–417, GEIGER, 2010, sv. 2, s. 230.

²⁴⁸ HORČIČKA, 2012, s. 602.

Po německém anšlusu Rakouska 12.–13. března 1938 opustil kníže František Josef II. své dosavadní sídlo v Lednici a hledal útočiště v Lichtenštejnsku.²⁴⁹ Bylo to vůbec poprvé, co lichtenštejnský kníže bydlel ve své zemi. Kníže byl v mnoha ohledech pod tlakem. Válečné chování hitlerovského Německa, které se obzvlášť agresivně obrátilo proti Československu, ohrožovalo jeho majetek v Čechách a na Moravě. Ani velkostatky a zámky v připojeném Rakousku nebyly v bezpečí. Hitler projevoval k rakouské šlechtě přamálo sympatií. Považoval ji za degenerovanou, nacionálně nevyhraněnou a pro vedoucí pozice nepoužitelnou.²⁵⁰ V nebezpečí bylo také knížectví, neboť nacionální socialisté považovali vtrhnutí do Lichtenštejnska za oprávněné. Argumentovali tím, že Lichtenštejnsko po prusko-rakouské válce roku 1866 neuzavřelo s Pruskem mír, proto je i nadále s Pruskem a tím také s Německem ve válce.²⁵¹

Kníže i knížectví byli ovšem v případě otázek knížecího majetku závislí na ochotě německé vlády. Knižectví se obávalo vyschnutí finančních prostředků na dobročinné účely. Finanční zajištění knížecího rodu navíc tvořilo jakousi státní záruku. Proto byly zájmy panovníka i země namířeny stejným směrem. Vláda nacionálních socialistů v dřívějším Československu nabízela možnost, jak zájmy rodu i země prosadit.²⁵²

Vzhledem k znepokojivým scénářům budoucnosti přijal kníže Mnichovskou dohodu s úlevou. Hrozící válka se zdála být zažehnána. Po dohodě s kabinetní kanceláří ve Vídni a vládou ve Vaduzu zaslal František Josef II. „*Vůdci a říšskému kancléři Německé říše Adolfu Hitlerovi*“ blahopřání a projevy své vděčnosti: „*Prosím, aby Vaše Excelence přijala moje blahopřání a upřímný dík a také blahopřání jménem Lichtenštejnského knížectví k velkému činu v zájmu světového míru. Vaši Excelenci oddaný František Josef, kníže z Lichtenštejna.*“²⁵³

Anšlus Rakouska a oblastí Sudet opět spojil velkou část knížecích velkostatků v Německé říši. Kníže tak byl nucen k uzavření dohod s německými úřady. Šlo o transfer peněz ze správních úřadů lichtenštejnských velkostatků do Vaduzu, ochranu knížecích uměleckých sbírek ve skladech schopných odolat bombardování nebo jejich přemístění do Lichtenštejnska. Knižecích budov a zaměstnanců bylo zapotřebí pro vojenské účely. Průmyslové závody patřící knížecí rodině musely být sanovány.²⁵⁴

²⁴⁹ DOPSCH, 2006, s. 167.

²⁵⁰ STEKL, 2004, s. 120–123.

²⁵¹ PRESS, 1984, s. 102.

²⁵² GEIGER, 1997, sv. 2, s. 247–248.

²⁵³ Citováno podle GEIGER, 2010, sv. 2, s. 250.

²⁵⁴ GEIGER, 2010, sv. 2, s. 229.

b) Snahy o navrácení knížecích velkostatků

Kníže se v následujících letech snažil alespoň částečně zvrátit výsledky pozemkové reformy provedené na jeho majetcích, aniž otevřeně spolupracoval s německými úřady. Naděje knížete Františka Josefa na opětovné získání asi čtvrtiny vyvlastněných pozemků se však neměla naplnit.²⁵⁵

První plány na opětovné získání pozemků vyslovili kníže, kabinetní kancelář a vláda ve Vaduzu za podpory hamburského advokáta dr. Albrechta Dieckhoffa²⁵⁶ na jaře 1938. Na podzim byla naplánována neoficiální cesta Josefa Hoopa do Berlína, kde mělo být projednáváno zrušení fideikomisu. Cesta byla odložena kvůli Mnichovské dohodě. Kníže a vláda chtěli případné navrácení lichtenštejnských majetků v Čechách a na Moravě projednat v Berlíně hned, jakmile Německo stanoví nové hranice.²⁵⁷

Knížecí majetek tvořilo před Mnichovskou dohodou ještě celkem jedenáct velkostatků o celkové rozloze přibližně 69 000 hektarů.²⁵⁸ Peníze potřebné pro jejich spravování byly uloženy v bankách v Praze a Olomouci a měly být převedeny z Československa co nejrychleji. Předseda vlády Josef Hoop dostal od knížete za úkol vymoci si v této věci v Berlíně intervenci. 10 procent financí mělo zůstat v Československu, devadesát procent mělo být převedeno do Německa jako „*nezbytně nutný provozní kapitál*“.²⁵⁹

Hoopova jednání s ministerstvem zahraničí, ministerstvem vnitra a ministerstvem hospodářství v Berlíně probíhala od 16. do 20. října 1938. Bylo dohodnuto, že část financí má být převedena do Německa a část do Lichtenštejnska. Hoop zavedl řeč také na lichtenštejnskou žádost o napravení pozemkové reformy – v očích Lichtenštejnska neoprávněného vyvlastnění. Německé úřady Lichtenštejnsko vyzvaly, aby vypracovalo seznam vyvlastněných pozemků a jejich využití. Po ukončení Hoopovy mise převzal v listopadu 1938 starost o hájení knížecích zájmů u berlínské vlády advokát dr. Albrecht Dieckhoff.²⁶⁰

Souběžně s Hoopem se o transfer peněz snažila také knížecí správa velkostatků (ústřední ředitelství). Kabinetní kancelář knížeti zdůraznila, že je k Československu

²⁵⁵ HORČIČKA, 2010, s. 415, BEATTIE, 2005, s. 7–73.

²⁵⁶ Albrecht Diedrich Dieckhoff (1896–1965) byl německý právník, ve třicátých letech zastupoval jako právní poradce zájmy lichtenštejnské vlády a knížete u německé vlády. V době existence Protektorátu Čechy a Morava vedl s německou vládou jménem knížete jednání o navrácení části velkostatků ztracených při pozemkové reformě. Od roku 1933 byl členem SS.

²⁵⁷ GEIGER, 1997, sv. 2, s. 243–244.

²⁵⁸ 23 000 hektarů zůstalo v Československu, 46 000 hektarů se dostalo na německé území. GEIGER, 1997, sv. 2, s. 244–246.

²⁵⁹ Finance byly potřebné jednak pro udržování velkostatků, jednak pro placení dědické daně Německu, jež musela být zaplacená v lednu 1939. Část měla být použita na obživu pro knížectví a jako apanáž pro kněžnu Elsu, vdovu po knížeti Františkovi.

²⁶⁰ GEIGER, 1997, sv. 2, s. 244–248, HORÁK, 2010, s. 138.

nutné zaujmout loajální postoj. Nejpozději v době příchodu německých jednotek do Prahy v březnu 1939 měl kníže finance k dispozici. Zaplatil Německu dědickou daň po smrti knížete Františka. Peněžní transfer z Říše do Lichtenštejnska ovšem probíhal komplikovaně. Pro německé úřady byl kníže „*devizový cizinec*“. Skromné peněžní transfery mířily do Lichtenštejnska jen váhavě.²⁶¹

Na konci října 1938 dlužilo Československo knížecí rodině ještě 43 milionů korun.²⁶² Kníže chtěl dosáhnout náhrady za škodu. Navíc mělo dojít k výměně jednotlivých knížecích velkostatků ležících nově na německé a české straně. Dieckhoffův návrh postupovat podle mezinárodního práva a uplatňovat knížecí nároky prostřednictvím „svrchovaného“ Lichtenštejnska nebyl přijat.²⁶³

V prosinci 1938 se princ Karel Alfréd obrátil na zastupujícího vůdce župy (gau-leitera) v připojených sudetoněmeckých oblastech a bývalého zástupce vůdce Sudetoněmecké strany Konráda Henleina,²⁶⁴ Karla Hermanna Franka,²⁶⁵ s cílem získat zpět část ztracených velkostatků a revírů v pohraničí.²⁶⁶ Kníže chtěl na oplátku vrátit obnosy vyplacené jako odškodné a za prodej a na velkostatech pokračovat v sociální a charitativní činnosti. Navíc dal k dispozici 650 hektarů pro usídlení německých rolníků v sudetoněmeckých oblastech.²⁶⁷ Po rozbití zbytku republiky v březnu 1939 Lichtenštejnsko ve svých snahách o získání odškodnění pokračovalo až do konce roku 1941. Pravděpodobně nebylo dosaženo žádných konkrétních výsledků. Ani německé úřady, ani zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich,²⁶⁸ ani Karl Hermann Frank a ani SS neměli v úmyslu znovu posilovat pozici šlechty. Jejich záměrem bylo v první řadě uspokojit potřeby německých rolníků. Lichtenštejnsku a knížeti zároveň zazlívali silnou orientaci na Švýcarsko. Historik Václav Horčíčka soudí, že česká vláda o rozhovorech mezi zástupci knížete a exponenty hitlerovského Německa nevěděla, neboť by to ve sporech vedených po válce bylo jistě použito jako argument proti knížeti.²⁶⁹

²⁶¹ GEIGER, 1997, sv. 2, s. 246.

²⁶² Československý stát přiznal Lichtenštejnům náhradu za vyvlastněný majetek ve výši přibližně 122 milionů korun.

²⁶³ GEIGER, 1997, sv. 2, s. 247–248.

²⁶⁴ Konrad Henlein (1898–1945) byl sudetoněmecký politik. Založil Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu (*Sudetendeutsche Heimatfront*) a později Sudetoněmeckou stranu (*Sudetendeutsche Partei*). Po obsazení oblasti Sudet Němci roku 1938 se stal vůdcem župy a říšským místopředsedou.

²⁶⁵ Karl Hermann Frank (1898–1946) byl sudetoněmecký politik a nacionální socialista.

²⁶⁶ Šlo celkem přibližně o 21 000 hektarů.

²⁶⁷ GEIGER, 1997, sv. 2, s. 247–248, HORČIČKA, 2012a, s. 606.

²⁶⁸ Reinhard Heydrich (1904–1942) byl od září 1941 zastupujícím říšským protektorem a mocným mužem. Hermann Göring ho pověřil „*konečným řešením židovské otázky*“ a Heydrich se výrazným způsobem podílel na realizaci holokaustu. 27. května 1942 byl smrtelně zraněn při atentátu v Praze. Následovaly akty pomsty nacistů jako například zničení českých obcí Lidice a Ležáky.

²⁶⁹ HORČIČKA, 2012a, s. 606, HORČIČKA, Václav, *Einige grundlegende Probleme des Wirkens der*

c) Kníže a nátlak SA/SS nebo dobrovolná spolupráce?

Vztah knížete z Lichtenštejna k nacionálně socialistickým institucím byl ambivalentní. Menší příspěvky pro hitlerjugend, SA a SS byly spíše nutnou laskavostí projevovanou okupační mocností a sociálním gestem než vědomou finanční podporou. V knížecích službách byli ale také vedoucí zaměstnanci, kteří byli s vědomím knížete členy NSDAP, jako například ředitel kabinetní kanceláře Josef Martin. Na druhou stranu se o knížeti říkalo, že udržuje kontakty s osobami s monarchistickým smýšlením, které byly nyní nepřáteli Říše.²⁷⁰

Krátce před koncem války bylo podle údajů správy velkostatků 191 z celkových 215 zaměstnanců na knížecích majetcích v Protektorátu Čechy a Morava české národnosti. Všechny velkostatky vedli Češi. František Svoboda, představený ústředního ředitelství knížecí správy velkostatků, byl také Čech. Svoboda byl podezříván z velezrady spáchané během války a musel se obhajovat před lidovým soudem ve Vratislavi. Generální zmocněnec knížete z Lichtenštejna princ Karel Alfréd vypovídal v jeho prospěch. Češi i Němci dostávali od správy velkostatků stejnou mzdu, rasová politika byla na velkostatech odmítnuta. Knížecí rod se bránil používání represálií proti stíhaným osobám nebo zaměstnancům, kteří se přidali k partyzánům. Jejich rodiny byly i nadále podporovány. Ojediněle se ústřednímu ředitelství a princovi Karlu Alfrédovi podařilo odkazem na hospodářské zájmy Říše přispět k propuštění zaměstnanců zatčených gestapem. Pokud byl tlak okupačních úřadů příliš velký, byly ojediněle některé osoby zbaveny svých pozic, avšak vzápětí zaměstnány na jiných lichtenštejnských pozemcích. Po válce tak dokonce i ministerstvo zemědělství muselo uznat, že se čeští zaměstnanci na lichtenštejnských velkostatech cítili dobře.²⁷¹

5. Meziválečné období a Protektorát Čechy a Morava v lichtenštejnském tisku (1918–1945)

a) Od československé „sebranky“ po „prezidenta Osvoboditele“

Lichtenštejnské noviny si po rozpadu Rakousko-Uherska nejprve musely zvyknout na novou geopolitickou situaci na východ od svých hranic. Podívovaly se nad tím,

Familie Liechtenstein, 2012, s. 135. (České vydání: HORČIČKA, Václav, Nástin problematiky působení rodu Lichtenštejnů v českých zemích v období druhé světové války. In: GEIGER, Peter – KNOZ, Tomáš /edd./, Místa lichtenštejnské paměti, *Časopis Matice moravské 131, Supplementum 3*, Brno 2012, s. 107–119.)

²⁷⁰ GEIGER, 2010, sv. 2, s. 236–241.

²⁷¹ HORČIČKA, 2012b, s. 107–122, HORČIČKA, 2012a, s. 606.

že jsou nástupnické státy staré monarchie větší než původní země. Lichtenštejnským čtenářům také sdělily, že Československo musí pečovat o 210 000 válečných invalidů a 385 000 pozůstalých po padlých vojácích.

Stěžovaly si na židovsko-zednářského ducha, kterého do Československé republiky uvedli noví vůdčí státníci (Masaryk a Beneš). Mluvíly o „české sebrance“, o ohrožení „konfesijní školy“ a obávaly se rozluky církve a státu.

Také pozemková reforma se stala častým tématem lichtenštejnských novin. Informovaly o ní většinou věcně a v souladu s aktuální úrovní vědomostí.

Lichtenštejnská média se opakovaně zajímala o československou zahraniční politiku a prezidenta Masaryka. Ten si získával stále větší respekt. Jeho zvolení do čtvrtého prezidentského období roku 1934 bylo například chápáno jako „*důkaz velké důvěry, již se tento vzácný muž těší ve své domovině*“. Po jeho smrti noviny mluvily o „*prezidentu Osoboditeli*“ a „*opravdovém státním smutku*“.

Lichtenštejnský tisk měl pochopení pro očekávání, jež byla v souvislosti se sudetoněmeckou otázkou do Československa vkládána. Také řešení „sudetské krize“ roku 1938 Mnichovskou dohodou považovaly, s důvěrou v Hitlerovo vysvětlení, že se jedná o jeho poslední teritoriální požadavek, za pochopitelné.²⁷²

b) Nešťastný národ v Protektorátu Čechy a Morava

Čas od času také do knížectví prosáklý zprávy z protektorátu. Tisk se víceméně vzdal komentářů k událostem, o nichž informoval. Výjimku tvoří datum 8. července 1939, kdy list *Liechtensteiner Volksblatt* napsal: „... v Protektorátu Čechy a Morava dnes žije hluboce nespokojený a nešťastný národ, který ztratil svou svrchovanost a svobodu.“²⁷³

6. Shrnutí

První světová válka smetla staré evropské monarchie. Lichtenštejnsko se stejně jako nástupnické státy někdejší Koruny české odvrátilo od Rakouska. Knížectví se snažilo o sblížení se Švýcarskem. Češi a Slováci měli příležitost mít vlastní stát a založili Československou republiku. Mladý stát zahájil různé reformy, z nichž soukromé vlastnictví nejmasivněji zasáhla pozemková reforma. Nová situace postavila rod Lichtenštejnů a jeho obrovské pozemky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku před velkou výzvou. V prvních měsících zavdávala populistická vyjádření české strany důvod

²⁷² GEIGER, 2012, s. 222–228.

²⁷³ List *Liechtensteiner Volksblatt* z 8. července 1939, citováno podle GEIGER, 2012, s. 229.

k obavám, že za obět' vyvlastnění bez náhrady by mohl padnout celý knížecí majetek.

Po rozpadu podunajské monarchie scházela knížecímu rodu pro prosazování jeho zájmů v Československu opora vídeňského dvora. Poprvé ve společné historii rodu Lichtenštejnů a českých zemí byla ohrožena existence knížecích majetků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. To bylo znepokojující také pro knížectví, neboť lichtenštejnské majetky představovaly pro malou zemi rozkládající se na březích Alpského Rýna finanční zajištění.

Kníže i stát se prostřednictvím diplomatických kontaktů snažili vyvlastnění zabránit. Sázeli přitom na postavení knížete jako lichtenštejnského suveréna, na jehož majetek se z hlediska mezinárodního práva nesmělo sáhnout. Češi později odmítli uznat svrchovanost knížectví a tím odmítli také postavení knížete jako panovníka samostatného cizího státu. Bylo tak zamezeno internacionalizaci majetkových otázek, která by z hlediska mezinárodního práva ztížila realizaci pozemkové reformy na obrovských lichtenštejnských majetcích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Československá vláda zabránila zřízení diplomatického zastoupení Lichtenštejnska v Praze a významnou měrou se podílela na nepřijetí knížectví do Společnosti národů. Spojenecké vítězné mocnosti Velká Británie, Francie i Itálie se nakonec také kriticky vyjádřily ke spojení svrchovanosti země s otázkami soukromého vlastnictví knížete v Československu. I Švýcarsko, jež bylo knížectví příznivě nakloněno, roku 1925 dočasně stáhlo svou nabídku diplomatického zastupování Lichtenštejnska v Praze.

V letech 1925 až 1938 panovala mezi oběma zeměmi diplomatická nečinnost. Knižecí rodina v této době kvůli pozemkové reformě ztratila více než polovinu svých někdejších majetků.

Československo uznalo svrchovanost knížectví až v červenci 1938. Krátké období trvající do obsazení sudetoněmeckých oblastí na podzim 1938 a do rozbití zbytku republiky o půl roku později nestačilo k navázání diplomatických styků. Právě započaté opatrné sbližování obou zemí se rozplynulo ve víru druhé světové války. Zatímco pro Čechy znamenala německá okupace někdejšího Československa katastrofu, byla situace pro knížecí rod ambivalentní. Kníže se obával nejen o své majetky, jež zůstaly v Říši, ale také o samostatnost knížectví vystaveného situaci bez jakékoliv ochrany. Na druhou stranu otevřely změněné mocenské vztahy v bývalém Československu Lichtenštejnům příležitost získat zpět velkostatky ztracené kvůli pozemkové reformě. Během války tak kníže v zahraniční politice sledoval dvojí strategii: na jedné straně se snažil o dobrou shodu a úzkou spolupráci s neutrálním Švýcarskem, na straně druhé usiloval o to, aby se pokud možno vyhnul konfliktu s německými mocipány a jejich lokálními zástupci. Zároveň uplatňoval nároky na velkostatky, jež byly v jeho očích vyvlastněny protiprávně. Úspěch snah o získání majetku v Čechách a na Moravě se ale nedostavil. Státní nezávislost Lichtenštejnska byla naopak zachována.

3. část

Exkurz o realizaci pozemkové reformy na panství Kostelec nad Černými lesy

1. Odůvodnění exkurzu

Československo uznalo svrchovanost Lichtenštejnska až v létě 1938. Pražská vláda svůj odmítavý postoj odůvodňovala nejprve malou rozlohou země a její závislostí na sousedních státech. Již na počátku dvacátých let se ale ukázalo, že pro Československo stály v popředí obavy, že realizace pozemkové reformy na lichtenštejnských knížecích velkostatech by mohla být ztížena uznáním knížectví jako svrchovaného státu a z něho plynoucími požadavky knížete. Lichtenštejnsko se na druhou stranu nechtělo rozhodovat mezi soukromoprávními a státoprávními zájmy.

Ústřední význam realizace pozemkové reformy pro diskusi o svrchovanosti se projevil také v dopise československého ministerstva zahraničních věcí adresovaném prezidiu ministerské rady 2. července 1938:

*„Svého času požádal bývalý Státní pozemkový úřad ministerstvo zahraničních věcí, aby uznání knížectví Liechtensteinského nebylo vyslovováno dotud, dokud provádění pozemkové reformy na liechtensteinských statcích bude vyžadovati, aby uznání vysloveno nebylo. Také ministerstvo financí požádalo svého času ministerstvo zahraničních věcí, aby uznání knížectví Liechtensteinského nebylo provedeno bez souhlasu ministerstva financí.“*²⁷⁴

Uznání Lichtenštejnska jako svrchovaného státu a navázání diplomatických styků s Československem tedy výrazně záleželo na Státním pozemkovém úřadě a ministerstvu financí. To představuje závažný důvod, abychom se v rámci této studie zabývali realizací pozemkové reformy na konkrétním příkladu jednoho z knížecích velkostatků.

V pražském Národním archivu se nachází přibližně 6 000 kantonů zabývajících se realizací pozemkové reformy Státním pozemkovým úřadem. Dokumenty vztahující se k vyvlastnění majetku Lichtenštejnů tvoří ve srovnání s jinými šlechtickými rodinami největší objem spisů. Rešerše pro exkurz byly proto omezeny na jeden velkostatek. Volba padla na český velkostatek Kostelec nad Černými lesy, ležící neda-leko Prahy. Díky rozloze 8 654 hektarů²⁷⁵ (podle knížecího ústředního ředitelství) / 11 894 hektarů (podle inventáře fondu Státního pozemkového úřadu) patřil ke

²⁷⁴ NA, MF I, kart. 1760, č. j. 51499/1940, Dopis ministerstva zahraničních věcí adresovaný prezidiu ministerské rady 2. července 1938, sepsaný na základě opětovné žádosti Švýcarska o uznání svrchovanosti Lichtenštejnského knížectví z 3. května 1938.

²⁷⁵ Bez Uhřetěvsi a Škvorce.

středně velkým knížecím velkostatkům. Získal ho kníže Karel z Lichtenštejna roku 1623 spornou koupí od Albrechta z Valdštejna.

I v případě jednoho jediného velkostatku bylo při volbě materiálu nutné učinit další vymezení. Těžiště výzkumu spočívalo v záboru a přidělení pozemků a ve vyjednávání o ceně za jejich převzetí a předání. U jednotlivých předmětů vyjednávání jsou dobře vysledovatelné diskuse o sporných otázkách. Ukazují konkrétní těžkosti vzniklé při realizaci pozemkové reformy. Další témata jako například důsledky pozemkové reformy pro knížecí zaměstnance budou pojednávána jen okrajově. Chybí také další informace o mnoha kupních smlouvách týkajících se malých ploch prodaných soukromým zájemcům. Praktické otázky předání pozemků jsou naznačeny jen v bodech.

V úvodu exkurzu bude nastíněn přehled realizace pozemkové reformy a historie velkostatku Kostelec nad Černými lesy. Jedna pasáž je také věnována organizaci správy knížecích velkostatků v Československu. Exkurz bude dále sledovat jednotlivé etapy vyvlastnění Kostelce. V poslední části budou tematizovány snahy knížete o navrácení Kostelce během druhé světové války.

2. Pozemková reforma a Státní pozemkový úřad

„[...] československá revoluce stojí na třech pilířích, jimiž byly státní převrat, pozemková reforma a přijetí ústavy.“²⁷⁶ To jsou slova Ferdinanda Peroutky.²⁷⁷

Feudální pozemkové poměry v nově vzniklém Československu byly dědictvím habsburské monarchie. Třicet procent hospodářské plochy v někdejších českých zemích bylo v rukou aristokracie a římskokatolické církve. Zvláštním rysem velkostatků v Československu byla jejich kompaktní velkoplošnost. Většina obyvatel na venkově oproti tomu nevlastnila žádnou nebo jen malý díl půdy. Polovina všech hospodářských provozů měla rozlohu menší než dva hektary a tvořila dohromady 8,8 procenta hospodářsky využívané plochy. Rod Lichtenštejnů patřil se 155 000²⁷⁸ hektary půdy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku k velkým pozemkovým vlastníkům.²⁷⁹ Necelých 28 procent hospodářských pozemků se dělilo mezi 236 provozů, každý o rozloze více než 2 000 hektarů. Latifundie (velkostatky) vázané rodinnou

²⁷⁶ Citováno podle HORÁK, 2005, s. 327–333.

²⁷⁷ Český novinář a publicista Ferdinand Peroutka (1895–1978) je kromě mnoha dalších publikací autorem pětisvazkového díla *Budování státu – Československá politika v letech popřevratových*, v němž popisuje vývoj Československa v letech 1918–1923. Srov. *Kdo byl kdo*, 1998, s. 194.

²⁷⁸ V literatuře je možné najít také údaj 160 000 hektarů.

²⁷⁹ Římskokatolická církev vlastnila 150 395 hektarů, Schwarzenbergové 172 060 hektarů, Schönbornové 232 182 hektarů, Colloredo-Mannsfeldové 57 595 hektarů, Lobkoviczové 46 000 hektarů, Hohenzollernové 14 291 hektarů a Wittelsbachové 1 181 hektarů.

smlouvou (v Čechách, na Moravě a ve Slezsku existovalo padesát devět fideikomisů) komplikovaly hospodářský pozemkový trh. Především provozy o rozloze 30 až 100 hektarů nemohly příliš expandovat.²⁸⁰

Až do zániku habsburské monarchie nebylo téma pozemkové reformy aktuální, neboť postavení šlechty na císařském dvoře bylo příliš silné. Po první světové válce byly v souvislosti s revolučními vlnami a převraty pozemkové reformy zahájeny ve dvaadvaceti státech Evropy. Československo patřilo vedle Lotyšska a Estonska k zemím s nejrozsáhlejší a důsledně provedenou reformou. Jeho sociálněpolitickým cílem bylo posílení malých a středních majitelů půdy omezením velkostatků.²⁸¹ Část plochy velkostatků měla být vyvlastněna pro domácí kolonizaci.²⁸²

Dalším cílem bylo odstranění aristokratických výsad.²⁸³ Již v prohlášení nezávislosti obsaženém ve Washingtonské deklaraci 18. října 1918 budoucí československý prezident T. G. Masaryk zmínil, že pozemková reforma je neodkladným cílem republiky. *„Neboť právě v tomto bodě se zpolitizovaná veřejnost mohla výrazně distancovat od monarchie a vyjádřit naději, že nový národní stát cílevědomě vyřeší i ty nejpálčivější sociální problémy.“*²⁸⁴

a) Cíle a rozsah pozemkové reformy

O realizaci pozemkové reformy panovaly různé představy. Počátečním cílem sociálních demokratů bylo zestátnění převzatých pozemků za účelem jejich pronájmu společenstvím malovýrobců. Agráři se oproti tomu ztotožňovali s požadavky maloročníků a nájemců, kteří vyžadovali parcelaci a následné převedení do majetku uchazečů. Podle názoru konzervativních stran a lidovců měla být část zemědělských závodů ve zmenšené podobě z hospodářských důvodů zachována. České strany byly v časovém presu, neboť v Rusku vážnou reformu (v neposlední řadě také v pozemkové politice) roku 1917 vedly ke komunistické říjnové revoluci. Prezident Masaryk roku 1927 ospravedlňoval záborový zákon, který pozemkovou reformu spustil, těmito slovy:

²⁸⁰ PRŮCHA *et al.*, 2004, s. 81; MITTERMAIR, 1999, s. 59; PUTTKAMER, 2005, s. 320–321; HORÁK, 2005, s. 327–333.

²⁸¹ PRŮCHA *et al.*, 2004, s. 81; ALEXANDER, 2008, s. 415.

²⁸² Důležitý impuls pro pozemkovou reformu tvořily během války myšlenky o příjmu vojáků a invalidů navracejících se z války i válečných vdov. Měli být stejně jako Češi a Slováci, kteří až do konce první světové války žili v jiných částech habsburské monarchie, usídleni v nově vzniklé Československé republice.

²⁸³ PRŮCHA *et al.*, 2004, s. 83–84.

²⁸⁴ Citováno podle PUTTKAMER, 2005, s. 320–321.

*„Po válce také v našich zemích byly hlad a bída a lid přirozeně pohlížel nepříznivě na velké latifundie; záborovým zákonem předešli jsme sociálním výbuchům, protože se lidu dala naděje na získání půdy.“*²⁸⁵

Dne 16. dubna 1919 vstoupil v platnost zákon o záboru velkého pozemkového majetku. V následujících měsících byly přijaty zákony podstatné pro jeho realizaci. K překonání nejednotnosti v československém parlamentu a získání většiny pro první pozemkové zákony přispěly národní aspekty – odčinění bezpráví z roku 1620 – a vojenské argumenty. V parlamentních diskusích se prosadila agrární strana. Zástupci německé, maďarské a polské menšiny v provizorním Národním shromáždění chyběli, a tudíž se na rozhodování nepodíleli. Do parlamentu se dostali teprve po volbách roku 1920. Reforma tak právě ve svých počátcích obsahovala vyhraněnou nacionální složku. Mnoho velkostatkářů, jimž měl být majetek vyvlastněn, patřilo k německé nebo maďarské menšině. Část československých politiků chápala pozemkovou reformu také jako záminku pro navrácení české půdy, která se po třicetileté válce ocitla v německých rukou. Pro šlechtický majetek naopak pozemková reforma znamenala to, že i ve většinově slovansky osídlených regionech ztratila německá menšina „německou kulturní půdu“, jež byla nyní počestěna.²⁸⁶

Do záboru čili omezení, jak byl také nazýván, bylo zahrnuto téměř třicet procent rozlohy republiky, čili 4 miliony hektarů pozemků.²⁸⁷ Zabrány byly velkostatky s více než 150 hektary hospodářské půdy nebo s více než 250 hektary lesa, luk, rybníků, stavebních pozemků a kamenolomů. Vyjmuty byly objekty, jež nesloužily ke spravování zabraného majetku. To mohly být například přírodní rezervace, parky, přírodní, umělecké a historické památky. Majitel zabraného pozemku zůstával jeho vlastníkem až do převzetí státem a i nadále spravoval zemědělské závody, se zabraným velkostatkem však již nesměl volně nakládat. Zábor představoval zásah do vlastnických poměrů velkostatkářů. Odpůrci z řad šlechty a velkostatkářů kritizovali nerespektování osobního vlastnictví. Zdůrazňovali význam velkostatků pro zajištění obživy obyvatel i pro udržení lesnictví. Měli obavy o blaho svých zaměstnanců. Mimoto argumentovali tím, že po veřejném vyhlášení pozemkové reformy mají ztížené možnosti získat hypoteční úvěr. Když se zdálo, že realizace reformy je nezvratná, vynaložili velkostatkáři veškeré úsilí, aby její rozsah omezili. Mimo jiné se snažili vyjmout z reformy lesy nebo zvyšovat cenu zabraných pozemků. Žádali, aby část majetku mohla být rozdělena mezi jejich příbuzné, a tím vyvázána ze záboru.²⁸⁸

²⁸⁵ Citováno podle PRŮCHA *et al.*, 2004, s. 84–85.

²⁸⁶ ALEXANDER, 2008, s. 416; HOENSCH, Jörg, *Geschichte der Tschechoslowakei*, Stuttgart 1992, s. 42; PRŮCHA *et al.*, 2004, s. 84–85; PUTTKAMER, 2005, s. 322; WORLICZEK, 1925, s. 37–61.

²⁸⁷ HORÁK, 2005, s. 327–333.

²⁸⁸ PRŮCHA *et al.*, 2004, s. 84–86.

Hnutí odporu proti pozemkové reformě koordinoval Svaz československých velkostatkářů založený na jaře roku 1919. Kritikem rozsahu reformy byl také český historik Josef Pekař (1870–1937), který je autorem následujících řádků:

*„Budou-li zákony o tzv. pozemkové reformě v duchu a textu svém opravdu provedeny, bude velká část našich šlechtických i nešlechtických velkostatků ochuzena tak, že jí nebude možno nésti zvýšené náklady na opravy velkých zámků, na udržování zvláště cenných parků nebo nésti ztráty spojené s láskyplným šetřením drahých porostů krajinných a lesních.“*²⁸⁹

b) Realizace reformy a politická propaganda

Dne 15. října 1919 zahájil svou činnost Státní pozemkový úřad v Praze (SPÚ). Úřad reprezentoval stát ve všech záležitostech souvisejících s realizací pozemkové reformy. Ve srovnání s podobnými institucemi v jiných státech byl vybaven rozsáhlými pravomocemi. Byl podřízen vládě, reálně se ale jednalo o doménu agrárníků.²⁹⁰

Základnu pro realizaci reformy tvořilo pět hlavních pozemkových zákonů: zákon o zabránění velkého majetku pozemkového neboli záborový zákon, zákon o zřízení pozemkového úřadu, přidělový zákon, zákon o hospodaření na zabraném majetku a náhradový zákon.²⁹¹

První úkol pozemkového úřadu spočíval v inventarizaci zabraného majetku. Jako základ pro ocenění velkostatků a stanovení ceny při převzetí nařízené v náhradovém zákoně sloužily průměrné ceny z let 1913/15 v rakouských korunách. Kvůli masivnímu znehodnocení peněz po válce se tento postup rovnal významné ztrátě majetku velkostatkářů. Ferdinand Peroutka se k tomuto postupu vyjádřil kriticky:

*„Ačkoliv tedy parlament se rozhodl nekonservovat, rozhodl se zároveň půdu v rukou majitelů tiše znehodnotit, jednak proto, aby šlechtu přece jen nějak za Bílou horu potrestal, jednak proto, aby půdu učinil snadněji dosažitelnou chudým uchazečům.“*²⁹²

Pozemková reforma se záhy stala vyjádřením odvratu od starého zkorumpovaného pořádku v monarchii. V médiích a veřejných proslovech byla populisticky zjedno-

²⁸⁹ Citováno podle PRŮCHA *et al.*, 2004, s. 86–87.

²⁹⁰ HORÁK, 2005, s. 327–333; PUTTKAMER, 2005, s. 325–327; HONCOVÁ, 1994, s. 113–117.

²⁹¹ 16. dubna 1919 zákon o zabránění velkého majetku pozemkového neboli záborový zákon (č. 215 Sb.), 11. června 1919 zákon o zřízení pozemkového úřadu (č. 330 Sb.), 30. ledna 1920 přidělový zákon (č. Sb.), 13. února 1920 zákon o hospodaření na zabraném majetku (právo pozemkového úřadu zasahovat do správy velkostatků), 8. dubna 1920 náhradový zákon (č. 329 Sb.). Dalšími důležitými zákony byly: 27. května 1919 zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům (č. 318 Sb.) a 12. března 1920 zákon o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (č. 166 Sb.).

²⁹² Citováno podle PRŮCHA *et al.*, 2004, s. 85.

dušována a prezentována jako „pomsta za rok 1620“. Konfiskace majetku protestantských českých šlechticů v době třicetileté války údajně zapříčinily nespravedlivé rozdělení půdy. Národně politická propaganda využívala protihabsburských nálad obyvatelstva. Pozemková reforma byla stylizována do aktu národního osvobození, realizátoři reformy sami sebe vnímali jako „stavitele základů mladé republiky“. Velkostatkáři byli prohlášeni za úhlavní nepřátele Československé republiky. Majetek členů habsburského rodu a těch šlechticů, kteří se za války stavěli proti českému národu, měl být vyvlastněn bez náhrady.²⁹³ Teprve kritika zneužití událostí po roce 1620 vyslovená historikem Josefem Pekařem vedla k určitému uklidnění nacionálního vření.²⁹⁴

Realizace pozemkové reformy probíhala případ od případu. Roli přitom hrála aktuální politická situace v zemi, vliv politických stran, vzájemné vynášení národních pocitů křivdy, ale také poloha majetku a jeho velikost. Důležitá byla také všeobecná váženost majitele, míra loajality jeho zaměstnanců, postoj vlastníka k novému státnímu uspořádání a šikovnost jeho advokátů a úředníků při vyjednávání.²⁹⁵

V okrajových oblastech osídlených převážně Němci vedla pozemková reforma k intenzifikaci národnostních konfliktů. Německé obyvatelstvo vedeno strachem z toho, že bude vytlačeno, reagovalo na vyvlastňování citlivě. Nezřídka agresivní pročeská nacionalistická rétorika reformátorů a přehmaty při realizaci pozemkové reformy vedly k dalšímu zbytečnému otravování vztahů mezi oběma jazykovými skupinami. Oficiální líčení průběhu pozemkové reformy a její konkrétní realizace se často rozcházel.²⁹⁶

Během dvou let se podařilo rozdělit více než 240 000 hektarů hospodářské plochy, což představovalo pětinu celkové dispoziční masy. I přes lobbying Svazu velkostatkářů byla první fáze reformy víceméně zakončena rozdělením hospodářské půdy. Pro provedení pozemkové reformy se jako výhodné osvědčily obrovské kompaktní majetky. Historik Joachim von Puttkamer soudí, že rychlé výsledky byly pro reformátory důležité, aby mohli bojovat proti nespokojenosti rolníků a přesvědčit je o vážnosti svého záměru. I přes svou sociální složku ovšem „kapitalistická“ pozemková reforma nedokázala přesvědčit komunisty.²⁹⁷ Zájemci, kteří se v zemědělství vyznali a chtěli dodatečným získáním pozemků zcelit své zemědělské závody, získávali přednostně malé pozemky v průměru o velikosti jednoho hektaru. Počet malých zemědělských závodů o velikosti 2 až 20 hektarů tím narůstal. Miniaturní

²⁹³ PRŮCHA *et al.*, 2004, s. 84–85; BEATTIE, 2005, s. 70; STEKL, 2004, s. 124–125; PUTTKAMER, 2005, s. 322–324.

²⁹⁴ PUTTKAMER, 2005, s. 322–324.

²⁹⁵ STEKL, 2004, s. 126.

²⁹⁶ PUTTKAMER, 2005, s. 317–318.

²⁹⁷ PUTTKAMER, 2005, s. 325–327.

závody o rozloze menší než 2 hektary zůstávaly problémem a ještě v roce 1930 tvořily 46 procent všech hospodářství.

c) Od sociálněpolitických aspektů po aspekty agrárně ekonomické

V průběhu realizace pozemkové reformy se do popředí stále více dostávala agrárně-ekonomická hlediska na úkor sociálněpolitických. Příkladem je zřizování tzv. zbytkových statků,²⁹⁸ jež měly i nadále zajišťovat smysluplné využívání nástrojů a infrastruktury hospodářského závodu. Zbytkové statky sloužily také k finančnímu zajištění vysoce kvalifikovaných správců velkostatků (v případě Kostelce nad Černými lesy dosavadního nájemce poplužních dvorů), jejichž zkušenosti a znalosti nesměly být ztraceny.

V druhé fázi byly do státního vlastnictví převedeny lesy a rybníky, jejichž rozloha byla obrovská.²⁹⁹ V případě lesů byl ovšem podíl půdy vrácené majiteli vyšší než v zemědělství. Existující hospodářské jednotky neměly být rozdělovány. Názor, že majitelé pro udržení svých zámků, parků a dalších stavebních památek potřebují půdu a lesy, nacházel stále větší uplatnění. Při přebírání a přidělování zemědělských i lesních pozemků byly neustále prováděny úpravy a změny původních dohod.³⁰⁰

Navzdory otázkám převzetí a náhrady, o nichž se ještě jednalo, ukončil Státní pozemkový úřad pozemkovou reformu roku 1933. Úřad ve své činnosti pokračoval až do roku 1935. Výnosem vlády pak byly jeho úkoly přeneseny na ministerstvo zemědělství.³⁰¹

3. Panství Kostelec nad Černými lesy od počátků až po první světovou válku

Kostelec nad Černými lesy je dnes venkovské městečko s přibližně 3 500 obyvateli. Nachází se ve středních Čechách v okrese Praha-východ, asi 30 kilometrů od hlavního města. Částečně rovinatá a částečně kopcovitá oblast leží v nadmořské výšce mezi 230 a 546 m n. m. Jižně od města prochází rozvodí řek Labe a Sázavy. Od Sázavy až do Českého Brodu se táhnou lesy.³⁰² Hospodářský a sociální vývoj města odepaměti určovalo lesnictví, zemědělství a vodohospodářství.³⁰³

²⁹⁸ Zbytkové statky se skládaly z hospodářských budov a částí plochy spravované dřívějšími poplužními dvory. Zaměstnance, hospodářská zvířata a pracovní nástroje často převzal nový majitel.

²⁹⁹ PUTTKAMER, 2005, s. 327; STEKL, 2004, s. 124–125.

³⁰⁰ PUTTKAMER, 2005, s. 330.

³⁰¹ HORÁK, 2010, s. 84.

³⁰² Ve třicátých letech 20. století tu převládaly smrky, borovice a duby.

³⁰³ MRVÍK, 2011, s. 13; LUSTIG, SVĚTNIČKA, 1933, s. 457–459.

Dějiny původně slovanského sídliště lze vysledovat až do doby prvních přemyslovských knížat.³⁰⁴ Městečko je v listinách poprvé zmiňováno roku 1348. Roku 1489 získalo právo na konání trhů a provozování řemesel. Roku 1558 zakoupil zámek i panství rod Smiřických ze Smiřic a učinil Kostelec svým sídlem. Kvůli účasti v protihabsburském stavovském povstání roku 1618 a jejich věrnosti Zimnímu králi Fridrichu Falckému ztratili roku 1621 svůj majetek ve prospěch Albrechta z Valdštejna, jehož matka byla rozená Smiřická. Valdštejnovi se podařilo vyjmout panství z pobělohorských konfiskací. V dubnu 1623 získal od císaře jako protislužbu za další půjčku záruku, že panství nebude podléhat majetkovým nárokům rodu Smiřických. Již na konci roku 1622 Valdštejn panství Kostelec nad Černými lesy, Uhříněves, Škvorec a Křenice prodal knížeti Karlu z Lichtenštejna.³⁰⁵

Roku 1627 převzal panství i ostatní lichtenštejnské državy v Čechách a na Moravě po smrti svého otce kníže Karel Eusebius z Lichtenštejna. Dědička rodu Smiřických Markéta Saloména se v následujících letech opakovaně pokoušela uplatnit nárok na někdejší državy svého rodu. Využívala přitom spletitých poměrů panujících za třicetileté války. Spor skončil roku 1676 vyrovnáním. Rodu Smiřických ze Smiřic bylo přiznáno 300 000 tolarů.³⁰⁶

Po skončení třicetileté války čekaly na Karla Eusebia nové problémy. Královská pokladna zpochybňovala právní moc koupě panství od Valdštejna, jenž se ocitl v nemilosti. Roku 1654 císařská správa panství Kostelec zabavila a Karlu Eusebiovi se až 10. listopadu 1655 podařilo jej za 400 000 tolarů vykoupit. Teprve vydáním takzvaného generálního absolutoria mohl Karel Eusebius sebe i svou rodinu chránit proti dalším císařovým nárokům. Ústřední kancelář o tom napsala:

*„Císař tuto nabídku (prominutí půjčky císaři ve výši 2 079 000 tolarů a zaplacení 275 000 tolarů) přijal jako výhodnou a listinou z 13. května 1665 ustanovil, že kníže Karel Eusebius, jeho dědici a potomci již nesmějí být císařskou pokladnou obžalováni kvůli správě v Království českém, vedené jeho otcem, ani kvůli knížectvím a statkům – ať už leží v jakékoliv zemi – nabytým během nebo po skončení povstání koupí, darem nebo jiným způsobem pod žádnou záminkou osobně či ve skutečnosti.“*³⁰⁷

³⁰⁴ K dynastii Přemyslovců dostupná bohatá literatura, např.: ŽEMLIČKA, Josef, *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha 2005.

³⁰⁵ Šimek jako datum koupě uvádí 21. leden 1623, knížecí ústřední kancelář a Horák 11. listopad 1622. Podle Kraetzela byl statek Kostelec nad Černými lesy prodán až roku 1626, což je ale spíše nepravděpodobné. Srov. ŠIMEK, 1989, s. 208–212; KRAETZL, 1914, s. 295; HORÁK, 2010, s. 263; HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Seznam a historie získání knížecích panství a velkostatků, zcela či zčásti pocházejících z konfiskovaných statků rebelů, sepsaný knížecí dvorskou kanceláří ve Vídni 22. října 1918.

³⁰⁶ Ústřední kanceláři zcela chyběly záznamy o tomto sporu s rodinou někdejšího majitele.

³⁰⁷ Citováno podle HAL, FA, kart. 317, Bodenreform, Historie získání Kotelce nad Černými lesy

Obr. 1: Pohlednice se zámek Kostelec nad Černými lesy z dvacátých let 20. století.

Karel Eusebius poté začal panství obnovovat. Roku 1677 nechal sepsat takzvanou Zlatou knihu, urbář, o němž historik August Sedláček (1843–1926) soudil, že je to „[...] vůbec nejdokonalejší urbář ze všech, které kdy u nás složeny a psány byly“.³⁰⁸

Roku 1712 převzala panství Marie Terezie z Lichtenštejna, vévodkyně savojská a vnučka knížete Karla Eusebia. Po smrti svého manžela roku 1729 se věnovala charitativní a stavební činnosti. Roku 1763 vyvázala obyvatele městečka s právem trhu z dědičného poddanství. Na konci její vlády byla dokončena přestavba zámku, jehož zevnějšek se dodnes téměř nezměnil. Rozloha velkostatku byla zachována až do

sepsaná knížecí ústřední kanceláří 22. října 1918. Srov. také MERKI, Christoph Maria, Besitzverschiebungen: Vom Grundherrn zum Bankier. In: Česko-lichtenštejnská komise historiků (ed.), *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*, Vaduz 2013. (České vydání: MERKI, Christoph Maria, Proměny majetkové držby: od statkáře k soukromému bankéři. In: GEIGER, Peter – KNOZ, Tomáš /edd./, Lichtenštejnové, Lichtenštejnsko a Československo ve 20. století. *Časopis Matice moravské* 132, Supplementum 6, Brno 2013, s. 13–23.)

³⁰⁸ Citát Augusta Sedláčka z legendy k obrázku o Zlaté knize, exponátu výstavy o Marii Terezii z Lichtenštejna v Městském muzeu Kostelec nad Černými lesy konané v létě 2012. Urbář sepsaný vrchnostenskými úředníky Karlem Svobodou a Kašparem Úvalským představuje významný pramen k životu a nevolnickým povinnostem v barokních Čechách. Je zde detailně vylíčeno vybavení kosteleckého zámku a panských staveb. Dále obsahuje minuciózní zpracování všech povinností poddaných pro tři městečka, jedno městečko s právem trhu a 84 vsí. Urbář se nachází ve Státním oblastním archivu v Praze.

pozemkové reformy probíhající od roku 1919. Bezdětná vévodkyně odkázala celé své jmění druhé gundakarovské linii rodu Lichtenštejnů reprezentované vládnoucím knížetem Františkem Josefem I. Za jeho vlády došlo roku 1775 k selským bouřím.³⁰⁹

Až do poloviny 18. století kostelecké panství Lichtenštejnům sloužilo přednostně k lovům. Teprve s narůstající poptávkou po dřevě se více zaměřilo na lesní hospodářství.³¹⁰

Roku 1850 po reformě státní správy a zrušení poddansko-vrchnostenských vztahů v celé říši vzniklo v přízemí dvou traktů kosteleckého zámku sídlo okresního soudu.³¹¹ Roku 1920 dostalo město a velkostatek český název Kostelec nad Černými lesy.³¹² Dřívější český název Černý Kostelec odpovídal německému *Schwarz-kosteletz*.

Kostecké pozemky Lichtenštejnů se před vypuknutím první světové války rozkládaly v padesáti obcích, třech politických okresech a pěti daňových okrscích. Dále sem patřilo dvacet čtyři patronátních kostelů a devět patronátních farností. Většina hospodářských ploch i všech deset poplužních dvorů byla pronajata.³¹³

4. Správa knížecích velkostatků v Československu

Politické převraty na konci první světové války vyústily v potřebu reorganizace lichtenštejnských knížecích ústředních úřadů. Také československá vláda na Lichtenštejny tlačila, aby ústřední správu svých velkostatků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku přemístili z Vídně do Československa. Představíme zde jen některé prvky nové správy, jež jsou nutné pro pochopení průběhu pozemkové reformy na kosteleckém velkostatků.

Dne 1. prosince 1919 byla zřízena *Lichtenštejnská kabinetní kancelář*, přejmenovaná v listopadu 1920 na *Kabinetní kancelář vládnoucího knížete z Lichtenštejna*. Její sídlo odpovídalo místu pobytu knížete. Jejím úkolem bylo přijímat žádosti adresované knížeti, vyřizovat korespondenci mezi knížetem a knížecími úřady

³⁰⁹ Během selských bouří roku 1775 se hlavně venkovští domkáři a lidé, kteří pracovali doma, násilím bránili proti těžké robotě pro vrchnost. Povstání bylo potlačeno, vedlo ale k určitému ulehčení roboty vyžadované šlechtou a církví. Srov. ŠIMEK, 1989, s. 208–212; KRAETZL, 1914, s. 295; HOENSCH, 1992, s. 288–291.

³¹⁰ <http://www.slp.cz/historie.htm>, internetové stránky lesnické školy v Kostelci nad Černými lesy, citováno 28. května 2013.

³¹¹ Stoupenci českého národního hnutí historik František Palacký (1798–1876) a jeho zeť, publicista František Rieger (1818–1903), zde byli během prusko-rakouské války vězněni Prusy.

³¹² Kostelec nad Černými lesy, něm. *Schwarz-kosteletz*. Srov. STURM, Heribert, *Ortslexikon der böhmischen Länder 1910–1965*, 2. Aufl. München 1995, s. 90/9.

³¹³ KRAETZL, 1914, s. 121, 126.

a zprostředkovávat audience. Z *Dvorské kanceláře* ve Vídni se stala *Knížecí lichtenštejnská ústřední kancelář*. Starala se o všechny záležitosti knížecího rodu. *Lichtenštejnské vyslanectví* ve Vídni zajišťovalo diplomatické zastoupení lichtenštejnského státu a jeho panovníka. *Knížecí lichtenštejnské ústřední ředitelství* bylo nejprve 19. října 1919 přesunuto z Vídně do Prahy, poté kvůli nedostačující kapacitě do Koloděj u Prahy a nakonec 1. října 1924 do Olomouce, kde už se nacházelo *Knížecí lichtenštejnské ústřední lesní ředitelství*.³¹⁴ Prvním představeným ústředního ředitelství v Československu byl František Krešl. V následujících letech byly další někdejší knížecí ústřední úřady a správní místa sloučeny v ústředním ředitelství.³¹⁵

Vyjednávání se Státním pozemkovým úřadem převzali zmocněnci knížete – představený ústředního ředitelství Antonín Anderka a justiční rada JUDr. František Svoboda, pozdější představený ústředního ředitelství.³¹⁶ Dalším důležitým zástupcem lichtenštejnských zájmů byl pražský advokát a knížecí justiční rada, později tajný justiční rada dr. Viktor Kaplan. Ten rodinu od počátku dvacátých let až do let třicátých zastupoval proti Státnímu pozemkovému úřadu.

5. Etapy vyvlastňování velkostatku Kostelec nad Černými lesy

a) Pozemková reforma v Kostelci nad Černými lesy – přehled v číslech

Dříve, než podrobněji vyličíme jednotlivé etapy vyvlastnění kosteleckého velkostatku, poslouží k vytvoření první představy o plošné a finanční dimenzi pozemkové reformy několik čísel. Číselné údaje se pramen od pramene liší, a je proto třeba k nim přistupovat s obezřetností. Přesto zprostředkovávají obraz původní rozlohy velkostatku a rozsahu vyvlastnění.

Ze soupisu ústředního ředitelství vyplývá, že velkostatek Kostelec nad Černými lesy zaujímal po první světové válce rozlohu 8 654 hektarů.³¹⁷ Zahrnuty byly ovšem i části Uhříněvsi (se Škvorcem). Jeho rozloha pak byla 9 625 hektarů. Knížecí pozemky v Kostelci byly v pozemkové knize zaneseny pod číslem 739, až do roku 1929 byl jako jejich majitel uveden kníže Jan II. a poté princ František Josef z Lich-

³¹⁴ Roku 1942 byla ústřední správa ještě jednou přesunuta do Vídně. Srov. QUADERER, 2008, s. 275.

³¹⁵ Ústřední ředitelství velkostatků, ústřední ředitelství lesů, ústřední účtárna v Bučovicích, části dvorské kanceláře ve Vídni, stavební úřad a katastrální úřad v Olomouci a Uhříněvsi, katastrální úřad ve Valticích. Srov. QUADERER, 2011, s. 32–33; HORÁK, 2010, s. 126.

³¹⁶ HORÁK, 2010, s. 132.

³¹⁷ Velkostatek Kostelec nad Černými lesy zaujímal velikost o něco více než poloviny Lichtenštejnského knížectví (16 000 hektarů). V porovnání s celkovým knížecím majetkem v Čechách a na Moravě ale tvořil jen jednu dvacetinu.

tenštejna. Při pozemkové reformě bylo v Kostelci zcela vyvlastněno zemědělství, lesní revíry převzal až na malé výjimky československý stát. Počátkem roku 1935 byly zbylé plochy velkostatků Uhříněves, Kounice, Radim, Rataje a Kostelec nad Černými lesy sloučeny a podřízeny správě v Úvalech. Jejich celková plocha v té době činila ještě 4 889 hektarů.³¹⁸

Plochy byly přidělovány a prodávány různým způsobem. Knížecí ústřední ředitelství k těmto transakcím v letech 1938/39 sestavilo následující přehled průběhu vyvlastnění:

Dlouholetým nájemcům	411,1372 ha	1921–1922
Akce S / stavební důvody	13,0517 ha	1922–1923
Akce R / zbytkové pozemky ³¹⁹	9,8946 ha	1924–1925
Nucené prodeje	1 706,0689 ha	1920–1938
Prodej z volné ruky ³²⁰	121,3161 ha	1924–1937
Veřejný statek	8,7242 ha	1922–1938
Státní pozemkový úřad	5 922,3000 ha	1923–1933
Celkem	8 192,4927 ha	

I přesto, že již proběhlo předání, nebylo ještě roku 1939 v pozemkové knize zaneseno 4 408 hektarů velkostatku Kostelec nad Černými lesy a jméno nového majitele. 1 432 hektarů patřilo ještě před vypuknutím druhé světové války knížeti.³²¹

Státní pozemkový úřad dlužil roku 1939 knížeti z Lichtenštejna za panství Kostelec nad Černými lesy, Škvorec a Úvaly³²² podle ústředního ředitelství ještě

³¹⁸ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, interní sdělení Státního pozemkového úřadu ze 7. února 1935.

³¹⁹ Přenechání pozemků dlouholetým nájemcům, akce S (= přiděl půdy stavební) a akce R (= přiděl rozptýlené půdy) proběhly ještě před vlastní realizací pozemkové reformy pozemkovým úřadem. Knížecí ztráty tu nebyly příliš velké. Srov. HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Dopis ústředního ředitelství o průběhu pozemkové reformy (doplnění) adresovaný kabinetní kanceláři 16. května 1939, s. 1–3.

³²⁰ Volný nebo „dobrovolný“ prodej (pozn. autorky).

³²¹ Ve Schematismu Rudolfa Lustiga a Františka Světničky z roku 1933 nalezneme ke Kostelci nad Černými lesy poněkud jiná čísla. Výpočty vycházely z rozlohy 11 357,2093 hektarů, jež byla podrobena pozemkové reformě. Srov. NA, PK 11, V. kart. 8; LUSTIG, SVĚTNIČKA, 1933, s. 458; NA, SPÚ-VS, kart. 2791, M2, Sestavení historie získání jednotlivých velkostatků a jejich vývoje v rámci pozemkové reformy, vypracované knížecím ústředním ředitelstvím pro kabinetní kancelář 1938–1939, s. 12–13 a 4. list s. 1–4.

³²² Obec Úvaly patřila až do roku 1850 k lichtenštejnskému panství Škvorec. Lichtenštejnové v obci až do 20. století vlastnili rozsáhlé pozemky.

8 480 489 českých korun.³²³ K poněkud jiným číslům dospěl roku 1940 dočasný vedoucí pozemkového úřadu. K různým fázím pozemkové reformy zjistil následující ještě nevyplacené platby:³²⁴

Z programu roku 1923	313 000,00 Kč
Z programu roku 1932	9 069 304,15 Kč
Z programu roku 1936	154 182,90 Kč
Celkem	9 536 487,05 Kč

b) Předejra: boj o vedení pozemkové reformy

Nákup statků obcemi jako obrana proti hrozícímu zestátnění

Správa kosteleckého velkostatku informovala 30. listopadu 1918 dvorskou kancelář krátkou zprávou o článku nedávno vydaném v sociálně demokratickém *Večerníku Práva lidu*. Článek zjevně popisoval důvěrný oběžník, který byl zaslán obecním zastupitelům v okolí lichtenštejnských majetků³²⁵ a obsahoval výzvu k nákupu knížecích pozemků ještě před volbami.

„Současná provizorní vláda³²⁶ zvolená Národním shromážděním poskytuje naději, že smlouvy podepsané mezi obcemi a okresy a Jeho Jasností budou vládou povoleny.“ „Není tak jisté, zda v této nové vládě (miněna je vláda, která by byla vytvořena v létě 1919 po prvních řádných parlamentních volbách, pozn. autorky) nezískají převahu elementy, které budou požadovat bezpodmínečné vyvlastnění všech šlechtických velkostatků.“ Autor oběžníku, advokát dr. Mikenda z Peček, se obával, že správu velkostatků převzou socialisté a že by v obcích mohlo dojít „k nesmírným převratům“, jež by mohly doposud vládnoucí strany zbavit moci. Obecním zastupitelům se mělo klást na srdce, aby „příliš nízkou nabídkou“ nezapříčinili, že „koupě šlechtických velkostatků nebude možné provést“. Doporučovalo se, aby se „tam, kde v obecní radě zasedají knížecí virilisté nebo zástupci socialistických stran, nečetl

³²³ NA, SPÚ-VS, kart. 2791, M2, Memorandum o regulaci trvajících otázek pozemkové reformy od dr. Albrechta D. Dieckhoffa z 20. listopadu 1939, 6. list. Srov. také NA, SPÚ-VS, kart. 2791, M2, tabulka jednotlivých pozemků ztracených při pozemkové reformě z 20. října 1939.

³²⁴ NA, SPÚ-VS, kart. 2791, M2, Soupis zbývajících nákladů provedený ministerstvem zemědělství 6. března 1940.

³²⁵ Jednalo se o panství Kostelec nad Černými lesy, Radim, Uhříněves, Kounice a Rataje.

³²⁶ Vláda Karla Kramáře složená převážně z občanských stran zahájila svou činnost 14. listopadu 1918.

celý dopis“, ale aby byl sdělen „*jen podstatný obsah*“. *Právo lidu* tento dopis adresovaný obcím ostře odsoudilo.³²⁷

Těsně před akcí, 9. listopadu 1918, se Národní shromáždění rozhodlo zablokovat velký pozemkový majetek. Prodeji, pronájmu pozemků a jejich zatížení břemenem mělo být zabráněno ještě před opatřeními pozemkové reformy a bylo dovoleno je provádět jen s povolením ministerstva zemědělství. Mikenda si od aktuální občanské vlády sliboval, že v případě eventuálních záměrů obcí pozemky koupit projeví spíše ochotu. Zjevně nepovedená akce je součástí sporů o realizaci pozemkové reformy.

Jiný „hlad po půdě“

Nevybíravě projevovaným „hladem po půdě“³²⁸ se nepochybně vyznačovaly soukromé osoby, které se již před realizací pozemkové reformy snažily získat stavební pozemky. Většinou se jednalo o osoby z okruhu ministerstva zemědělství a státní správy. Na základě zákona z 9. listopadu 1918 mělo ministerstvo zemědělství navzdory zákazu právo schvalovat prodej obstavených pozemků. Dělo se tak v různých případech, jak si v květnu 1919 stěžoval list *Nový čas*.³²⁹ Republikánská strana (agrární strana) hrozila, že vznese námitku proti prodeji částí lichtenštejnských pozemků ve Škvorci. Vytýkala mimo jiné to, že o prodeji nebyli informováni místí zájemci. Obávala se, že se pozemková reforma kvůli podobnému oslabování účinků zákona může zvrhnout ve frašku. Ministerstvo zemědělství argumentovalo tím, že prodeje byly schváleny již před koncem války. Odvolávalo se na své pravomoci nabyté na základě zákona z listopadu 1918.³³⁰

Obavy knížecích úředníků

V dopise adresovaném knížeti a knížecímu polesnému 8. dubna 1919 upozornili zástupci velkostatků Uhříněves, Radim, Kostelec nad Černými lesy a další úředníci, že následujícího dne bude usneseno, „*že bude v první řadě započato s vyvlastňováním knížecího i dřívějšího císařského a koburgského majetku*“. Hlavní důvod pro tyto plány ofenzivního vyvlastnění lichtenštejnských majetků spatřovali v tom, že knížecí

³²⁷ HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Dopis správy velkostatku Kostelec nad Černými lesy adresovaný dvorské kanceláři 30. listopadu 1918.

³²⁸ Pojem vlastně odkazuje na potřebu mnoha malých rolníků a nájemců získat vlastní kus půdy. Zde je sarkasticky přenesen na lačnost určitých osob z okolí ministerstva zemědělství.

³²⁹ Něm. *Neue Zeit*.

³³⁰ NA, SPÚ-VS, kart. 2785, G3, *Nový čas*, č. 9, 12. května 1919, s. 5.

ústřední ředitelství sídlí ve Vídni, což Československo chápe jako neúctu k republice. Naléhavě žádali, aby bylo neprodleně zřízeno již dávno potřebné zmocnění ústředí a možná také vyslanectví vládnoucího knížete v Československu. Jinak počítali s „nedozírnými následky“. V tomto zanedbání viděli hlavní důvod pro „rozkolísané poměry“, jež ohrožovaly zájmy knížete, který „je v republice chápán jako říšsko-německý kníže, tedy jako nepřátelský suverén“. Také zájmy knížecích zaměstnanců byly podle jejich názoru kvůli aktuálním okolnostem špatně zastoupeny. Jako příklad opačného jednání uváděli knížete Schwarzenberga. „Byl ochoten dát vládě k dispozici část o velikosti asi 25 000 měřic³³¹ [...], což udělalo neobyčejně příznivý dojem. Důsledkem je, že se nyní již nemluví o vyvlastnění jeho majetku ‘v první řadě’.“³³² Knižecí zaměstnanci na velkostatkách pocíťovali přímý tlak. Kvůli ještě nevyjasněné realizaci pozemkové reformy spojené s často populisticky vedenými mocenskými boji mezi českými politickými stranami se rozbujely různé domněnky, spekulace a obavy. Obzvláště ožehavá situace rodu Lichtenštejnů vyvolávala další strach z tvrdšího zacházení s rodinným majetkem.³³³

Mobilizace majitelů malých pozemků a bezzemků

V souvislosti se zavedením nového zákona z 27. března 1919, který stanovil, že pozemky pronajaté od 1. října 1901 přecházejí do vlastnictví nájemce,³³⁴ došlo k mobilizaci majitelů malých pozemků a chudiny. V první polovině roku 1919 kolovaly veřejné výzvy Československé jednoty malozemědělských a hospodářských družstev. Také v Kostelci vstupovali do kolonizační sekce „Jednoty“³³⁵ majitelé malých pozemků i nemajetní lidé. Knižecí právní zastoupení v tom kromě hospodářských cílů vidělo především také politické cíle sociálních demokratů. Podle něho měli sociální demokraté v úmyslu „získat malé vlastníky půdy, kteří byli doposud povětšinou přívrženci agrární strany, pro politický a hospodářský program Československé socialistické strany a podporovat přidělování půdy ze zabraných velkostatků těmto malým majitelům půdy a bezzemkům, aby je ochránili před vlivem agrární strany“. Výzva se podle zprávy knížecího právního zastoupení týkala téhož politického boje jako akce advokáta dr. Mikendy z Peček. Stály za ní „obavy národních socialistů a sociálních demokratů [...] z toho, že by si agrární kruhy mohly oddělené velkostatky roz-

³³¹ 1 měrice = 4/9 m².

³³² HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Dopis knížecích úředníků adresovaný knížeti a polesnému 8. dubna 1919.

³³³ PRŮCHA *et al.*, 2004, s. 84–85, BEATTIE, 2005, s. 70, STEKL, 2004, s. 124–125.

³³⁴ Rozloha jejich pozemku ovšem po převzetí nesměla překročit 8 hektarů.

³³⁵ Něm. *Einheit, Vereinigung, Verband*.

dělit mezi sebe [...]. Akce vedená československou socialistickou stranou má za cíl vytvořit okruh takových oprávněných osob a organizovat je za účelem zajištění jejich zákonného nároku, aby pak na pozemkovém úřadě byli odpovídající nájmuchtiví a koupěchtiví lidé a mohlo tak být podníceno převzetí zabraných velkostatků státem“. Na výzvě se podíleli také tři národně socialističtí ministři. „*Ministerstvo zemědělství, popř. pozemkový úřad, který je třeba zřídit, nemají s akcí nic společného. Akce nejspíše [...] vytvoří základnu pro pozemkový úřad a je pravděpodobné, že podobnou protiakci budou inscenovat také agrárníci.*“³³⁶ Agrární strana a sociální demokraté bojovali s národními socialisty v prestižním projektu pozemkové reformy o vedení – byl výborným prostředkem, jak si zajistit dobrou pozici ve vrcholné státní politice.

c) Zemědělství: převzetí a přidělování poplužních dvorů

Ještě předtím, než v říjnu 1919 zahájil svou činnost pozemkový úřad, začaly se prodávat většinou malé roztroušené parcely dlouholetým nájemcům knížete. Kupci mohli za pozemky zaplatit předválečné ceny. Lichtenštejny tato rozlohou malá ztráta podle ústředního ředitelství tolik nebolela.³³⁷

Vlastní pozemková reforma započala vyvlastňováním zemědělství, tzn. převzetím a přidělem poplužních dvorů. Vyjednávání o nich probíhala mezi zástupci knížete z Lichtenštejna a Státním pozemkovým úřadem na konci roku 1921 a v první polovině roku 1922. Převzetí majetku určeného k realizaci reformy mělo probíhat po etapách. Do 5. října 1923 přešlo na československý stát celkem asi 9 943 hektarů, z toho 7 470 hektarů v Čechách a 2 472 hektarů na Moravě, v celkové hodnotě necelých 25 milionů korun. Podle knížecího ústředního ředitelství se tak stalo za jednu čtvrtinu až jednu pětinu tržní ceny.³³⁸

V případě kosteleckého panství bylo dohodnuto převzetí devíti poplužních dvorů o rozloze 1 497 hektarů.³³⁹

³³⁶ HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Posudek knížecího právního zastoupení určený dvorské kanceláři za účelem rozdělování půdy. Autor dr. J. Libich, 2. června 1919.

³³⁷ Celková zemědělská plocha činila podle lichtenštejnského pramene 1 958 hektarů. Srov. HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, 1939.05.16, Doplnění zprávy ústředního ředitelství o průběhu pozemkové reformy adresované kabinetní kanceláři 30. března 1939.

³³⁸ Do r. 1924 převzal Státní pozemkový úřad celkem 16 295 ha lichtenštejnského majetku za 35 997 178 Kč. Do 22. srpna 1927 48 514 ha za 80 429 257 Kč. Do 15. listopadu 1930 to bylo 62 855 ha za 94 789 444 Kč. Srov. NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Dotaz ministerstva financí adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu 5. října 1923, HORÁK, 2010, s. 135. Například R. Quaderer uvádí jiná čísla, srov. také QUADERER, 2011, s. 3, HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Dopis ústředního ředitelství o průběhu pozemkové reformy (doplnění) adresovaný kabinetní kanceláři 16. května 1939, s. 6.

³³⁹ 9. června 1922 dohodl Státní pozemkový úřad s lichtenštejnskými zástupci převzetí následujících zemědělských ploch: v Čechách Uhřetěves 1 703 hektarů, Kounice 2 655 hektarů, Rataje 284 hektarů,

Vyvlastnění a přidělení dvora Hošť na kosteleckém panství nám umožňuje nahlédnout do procesu přebírání poplužního dvora až po jeho přidělení jako zbytkového statku novému majiteli.

Převzetí a přidělování na příkladu poplužního dvora Hošť

Dvůr Hošť byl jedním z původně deseti knížecích poplužních dvorů na panství Kostelec nad Černými lesy. Roku 1914 měl rozlohu 155 hektarů.³⁴⁰ 27. února 1923 obdržel knížecí zástupce Viktor Kaplan oznámení o zahájení procesu odhadování ceny poplužních dvorů na kosteleckém panství.³⁴¹ Zároveň byl vyzván, aby sestavil seznam a doložil investiční výdaje provedené na dvorech nebo meliorační práce, jež byly provedeny po 1. srpnu 1914.

Do ohodnocení měly být zahrnuty také oprávněné nároky majitelů a nájemců. Do poloviny května 1923 měl zaujmout stanovisko také majitel a předložit patřičné podklady k břemenu penzí a příjemcům dobročinných darů.³⁴²

Pozemkový úřad podal žádost o vypovězení nájemní smlouvy nájemce dvora Hošť Josefa Zahradníka.³⁴³ I on byl vyzván, aby k výše zmíněnému datu sestavil seznam svých investic do poplužního dvora.³⁴⁴

Při oceňování nemovitostí na Hošti byly budovy přísežným odhadcem posouzeny jako uspokojivé.³⁴⁵ Přesto došlo při následných jednáních mezi nájemcem, který stav dvora hodnotil spíše jako špatný, a zástupci knížete vedenými zplnomocněným

Lanškroun 675 hektarů, Radim 1 647 hektarů, Kostelec nad Černými lesy 1 497 hektarů; na Moravě Moravská Třebová 541 hektarů, Křtiny-Požovice-Adamov 208 hektarů, Zábřeh 920 hektarů, Úsov-Nové Zámky 607 hektarů, Valtice-Lednice 148 hektarů, Šternberk 461 hektarů, Ruda nad Moravou-Hanušovice-Koldštýn 232 hektarů, Bučovice 437 hektarů, Uherský Ostroh 676 hektarů, Plumlov 223 hektarů; ve Slezsku Krnov-Opava 789 hektarů. Srov. HORÁK, 2010, s. 127–128.

³⁴⁰ Ostatní zabrané poplužní dvory měly následující rozlohu: Kostelec nad Černými lesy 275 ha, Bohumil 245 ha, Chrást 215 ha, Dobropůl 153 ha, Sineč 140 ha, Komorec 123 ha, Tismice 194 ha a Tuchoraz 272 ha, srov. KRAETZL, 1914, s. 296.

³⁴¹ NA, SPÚ-VS, kart. 2771, E2/1, Dopis Státního pozemkového úřadu adresovaný zplnomocněnému zástupci knížete 27. února 1923.

³⁴² NA, SPÚ-VS, kart. 2771, E2/1, Dopis Státního pozemkového úřadu adresovaný knížecímu zástupci Viktoru Kaplanovi 13. dubna 1923.

³⁴³ NA, SPÚ-VS, kart. 2770, E1/2, Žádost o vypovězení smlouvy podaná pozemkovým úřadem a adresovaná okresnímu soudu v Kostelci nad Černými lesy z 12. března 1923. Soudní schválení následovalo 25. března 1923.

³⁴⁴ Patřila sem hnojiva, meliorační práce, stavební investice, náklady na novou úrodu. NA, SPÚ-VS, kart. 2771, E2/1, Dopis pozemkového úřadu adresovaný J. Zahradníkovi 23. dubna 1923.

³⁴⁵ „Celý tento objekt má sice krytí ve stavu dobrém, tudíž první dojem ze vzhledu celkového jest velmi uspokojivý, ale zdvo, stav vnitřku a neúčelnost snižuje jeho hodnotu.“ Shrnutí hodnocení odhadce.

Obr. 2: Mapa s vyznačenými poplužními dvory na panství Kostelec nad Černými lesy převzatými Státním pozemkovým úřadem.

Obr. 3: Pohled na dvůr Hošť a jeho obyvatele z počátku dvacátých let 20. století.

justičním radou Kaplanem k diskusím. Knižecí zástupci upozornili především na to, že hospodářské budovy jsou relativně nové.³⁴⁶

Roku 1923 na Hošti pracovali čtyři zaměstnanci: kovář, dva vozkové a jeden krmíč. Starali se o 12 koní, 18 tažných volů, 10 krav, 45 telat, 2 býky, 225 ovcí, 5 sviní a 10 krmných prasat. Hošť sestávala z obytné budovy, sýpky, stáje pro koně, ovčína, stodoly, seníku, maštalí, střížny ovcí a deputátních bytů pro zaměstnance.³⁴⁷

Dne 18. srpna 1923 se mezi pozemkovým úřadem, přísežným odhadcem a nájemcem, jeho ženou a jejich právním zástupcem dr. Karlem Zieglerem uskutečnilo vyjednávání o náhradě nákladů vynaložených dosavadním nájemcem. Kvůli probíhajícímu řízení mezi nájemcem a majitelem a zatím těžko odhadnutelné výši vydání za setbu chtěl dát nájemce náhradu, jež mu byla předběžně přiznána, do soudní úschovy, a to až do doby, než se situace vyjasní. V případě, že by mu byl přidělen zbytkový statek, rozhodl se náhrady pozemkového úřadu vzdát.³⁴⁸ Zahradník upo-

³⁴⁶ NA, SPÚ-VS, kart. 2771, E2/1, Protokol z jednání se zástupci knížete, nájemci a jejich právními zástupci, přísežným odhadcem pozemků a zástupci Státního pozemkového úřadu z 23. května 1923.

³⁴⁷ NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E2/4, Popis budov a zemědělské půdy dvora Hošť.

³⁴⁸ NA, SPÚ-VS, kart. 2771, E2/1, Protokol ze setkání právního zástupce nájemce dr. Karla Zieglera s pozemkovým úřadem v Praze 31. srpna 1923.

Obr. 4: Pohled na dvůr Hošť na počátku dvacátých let 20. století.

zornil na to, že má pět dětí, a aby zdůraznil své přání dvůr převzít, poukázal především na nejstaršího syna, který studuje zemědělství a bude odborníkem.³⁴⁹

Dne 22. srpna 1923 podal nájemce Zahradník žádost o udělení zbytkového dvora Hošť o rozloze 75 hektarů. Kupní cena za hektar byla 3 500 Kč. Deset procent celkové sumy nebo 30 000 korun již složil.³⁵⁰ Státní pozemkový úřad vycházel z odhadované minimální kupní ceny 425 000 korun bez náhrady za nájemcovy již provedené investice.³⁵¹ V březnu 1925 pozemkový úřad písemně stanovil konečnou rozlohu zbytkového dvora činící 82 hektarů a jeho cenu 465 520 korun. Nyní mohl začít proces zanesení do pozemkové knihy.³⁵² Nájemce Zahradník si několikrát půjčil peníze, aby koupil zbytkového dvora zvládl. 21. srpna 1920 to bylo 100 000 korun na pětiprocentní úrok od Okresní hospodářské záložny v Kostelci, 28. listopadu 1920 250 000 korun na šestiprocentní úrok a 1. února 1924 dalších 90 000 korun na šesti a půl procentní úrok.³⁵³ 16. listopadu 1924 okresní soud Zahradníkovi oznámil

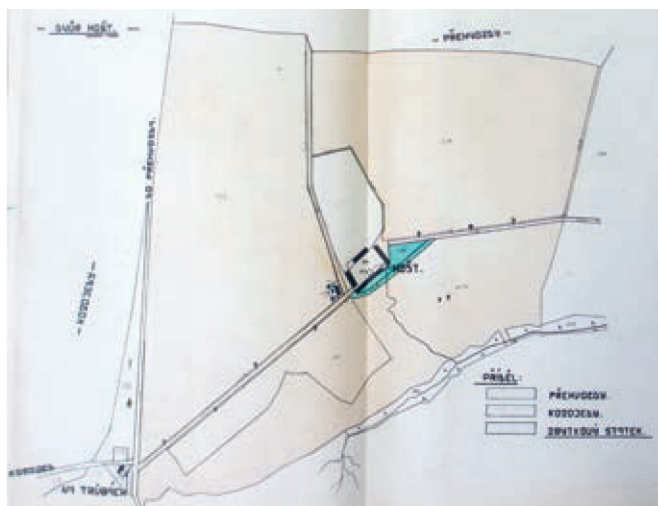
³⁴⁹ NA, SPÚ-VS, kart. 2771, E2/1, Jednací protokol z 18. srpna 1923.

³⁵⁰ NA, SPÚ-VS, kart. 2770, E1/2, Žádost o koupi podaná nájemcem Zahradníkem 22. srpna 1923.

³⁵¹ NA, SPÚ-VS, kart. 2770, E1/2, č. j. 51144/23-IV, 2. září 1923.

³⁵² NA, SPÚ-VS, kart. 2780, vlastnická jednotka L353/1, sepsáno 24. března 1925.

³⁵³ NA, SPÚ-VS, kart. 2791, A/1, dluhopisy.

Obr. 5: Plán zbytkového dvora Hošť.

výpověď z nájmu. V červnu 1925 se knížecí ústřední ředitelství v Olomouci s dlouholetým nájemcem poplužního dvora ironicky rozloučilo povzbudivou poslední větou:

*„Ústřední ředitelství dovoluje si dotknouti, že na lukách těchto jest nezbytno některé práce, jako rozhození krtičích kopečků, rozhrabání prsti, vyhrabání mechu, vyhození odvodňovacích příkopů a různé jiné provésti, dokud toho vzrůst trávy ještě připouští.“*³⁵⁴

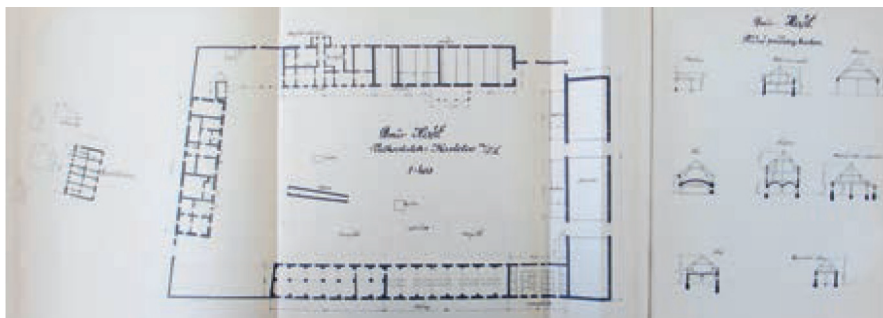
Dne 15. ledna 1925 uzavřel Státní pozemkový úřad s knížecím zástupcem Viktorem Kaplanem dohodu o přebírací ceně za poplužní dvory na panství Kostelec nad Černými lesy.³⁵⁵

Josef Zahradník svůj dvůr ale nespravoval dlouho. Zemřel 31. ledna 1926 a zanechal po sobě čtyři nezaopatřené sirotky. Jeho bratr požádal Státní pozemkový úřad o možnost prodat zbytkový dvůr manželům Pecháčkovým z Nymburku. Pecháček je podle jeho názoru dobrý sedlák, který dvůr výborně povede. Přestože je úplný invalida, vzdal se veškerých nároků na péči. Zahradník manžele zaváže k tomu, aby pozemkovému úřadu zaplatili kupní cenu a odškodnili pozůstalé děti.³⁵⁶ Protože byla

³⁵⁴ Citováno podle NA, SPÚ-VS, kart. 2770, E1/2, Dopis knížecího ústředního ředitelství adresovaný Zahradníkovi 4. června 1925.

³⁵⁵ NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E3/1, č. j. 64825/24-II/2, Dohoda o přejímací ceně poplužních dvorů z 15. ledna 1925.

³⁵⁶ NA, SPÚ-VS, kart. 2791, A/1, Dopis bratra Josefa Zahradníka adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu 4. března 1926.

Obr. 6: Plán hospodářských budov zbytkového dvora Hošť.

Hošť přiděleným dvorem, musel její majitel plnit svůj závazek a hospodařit na ní sám. Postoupení, pronájem nebo zatížení pozemků břemenem bylo možné jen s povolením pozemkovému úřadu.³⁵⁷ 30. června 1926 byla uzavřena kupní smlouva s novými majiteli.³⁵⁸ 6. srpna 1927 povolil okresní soud v Kostelci předání zbytkového dvora manželům Pecháčkovým.³⁵⁹

Kníže ztratil také ostatní zabrané poplužní dvory Bohumil (části), Dobropůl, Chrást, Komorce, Kostelec nad Černými lesy, Sineč, Tismice a Tuchoraz. Cena za skutečně převzatou rozlohu 1 294 hektarů činila 3 074 750 korun. Byly v ní zahrnuty ovocné i jiné stromy, náhrady za stavební investice dosavadního majitele i náhrady určené někdejšími nájemci za nákup hnojiva a investice do poplužního dvora.³⁶⁰ Zatímco dvory na kosteleckém panství měly před válkou rozlohu od 140 do 275 hektarů, po provedení pozemkové reformy se smrskly na zbytkové statky o velikosti 50 až 120 hektarů. Dohoda o převzetí zemědělské půdy byla dále realizována v souladu s jednáními. Převzetí půdy na kosteleckém panství tvořilo téměř devítinu celkové rozlohy vyvlastněných knížecích zemědělských ploch.³⁶¹

³⁵⁷ HONCOVÁ, 1994, s. 113–117.

³⁵⁸ NA, SPÚ-VS, kart. 2791, A/1, Kupní smlouva z 30. června 1926.

³⁵⁹ NA, SPÚ-VS, kart. 2780, F5/1, Usnesení soudu z 6. srpna 1927.

³⁶⁰ NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E3/1, č. j. 64825/24-II/2, Dohoda o přejímací ceně poplužních dvorů mezi pozemkovým úřadem a knížecími zástupci z 15. ledna 1925. Roku 1935 přibyl ještě rybník Podvíňák na zbytkovém statku Tuchoraz, rozloha se tedy zvětšila na 1 308 hektarů a cena se zvýšila na 3 084 750 Kč. Srov. NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E3/1, č. j. 269.742/IX-II/4-1935, Doplnění k dohodě z roku 1925 z 8. listopadu 1925, HORÁK, 2010, s. 129.

³⁶¹ Celková plocha lichtenštejnských zemědělských pozemků převzatých pozemkovým úřadem činila 11 519,8760 hektarů za cenu 27 506 187,45 Kč. Srov. HORÁK, 2010, s. 127–129; QUADERER, 2008, s. 278; LUSTIG, SVĚTNIČKA, 1933, s. 457–459.

Roku 1933 bylo šest nových zbytkových statků v majetku soukromých osob, kromě Hošti se jednalo pravděpodobně převážně o někdejší nájemce. Zbytkový statek Kostelec převzalo město Kostelec nad Černými lesy, Tuchoraz patřila Hospodářskému nájemnímu stavebnímu a bytovému družstvu družstevních zaměstnanců v Praze. Části poplužního dvora Bohumil zakoupil československý stát pro Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. V jeho budovách bylo zřízeno oddělení sérologie. Dnes sídlí na místě bývalého poplužního dvora Bohumil u Jevan farmaceutická firma Baxter Bioscience s.r.o.³⁶²

Stejně jako v případě Hošti ztratila většina soukromých vlastníků své dvory roku 1948, když v Československu převzali moc komunisté. Teprve v devadesátých letech bylo díky restituci umožněno jejich navrácení. Jako zemědělské provozy dnes ale fungují jen jejich malé části.

d) Stavební pozemky: volný prodej lesních parcel u Jevan

Na konci roku 1927 byla zahájena jednání o vyjmutí lesních ploch ze záborů za účelem jejich parcelace a následného prodeje. Pro vyjmutí pozemků ze záborů existovaly tři podmínky, které musely být všechny splněny:

1. Pozemky musely být právně samostatné (vlastní záznam parcely v pozemkové knize, pozn. autorky).
2. Musely být hospodářsky samostatné.
3. Nesměly sloužit ke správě zabraných nemovitostí.³⁶³

Dne 14. června 1930 předložil kníže z Lichtenštejna žádost o vyjmutí 31 hektarů jevanského revíru ze záboru. Jednotlivé plochy měly být do pozemkové knihy zaneseny jako samostatné parcely a poté majitelem volně prodány jako stavební pozemky.

„Požadované nemovitosti leží v katastrálním území Jevany, tvoříce samostatný komplex ohraničený veřejnými cestami. S jedné strany přiléhá tento komplex ke komplexu stavebních míst. Požadované nemovitosti jsou lesní parcely, dosud související s ostatním lesním komplexem, budou však při provedené parcelaci od lesů velko-statku úplně odděleny.“³⁶⁴

³⁶² HORÁK, 2010, s. 129, 137; LUSTIG, SVĚTNIČKA, 1933, s. 457–459.

³⁶³ NA, SPÚ-VS, kart. 2768, B1, č. j. 131.429, 6. a 17. prosince 1927 k jednáním mezi pozemkovým úřadem a zástupci knížete a NA, SPÚ-VS, kart. 2768, B1, č. j. 131.429/27-II/2., 23. února 1928, s. 3, Rozhodnutí pozemkového úřadu o vyjmutí ze záboru.

³⁶⁴ NA, SPÚ, VS, kart. 2764, D1, Protokol z jednání mezi Státním pozemkovým úřadem a knížecím ústředním a lesním ředitelstvím v kanceláři lesního úřadu v Kostelci 11. prosince 1930.

Obr. 7: Situační plán stavebních ploch v Jevanech určených k parcelaci.

Blízkost k jevanským rybníkům a k Praze předurčovaly vyjmuté parcely k tomu, aby se staly pozemky pro venkovské domy a chaty obyvatel Prahy.

Dne 12. ledna 1931 Státní pozemkový úřad podmíněčně povolil vyjmutí komplexu ze záboru. Parcely, které byly stejně jako všechny lichtenštejnské pozemky na kosteleckém panství zaneseny v pozemkové knize pod číslem 739, musely být

nejprve registrovány jako vlastní jednotka, aby splňovaly právní podmínky pro úplné vyjmutí ze záboru. Lhůta pro nové zanesení do pozemkové knihy měla být jako obvykle dva roky. Následně bylo vyneseno mnoho rozsudků Okresního civilního soudu v Praze, který musel schválit rozdělení parcel a záznamy v pozemkové knize. Pokud by podmínka byla splněna, byly by požadované pozemky definitivně vyjmuty ze záboru a majitel, kníže z Lichtenštejna, je mohl prodat. Pokud by podmínka zaknihování splněna nebyla, zůstaly by pozemky v záboru a pokračovala by na nich realizace pozemkové reformy. Vyjednávání o vyjmutí parcel ze záboru trvalo ještě léta a souperily v něm především dva zájmy: zájmy ministerstva zemědělství o pokud možno rozsáhlé zestátnění lesů na jedné straně a snahy knížecího ústředního ředitelství o volný prodej parcel jako stavebních pozemků na straně druhé. Nešlo přitom o obrovské plochy. Jednotlivé stavební parcely, jež měly být ze záboru vyjmuty, zabíraly plochu od 30 arů do 1,5 hektaru.³⁶⁵

Dne 6. března 1931 obdržel Státní pozemkový úřad stížnost ministerstva zemědělství (ústředního ředitelství státních lesů a statků).³⁶⁶ Ministerstvo sdělovalo, že od knížecího ústředního ředitelství dostalo opis výnosu pozemkového úřadu z 12. ledna 1931, v němž bylo ve prospěch majitele velkostatku Kostelec nad Černými lesy vyjmuta ze záboru asi 31 hektarů pozemků u jevanských rybníků.

*„Ministerstvo zemědělství/ústřední ředitelství státních lesů a statků žádá o laskavé sdělení, z jakých důvodů byly tyto pozemky přes míru určenou příslušnou generální dohodou vlastníku ze záboru vyloučeny a proč nebylo ministerstvo zemědělství/ústřední ředitelství st. lesů a statků vzhledem k tomu, že jde o velkostatek obsažený v programu postátníovací akce lesní, přizváno ku příslušnému místnímu šetření. Poněvadž jde o pozemky lesní, není vyloučena možnost, že propuštěním jich ze záboru bude hospodaření v sousedních lesích ztíženo.“*³⁶⁷

V září 1931 bylo zmíněných 31 hektarů v Jevanech i přes námitky ministerstva zemědělství prodáno zájemcům jako stavební pozemky.³⁶⁸

³⁶⁵ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D2, č. j. 171.253/30-II/1, Výnos Státního pozemkového úřadu o rozdělení pozemkových knih a vyjmutí z konfiskací z 12. ledna 1931.

³⁶⁶ Ústřední ředitelství státních lesů a statků bylo oddělení ministerstva zemědělství a bylo zodpovědné za správu lesů a statků převzatých státem.

³⁶⁷ Srov. NA, SPÚ-VS, kart. 2768, B2, č. j. 23.639 /V-18/1931, Dopis ministerstva zemědělství adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu 8. března 1931, Reakce na jednání č. j. 171.253/30-II/1. Již 16. února 1931 (č. j. 16039/V-18/1931) se ministerstvo na pozemkový úřad obrátilo dopisem.

³⁶⁸ NA, SPÚ-VS, kart. 2765, D3, Dopis knížecího ústředního ředitelství adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu 9. září 1931.

e) *Lesnictví nebo průmysl? Spor o revír Brník*

Revír Brník měl rozlohu 396 ha, z čehož 11 ha tvořila zemědělská půda. Nejednalo se o souvislou část půdy, ale o pět prostorově oddělených oblastí. Lesní plochy byly víceméně výnosné pro lesní závody. Společnost Uhelné a hlinné závody se sídlem v Mladějově, jejímž podílníkem byl kníže z Lichtenštejna, na tomto území těžila jíl.

Dne 27. června 1928 podal kníže Jan II. „*zastupovaný svým prezidiálním a referencemi vybaveným zmocněncem dr. V. Kaplanem, tajným justičním radou knížete z Lichtenštejna a advokátem v Praze*“ písemnou žádost adresovanou Státnímu pozemkovému úřadu, aby zrušil obstavení revíru Brník a umožnil tak těžbu jílu, jež byla v této oblasti před nedávnem zahájena. Pozemek měl proto dostat vlastní nezávislý zápis v pozemkové knize, aby byl oddělen od ploch, jež z hospodářských důvodů nemohly být ze záboru vyjmuty.³⁶⁹

V říjnu 1929 tlačil ministr zemědělství prezidenta Státního pozemkového úřadu ing. dr. tech. J. Voženíka,³⁷⁰ aby reformu lesních pozemků na zabraném komplexu knížete z Lichtenštejna vyřešil pokud možno brzy.³⁷¹ Dne 6. března 1930 došlo mezi ministerstvem zemědělství, Státním pozemkovým úřadem a zástupci knížecí pozůstalosti k uzavření generální dohody³⁷² o zestátnění lichtenštejnských lesů. Ministerstvo zemědělství proti ní ale vzneslo námitku. Chtělo zestátnit celý revír Brník. V generální dohodě byly vybrané parcely naopak určeny k prodeji zájemcům.³⁷³ Za přidělování této půdy měl zodpovídat Státní pozemkový úřad. V memorandu sepsaném 24. března 1930 se knížecí ústřední ředitelství bránilo proti nároku ministerstva zemědělství a dovolávalo se ustanovení v generální dohodě. Argumentovalo tím, že lesní pozemky jsou bezpodmínečně nutné pro konkurenceschopný provoz společnosti Uhelné a hlinné závody Mladějov. Dřevo z revíru je podle něj podřadné a nehodí se pro lesní hospodářství. Podílník firmy Eberhard Mauve³⁷⁴ navíc disponuje

³⁶⁹ NA, SPÚ-VS, kart. 2768, B1, Žádost, sepsaná dr. V. Kaplanem a adresovaná Státnímu pozemkovému úřadu 27. června 1928.

³⁷⁰ V letech 1919–1926 stál v čele pozemkového úřadu agrárník Karel Viškovský (1868–1932), jenž se výrazně podílel na jeho vybudování a vývoji. Jeho nástupcem byl Jan Voženík.

³⁷¹ Upozornil, že kromě objektů již dříve požadovaných ministerstvem zemědělství měl stát, resp. ministerstvo zemědělství převzít také lichtenštejnské lesnické velkostatky v Čechách: Uhřetěves, Škvo-rec, Kostelec a Rataje. Srov. NA, SPÚ-VS, kart. 2766, D5, Dopis ministra zemědělství Otakara Srdínka adresovaný prezidiu Státního pozemkového úřadu 11. října 1929.

³⁷² NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, č. j. 35.770/30-IV/2, Poznámka o jednání o konečném řešení pozemkové reformy na lichtenštejnských velkostatkách mezi zástupci knížete a Státním pozemkovým úřadem 6. března 1930.

³⁷³ Návrh dohody mluví o 329 hektarech, jejichž vyjmutí z blokace kníže požadoval.

³⁷⁴ Lichtenštejnský knížecí horní rada Eberhard Mauve (1885–1964) z Prahy a kníže František Josef II. vlastnili každý jednu polovinu společnosti Uhelné a hlinné závody. Od roku 1924 byly závody této

smlouvou s kosteleckým velkostatkem, která mu zajišťuje exkluzivní práva na těžbu jílu upotřebitelného také v určitých částech kosteleckého velkostatku.³⁷⁵ Pokusná těžba byla zahájena roku 1926. Přípravné práce nutné pro pozdější těžbu byly podle ústředního ředitelství drahé a stály jeden až dva miliony korun. Odbýtiště ohnivzdorného jílu má firma v zahraničí. Podnik je jako dodavatel závislý na soustředěném průmyslovém zpracování těžkých kovů. Nové zákazníky lze získat ale jen při zaručení dlouhotrvající spolupráce. Společnost Uhelné a hlinné závody Mladějov patřila podle knížecích údajů k nejdůležitějším provozovatelům uhelných a jílových dolů ve střední Evropě. Protože se jedná o podnik, mají i dané pozemky průmyslový charakter. Živnostenské oprávnění k těžbě jílu v revíru Brník získala firma 18. května 1928.³⁷⁶ V memorandu dále stojí, že není právně možné odstoupit od výše zmíněného požadavku. Společnost Uhelné a hlinné závody by jinak požadovala náhradu škody ve výši několika milionů korun.³⁷⁷ Po již tak obrovských finančních obětech a obětech na rozloze, jež musela přinést pozůstalost knížete Jana II. při realizaci pozemkové reformy, není možné se pouštět do tak velkého rizika. Jen v případě kosteleckého velkostatku vzniká knížecímu rodu nebývale velké finanční břemeno kvůli plochám, které musí po dlouhém odpírání a pod nesnesitelným tlakem odevzdat státu. Lichtenštejnové musí ze špatných podmínek vyvázat také tzv. Savojské nadace.³⁷⁸ Memorandum končí prosbou, aby ministerstvo zemědělství upustilo od požadavku zestátnění revíru Brník a povolilo vyjmutí požadovaných ploch tak, jak je stanoveno v původní dohodě.³⁷⁹

Protesty nemělo jen ministerstvo zemědělství. Mezi lokálními obyvateli sílila kritika vykácení lesů na lichtenštejnských pozemcích. Ochránci životního prostředí

firmy z daňových důvodů pronajaty knížeti. Mauve ve společnosti pracoval jako ředitel. Zodpovídal za odkrytí a vytěžení pozemků určených k těžbě. Podnikatelské vztahy mezi knížetem a Mauvem, který byl za války aktivním nacistou, se po válce ukázaly jako problematické, neboť Mauve byl odsouzen za válečné zločiny. Srov. LUSKY, LOPEZ, 2005, s. 330; HORČÍČKA, 2011, s. 401–419.

³⁷⁵ V memorandu je také zaznamenáno, že společnost Uhelné a hlinné závody je zcela nezávislá domácí společnost. Původně byl jejím podílíkem vládoucí kníže Jan II. z Lichtenštejna, již za jeho života ale podíl převzal princ František Josef. Jeho podíl ale není většinový.

³⁷⁶ Č. j. 14574.

³⁷⁷ Mezi knížetem a Mauvem zjevně existovala dohoda, že horní rada nesmí konkurovat lichtenštejnským knížecím uhelným a jílovým dolům. Kníže se naopak zavázal, že Mauveovi nebude bránit ve spravování dolů. Srov. LUSKY, LOPEZ, 2005, s. 331.

³⁷⁸ Kněžna Marie Terezie z Lichtenštejna ustanovila ve své závěti z roku 1769 zřízení ženského kláštera pro zchudlé šlechtičny ve svém domě na Johannesgasse ve Vídni. Nadace byla až do roku 1997 pod patronátem knížete z Lichtenštejna a dnes je vedena kuratoriem. Srov. *Česko-Lichtenštejnsko DNES, Zpravodaj* č. 3/2012, červen 2012, http://www.liechtenstein-immobilien.at/de/gebaeude/savoysches_damenstift_johannesgasse/geschichte.html, citováno 22. 3. 2013.

³⁷⁹ NA, SPÚ-VS, kart. 2765, D3, Č. 45952. Memorandum ústředního ředitelství adresované ministerstvu zemědělství 24. března 1930.

se zasazovali o zestátnění, aby se zabránilo živelnému kácení stromů. Městský úřad v Kostelci zaslal Státnímu pozemkovému úřadu následující dopis:

„K usnesení městské rady ze dne 27. března t. r. sděluji, že knížecí Liechtensteinská lesní správa ve zdejších městě, pod rouškou dolování hlíny, právě započaté, v lesích knížecích nalézajících se v záboru a ve zdejším katastru, Háj³⁸⁰ nazvaných, kácí bez citu a odůvodnění tento les tak, že vzbuzuje to pohoršení mezi obyvatelstvem zdejšího města a to oprávněně. Žádáme, abyste okamžitě zakročili a alespoň další trestuhodné řádění zakázali do doby, dokud nebude rozhodnuto, kdo tyto lesy obdrží přídělem. Poznávám, že tento Háj sousedí se zdejší zemskou plicní léčebnou a jest také zemí od přídělu jeho žádané, současně obsahuje bohaté vodní prameny, které hodlá obec zdejší použítí pro zřízení veřejného vodovodu, což by bylo dalším řáděním ohroženo.“³⁸¹

Dne 16. dubna 1930 požádali knížecí justiční rada dr. F. Svoboda a ředitel ústředního ředitelství A. Anderka Státní pozemkový úřad o ujištění, že ústřední ředitelství dobrovolně a bez nátlaku pozemkového úřadu nenabídlo – jak se zjevně tvrdilo – kromě hlavní části a části Háj také ostatní části. Aby zabránili požadování náhrady od knížecí pozůstalosti, tlačili na to, aby pozemkový úřad potvrdil, že se neustále zasazovali o to, aby byl celý les Brník ponechán knížeti. Protože společnost Uhelné a hlinné závody již učinila podstatné investice, dovolili si kvůli nátlaku pozemkového úřadu vypustit menší zbylé části revíru, aby zachránili Brník a Háj. Na nátlak Státního pozemkového úřadu se nejprve vzdali požadavku získat revír Brník, aby neohrozili uzavření generální dohody. Pozemkový úřad jim měl písemně potvrdit, že výše zmíněný postup odpovídá pravdě.³⁸² Dne 19. května 1930 předložil Viktor Kaplan v souladu s knížecím ústředním ředitelstvím v Olomouci a liechtenštejnskou knížecí společností Uhelné a hlinné závody v Praze pozemkovému úřadu nový návrh: zájmy okolních obcí Brníku, Volešku (dnes Oleška), Svatbína a Dobropůle měly být uspokojeny. Měly proto být vyhrazeny dobře přístupné plochy vhodné pro lesní hospodářství, aniž by došlo ke ztrátě mysliven a loveckých chat důležitých pro vlastní lesnictví. Kaplan vypracoval podrobný seznam částí, které mohly být podle mínění knížecího ústředního ředitelství a důlní společnosti předány obcím.³⁸³

³⁸⁰ Dnes pravděpodobně Nový háj.

³⁸¹ NA, SPÚ-VS, kart. 2765, D3, Dopis městského úřadu Kostelec nad Černými Lesy adresovaný pozemkovému úřadu 3. dubna 1930.

³⁸² 1930.04.16NA, SPÚ-VS, kart. 2765, D3, Dopis dr. F. Svobody adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu 16. dubna 1930.

³⁸³ NA, SPÚ-VS, kart. 2765, D3, Dopis dr. V. Kaplana adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu v Praze 19. května 1930. Obec Brník měla podle Kaplanova seznamu dostat 26 hektarů 41 arů, Volešek 6 hektarů a 16 arů, Svatbín (do roku 1924 Svrabov) 25 hektarů a Dobropůl 21 hektarů a 65 arů.

Dne 11. prosince 1930 proběhlo jednání o rozdělení lesa. Knížecí zástupci předložili nový seznam parcel, o jejichž vyjmutí ze záboru princ František Josef žádal. Na základě aktualizovaného seznamu mělo proběhnout vyjmutí revíru Brník. Hodnota vyjmutých ploch byla v průměru 2 000 korun za hektar. Majitel se zavázal zaplatit 10 procent hodnoty vyjmutých nemovitostí do kolonizačního fondu.³⁸⁴

Dne 17. prosince 1930 se sešli zástupci pozemkového úřadu, dr. Kaplan a Eberhard Mauve jako zástupce lichtenštejnských knížecích uhelných a jílových dolů a zástupci obcí Brník, Kostelec nad Černými lesy a Český Brod ke společnému jednání. Jednalo se o uzavření směrnic pro zřízení a zajištění obecního vodovodního potrubí procházejícího pozemky revíru Brník.

Bylo stanoveno, že těžba minerálního bohatství bude aktuálnímu majiteli i jeho potomkům umožněna i nadále bez omezení. Po vyčerpání těžby měly pozemky přejít do majetku obce Brník, a to nejpozději do prosince 1945. Cena za půdu a lesní porost, kterou bylo třeba zaplatit majiteli, měla být stanovena dohodou mezi obcí Brník a knížetem. Pokud by nedošlo ke shodě, měl cenu určit pozemkový úřad na základě návrhu jedné nebo druhé strany. Náklady spojené s vyměřením pozemků musela převzít obec.

V dalším bodě jednání šlo o zajištění vodních zdrojů pro zřízení vodovodního potrubí k zásobování zainteresovaných obcí. Společnost Uhelne a hlinné závody se ke zřízení a provozování vodovodů projektovaných na knížecích pozemcích stavěla pozitivně. Těžba nerostného bohatství tím ale neměla být omezována. Provozovatelé dolu zcela odmítli převzít ručení za případné omezení množství nebo kvality vody ve vodovodu způsobené prací v dole. Zainteresované obce platily za využívání a přepravu vodních zdrojů malý roční poplatek. Jeden z pramenů kníže prodal Brníku.

Na území revíru Brník se také nacházela léčebna pro léčbu pacientů s tuberkulózou. Majitel pozemků princ František Josef chtěl před zahájením těžby nerostného bohatství poskytnout dva hektary země hraničící s léčebnou pro procházky a volný nerušený pobyt v lese. Území mělo být od dolu odděleno plotem. Země potřebná pro provoz dolu měla být léčebně vždy nahrazena na náklady provozovatele dolu. Po vytěžení minerálů byla společnost Uhelne a hlinné závody připravena přenechat léčebně na požádání pět hektarů země za přidělovou cenu.

Zemědělské plochy na území revíru, které majitel nepotřeboval pro vlastní účely, měly být za přiměřenou cenu v místě obvyklou pronajaty alespoň na šest let osobám určeným pozemkovým úřadem.

Pro všechny projednávané dohody platilo, že v případě, kdy strany nedosáhnou shody, stanoví znění dohody Státní pozemkový úřad. Ustanovení měla platit i za

³⁸⁴ NA, SPÚ,VS, kart. 2764, D1, Protokol z jednání mezi Státním pozemkovým úřadem a knížecím ústředním ředitelstvím a lesním ředitelstvím 11. prosince 1930.

podmínky, že pozemky budou přisouzeny jiným fyzickým nebo právnickým osobám.³⁸⁵

Dne 16. února 1931 sdělilo ministerstvo zemědělství (ústřední ředitelství státních lesů a statků), že z hlediska zestátnění zabraného lesního majetku nemá žádné námitky proti vyjmutí revíru Brník ze záboru v zamýšleném rozsahu.³⁸⁶ Dne 25. února 1931 udělil Státní pozemkový úřad ústřednímu ředitelství v Olomouci povolení k zanesení parcel přináležejících k jílovým dolům v revíru Brník do pozemkové knihy. Ze záboru bylo vyjmuto 6 hektarů zemědělské půdy a 285 hektarů lesa. Pozemkový úřad své rozhodnutí mimo jiné odůvodnil tím, že žadatel (princ František Josef) svůj původní požadavek později změnil. Konečné vyjmutí ploch ze záboru se mělo uskutečnit po proběhnutí platby deseti procent z hodnoty pozemků za účelem zlevnění přidělové půdy a podpory kolonizace.³⁸⁷

Během druhé světové války došlo k rozepřím a právním sporům mezi oběma podílíky společnosti Uhelné a hlinné závody, knížetem Františkem Josefem II. a někdejší ředitelem společnosti Eberhardem Mauvem. Na přelomu dubna a května 1944 doutnající spor vyeskaloval kvůli výzvě Revírního báňského úřadu Kutná Hora a Báňského hejtmanství v Praze, aby byly těžby jílů v Kostelci, Horoušanech a na jednom berlínském pozemku sloučeny do podnikového společenství. Vyústění právního sporu není známé. Lichtenštejnské Uhelné a hlinné závody byly stejně jako všechny doly v Československu po válce znárodněny a integrovány do Moravských závodů kaolínových a hlinných se sídlem v Blansku.³⁸⁸

f) Lesní parcely: přidělování obcím a lokálním organizacím

Dne 8. března 1928 se konalo jednání mezi Státním pozemkovým úřadem a zástupci města Prahy o přidělení lesních pozemků v Říčanech a Kostelci nad Černými lesy. Jednalo se o předběžné rozhovory o přidělové ceně. Bylo stanoveno, že úmyslem přidělového zákona je přidělovat lesní půdu v první řadě veřejným sdružením a svazům.³⁸⁹

³⁸⁵ NA, SPÚ-VS, kart. 2765, D3, Závěrečné jednání mezi pozemkovým úřadem, lichtenštejnskými knížecími Uhelnými a hlinnými závody Mladějov a okolními obcemi 17. prosince 1930.

³⁸⁶ NA, SPÚ-VS, kart. 2768, B2, č. j. 16039-V/18-1931, Sdělení ministerstva zemědělství adresované Státnímu pozemkovému úřadu 16. února 1931.

³⁸⁷ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D2, Udělení povolení k novému přidělení v pozemkové knize. Dopis Státního pozemkového úřadu adresovaný ústřednímu ředitelství v Olomouci 25. února 1931.

³⁸⁸ LUSSEY, LOPEZ, 2005, s. 333–335.

³⁸⁹ NA, SPÚ-VS, kart. 2766, D5, Porada Státního pozemkového úřadu s Pražskou obcí o přidělení lesních ploch v Kostelci nad Černými lesy 8. března 1928.

Obzvláštní zájem o pozemky velkostatků Kostelec nad Černými lesy a Škvorec měly okolní obce i lokální a regionální organizace, spolky a instituce. Ministerstvo zemědělství ovšem 29. ledna 1932 vysvětlilo, že k nárokům na přiděl pozemků bude moci zaujmout definitivní stanovisko teprve po vydání rozhodnutí, jaké části daných ploch převezme československý stát. Z toho důvodu, ale také v zájmu podniku Státní lesy a statky,³⁹⁰ je nutné co nejrychleji ukončit zestátnění lesů. Ministerstvo požádalo Státní pozemkový úřad, aby bylo přizváno k odpovídajícím jednáním.³⁹¹

Přesto pozemkový úřad 28. června 1932 přislíbil vyjmout 100 až 150 hektarů zabraného knížecího lesního majetku v Kostelci, Škvorci a Uhříněvsi z blokace a následně je přidělit. Poloha pozemků měla být předmětem jednání.

Dne 9. září 1932 bylo v dodatku ke generální dohodě z 6. března 1930 stanoveno, že lesní pozemky, které nepodléhají zestátnění, mohou být prodány. Prodejní cena pozemků, o něž se zajímalo hlavní město Praha, měla být vypočítána na základě čisté přejímací ceny podle náhradového zákona a navýšena o padesát procent. Neměla ale činit méně než 1 500 korun za hektar. Prodejní cena pro ostatní nestátní zájemce o koupi (vlastně přidělce) měla vycházet z přejímací ceny navýšené o padesát procent.³⁹²

Dne 28. listopadu 1932 byl také dokončen seznam ostatních zájemců o koupi lesních ploch na velkostatech Kostelec a Uhříněves-Škvorec: města Kostelec nad Černými lesy a Český Brod se ucházela o plochy o velikosti od 160 do 270 ha. Více než čtyřicet obcí z regionu se zajímalo o pozemky o rozloze od 1,5 do 42 ha. Města a obce v regionu celkově požadovaly téměř 1 000 ha.

Kromě toho se o přidělení menších ploch o rozloze od 1 do 15 hektarů zajímaly různé instituce a spolky jako Ministerstvo pošt a telegrafů, Sokolská župa středočeská, Tělocvičná jednota Sokol, Stavební družstvo učitelů, úředníků a zřízců republikánské strany, Legionářský svaz nebo místní skautské sdružení. Podle údaje ústředního ředitelství se o parcely ucházelo celkem 55 zájemců.³⁹³ Při jednáních o přidělových cenách docházelo zjevně k rozepřím mezi knížecí správou a uchazeči. Ústřední ředitelství nakonec požádalo Státní pozemkový úřad, aby odhad ploch

³⁹⁰ Míněno je nejspíš Ústřední ředitelství státních lesů a statků.

³⁹¹ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Dopis ministerstva zemědělství adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu 29. ledna 1932.

³⁹² NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, č. j. 73.232/32-II/3, Dodatečná dohoda o konečném řešení pozemkové reformy na lichtenštejnských majetcích ze 4. května 1932. V další dodatečné dohodě ze 4. září bylo učiněno několik změn. Dohoda ze 4. května byla prohlášena za neplatnou. Srov. NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D2, č. j. S.P.Ú. 164.236, 4. září 1932.

³⁹³ NA, SPÚ-VS, kart. 2785, G3, č. j. 103.526/32-IV/1, Dopis Státního pozemkového úřadu adresovaný ústřednímu ředitelství 28. listopadu 1932 – seznam kupců.

určených k prodeji provedly společně. Chtělo přidělení vyřídit co nejrychleji. Od roku 1934 pak mohly být pozemky prodávány.³⁹⁴

g) Lesnictví: zestátnění lesů

Do roku 1933 ztratili Lichtenštejnové v Kostelci většinu zemědělské plochy. Také menší lesní plochy přešly částečně volným prodejem a částečně přidělením na nové majitele. Díky obratnému vedení jednání zůstala v majetku knížecí rodiny velká část revíru Brník. Živnostenské, původně knížecí provozy v Kostelci (pivovar, lihovar a cihelna) byly vyvlastněny.³⁹⁵ Lesy byly až na několik málo výjimek navzdory blokaci stále v knížecím majetku. Ještě roku 1933 zaujímaly rozlohu 6 960 hektarů.

Zestátnění knížecích lesů představovalo největší zásah do majetkových poměrů v Kostelci. Není proto divu, že jednání o stanovení ceny bylo tvrdé a trvalo dlouho. Pozemky, jimž hrozilo zestátnění, byly revíry Obora, Radlice, Skalice, Oplany, Bohumil, Voděrady, Buda a Doubravčice. O Brníku se již jednalo samostatně. Na knížecím velkostatku pracovalo ještě 44 úředníků a zaměstnanců, většinou Čechů.³⁹⁶

Při hájení zájmů knížecí rodiny týkajících se lesů v Kostelci argumentovali lichtenštejnští zástupci skutečností, že na statcích zůstává asi 120 patronátů pocházejících ještě ze Savojské nadace zřízené kněžnou Marií Terezií. Tato nadace je podle nich naplňována v zahraničí, výnos z velkostatku je téměř vyčerpán a kvůli zhoršené konjunktúře způsobené břemeny dochází i nadále k jejímu smršťování. Cena 22 000 000 korun za vyplacení nadace odpovídá hodnotě celého velkostatku. Z toho důvodu žádali zástupci o zvážení, zda by místo velkostatku Kostelec nad Černými lesy nemohly být zestátněny zbytky velkostatků Uherský Ostroh nebo Moravská Třebová.³⁹⁷ Zástupci Státního pozemkového úřadu a ministerstva zemědělství na tento výměnný obchod nicméně nepřistoupili. Zástupce ministerstva zemědělství poznamenal, že ministerstvo má v první řadě zájem o Břeclav a Kostelec. O Uherský Ostroh podle něj zájem není.³⁹⁸

³⁹⁴ SPÚ-VS, kart. 2786, G 3, Dopis Agrární banky československé adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu 18. října 1933.

³⁹⁵ Před první světovou válkou byl lihovar a pivovar pronajat, cihelna byla provozována ve vlastní režii, srov. KRAETZEL, 1914, s. 296.

³⁹⁶ LUSTIG, SVĚTNIČKA, 1933, s. 457–459.

³⁹⁷ NA, SPÚ-VS, kart. 2765, D3, Jednání o konečném řešení pozemkové reformy na pozůstalosti knížecího rodu Lichtenštejnů mezi pozemkovým úřadem, ministerstvem zemědělství a zástupci knížecího rodu 16. ledna 1930, NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Poznámka k jednání o končném řešení pozemkové reformy na lichtenštejnském majetku mezi knížecími zástupci a pozemkovým úřadem 6. března 1930.

³⁹⁸ Podle takzvané Kaplanovy dohody z roku 1922 měly být pro realizaci lesní reformy předány lichtenštejnské lesy z panství Lanškroun o rozloze asi 4 600 hektarů, Ruda nad Moravou 5 200 hektarů,

Na schůzce konané 16. října 1930, které se účastnili zástupci Státního pozemkového úřadu, ministerstva zemědělství a lichtenštejnské pozůstalosti (A. Anderka, dr. F. Svoboda, dr. A. Kollinger), vznesl pozemkový úřad požadavek na celý velkostatek Kostelec o zbývajících rozloze 6 960 hektarů.³⁹⁹ Knížecí zástupci byli ochotni odevzdat nejvýše 400 hektarů.⁴⁰⁰ Svou pozici odůvodňovali obrovskými břemeny a „milovanými objekty“ v Kostelci, které by po provedení pozemkové reformy zatížily pozůstalost knížete Jana II. zesnulého roku 1929. Zástupci knížecího rodu žádali, aby jim byl kvůli suverénnímu statusu majitele a z důvodu hospodářsky velmi zatěžujících břemen povolen volný prodej v co největší možné míře.

Realizace zestátnění lichtenštejnských lesů v Kostelci byla dohodnuta až při schůzkách 30. a 31. ledna 1933. Účastnili se jich zástupci Státního pozemkového úřadu, ministerstva zemědělství, ředitelství státních lesů a statků a majitele velkostatku.⁴⁰¹ Jednalo se o převzetí pozemků a jejich předání československému ministerstvu zemědělství podle rozhodnutí Státního pozemkového úřadu z 28. listopadu 1932 (č. j. 102.663/32-IV), ustanovení pozemkového úřadu z 25. ledna 1933 (č. j. 179.255/32-I) a nařízení pozemkového úřadu z 24. ledna 1933 (č. j. 12183/33-pres.). Pozemkový úřad převzal plochu 4 408 hektarů⁴⁰² určenou k pozdějšímu zestátnění ve prospěch ministerstva zemědělství. 2 405 hektarů zůstalo i nadále v majetku knížecího rodu. Dokument detailně zachycuje, jaké konkrétní otázky musely být při předávání vyřešeny. Lesy nacházející se jižně od silnice z Prahy do Českého Brodu a některé deputátní pozemky⁴⁰³ měly být zestátněny. Plochy ležící severně od spojující silnice zůstaly v majetku Lichtenštejnů. Zámek Kostelec nad Černými lesy s přínaležejícími nemovitostmi (chudobinec, zámecká kaple, budova pošty) přešel rovněž do majetku československého státu.⁴⁰⁴ V přiloženém seznamu jsou také

Hanušovice-Koldštýn 9 100 ha, Krnov 8 000 ha a Karlovec 4 000 ha. Při dalších jednáních k lesní reformě roku 1926 se lichtenštejnským zástupcům podařilo „z dohody z roku 1922 vyjmout cenná panství Krnov a Karlovec a osvobodit je, a to výměnou za panství Kostelec a Rataje“. V lednu 1926 byla panství Hanušovice, Ruda nad Moravou a Lanškroun o celkové rozloze 19 000 ha předána ředitelství státních statků. Srov. HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Zpráva ústředního ředitelství v Olomouci o průběhu pozemkové reformy adresovaná kabinetní kanceláři 16. května 1939, s. 4–5.

³⁹⁹ To odpovídalo generální dohodě z 6. března 1930. Srov. HORÁK, 2010, s. 132.

⁴⁰⁰ Lichtenštejnové byli ochotni odevzdat celou rozlohu statků Bučovice, Plumlov, Uherský Ostroh, Rataje a Škvorec.

⁴⁰¹ NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E2/5, č. j. 53.622/33-II/I, Zestátnovací akce 1933, Jednání mezi pozemkovým úřadem, ministerstvem zemědělství, ředitelstvím státních lesů a statků a zástupci majitele, prince Františka Josefa z Lichtenštejna, 30.–31. ledna a 10. dubna 1933.

⁴⁰² Zahrnuto zde bylo také 158,6605 ha zemědělské půdy, dalších 181,8869 ha bylo přiděleno obcím a soukromým zájemcům.

⁴⁰³ Deputátní pozemky sloužily zaměstnancům velkostatku k vlastnímu obhospodařování.

⁴⁰⁴ Státem převzaté pozemky představovaly části revírů Stříbrná Skalice, Radlice, Vodčery, Oplany,

zaznamenány pozemky, které byly přiděleny obcím nebo jiným zájemcům, ale geograficky spadaly do přidělové oblasti pozemků určených pro ministerstvo zemědělství. Převzetí se všemi právy a povinnostmi nabylo zpětné platnosti od 1. října 1932. Správu pozemků mělo ministerstvo zemědělství předat ředitelství státních lesů a statků.

Pro budoucí provoz chudobince bylo stanoveno následující opatření:

*„že vlastník [princ František Josef] bude dále zaopatřovati dosavadní chovance chudobince a zámeckého kaplana. Až do vymření všech dosavadních chovanců chudobince ponechá stát v potřebném rozsahu budovu a místnosti chudobince k dosavadnímu účelu vlastníku velkostatku bezplatně, při čemž bude budovu udržovati ministerstvo zemědělství.“*⁴⁰⁵

Převzetí velkostatku se týkalo celkem 30 zaměstnanců,⁴⁰⁶ z nichž ministerstvo zemědělství za dosavadních podmínek přebralo 28 osob. Předpokladem byla jejich československá státní příslušnost a věk – byli mladší 60 let. Ministerstvo zemědělství v zásadě převzalo vyplácení dosavadních příjmů zaměstnanců, chtělo ale samo rozhodnout, zda a v jakém rozsahu bude pokračovat ve vyplácení mimořádných příjmů jako například vánočních darů. Přijetí zaměstnanců mělo proběhnout v souladu se služebním řádem podniku Státní lesy a statky.

Dosavadní vlastník měl novému majiteli předat hospodářskou registraturu se všemi dokumenty nacházejícími se v kosteleckém zámku. Ostatní dokumenty uložené jinde měly být přejímající straně přístupny. Ministerstvo zemědělství mělo dostat také pomůcky pro spravování dotčených lesů jako například lesnické mapy, hospodářské katastrální mapy a hospodářské knihy za posledních deset let, dále stavební plány a další záznamy a vyúčtování, jež se týkaly pozemkového úřadu. Práva a povinnosti spojené s majetkem přešly na nového vlastníka. Příkladem mohou být lov a lovecká práva. Ministerstvo zemědělství převzalo také smlouvy o lovu (nájemní smlouvy) s třetími stranami. Přejímající strana získala rovněž vodní toky nacházející se na území převzatých pozemků i s právem rybolovu v těchto řekách.

Pozemky již přidělené obcím a soukromým zájemcům měly být předávající stranou prodány co možná nejrychleji.

Bohumil, Buda, zámecký komplex v Kostelci nad Černými lesy o rozloze cca. 9 ha, přináležející myslivny a lovecké chaty a několik určených deputátních pozemků.

⁴⁰⁵ Citováno podle NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E2/5, č. j. 53.622/33-II/I, Zestátnovací akce 1933, Jednání mezi pozemkovým úřadem, ministerstvem zemědělství, ředitelstvím státních lesů a statků a zástupci majitele, prince Františka Josefa z Lichtenštejna, 30.–31. ledna a 10. dubna 1933.

⁴⁰⁶ 5 osob v administrativě velkostatku, 4 v revíru Radlice, 7 v revíru Skalice-Oplany, 5 v revíru Bohumil, 5 v revíru Voděřady a 4 v revíru Buda.

Obr. 8: Krajina asi v okolí Jevan.

Ministerstvo zemědělství se zavázalo převzít patronáty několika kostelů, a to jak patronátní práva, tak břemena. Ostatní břemena,⁴⁰⁷ která dosavadní majitel nesl, na ministerstvo zemědělství nepřešla. Stejně tomu bylo v případě povinnosti odvádět naturálie. Ministerstvo převzalo patronáty včetně správy majetku s nimi spojeného.⁴⁰⁸

Na závěr jednání prohlásili zástupci knížete, „že majitel velkostatku trvá na stanovisku, že ustanovení náhradového zákona nemůže býti vůči jeho osobě jako cizince a suveréna použito a že tato zákonná ustanovení pro jeho případ neplatí. Vyhrazuji si tudíž zástupcové veškerá práva, která plynou osobě majitele z jeho zvláštního právního postavení a děje se tudíž předání shora uvedených nemovitostí bez prejudice pro toto stanovisko majitele resp. uživatele. Vzhledem k tomu, že směrná cena náhrady za převzaté nemovitosti byla již z části dohodnuta, prohlašují zástupci bývalého vlastníka, že bude-li se Státním pozemkovým úřadem dosaženo dohody úplné, respektující i zvláštní požadavky majitele, jsou pro tento případ ochotni výhradu hořejší svého času odvolati. K tomu prohlašuje strana přejímající, že jak již shora

⁴⁰⁷ Finanční závazky k budovám respektive benefícia jako nadace, dobročinná zařízení atd.

⁴⁰⁸ NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E2/5, č. j. 53.622/33-II/I, Zestátnovací akce 1933, Jednání mezi pozemkovým úřadem, ministerstvem zemědělství, ředitelstvím státních lesů a statků a zástupci majitele, prince Františka Josefa z Lichtenštejna, 30.–31. ledna a 10. dubna 1933, MRVÍK, 2011, s. 79–83.

*uvedeno, přejímá nemovitosti podle zákonů o pozemkové reformě, tedy i podle zákona náhradového.*⁴⁰⁹

Výše náhrady za lichtenštejnské lesy převzaté pozemkovým úřadem vedla k rozporům a téměř k ukončení jednání. 5. dubna 1933 byl řediteli knížecí ústřední správy v Olomouci A. Anderkovi a lichtenštejnskému dvornímu radovi ve Vídni dr. Rudolfo Siebenscheinovi⁴¹⁰ zaslán dopis pozemkového úřadu týkající se vyjednávání o přejímací ceně. Podle něj nedošlo ke shodě, neboť Státní pozemkový úřad nemůže přijmout cenu 95 milionů korun požadovanou knížecí stranou. Sám úřad nabídl přejímací cenu 55 milionů korun.⁴¹¹ Pozemkový úřad považuje vzhledem k aktuální finanční situaci za urgentní, aby byla dohoda o přejímací ceně uzavřena co nejdříve. Oznamuje, že je nyní nucen stanovit cenu prostřednictvím zákona o pozemkové reformě, a sděluje informace k dalším krokům.⁴¹² Dr. Siebenschein nato požádal o odložení reakce na dopis pozemkového úřadu až do 10. května 1933.⁴¹³ Prezident Státního pozemkového úřadu dr. Voženílek v dopise adresovaném ministerstvu zahraničních věcí⁴¹⁴ uvedl, že neví nic o tom, že by poslední ministr zemědělství přiznal majiteli Kostelce vyšší náhradu za zestátněné lesy. Takové vyšší odškodnění nemohlo být vyplaceno, neboť ministr již převzal jiný rezort. Pozemkový úřad také pochybuje o tom, že by se někdejší ministr zemědělství na stanovení náhrady podílel, neboť je za něj podle zákona zodpovědný pouze Státní pozemkový úřad. Až doposud nikdo z pánů ministrů na pozemkový úřad neuplatnil svůj vliv. *„Naprosto nesprávným je tvrzení pana Dra. Siebenscheina, že za zemědělskou půdu byla knížeti Liechtensteinovi poskytnuta nějaká vyšší cena. Tato mylná tvrzení pana Dra. Siebenscheina spočívají patrně v tom, že pan Dr. Siebenschein při všech příslušných jednáních zájmů knížete Liechtensteina nezastupoval a že se mu o výsledku jednání ohledně půdy zemědělské patrně dostalo jen neúplných informací. Naopak jest pravdou, že byla při*

⁴⁰⁹ NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E2/5, č. j. 53.622/33-II/I, Zestátnovací akce 1933, Protokol k jednáním mezi pozemkovým úřadem, ministerstvem zemědělství, ředitelstvím státních lesů a zástupci majitele, prince Františka Josefa z Lichtenštejna, 30.–31. ledna a 10. dubna 1933., s. 14–15.

⁴¹⁰ Právník a lichtenštejnský poradce v oblasti finančního práva ve Vídni dr. Siebenschein zastupoval v letech 1919–1920 zájmy knížete jako vyjednaváče u československé vlády. Roku 1924 byl jmenován knížecím dvorním radou.

⁴¹¹ Tato cena vzešla již z laskavosti pozemkového úřadu. Původně navrhovaná přejímací cena činila 42 milionů korun. Srov. HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Dopis knížecího ústředního ředitelství o průběhu pozemkové reformy adresovaný kabinetní kanceláři (doplnění) 16. května 1939, s. 7.

⁴¹² NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Dopis Státního pozemkového úřadu adresovaný ústřednímu ředitelství v Olomouci a lichtenštejnskému dvornímu radovi dr. Rudolfo Siebenscheinovi 5. dubna 1933.

⁴¹³ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Dopis knížecího dvorního rady a poradce v oblasti finančního práva dr. Rudolfa Siebenscheina adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu v Praze 26. dubna 1933.

⁴¹⁴ Dopis je reakcí na list z 29. dubna 1933 č. j. 49.371/II-3/33, zasláný pravděpodobně ministerstvem zahraničních věcí a adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu.

*ustanovení ceny za půdu zemědělskou přísně respektována příslušná stanovení náhradového zákona.*⁴¹⁵

Dne 28. května 1933 se k bezvýhodné záležitosti vyjádřilo také ministerstvo zemědělství. Uvedlo, že vzhledem k dopisu Nejvyššího účetního kontrolního úřadu z 15. dubna 1933 (č.j. 96/16-D/1931) ministerstvo zemědělství (ústřední ředitelství státních lesů a statků) požádalo pozemkový úřad, aby podle náhradového zákona č. 329 z roku 1920 o urychlené cenové kalkulaci vydal rozhodnutí o přejímací ceně pozemků podléhajících zestátnění. Svou žádost ministerstvo odůvodnilo neúspěchem jednání týkajícího se generální dohody o přejímací ceně.⁴¹⁶

Dne 9. června 1933 reagovali justiční rada dr. Svoboda a ředitel ústřední správy Anderka na výhrůžku pozemkového úřadu, že přejímací cenu stanoví na základě zákonů o pozemkové reformě, takto:

„Dostavili jsme se dnes k Státnímu pozemkovému úřadu, abychom prohlásili, že plnou moc danou svého času panu Dru. Siebenscheinovi ve věci stanovení přejímacích cen za zestátněné lesní objekty, podepsanou panem centrálním ředitelem Anderkou, já podepsaný ředitel Anderka běžu zpět a to z toho důvodu, ježto pan dvorní rada Dr. Siebenschein o své újmě se zastoupení v tomto směru sám vzdal. Prohlašujeme, že jsme ochotni sami nyní se Státním pozemkovým úřadem přerušené jednání znovu navázat a také skončiti [...] a žádáme také, aby rozhodnutí o přejímací ceně, pokud byla vydána, byla stornována, aby nenabyla právoplatnosti. Podotýkáme ještě, že příští týden máme konferenci ve Vídni, a žádáme, aby další jednání ve srozumění s námi bylo stanoveno až po tomto týdnu.“⁴¹⁷

Protokol ze zmíněného setkání byl zaslán zodpovědným místům s prosbou, aby soudní rozhodování o přejímací ceně nepokračovalo. Údajně budou probíhat další jednání.⁴¹⁸

Rámcovou smlouvou o přejímací ceně za zestátněné lichtenštejnské lesy z 27. června 1933 uzavřenou mezi Státním pozemkovým úřadem a zástupci statků Rumburk, Lanškroun, Rataje a Kostelec nad Černými lesy v Čechách a statky Adamov, Hanušovice, Ruda nad Moravou a Břeclav na Moravě bylo rozhodnuto o náhradě ve výši 60 milionů korun za zestátnění lichtenštejnských statků o celkové

⁴¹⁵ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Koncept dopisu prezidenta Státního pozemkového úřadu adresovaného ministerstvu zahraničních věcí 6. května 1933.

⁴¹⁶ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Dopis ministerstva zemědělství adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu 28. května 1933.

⁴¹⁷ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Protokol z jednání 9. června 1933 podepsaný dr. Svobodou a A. Anderkou na straně knížete a zástupci Státního pozemkového úřadu.

⁴¹⁸ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Dopis pozemkového úřadu (2. oddělení) z 13. června 1933.

rozloze 36 083 hektarů. Knížecím zástupcům se při jednáních podařilo zvednout výši náhrady z původních 42 milionů na 60 milionů korun.⁴¹⁹

Dne 4. června 1933 sdělilo ministerstvo zemědělství knížecí rodině, že v zásadě souhlasí s výší náhrady. Kromě menších námitek, respektive záležitostí, u nichž požadovalo ujištění, vzneslo požadavek, aby zástupce knížete akceptoval výši náhrady a zákony československé pozemkové reformy bez omezení, jaká představovaly například „*cizinecké klauzule liechtensteinské*“.⁴²⁰ Zmínka o zákonech odkazovala také na záborový a náhradový zákon a příslušná vládní nařízení. Kníže se měl při stanovení přejímací a náhradové ceny zároveň vzdát všech nároků, uplatňovaných z titulu cizí státní příslušnosti, svrchovanosti a exterritoriality.⁴²¹

Jednání o převzetí lichtenštejnských lesů na panství Kostelec bylo předběžně ukončeno roku 1933. Dne 25. ledna 1934 se Státní pozemkový úřad a zástupci knížecích statků dohodli na náhradě ve výši 7 669 432 korun za zestátněné kostelecké lesní plochy o rozloze 4 538 hektarů.⁴²²

Již roku 1934 byly lesy a zámek Kostelec převzaté československým státem předány k užívání Lesnické fakultě Československého vysokého učení technického v Praze.

Zestátněný lesnický komplex nebyl ještě roku 1939 zanesen v pozemkové knize pod jménem nového vlastníka, stejná situace panovala u mnoha přidělů ve prospěch obcí a jednotlivých uchazečů. Ministerstvo zemědělství požádalo o zápis převzatých pozemků do pozemkové knihy až 10. května 1951. Majitelem zámku Kostelec nad Černými lesy byl až do ledna 1957 alespoň formálně lichtenštejnský kníže. Od roku 2000 provozuje Lesnickou školu v Kostelci Česká zemědělská univerzita v Praze. Na kosteleckém zámku dnes sídlí Lesnická a dřevařská fakulta a Potravinářská fakulta. Zámek slouží k ubytování studentů a návštěvníků z celého světa.⁴²³

⁴¹⁹ Podle údajů knížecího ústředního ředitelství z roku 1939 činila průměrná přejímací cena u zemědělské půdy čtvrtinu až pětinu efektivní hodnoty, u lesní půdy to byla třetina. Srov. HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Doplnění zprávy ústředního ředitelství o průběhu pozemkové reformy adresované kabinetní kanceláři 16. května 1939, s. 6–7.

⁴²⁰ Něm. „*liechtensteinische Auständerklauseln*“.

⁴²¹ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Dopis ministerstva zemědělství adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu 4. června 1933.

⁴²² Při revizi v dubnu 1937 dospělo ministerstvo zemědělství k novému odhadu rozlohy vyvlastněné lesní plochy v Kostelci. Nově vycházelo z údaje 4 407,4241 ha a vypočítalo náhradu ve výši 7 449 120,57 Kč. Srov. MRVÍK, 2011, s. 82, NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E2/5, č. j. 203.487/37-IX/16, Nový odhad rozlohy zestátněných lesních ploch knížete z Lichtenštejna provedeného ministerstvem zemědělství z 27. dubna 1937, NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E2/5, Protokol z jednání mezi zástupci statku Kostelec nad Černými lesy a Státním pozemkovým úřadem z 19. října 1937.

⁴²³ MRVÍK, 2011, s. 79–83.

h) Patronátní břemena: složité vyplácení

K povinnostem majitele velkostatku patřila dobročinnost. Kvůli pozemkové reformě tato sociální instituce sloužící k zajištění korporací a zaměstnanců knížecích velkostatků zanikla. Obcím chyběli mecenáši pro větší obecní projekty jako nemocnice, školy, kostely a další sociální instituce. Knížecí správní orgány jako významní zaměstnavatelé řešily také sociální zajištění zaměstnanců statků. Platily státním penzijním institucím a penzijním fondům za aktivní zaměstnance a poskytovaly kapitál pro výplatu pojistných plnění za likvidní důchody. Majitelé měli patronátní závazky vůči církvi a jejím institucím působících na jejich statcích. Zajišťovali kupříkladu potraviny pro faráře. Rozličná lokální břemena knížete tvořila důležitý argument jeho zástupců při hájení jeho zájmů vůči Státnímu pozemkovému úřadu.⁴²⁴

Z důvodu záborů a vyvlastnění klesly příjmy z velkostatku Kostelec nad Černými lesy. Chyběly finanční prostředky na obstarání mnoha příslušných patronátních břemen. Na konci roku 1927 činily dluhy patronátů vedených u lesního úřadu v Kostelci vůči knížecímu zmocněnci již 164 342 korun.⁴²⁵

Dne 27. června 1933 bylo při jednání o rámcové smlouvě k přejímací ceně stanoveno, že ministerstvo zemědělství české patronáty na půdě zestátněných pozemků převezme pod podmínkou jejich odečtení z přejímací ceny. Moravské a slezské patronáty, jež byly spjaty s tamějšími zestátněnými pozemky, neměly být ovšem z lichtenštejnské režie vyvázány.⁴²⁶ Na schůzce konané 14. ledna 1935 byl vypracován seznam patronátních objektů, jež měly společně se zbylými odprodanými lesními plochami ze tří statků Kostelec nad Černými lesy, Uhříněves a Škvorec přejít na nové uchazeče. Z původních 120 patronátů souviselo se zbylými pozemky na zmíněných třech statcích ještě 53 patronátních objektů. Knížecí strana navrhla, aby bylo 19 z nich převzato československým státem. Ostatní si Lichtenštejnové chtěli prozatím ponechat, respektive je chtěli vyplatit sami, neboť tyto patronáty více méně připadaly na odprodanou zemědělskou půdu zmíněných tří statků. Lichtenštejnové na jednotlivých statcích vedli i po provedené pozemkové reformě čestný patronát bez závazků vůči církvi.⁴²⁷

⁴²⁴ HORÁK, 2010, s. 137–138; QUADERER, 2011, s. 33.

⁴²⁵ NA, SPÚ-VS, kart. 2765, D3, Zpráva lesního úřadu v Kostelci z konce roku 1927.

⁴²⁶ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Dopis zemědělského úřadu adresovaný Státnímu pozemkovému úřadu 16. srpna 1933 obsahující rekapitulaci výsledků schůzky konané 27. června 1933.

⁴²⁷ NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D1, Schůzka Státního pozemkového úřadu se zástupci knížete 14. ledna 1935.

Obr. 9: Kostel Svatého Jiří v zaniklé osadě Aldašín u Jevan.

Všechny otázky patronátů na kosteleckém panství nebylo možné vyřešit. Ústřední ředitelství ve zprávě adresované kabinetní kanceláři 4. ledna 1940 uvedlo, že všechna převzetí pozemků, jež byly vyvlastněny v řádném rozdělovacím řízení, proběhla (s výjimkou požadavků označených v náhradových knihách jako neuhrazené).

*„Oproti tomu existují některé přejímací ceny, u nichž minulé léto ještě nebylo možné provést kvůli složitým otázkám patronátů rozdělení. Podle výslovného nařízení Jeho Jasnosti prince Karla Alfréda i ve smyslu několika pokynů ústně udělených kabinetní kanceláří jsme neměli nic podnikat. V důsledku toho se zastavilo také řešení těchto patronátních otázek.“*⁴²⁸

Kromě panství Lanškroun nebyla přejímací cena stanovena také u Kostelce. Podle údajů ústředního ředitelství dlužil pozemkový úřad knížeti v lednu 1940 dohodnutých 7 669 432 korun za zestátnění lesů v Kostelci.⁴²⁹ Obnos 2 500 000 korun měl být převeden do náhradové knihy. Zbytek měl být včetně úroků (platných od

⁴²⁸ Citováno podle HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Zprávy ústředního ředitelství adresované knížecí kabinetní kanceláři v souvislosti s pohledávkami vůči Státnímu pozemkovému úřadu 4. ledna 1940.

⁴²⁹ Částka odpovídá náhradové ceně z roku 1934 ještě před novým odhadem provedeným ministerstvem zemědělství.

1. října 1932, tedy od oficiálního data předání zestátněných lesů) v hotovosti vyplacen knížeti do čtrnácti dnů od data, „*kdy ustanovení o rozdělení nabyde účinnosti*“.⁴³⁰

i) Otevřené otázky a snahy o opětovné získání knížecích lesů

Při realizaci pozemkové reformy na panství Kostelec nad Černými lesy zaznamenáváme některé zvláštnosti. V první řadě se jedná o nadprůměrně velké lesní plochy podléhající zestátnění. To se dá ovšem vysvětlit plány ministerstva zemědělství, které mělo v úmyslu zřídit na někdejších knížecím majetku lesnickou školu. Před vypuknutím druhé světové války zůstaly nevyřešeny ještě tři otázky. Za první nebylo ještě ujasněno převzetí, respektive vyplacení patronátních břemen, které oddalovalo rozdělení přejímací ceny. Důsledkem byly za druhé dluhy Státního pozemkového úřadu vůči knížeti nesplacené až do vypuknutí války. Za třetí zbývalo ještě zapsat jména nových majitelů zestátněných lesních ploch, zámku i různých malých přidělených a prodaných ploch do pozemkové knihy.⁴³¹

Již v dubnu 1939 se kníže pokoušel získat zpět část kosteleckého velkostatku. Zastupující vůdce župy Karl Hermann Frank se ovšem vyhýbal jasné odpovědi. Mezi lety 1939 a 1941 probíhalo intenzivní vyjednávání. Německé úřady své rozhodnutí oddalovaly údajně kvůli nedostatku personálu v protektorátním pozemkovém úřadě. V září 1940 kníže nakonec vznesl nárok na sedm pozemkových jednotek v někdejších Československu.⁴³² Z celkových 28 000 hektarů, které požadoval zpět, se většina nacházela v Protektorátu Čechy a Morava: Plumlov s 11 150 ha, Adamov se 7 100 ha a Kostelec se 4 408 ha. Lesy někdejšího kosteleckého panství zestátněné již roku 1934 až doposud nebyly v pozemkové knize zaneseny pod jménem nového majitele, československého státu.⁴³³ Pozemkový úřad přesto nebyl ochoten statky vrátit, ačkoliv německé úřady podle výpovědi knížecího zástupce prince Karla

⁴³⁰ HAL, FA, Bodenreform, kart. 317, Zprávy ústředního ředitelství adresované knížecí kabinetní kanceláři v souvislosti s pohledávkami vůči Státnímu pozemkovému úřadu 4. ledna 1940.

⁴³¹ HORČIČKA, *Einige grundlegende Probleme des Wirkens der Familie Liechtenstein*, 2012, s. 134.

⁴³² HORČIČKA, *Einige grundlegende Probleme des Wirkens der Familie Liechtenstein*, 2012, s. 133.

⁴³³ Z memoranda knížete, vypracovaného dr. Albrechtem Dieckhoffem pravděpodobně roku 1939, vyplývá, že z celkově zestátněných 65 545 ha půdy bylo 34 000 ha v pozemkové knize stále ještě zaneseno pod jménem knížete, ačkoliv „*statky přešly do faktického vlastnictví a užívání Státního pozemkového úřadu*“. V případě Kostelce nebylo „do pozemkové knihy ještě zaneseno několik přidělů obcím a jednotlivým uchazečům“. Srov. NA, SPÚ-VS, kart. 2791, M2, Dopis a memorandum dr. Albrechta D. Dieckhoffa adresované pozemkovému úřadu v Praze 20. listopadu 1939, NA, SPÚ-VS, kart. 2791, M2, Dopis knížecího kabinetního ředitele adresovaný zastupujícímu dočasněmu představenému pozemkového úřadu, Ministerstvo zemědělství – sekce IX, 1. září 1940. „Přezkoumání přislosti pozemkové reformy“.

Alfréda uznaly, že knížeti se při pozemkové reformě stala křivda a při její realizaci nebylo zohledněno jeho svrchované postavení. Knižecí zástupce v souvislosti s tím odkázal na memorandum dr. Dieckhoffa a příslušné výpovědi knížecích zástupců při jednání o převzetí Kostelce 30. ledna 1933.

O to větší překvapení čekalo prince Karla Alfréda roku 1941, kdy pozemkový úřad přejímá cenu za velkostatek Kostelec nad Černými lesy splatit:

„Jsem nyní udiven, že pozemkový úřad používá knížeti vnucenou generální dohodu z roku 1934, resp. 1937⁴³⁴ a splácí přejímá cenu za velkostatek Kostelec nad Černými lesy. Kniže z Lichtenštejna již nemůže závazně uznávat generální dohodu uzavřenou pod nátlakem, a tudíž nemůže uznat ani zanesení částky 2 ½ milionu korun do náhradové knihy.“

Také hyperochu (suma vrácená dlužníkovi z výtěžku soudní dražby po úhradě dluhu a ostatních nákladů) ve výši 6 793 559 korun uhrazenou pozemkovým úřadem chtěl kniže pozemkovému úřadu vrátit nebo použít jako platbu bez stanovení vlastnictví pro další zbývající pohledávky. Byl ochoten přijmout pouze „platby za zajištění patronátů“ v Kostelci a „kapitál vyplacený za chudinské fondy a farní úřady“.⁴³⁵

Platby přibližně odpovídaly výpočtům provedeným pozemkovým úřadem a ústředním ředitelstvím roku 1940. Knižeti ovšem nezáleželo na tom, aby byly dluhy za kostelecké panství vyrovnány. Chtěl nechat otázku vlastnictví Kostelce otevřenou, aby o ní po skončení války mohl na základě již obdrženého ujištění německých úřadů dále jednat. Karel Alfréd napsal:

„Kvůli vypuknutí války, povolání knížecího zástupce a vytižení úřadů naléhavějšími úkoly bylo jednání o urovnání této záležitosti po domluvě mezi členem knížecího rodu a říšským protektorem posunuto na konec války, a to za plného zachování rozhodnutí učiněného při tehdejších rozhovorech a zakončeného v memorandu.“⁴³⁶

Tento pramen připouští dva závěry. Za prvé se roku 1941 ve věci částečného navrácení statků spadajících do pozemkové reformy dále nepostupovalo, bylo „odloženo na dobu po ukončení války“ – která se tehdy v období počínajícího tažení do Ruska nezdála být příliš vzdálená. Za druhé bylo toto přerušení – fakticky ukončení

⁴³⁴ Pozemkový úřad se přitom opíral nejspíše o dvě dohody, které knížecí zástupce označuje za vynučené: dohodu o přejímání ceně za lesy v Kostelci z 25. ledna 1934 a dohodu o přejímání ceně za revír Buda z 9. listopadu 1937, srov. MRVÍK, s. 82, NA, SPÚ-VS, kart. 2764, D2, Dohoda o přejímání ceně za revír Buda, program 1936, 9. listopadu 1937.

⁴³⁵ HORČIČKA, Václav, *Einige grundlegende Probleme des Wirkens der Familie Liechtenstein*, 2012, s. 134, LLA V 13/13, Nr. Z. 7652, Stížnost prince Karla Alfréda z Lichtenštejna adresovaná dočasněmu představenému pozemkovému úřadu 23. prosince 1941.

⁴³⁶ Citováno podle LLA V 13/13, Nr. Z. 7652, Stížnost prince Karla Alfréda z Lichtenštejna adresovaná dočasněmu představenému pozemkovému úřadu 23. prosince 1941.

– jednání o pozemkové reformě ujednáno po domluvě mezi jedním z členů knížecího rodu – nejspíše princem Karlem Alfrédem – a říšským protektorem. Až do 27. září 1941 jím byl Konstantin svobodný pán von Neurath, od 27. září 1941 pak Reinhard Heydrich. Člen knížecího rodu se tedy setkal buď s Neurathem nebo Heydrichem a celou věc uzavřenou zmíněným vyústěním prodiskutovali.

Ačkoliv se německé úřady, resp. pozemkový úřad tím, že zbývající dluh za Kostelec nad Černými lesy vyplatil, nedržely výše zmíněných dohod, nemáme žádné důkazy o tom, že byla vedena další jednání. Tím byly po zbytek války až do roku 1945 zastaveny snahy knížecí strany o revizi pozemkové reformy.

6. Shrnutí

Velkostatek Kostelec nad Černými lesy patřil k lichtenštejnským statkům, jež byly v průběhu pozemkové reformy nadprůměrně vyvlastněny.⁴³⁷ Proto není překvapující, že v některých otázkách panovaly silné rozepře. Mnohé patronáty a břemena knížete odtržení ještě ztěžovaly. Vyvlastnění proběhlo v několika fázích:

Ještě předtím, než svou činnost zahájil Státní pozemkový úřad, docházelo k populisticky vedenému boji o moc mezi jednotlivými politickými stranami o vedení při realizaci pozemkové reformy. Zástupci správy statků, jež byly pozemkové reformě vystaveny obzvláště silně, apelovali na obratnou vyjednávací politiku knížete.

První roztroušené plochy byly ještě před vlastní realizací pozemkové reformy prodány za předválečné ceny dlouholetým nájemcům, bezzemkům a obyvatelům s malým pozemkovým vlastnictvím.

Vlastní pozemková reforma v Kostelci započala vyvlastněním zemědělských ploch. Pozemkový úřad převzal poplužní dvory a prodal je jako zmenšené zbytkové statky většinou bývalým nájemcům. Jeden poplužní dvůr převzala obec Kostelec, jeden stát a jeden veřejná instituce. Na konci dvacátých let 20. století bylo vyvlastnění zemědělských ploch víceméně ukončeno.

V přípravném stádiu před zestátněním lesů již byly rozparcelovány menší lesní jednotky a volně prodány jako stavební pozemky. Městu Praha, okolním městům, obcím a lokálním organizacím byly přiděleny malé až středně velké pozemky.

Revír Brník předběžně zůstal z větší části ve vlastnictví knížecího rodu. Uhelne a hlinné závody Mladějov, jejichž podílníkem byl kníže, provozovaly na jeho území společnost na těžbu jílů a uhlí. Majitel a pozemkový úřad se shodli, že okolní obce dostanou malé plochy vhodné pro jejich zájmy.

⁴³⁷ Lichtenštejnové kvůli pozemkové reformě ztratili více než polovinu půdy na svých statcích v Československu. Na panství Kostelec nad Černými lesy knížeti z jeho pozemků zbyla asi jedna šestina.

Ministerstvo zemědělství se při odkupování lesních ploch zasazovalo o umírněnost. Nejprve chtělo úspěšně uzavřít dohody o zestátnění lesů, neboť na statku plánovalo zřídit lesnickou školu. Roku 1934 byly zestátněné lesy včetně zámku Kostelec předány Lesnické fakultě Československého vysokého učení technického.

Při zestátnování lesů se výrazně lišily představy o ceně, které měl pozemkový úřad, od představ knížecí strany. Jen těsně se podařilo zabránit ukončení jednání a soudnímu nařízení o přejímací ceně.

Patronátní otázky na kosteleckém panství nebylo před okupací Československa možné zcela vyřešit, což zabránilo rozdělení přejímací ceny a zřejmě neslo díl odpovědnosti na tom, že v pozemkové knize nebyli zaneseni noví majitelé.

Roku 1941 pozemkový úřad zaplatil proti vůli knížete a navzdory jinak vyznívajícím slibům německých úřadů zbylý dluh za Kostelec.

4. část

Lichtenštejnsko a Československo/Česká republika od konfiskace knížecího majetku až k vzájemnému uznání (1945 až dnes)

Lichtenštejnsko		České země	
		1945	<i>Košický vládní program</i> ⁴³⁸ prezidentem Edvard Beneš <i>Postupimská konference</i> ⁴³⁹
		1946	volby do parlamentu
		1948	<i>únorový převrat</i> – komunisté přebírají moc prezidentem Klement Gottwald
		1968	<i>Pražské jaro</i> ⁴⁴⁰ generálním tajemníkem KSČ Alexander Dubček
		1969	generálním tajemníkem KSČ Gustáv Husák (od r. 1975 prezidentem) <i>normalizace</i> ⁴⁴¹
		1977	Charta 77 ⁴⁴²
1978	vstup do Rady Evropy		
1989	kníže Jan Adam II.	1989	<i>Sametová revoluce</i> ⁴⁴³ prezidentem Václav Havel
1990	vstup do OSN		
1991	vstup do Evropského sdružení volného obchodu		
1992	státní krize ⁴⁴⁴		
		1993	Česká republika a Slovenská republika
1995	vstup do Evropského hospodář- ského prostoru a do Světové obchodní organizace	1995	vstup do Rady Evropy

⁴³⁸ *Košický vládní program* byl první vládní program v Československu po ukončení 2. sv. války.

⁴³⁹ Na *Postupimské konferenci* jednaly vítězné mocnosti o budoucnosti Německa a Evropy. Rozhodly o přesunutí německého obyvatelstva z Československa, Polska a Maďarska do Německa.

⁴⁴⁰ *Pražské jaro* bylo reformním pokusem Komunistické strany Československa. Mezi obyvateli vzbudilo naději na humánnější podobu socialismu. Bylo ukončeno v srpnu 1968 jednotkami Varšavského paktu.

⁴⁴¹ Jako *normalizace* je označována etapa po srpnu 1968, neboť měl být znovu nastolen stav před reformními pokusy *Pražského jara*.

⁴⁴² *Charta 77* byla občanská petice proti nedodržování lidských práv v Československu.

⁴⁴³ *Sametová revoluce* označuje víceméně pokojnou změnu politického systému v Československu.

⁴⁴⁴ Termín lidového hlasování o vstupu do Evropského hospodářského prostoru (před nebo po hlasování o vstupu do Evropského hospodářského prostoru ve Švýcarsku) uvrhl Lichtenštejnsko na okraj státní krize. Spor mezi knížetem na jedné straně a vládou a parlamentem na straně druhé vyvolal mnohaletou ústavní diskuzi o pravomoci ve státě.

Lichtenštejnsko		České země	
		2002	prezidentem Václav Klaus
2003	revidovaná ústava	2003	vstup do Evropského hospodářského prostoru
2004	korunní princ Alois přebírá vládní záležitosti	2004	vstup do Evropské unie
2009	vzájemné uznání svrchovanosti navázání diplomatických styků		
2010	ustanovení Česko-lichtenštejnské komise historiků		
		2013	prezidentem Miloš Zeman

1. Úplná konfiskace knížecího majetku (1945–1951)

a) Situace v Československu po druhé světové válce

Zničující porážka německé 6. armády u Stalingradu na počátku roku 1943 je chápána jako zlom ve vývoji druhé světové války. Prezident Beneš, který v době existence Protektorátu Čechy a Morava vedl československou exilovou vládu v Londýně, začal již záhy uvažovat o rozdělení české a německé skupiny obyvatelstva v poválečném Československu. Podle jeho názoru byly obě skupiny nesmiřitelné. Již roku 1942 se diskutovalo o přesídlení 1,5 milionu československých Němců (sudetských Němců) do Německa. V létě 1945 bylo v Postupimské dohodě na mezinárodní úrovni ukotveno řešení německé otázky nejen v Československu, ale také ve všech oblastech východní Evropy osídlených Němci. Dohodě předcházela takzvaný divoký odsun 600 000 sudetských Němců z Československa doprovázený nenávisťnými českými zásahy proti bývalým spoluobčanům. Teprve v lednu 1946 byl zahájen takzvaný pořádaný odsun.⁴⁴⁵

Komunistická strana v Československu během druhé světové války sílila. Zároveň rostl také význam Klementa Gottwalda, který žil v moskevském exilu. V prosinci 1943 dal Beneš během své cesty do Moskvy souhlas se sestavením všennárodní vlády bez opozice po poválečném obnovení Československa. Důsledkem bylo, že komunisté mohli ke všem věcným i personálním otázkám vznést veto. Beneš na jaře 1945 s ohledem na změněné mocenské poměry schválil vládní program, jenž byl z velké části formulován komunisty.⁴⁴⁶ Vláda musela svá ustanovení vyjadřovat jednohlasně, proto komunisté využívali možnosti zablokovat nežádoucí rozhodnutí

⁴⁴⁵ HORČIČKA, 2012, s. 602.

⁴⁴⁶ Podle města, v němž byl vyhlášen, mluvíme o Košickém vládním programu. Srov. ALEXANDER, 2008, s. 474–475.

a označovali své politické odpůrce za „nepřátele lidu“ nebo „protisovětské“. Ve vládním kabinetu měli těsnou většinu a kontrolovali důležité resorty jako ministerstvo vnitra, jemuž podléhala policie a tajné služby, a ministerstvo zemědělství, které čekal zásadní druhý program pozemkové reformy. Základy pro řízenou demokracii zde již byly položeny. Vliv komunistů po válce nacházel širokou podporu obyvatelstva. Po Mnichovské dohodě z roku 1938, jež byla vnímána jako zrada západních mocností, viděla velká část českých obyvatel Sověty jako osvoboditele od německé okupace. Politickým stranám nově vzniklého Československa velmi záleželo na dobrých vztazích s Moskvou. K odsunu německého obyvatelstva a konfiskacím jejich majetku ovšem nedošlo pouze pod nátlakem komunistů. Tyto zásahy měly velikou podporu českého obyvatelstva. Do nastíněného kontextu odsunu také spadá naprostá konfiskace majetku německé a maďarské šlechty, již silně zdecimovaného první pozemkovou reformou.⁴⁴⁷

b) Nové centrum života knížecí rodiny v Lichtenštejnsku

Roku 1945 odhadli knížecí poradci hodnotu lichtenštejnského nemovitého majetku v Československu na 343,5 milionů švýcarských franků a hodnotu tamtéž uložených uměleckých děl na 290 milionů franků. Rozloha knížecích pozemků ještě roku 1945 činila 69 000 hektarů.⁴⁴⁸

Přestože kníže František Josef roku 1945 blahopřál prezidentu Edvardu Benešovi k návratu z exilu, museli členové knížecí rodiny a další lichtenštejnští státní příslušníci opustit zemi i své majetky. Knižecí rodina přenesla centrum svého života do Vaduzu. Kromě sídla knížat se nyní v Lichtenštejnsku nacházela i kabinetní kancelář, umělecká sbírka a knížecí banka.⁴⁴⁹

c) Obnovení otázky diplomatického zastupování Lichtenštejnska

Již na počátku roku 1945 požádalo Lichtenštejnsko vládu v Bernu, aby co možná nejdříve navázala styky s československou exilovou vládou. Švýcarsko roku 1939 uznalo Protektorát Čechy a Morava okupovaný Němci i německý vazalský stát Slovensko a ukončilo své vztahy s Československem. V únoru 1945 obnovilo diplomatické kontakty z meziválečné doby s československou exilovou vládou v Londýně. Při té příležitosti vyvstala také otázka československo-lichtenštejnských vztahů.

⁴⁴⁷ HOENSCH, *Geschichte der Tschechoslowakei*, 1992, s. 122; HORČIČKA, 2012, s. 604, ALEXANDER, 2008, s. 474–477.

⁴⁴⁸ HORÁK, 2010, s. 139.

⁴⁴⁹ GEIGER, 2010, sv. 2, s. 512.

Československá vláda zastávala názor, že její vztahy s knížectvím byly přerušeny současně se vztahy se Švýcarskem roku 1939. Obnovení diplomatických kontaktů s Bernem podle jejího názoru nutně nevede k jejich rozšíření také na Lichtenštejnsko. Vaduz i Bern upozornily, že na rozdíl od Švýcarska knížectví své diplomatické styky s Československem nikdy nepřerušilo.⁴⁵⁰

Československá vláda naznačila švýcarskému vyslanectví v Praze, aby nespolupracovalo s lichtenštejnskými úřady. Švýcarsko přesto oznámilo, že má zájem o diplomatické zastupování knížectví. Upozornilo Lichtenštejnsko na to, že Československo je velmi závislé na Sovětském svazu. Země má podle něj potřebu se osamostatnit s pomocí cíle výměny zboží s malými státy jako například se Švýcarskem. Česko-švýcarské obchodní styky tedy mohly být pro zastupování lichtenštejnských zájmů užitečné.

Ačkoliv byla vláda v Bernu v zásadě připravena Lichtenštejnsko zastupovat, nebyla kvůli tomuto diskutabilnímu zastupování ochotna příliš zúžit svůj vlastní politický prostor. Vaduz se na Švýcarsko přesto spoléhal. Kritické hlasy v knížecí rodině, které by daly přednost většímu příklonu k USA a samy uvažovaly o prodeji části majetku s právem zpětné koupě, nebyly vyslyšeny.⁴⁵¹

V polovině ledna 1945, těsně před příchodem Rudé armády, se knížeti podařilo převézt alespoň část uměleckých sbírek ze zámků Valtice a Lednice do Vaduzu.⁴⁵²

d) Beneš a dekret č. 12

Dne 23. května 1945 vydala československá vláda pod vedením prezidenta Edvarda Beneše, jež se navrátila z exilu, dekret č. 5, jenž prohlásil majetkoprávní ustanovení z období protektorátu za neplatná a postavil majetek Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů i různých organizací a institutů pod národní správu. Dne 21. června 1945 zveřejnila vláda dekret č. 12 o konfiskaci a rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, „zrádců“ a „nepřátel českého a slovenského národa“.⁴⁵³

Před zveřejněním dekretu č. 12 probíhala od 25. 5. do 13. 6. 1945 jednání československé vlády o definitivní formulaci návrhu dekretu prezidenta republiky.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ MARXER, 2006, s. 134.

⁴⁵¹ Princ Jindřich se vyslovil pro švýcarskou ochranu. Princ Karel Alfréd, generální zmocněnec knížete pro správu majetku na území někdejší Československé republiky, chtěl podat žádost, aby ochranu rodinného majetku převzaly Spojené státy. Uvažoval také o prodeji části majetku Američanům s předkupním právem pro knížecí rod. František Josef II. to ovšem odmítl, tato cesta se mu zdála být příliš nerealistická.

⁴⁵² HORČÍČKA, 2010, s. 417–419; TÝŽ, 2011, s. 401–419.

⁴⁵³ TÝŽ, 2010, s. 419.

⁴⁵⁴ Doslovné citáty v následující pasáži pocházejí z protokolů vládních jednání nebo ze souvisejících dopisů. Texty pramenů viz JECH, 2003, s. 277–295.

Edvard Beneš vládě 12. června 1945 doporučil, aby změnila některé body návrhu. Mimo jiné uvedl, „že by v titulu zákona mělo být nahrazeno slovo *dekret* *prezidenta republiky* slovy *dekret prezidenta republiky*, o vyvlastnění“. Stejně by mělo být nahrazeno toto slovo v totéž duchu v § 1 osnovy.“

Benešovi navíc záleželo na tom, aby byl do dekretu vložen tento článek:

*„Vláda si vyhrazuje možnost, aby v souvislosti s transferem německého obyvatelstva z republiky přezkoumala znovu tuto otázku a aby z účtu reparací Německa odškodnila při transferu německého obyvatelstva ony občany německé a maďarské národnosti, kteří by dle eventuelních dalších dispozic zákonných nabyli práva na toto odškodnění.“*⁴⁵⁵

Výše zmíněné návrhy vláda při svém dalším zasedání většinou zavrhl. Především komunisté kvůli nim Beneše ostře napadli. Podle nich tyto návrhy zpochybňují vládní program, odporují „duchu dekretu“ a škodí národní jednotě. Nechtěli si od velmocí nechat mluvit do toho, „že by Němci z Československa, [...] které vyhoštujeme, mohli třeba jen z účtu reparace Německa dostat nějaké odškodnění“.

Ministři politicky blízcí Benešovi byli sice konsternováni z neomaleného způsobu, jakým předřečníci prezidenta napadli, ale v celé záležitosti dali svým kolegům za pravdu.⁴⁵⁶ Dne 13. června 1945 obdržel prezident dopis vlády sestavený ministrem zemědělství, komunistou Janem Ďurišem. V něm bylo zachování pojmu *konfiskace* odůvodňováno tím, že jím bude lépe vyjádřen fakt, že konfiskace proběhne bez náhrady. Ďuriš zdůraznil, že v případě běžící pozemkové reformy jde o „akt historické spravedlnosti“. Půda se nekonfiskuje těm Němcům, „kteří se aktivně zúčastnili boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky. Ostatní Němci, jimž se půda konfiskuje, nesou kolektivní zodpovědnost za všechny zločiny spáchané Němci na českém národě a republice, a proto jim náhrada nepřísluší“.

Nakonec Beneš prosí, aby „přijal za svůj návrh dekretu s ohledem na jeho historický význam a nutnost rychlého řešení této záležitosti [...] a dekret, který znovu předkládáme, upravený v duchu názorové jednoty, podepsal“.⁴⁵⁷

Podporu pro své poznámky k vyplacení náhrady získal prezident jen v důvěrném dopise od ministra zahraničních věcí z 19. června 1945. Ani prezidentovi ani ministru zahraničních věcí se nepodařilo prosadit schválení oslabené podoby dekretů.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Citováno z dopisu prezidenta E. Beneše z 12. června 1945 podle JECH, 2003, s. 288.

⁴⁵⁶ JECH, 2003, s. 494–499.

⁴⁵⁷ Citováno z dopisu Jana Ďuriše Edvardu Benešovi podle JECH, 2003, s. 500–502.

⁴⁵⁸ JECH, 2003, s. 493–494; HORČÍČKA, 2011, s. 401–419; HORČÍČKA, 2010, s. 422.

e) Konfiskace lichtenštejského majetku

Dne 19. června 1945, dva dny před vydáním dekretu č. 12, intervenoval švýcarský generální konzul Albert Huber v prezidentské kanceláři proti údajným plánům zabavení statků knížete z Lichtenštejna. Také české ministerstvo zahraničních věcí se obávalo, že by případ ve Švýcarsku a západní Evropě mohl přispět k vytvoření pokřiveného obrazu vnitropolitické situace v Československu. Marně se pokoušelo přimět ministerstvo zemědělství k tomu, aby s ním své kroky konzultovalo.⁴⁵⁹

Dne 12. června 1945 dostal princ Jindřich z Lichtenštejna⁴⁶⁰ od knížecí vlády za úkol požádat Švýcarsko o intervenci, aby mohlo být zabráněno hrozící konfiskaci. Ale již 30. června 1945 vydal Okresní národní výbor v Olomouci na základě dekretu č. 12 nařízení o definitivní konfiskaci veškerých knížecích statků na základě údajné německé národnosti knížete a jejich postavení pod národní správu.⁴⁶¹ Sekční šéf ministerstva zemědělství Jiří Koťátko, jenž za války patřil ke komunistickému exilu v Moskvě, tvrdil, že v ústřední správě knížecích statků vládne anarchie. Všichni úředníci na vedoucích pozicích jsou podle něj Němci, které knížecí rodina nechce propustit ani po osvobození. Jako ospravedlnění konfiskace knížecího majetku bylo Lichtenštejnům předhazováno, že ho získali za třicetileté války jako odměnu za službu císaři a příslušníci rodu se tak stali nepřáteli československého lidu. Lichtenštejnské správě statků byla navíc dávána za vinu spolupráce s okupanty během druhé světové války a zrada. Kníže se údajně také pokoušel navázat kontakt se Sudetoněmeckou stranou. Neutralita knížectví během druhé světové války byla zpochybňována.⁴⁶²

Další výčitka směřovala vůči tomu, že se kníže údajně přihlásil k německé národnosti. Dekret č. 33 odebíral Němcům a Maďarům v Československu občanství, dokud neprokázali svou aktivní účast na odboji proti německé okupační moci. Jeden pramen z ministerstva vnitra údajně dokazoval, že se kníže František Josef II. a velkokolosinská část rodiny přihlásili k německé národnosti. Základnu pro národnostní rozdělení obyvatelstva tvořilo vlastní prohlášení při sčítání lidu roku 1930. Lidé přitom udávali většinou mateřský jazyk, kterým se mluvilo doma. Knížecí rodina pokládala formulář sčítání lidu z roku 1930 za padělaný. Formulář údajně podepsal a orazítkoval zaměstnanec prince Aloise, otce knížete. Kníže František Josef se sčítání lidu neúčastnil, neboť se tou dobou v Československu nezdržoval.⁴⁶³

⁴⁵⁹ HORÁK, 2010, s. 140–141.

⁴⁶⁰ Princ Jindřich (1920–1993) byl nejmladší bratr knížete Františka Josefa II. V letech 1944–1989 zastupoval lichtenštejnské zájmy v Bernu, nejprve jako diplomat, od roku 1969 jako velvyslanec.

⁴⁶¹ HORČIČKA, 2012, s. 607.

⁴⁶² HORÁK, 2010, s. 140.

⁴⁶³ HORČIČKA, 2012, s. 602–607; HORČIČKA, 2010, s. 421–422; HORÁK, 2010, s. 145.

Místní národní výbor ve Velkých Losínách uvedl, že princ František Josef II. byl v meziválečném období v obci policejně přihlášen jako lichtenštejnský občan s lichtenštejnskou národností. Na druhou stranu kladli někteří zástupci knížete z lichtenštejnské vlády nebo knížecí právník dr. Albrecht Dieckhoff během války důraz na to, aby Lichtenštejnové vůči zástupcům německých okupačních úřadů akcentovali svou německou národní příslušnost. Okupační úřady knížete klasifikovaly jako takzvaného zahraničního Němce (*Auslandsdeutscher*). Místopředseda lichtenštejnské vlády Alois Vogt, přátelsky nakloněný Německu, říšskému ministerstvu zahraničí v Berlíně sdělil, že kníže „*sice není nacionální socialista, ale je zcela německy uvědomělý*“. Pozdější interní poznámka říšského ministerstva zahraničí mluví o tom, že vládnoucí kníže na rozdíl od svého předchůdce knížete Františka „*má neustále pochopení pro Třetí říši a vždy se hlásí ke své německé národní příslušnosti*“.

V těchto výpovědích je obsažen určitý oportunismus knížete a jeho okolí. Knížecí rodina přitom stála pod několikerým tlakem. U nových německých mocipánů viděla příležitost pro znovuzískání majetku v Čechách a na Moravě. Nezávislost knížectví se tvářila v tvář hrozivé zahraničněpolitické situace také nezdála být zajištěna. Pro knížete bylo proto důležité nenabízet německé agresi žádné možnosti k napadení.⁴⁶⁴

f) *Marné intervence*

Krátce po oznámení o uvalení národní správy na knížecí majetek předal princ Karel Alfréd všem členům československé vlády memorandum. Pokoušel se v něm vyvrátit argumenty ministerstva zemědělství. Jako již dříve poukázal na nedotknutelné výsady knížete jako panovníka mezinárodně uznávaného státu. Zdůraznil, že jak knížectví, tak vládnoucí kníže mají nárok na výnosy z pozemků. Výnosy jsou „*potřebné k pokrytí státních výdajů a zajišťují nezávislost knížectví*“. Kníže navíc vyvracel tvrzení, že na lichtenštejnských panstvích pracují především Němci – i ústředním ředitelem je Čech (František Svoboda, pozn. autorky). Nikdy se také nepřihlásil k německé národnosti ve smyslu dekretu č. 12.⁴⁶⁵

Ani memorandum ani další intervence princů Karla Alfréda a Jindřicha v Bernu ničeho nedosáhly.⁴⁶⁶

Zdálo se ale, že i přesto není záležitostí pro Lichtenštejnsko zcela beznadějná. Ani na ministerstvu zemědělství nemohl nikdo s určitostí říci, zda vyvlastnění

⁴⁶⁴ HORČIČKA, Václav, *Einige grundlegende Probleme des Wirkens der Familie Liechtenstein*, 2012, s. 127–129.

⁴⁶⁵ HORČIČKA, 2010, s. 421; HORÁK, 2010, s. 142.

⁴⁶⁶ HORČIČKA, 2011, s. 401–419.

majetku cizí hlavy státu bez nároku na odškodnění neporušuje mezinárodní právo. Panovaly naopak obavy, že při eventuálním mezinárodním rozhodčím procesu bude třeba počítat s vyplacením kompenzace. Ani právní poradci knížete ale nebyli zjedno ohledně cesty k tomuto cíli. V Praze si byli vědomi, že konfiskace by se zřejmě zkomplikovala, pokud by některá z vítězných mocností Lichtenštejnsko podpořila.

Knížecí rod se postupně dostával do prekérní finanční situace. Začínaly mu docházet rezervy ve švýcarských francích. Bylo nutné přistoupit k drastickým úsporným opatřením, zároveň měla být posílena spolupráce se Švýcarskem. Vaduz doufal, že československá vláda bude vycházet z hospodářských úvah a souhlasit s použitím švýcarských půjček pro částečné odškodnění knížecího rodu. Bern se ovšem zdráhal určit 20 až 25 procent možné půjčky Československu pro vyplacení odškodnění Lichtenštejnsku. Československá delegace byla údajně oprávněna vyjednávat jen o obchodních záležitostech, nikoliv však o finančních záležitostech. Bern chtěl zůstat u myšlenky diplomatické podpory Lichtenštejnska.⁴⁶⁷

g) Žaloba, právní posudky a stížnosti

Dne 6. září 1945 došla díky švýcarskému zprostředkování na československé velvyslanectví v Bernu protestní nota. Lichtenštejnsko v ní uvedlo, že jakékoliv jednání proti panovníkovi konstituční monarchie bude vnímat jako jednání proti lichtenštejnskému státu. Praha na notu neodpověděla. Knížecí rodina se snažila získat svůj majetek v Československu zpět především právní cestou. Lichtenštejnské zájmy na diplomatické úrovni zatupoval princ Karel Alfréd. Právními zástupci Lichtenštejnů byli pražský advokát dr. Emil Sobička a z jeho iniciativy přizvaný prof. dr. František Weyr,⁴⁶⁸ který k případu koncipoval několik právních posudků.⁴⁶⁹

V polovině září 1945 vznesl Sobička u Nejvyššího správního soudu žalobu proti rozhodnutí ministerstva zemědělství z 26. června 1945 o konfiskaci knížecích statků. Podrobně zde vyvrátil argumenty československých úřadů, a to přesně v duchu knížecího memoranda.⁴⁷⁰ Ministerstvo zemědělství ve svém prohlášení pro Nejvyšší správní soud přesto trvalo na uvalení národní správy. Hlavním argumentem bylo opět údajné přihlášení knížete k německé národnosti a jeho nespolehlivost vůči státu. Ačkoliv bylo předloženo potvrzení národního výboru ve Velkých Losinách, které

⁴⁶⁷ HORČIČKA, 2010, s. 423; TÝŽ, 2012, s. 609–612.

⁴⁶⁸ Právník a právní filozof František Weyr (1879–1951) byl profesorem na Masarykově univerzitě a spolutvůrcem československé ústavy z roku 1920.

⁴⁶⁹ HORÁK, 2010, s. 141–142; HORČIČKA, 2010, s. 426–427.

⁴⁷⁰ Sobička zastupoval také další šlechtice, kteří bojovali o navrácení konfiskovaného majetku. Srov. HORČIČKA, 2011, s. 401–419.

dokazovalo, že kníže je občanem s lichtenštejnskou státní příslušností a národností, potvrdilo ministerstvo zemědělství platnost formuláře ze sčítání lidu z roku 1930.⁴⁷¹

Dne 18. září 1945 se Sobička dopisem obrátil přímo na prezidenta Edvarda Beneše. Uvedl, že „*jelikož v daném případě vyvlastněný jest hlavou neutrálního suverénního státu, bude po mém názoru záležitost tato i předmětem jednání mezistátního [...] jest zajisté v zájmu nás všech, aby náš nový stát pokračoval v tradici naší první republiky, která byla známa jako místo právního řádu a právní bezpečnosti*“.⁴⁷²

K dopisu byl přiložen právní posudek prof. Weyra, který měl uvést na pravou míru velmi zkreslená vyjádření různých úřadů a především ministerstva zemědělství. Právní oddělení kanceláře prezidenta republiky poté rovněž vypracovalo analýzu případu z perspektivy vnitrostátního a mezinárodního práva. Její autor Jindřich Procházka došel k závěru, že z pohledu vnitrostátního práva je realizace národní správy a konfiskace opodstatněna dekrety č. 5 a 12. Skutečnost, že se jedná o zahraničního státního příslušníka a panovníka, opatření neruší. Z formálního hlediska je ovšem politováníhodné, že oba správní akty nebyly odůvodněny podle § 2 a § 6 citovaných dekretů, tedy skutečností, že František Josef při sčítání lidu v Československu roku 1930 uvedl německou národnost. Procházka se stejně jako ministerstvo zahraničních věcí obával, že postup ministerstva zemědělství i Okresního národního výboru může vyvolat kritiku na mezinárodním poli. Domníval se, že v případě mezinárodního rozhodčího soudu bude československý stát nucen přistoupit na vyplacení odškodnění.⁴⁷³

Lichtenštejnsko ale s Československem nemělo dohody o mezinárodních rozhodcích soudech. Podle mínění ministerstva zahraničních věcí tato skutečnost Prahu sice materiálně oslabovala, ale procesně posilovala. Dalším zahraničním právním odborníkem byl dr. Erwin Loewenfeld⁴⁷⁴ z univerzity v Cambridge. Loewenfeld považoval jakýkoliv československý útok na lichtenštejnský majetek za nepřípustný a odporující mezinárodnímu právu. Weyr proti tomu namítl, že knížecí statky jsou sice podle lichtenštejnského práva považovány za korunní statky, to ovšem neodpovídá právu platnému v Československu. Podle jeho názoru byla konfiskace majetku v Československu možná, ale pouze za odpovídající náhradu. Na rozdíl od Loewenfelda byl Weyr skeptický k možnosti přenést spor před mezinárodní rozhodčí soud. Loewenfeldův návrh přednést záležitost v Radě bezpečnosti OSN a v Generálním shromáždění OSN považoval za utopický. V takovém případě počítal s možností

⁴⁷¹ HORČIČKA, 2010, s. 424–425, TÝŽ, 2012, s. 602.

⁴⁷² Citováno podle HORÁK, 2010, s. 142.

⁴⁷³ HORÁK, 2010, s. 143.

⁴⁷⁴ Erwin Loewenfeld zastupoval před druhou světovou válkou během pozemkové reformy v Československu zájmy německého Spolku velkostatkářů v Praze. Srov. OSTERLOH, 2006, s. 155–156.

sovětského veta. Zároveň pochyboval o možnosti držet se československo-švýcarské dohody o rozhodčím soudu. Usnesení ministerstva zemědělství a Okresního národního výboru v Olomouci však označil za nezákonná.⁴⁷⁵

Krátce před parlamentními volbami 26. května 1946 začal u Nejvyššího správního soudu proces o konfiskovaný lichtenštejnský majetek. Sobička i švýcarské úřady doufali, že v Československu brzy dojde k politickému obratu, který by se mohl pozitivně odrazit na majetkových poměrech knížete. Zhoršení situace představovalo první zestátnění týkající se lichtenštejnských Uhelných a kaolinových dolů⁴⁷⁶ v říjnu 1945. Přesto se lichtenštejnská strana na doporučení švýcarského velvyslance rozhodla i nadále postupovat obezřetně a vyčkat reakce taktéž postižených velmocí. Ve chvíli, kdy bylo možné předvídat, že velmocí tlačí na odškodnění svých občanů stížených konfiskací, se zapojilo také Švýcarsko, a to i ve prospěch lichtenštejnských zájmů. Po vítězství komunistů v parlamentních volbách⁴⁷⁷ se ovšem možnost získat zkonfiskovaný majetek zpět zdála téměř beznadějná.⁴⁷⁸

Roku 1946 zaujal Nejvyšší správní soud k případu stanovisko a doporučil stížnosti zamítnout. Argumentoval tím, že se jedná o „*opuštěný majetek*“, neboť podle stěžovatele spravovaly statky od konce války různé národní výbory. Sobička na to odpověděl, že kvůli uvalení národní správy nebylo možné udržovat správu vlastní. Nejvyšší správní soud na druhou stranu došel k závěru, že přidělení národnosti pouze na základě dotazníku ze sčítání lidu není přípustné. Byl také toho názoru, že proti-straně přísluší „*podle všeobecných principů procesu právo přednést protidůkazy*“.⁴⁷⁹

Kníže se dále pokoušel podat odvolání u Nejvyššího správního soudu a Zemského národního výboru (ZNV) v Brně. Svou argumentaci doplnil o dodatek, že kníže je jen „*profituji-cím vlastníkem*“, který majetek rodiny i po zrušení fideikomisu jen spravuje.⁴⁸⁰ Výnosy mu slouží „*k pokrytí nákladů na povinnosti spojené s vládou*“. Jeho advokát Sobička argumentoval na základě rakouského zákona z roku 1893, podle něhož je vládnoucí kníže z Lichtenštejna jako zahraniční suverén oprávněn rodinné statky pouze spravovat. Vývlastnění by tak bylo možné jen v případě, pokud by lichtenštejnská správa aktivně spolupracovala s německými okupanty.

⁴⁷⁵ HORČIČKA, 2012, s. 610–611, TÝŽ, 2010, s. 429.

⁴⁷⁶ Další označení pro kaolin jsou porcelánová hlína, bílá keramická hlína či křemičitan hlinitý. Používá se především pro výrobu bílého porcelánu (např. míšeňského) a papíru.

⁴⁷⁷ Komunisté získali 38 % hlasů. Jejich představitel Klement Gottwald byl jmenován premiérem.

⁴⁷⁸ HORČIČKA, 2012, s. 609.

⁴⁷⁹ TÝŽ, 2010, s. 425.

⁴⁸⁰ Fideikomis byl v Československu zrušen roku 1924 a vládnoucí kníže byl chápán jako vlastník rodinných statků.

Následně došlo k diskusím mezi národními výbory (ONV, ZNV), ministerstvem zemědělství a dalšími úřady. Především národní výbory vnímaly stížnost na zaslání nařízení o konfiskaci pohoršlivě. Konfiskace podle nich nevychází přímo ze zákona. Ke konkretizaci abstraktní normy je nutný správní akt, v tomto případě doručení nařízení o konfiskaci majiteli. Bylo stanoveno, že v budoucnu se při konfiskacích týkajících se majetku zahraničních vlastníků bude postupovat opatrněji. Záměrem dále bylo upustit od výprodeje zámeckého zařízení a omezit se na správu majetku. I přes tyto ústupky zůstal postoj československé vlády k Lichtenštejnsku a Švýcarsku tvrdý. Zvláště na adresu Lichtenštejnska směřovaly nepřekrásné výroky. Například generální tajemník ministerstva zahraničních věcí Arnošt Heidrich Sobičkovi sdělil, že ministerstvo nyní po počátečním tolerantním postoji dospělo k přesvědčení, že „*Lichtenštejnové byli velcí nacisté*“. V případě další intervence Švýcarska hrozil tím, že spor předloží mezinárodnímu rozhodčímu soudu a tím ho zinternacionalizuje. K tomu ovšem nedošlo.⁴⁸¹

Na konci dubna 1947 byl očekávaný rozsudek Nejvyššího správního soudu znovu odročen. Sobička za tímto rozhodnutím tušil tlak ministerstva zemědělství vedeného komunisty. Knižecí rodině doporučil, aby počkala na volby roku 1948 a neusilovala o rychlý rozsudek. Navzdory informacím, že komunisté v Praze plánují politický převrat, se v Československu i nadále všeobecně počítalo s demokratickými strukturami. Sobička i tentokrát doufal, že v československé vládě dojde k pravicové orientaci. Vzhledem k aktuální síle komunistické strany a jejích návrhů v parlamentu pochyboval o tom, že vyhlídky na znovuzískání lichtenštejnských statků jsou nadějně. Knižecí poradce Loewenfeld zastával nekompromisní linii. Trval na podle jeho mínění neoddiskutovatelném právu knížete na rodinný majetek v Československu. Podle něj se jedná výslovně o korunní statky svrchovaného panovníka.

h) Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu z roku 1951

Další osud lichtenštejnských statků v Čechách a na Moravě nakonec zpečetily politické události. Ještě krátce před pučem roku 1948 oznámili zástupci československého ministerstva zahraničního obchodu lichtenštejnským důvěrníkům čísla týkající se eventuálního odškodnění. Ačkoliv mělo být mnohonásobně menší než hodnota vypočítaná lichtenštejnskou stranou, naznačovalo přece jen názorový obrat české strany. Ať už tyto naděje byly opodstatněné nebo ne, rozplynuly se s komunistickým převzetím moci při takzvaném *únorovém převratu*.⁴⁸²

⁴⁸¹ HORČÍČKA, 2010, s. 428–429.

⁴⁸² HORČÍČKA, Václav, *Czechoslovak-Liechtenstein relations in the shadow of the Communist coup in Czechoslovakia*, 2012, s. 611–613.

Konečné rozhodnutí o zákonnosti konfiskace knížecích statků pronesl 21. listopadu 1951 při neveřejném zasedání československý Nejvyšší správní soud. Všechny další stížnosti lichtenštejnských rodinných příslušníků byly zamítnuty. Soud se při odůvodnění rozsudku zabýval námitkami stěžovatele jen zhruba, například se dotkl otázky oprávněnosti vydání veřejné výzvy ke konfiskaci Krajským národním výborem v Olomouci. U zásadních otázek charakteru lichtenštejnského majetku a národnosti knížete dospěl k závěru, že lichtenštejnský rodinný zákon z roku 1893 zůstal samozřejmě platný také v Československu. To neznamenalo nic jiného, než že lichtenštejnský majetek byl chápán jako majetek rodu Lichtenštejnů jako celku a vládnoucí kníže nebyl jeho majitelem, ale jen poživitelem. Na rozdíl od stěžovatele posuzoval správní soud jako rozhodující pro stanovení majetkových poměrů zápis v pozemkové knize – zápis byl veden na jméno knížete. V případě národnosti Františka Josefa II. argumentoval Nejvyšší správní soud tím, že stěžovatel je podle dekretu č. 12 osobou německé národnosti. Jeho německá národnost je všeobecně známa a všeobecně známé věci nemusí být podle správního řádu nijak dokazovány. Pro knížecí rodinu bylo nemožné dodat protidůkaz, neboť ministerstvo vnitra zakázalo jejímu advokátovi dr. Sobičkovi pořídit kopie z dotazníku ke sčítání lidu. Sám správní soud byl již od komunistického převratu v oslabeném postavení. Roku 1952 byl zcela rozpuštěn.⁴⁸³

Během komunistické vlády v Československu členové rodu Lichtenštejnů nesměli navštěvovat rodinnou hrobku ve Vranově u Brna. Pražská vláda také odmítla navázat s Lichtenštejnskem diplomatické styky.⁴⁸⁴

i) Vyvlastnění majetku lichtenštejnských občanů bez nároku na odškodnění

Dne 25. srpna 1945 vydalo ministerstvo vnitra směrnici, že Švýcaři jsou jen a pouze Švýcary, neboť u nich mateřský jazyk nehraje roli, a také rakouští občané jsou posuzováni „*ne jako Němci ve smyslu rozhodnutí vydaných proti Němcům*“. Československá vláda tak chtěla zabránit vyvlastnění bez nároku na odškodnění týkajícího se jazykové národnosti. Toto ustanovení vedlo k vlně mezinárodních jednání o odškodnění mezi Československem a řadou neutrálních států a států protihitlerovské koalice. Také Švýcarsko a Rakousko hájily nároky svých občanů. Tato řízení se zčásti protáhla až do osmdesátých let 20. století. Lichtenštejnští občané byli z odškodnění vyloučeni. Československo se bránilo uznání knížectví jako svrchovaného státu. Týkalo se to nejen knížete, ale také sedmi dalších členů knížecí rodiny. Třicet dalších

⁴⁸³ HORÁK, 2010, s. 144–145.

⁴⁸⁴ HORÁK, 2010, s. 146.

lichtenštejnských občanů, kteří majetek v Československu získali zcela jiným způsobem, za něj rovněž nezískalo žádnou náhradu.⁴⁸⁵

2. Dlouhá cesta ke vzájemnému uznání (1989 až dnes)

a) Nová jednání – nové naděje

Roku 1989 došlo v Československu k takzvané *Sametové revoluci*. Široký odpor obyvatelstva po více než čtyřiceti letech odstavil komunistickou vládu. Vůdčí úlohu během převratu sehrál spisovatel Václav Havel. V průběhu několika málo měsíců se z dřívějšího disidenta⁴⁸⁶ stal první porevoluční československý prezident. Byla přijata nová ústava spočívající na parlamentně-demokratickém základě.

Kníže a vláda ve Vaduzu získali s novým vedením v Praze novou naději ve svém boji za lichtenštejnské statky v Čechách a na Moravě a úsilí o to, aby byla uznána svrchovanost knížectví.

Roku 1990 odevzdala vláda ve Vaduzu pražskému kabinetu aide-mémoire obsahující přání knížectví, aby bylo znovu zahájeno jednání o odškodnění. Rozhovory probíhaly od června 1991 do února 1992, nedosáhly ovšem žádného výsledku. Vzhledem k nespočetným ještě probíhajícím žalobám a požadavkům sudetských Němců Československo nechtělo vytvářet žádný precedens.⁴⁸⁷

b) Právní spor a diplomacie I

Po rozdělení Československa na dvě republiky, Českou a Slovenskou, muselo Lichtenštejnsko od roku 1993 vyjednávat s každým nástupnickým státem zvlášť. Česká i Slovenská republika se musely snažit, aby byly uznány jako svrchované státy. Musely se také znovu ucházet o členství v mezinárodních organizacích, do nichž již Československo patřilo. Lichtenštejnsko využilo příležitosti a přijetí obou zemí podmínilo vzájemným uznáním svrchovanosti. Vláda ve Vaduzu spojila jednání o uznání

⁴⁸⁵ Srov. také GEIGER, Peter, Všichni vyvlastnění lichtenštejnští občané. Kde, co, kdo? Co se stalo s vyvlastněnými majetky? In: GEIGER, Petr – KNOZ, Tomáš (edd.), Lichtenštejnové, Lichtenštejnsko a Československo ve 20. století. *Časopis Matice moravské* 132, Supplementum 6, Brno 2013, s. 181–196.

⁴⁸⁶ Disident – kritik systému, odpůrce politického režimu především v totalitních, nedemokratických státech.

⁴⁸⁷ Od politického převratu v Československu si navrácení svého zkonfiskovaného majetku nebo alespoň finanční odškodnění slibovala část německého obyvatelstva odsunutého v letech 1945–1946, srov. MARXER, 2006, s. 135–136.

s řešením otevřených sporných bodů, v centru jednání pak stála konfiskace lichtenštejnského majetku na základě Benešových dekretů.

*„Konkrétního posunu mohlo být [...] z lichtenštejnského pohledu dosaženo jen v rámci a rozsahu balíku řešení.“*⁴⁸⁸

Lichtenštejnsko získalo díky českým a slovenským žádostem o přijetí do mezinárodních organizací příležitost, jak upoutat pozornost na své prosby směřované k oběma novým státům.

Již roku 1992 Vaduz hrozil, že odmítne ratifikovat dohodu o volném obchodu mezi Evropským sdružením volného obchodu⁴⁸⁹ a Československem, protože ignorovalo lichtenštejnské požadavky. V dubnu 1993 byla dohoda o volném obchodu přizpůsobena oběma nově vzniklým státům České republiky a Slovenské republiky. Lichtenštejnsko ovšem oba dodatečné protokoly používalo jen „provizorně“ a neratifikovalo je.⁴⁹⁰

Při přijímacím procesu obou států do KBSE (dnešní OBSE)⁴⁹¹ se knížectví díky námítce podařilo docílit prohlášení předsedkyně, aby Slovensko a Česká republika „vyřešily své otevřené otázky s Lichtenštejnskem“. Také na každoročním hospodářském fóru ve Varšavě upozornila lichtenštejnská delegace na sporné body existující mezi knížectvím a oběma mladými státy. Česká vláda následně většinou odkazovala na *Postupimskou dohodu*, která z hlediska mezinárodního práva poskytla dostatečnou základnu pro vyvlastnění bez nároku na odškodnění týkající se také příslušníků třetích států. Lichtenštejnsko podle ní navíc v době konfiskací po druhé světové válce nebylo svrchovaným státem, a proto není „jeho právo zastupovat osoby postižené konfiskací, zakládající se na mezinárodněprávním základu“ platné.

Při přijetí České republiky a Slovenské republiky do OSN 19. ledna 1993 se knížectví zdrželo hlasování. Vaduz generálnímu tajemníkovi OSN předložil nevyřešené otázky panující mezi novými členy a knížectvím. Při přijetí České republiky a Slovenské republiky do Rady Evropy 30. června 1993 se hlasování zdržely dva státy: Lichtenštejnsko u České republiky a Maďarsko u Slovenské republiky. Maďarsko vedlo se svým severním sousedem spor kvůli otázce národnostních menšin v pohraničí. Rada oba nové členy vyzvala, „aby vyřešili všechny otevřené otázky ve vztazích s členskými státy Rady Evropy prostřednictvím dialogu a jednání“. V letech 1994 a 1995 se i navzdory neshodám na diplomatickém poli uskutečnily oficiální

⁴⁸⁸ Citováno podle MARXER, 2006, s. 135–136.

⁴⁸⁹ European Free Trade Association.

⁴⁹⁰ MARXER, 2006, s. 137–138; HORÁK, 2010, s. 146.

⁴⁹¹ KBSE – Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.

návštěvy českého premiéra Václava Klause u knížete Jana Adama II. na zámku Vaduz. Znovu vyvstala naděje na uvolnění vzájemných vztahů.⁴⁹²

c) Spor o obraz „Velká vápenka“

I přes přechodné sbližení docházelo k opakovaným diplomatickým nezdarům. Roku 1991 zapůjčil památkový ústav v Brně obraz *Scéna kolem římské vápenky* od holandského malíře Pietera van Laera (1592/1599–1642) na výstavu do Německa. Kníže Jan Adam II. z Lichtenštejna využil příležitosti a žádal o vydání obrazu zkonfiskovaného kdysi československým státem. Německé úřady obraz zkonfiskovaly, právoplatný majitel měl být určen. Německý Spolkový ústavní soud ovšem knížecí žalobu v lednu 1998 z procesních důvodů zamítl. Soudci argumentovali tím, že podle mezinárodních dohod nemohou posuzovat opatření protihitlerovské koalice učiněná po válce. Nemají ani možnost rozhodovat o případech souvisejících s válečnými událostmi a následky druhé světové války. Roku 2001 ztroskotalo také odvolání u Evropského soudu pro lidská práva. Kníže zastával názor, že Německo mimo jiné porušilo jeho právo na ochranu majetku. Dne 10. února 2005 zamítl žalobu Jana Adama II. proti Německu také Mezinárodní soudní dvůr v Haagu. Soud argumentoval tím, že Lichtenštejnsko musí své žaloby vznést přímo v České republice a Slovenské republice.

Podle historika Václava Horčíčky byla Česká republika tím, že soudy Německo zprostily žaloby, rovněž zbavena zodpovědnosti. „*Zájem mocných o udržení statu quo*“ převážil.⁴⁹³

d) Právní spor a diplomacie II

Roku 1999 došlo k prvním sondážním rozhovorům se Slovenskem za účelem nalezení řešení majetkových otázek. Tyto rozhovory byly ovšem přerušeny, aniž bylo dosaženo výsledku.

Na pozvání předsedy vlády České republiky na státní návštěvu Lichtenštejnska v květnu roku 1999 odpověděla Praha zdrženlivě – v této době u Evropského soudu pro lidská práva stále ještě probíhal spor o obraz „Velká vápenka“. Česká vláda chtěla s Lichtenštejnskem nejprve navázat diplomatické styky. Vaduz tvrdil, že vláda knížectví byla vždy ochotná k vedení rozhovorů o otevřených otázkách mezi oběma zeměmi, česká vláda ale nikdy neodpověděla konkrétně.⁴⁹⁴

⁴⁹² MARXER, 2006, s. 135–138, HORÁK, 2010, s. 146–147, HORČIČKA, 2010, s. 414.

⁴⁹³ HORČIČKA, 2010, s. 414.

⁴⁹⁴ MARXER, 2006, s. 135–136.

Roku 2003 došlo k rozšíření Evropského hospodářského prostoru (EHP) o kandidáty na vstup do EU. Navzdory lichtenštejnskému souhlasu s rozšířením vláda ve Vaduzu znovu upozornila na pošramocené vztahy s plánovanými novými členy Českou republikou a Slovenskem. Vzájemné uznání svrchovanosti smluvních partnerů považovala za nutné, neboť se v případě EHP jednalo o mezinárodní smlouvu. Lichtenštejnská vláda poprvé nezpochybňovala zákonnost sporných Benešových dekretů. Navrhla, aby bylo řešení problémů spojených s konfiskacemi z roku 1945 vyřešeno pomocí institucionalizovaných opatření a upřednostňovala smířčí řízení OBSE. Česká republika a Slovensko prohlásily, že jsou v zásadě ochotny svrchovanost Lichtenštejnska uznat. Požadovaly ale, aby vzájemné uznání proběhlo „*bez námitek a jednostranných podmínek*“. Stejně jako dříve Československo se obávaly, že by uznáním nepřetržitě lichtenštejnské svrchovanosti trvající od roku 1806 došlo ke zkomplikování jednání o odškodnění nebo navrácení zkonfiskovaných statků. Knížectví oproti tomu trvalo na své konstantní svrchovanosti, jež nebyla přerušena ani roku 1945 a byla uznána i ostatními státy.

Dne 23. září 2003 obdrželi ostatní smluvní partneři od vlády ve Vaduzu aide-mémoire, v němž znovu vyložila lichtenštejnské stanovisko. Zdůraznila, že Československo roku 1938 uznalo Lichtenštejnsko jako svrchovaný stát a knížectví během války podporovalo československou exilovou vládu v Londýně. Patřilo k několika málo státům, které neuznaly Mnichovskou dohodu z roku 1938 ani její důsledky plynoucí pro Československo. Přesto československá vláda od roku 1945 vedla důslednou politiku neuznání svrchovanosti Lichtenštejnska a k jeho občanům se chovala jako k Němcům. V memorandu je dále znovu vyzdvihnuto, že vzájemné uznání svrchovanosti počínaje až rokem 2003 nepřichází pro Lichtenštejnsko v úvahu. Podmínkou pro podpis Dohody o rozšíření EHP pro lichtenštejnskou vládu bylo a zůstalo, „*aby všichni smluvní partneři uznali Lichtenštejnsko jako již dlouho existující svrchovaný a uznávaný stát, který byl po celou dobu trvání první a druhé světové války neutrální*“.⁴⁹⁵ Tím Lichtenštejnsko do konfliktu vneslo další nakonec nevyjasněný sporný bod. Otázka, zda k pozemkové reformě provedené v meziválečném období na majetku panovníka svrchovaného státu došlo právem, získala znovu na významu. S tím se podle očekávání nesmířili ani Češi ani Slováci. Všechny ostatní smluvní strany lichtenštejnská omezení přijaly. Oba přistupující státy svou námitku odůvodnily tím, že knížectví na rozdíl od prakticky všech vlád nepřijalo jejich žádost o uznání jako nových mezinárodněprávních subjektů s účinností od 1. ledna 1993. Navíc znovu a důsledně odmítly spojení otázky uznání s majetkovými otázkami.

⁴⁹⁵ MARXER, 2006, s. 139–142.

Lichtenštejnsko následně 13./14. října 2003 Dohodu o rozšíření odmítlo podepsat. Norsko a Island byly s knížectvím solidární. Po dalších marných jednáních o možném kompromisu dohodu 11. listopadu 2003 „*v zájmu další existence EHP a jeho rozšíření*“ podepsaly také Lichtenštejnsko, Island a Norsko.⁴⁹⁶ Lichtenštejnská vláda považovala debatu o EHP i přes ustoupení Lichtenštejnska za diplomatický úspěch. Lichtenštejnské zájmy se dostaly do povědomí ministerstev zahraničních věcí jednotlivých členských států. Kromě podpory obou lichtenštejnských partnerů z Evropského sdružení volného obchodu v rámci EHP – Norska a Islandu – se na nové členské státy snažila zapůsobit také Evropská komise. Tyto pro Lichtenštejnsko výhodné faktory posílí podle mínění vlády pozici knížectví při budoucích jednáních. Obě protistrany musí poznat, že v tomto konfliktu nejde jen o bilaterální záležitost. Různé evropské země mají pochopení pro lichtenštejnské požadavky a část z nich je také ochotna knížectví podpořit.

Vláda ve Vaduzu své výhrady znovu manifestovala u Dohody o zamezení dvojímu zdanění s EU, jež byla podepsána 7. září 2004. K dohodě připojila prohlášení, které upozorňovalo na stále ještě otevřenou otázku svrchovanosti Lichtenštejnska diskutovanou s Českou republikou.⁴⁹⁷

e) Obrat směřující k vzájemnému uznání svrchovanosti bez nutnosti vyřešení právního sporu

V květnu 2009 prohlásilo české ministerstvo zahraničních věcí, že je v zásadě připraveno navázat s Lichtenštejnskem diplomatické styky. Praha stále odmítala jakékoliv podmínky. Pozadí počínající oblevy mezi oběma státy tvořil fakt, že několik set českých firem mělo v Lichtenštejnsku své sídlo. Česká strana měla živý zájem na uzavření dohody o zamezení dvojímu zdanění s knížectvím. Předpokladem ovšem byla existence diplomatických styků. Podle představ pražské vlády mělo být usilováno o řešení otevřených otázek blíže nepopsanou „*právní cestou*“. Vzájemné uznání svrchovanosti Lichtenštejnska a České republiky bylo na dosah.⁴⁹⁸

Dne 13. července 2009 k němu došlo: česká a lichtenštejnská vláda ve společném prohlášení oznámily rozhodnutí o navázání diplomatických styků. Podepsaly společné memorandum o budoucí spolupráci obou zemí.⁴⁹⁹ Dne 8. září 2009 byla zahájena nová kapitola česko-lichtenštejnských vztahů. Poprvé od roku 1938 spolu

⁴⁹⁶ Rozhodnutí o přijetí muselo v Radě proběhnout jednohlasně.

⁴⁹⁷ MARXER, 2006, s. 145–146.

⁴⁹⁸ HORČIČKA, 2010, s. 414–415.

⁴⁹⁹ HORČIČKA, 2010, s. 414–415.

Česká republika a Lichtenštejnsko opět navázaly diplomatické styky. Lichtenštejnsko zastupovala ministryně zahraničních věcí Aurelia Frick, českou stranu ministr zahraničních věcí Jan Kohout. Český ministr zahraničních věcí se pro Český rozhlas o novém vztahu mezi oběma zeměmi vyjádřil takto:

„Jsme součástí mnoha moderních organizací, především (si slibujeme) lepší spolupráci třeba i v oblasti kandidatur, vzájemného sdílení stanovisek mezinárodních organizací, ale máme zájem i na tom, aby se smluvní základna mezi knížectvím Lichtenštejnskem a Českou republikou dostala na standardní evropskou úroveň. Například brzy chceme zahájit jednání o dohodě o zabránění dvojího zdanění a dalších, řekněme, resortních smlouvách v oblasti kultury, turistiky a dalších, které napomohou jak občanům Lichtenštejnska, tak občanům České republiky ve vzájemném poznávání.“⁵⁰⁰

Roku 2011 byla lichtenštejnská velvyslankyně ve Vídni Maria Pia Kothbauer-Liechtenstein akreditována jako nerezidentní velvyslankyně v Praze a český velvyslanec v Bernu, Boris Lazar, byl akreditován ve Vaduzu. Knížectví nyní zastupuje své zájmy v České republice přímo bez zprostředkovatelské úlohy Švýcarska.

Komise historiků ustanovená českou a lichtenštejnskou vládou roku 2010 má za úkol osvětlit společnou historii obou zemí spojených po více než dvě stě let rodem Lichtenštejnů. Prohloubené vzájemné znalosti mají také přispět k překonání problematických faktorů historie 20. století plné zvratů.

Česká republika a Lichtenštejnsko jsou dnes blízkými obchodními partnery. Od roku 2009 proběhlo mnoho vzájemných oficiálních i neoficiálních návštěv. Od května 2012 se ve Vaduzu konají pravidelná setkání nad otázkami zahraniční politiky, společné příslušnosti k Evropskému hospodářskému prostoru (EHP), Evropskému integračnímu procesu a bilaterálními vztahům. Zintenzivnila se spolupráce v oblasti hospodářství a kultury.⁵⁰¹

Důležitou roli při znovunavázání diplomatických styků mezi oběma zeměmi sehrály hospodářské a daňové otázky. Od roku 1989 se hospodářské propojení výrazně zvětšilo. Přesto zůstávají zásadní otázky sporu mezi Českou republikou a Lichtenštejnskem nevyřešeny. Dodnes není jasné, zda lichtenštejnská vláda a knížecí rod usilují o naprostou restituci zkonfiskovaného lichtenštejnského majetku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku nebo jen o částečné odškodnění. Tato skutečnost vyvolává na české straně obavy, neboť se jedná o obrovské sumy. Nabízí se také otázka, zda

⁵⁰⁰ Promluva ministra zahraničních věcí Jana Kohouta pro Český rozhlas dne 16. září 2009, in: http://www.rozhlas.cz/radio_cesko/exkluzivne/_zprava/629902, citováno 17. 1. 2013.

⁵⁰¹ http://www.llv.li/pdf-llv-aaa-aussenpolitik_fl_2012_de_druckversion.pdf, Zpráva rezortu zahraniční politika, priority lichtenštejnské zahraniční politiky 2012, s. 3334, citováno 7. 1. 2013.

se nyní z politického konfliktu stal čistý právní spor. Dojde k rozhodnutí nějakého rozhodčího soudu, např. Mezinárodního soudního dvora v Haagu? Ochotě českého parlamentu k vyřešení sporu stojí v cestě velká překážka. Oslabení platnosti Benešových dekretů by u voličů jistě nenašlo oporu.⁵⁰²

3. Československo/Česká republika v lichtenštejnských médiích od roku 1945

a) Od druhé světové války ke komunistickému převratu

Na podzim 1945 informoval domácí tisk obyvatele Lichtenštejnska o odsunu Němců z obnoveného Československa probíhajícím v souladu s ustanovením Postupimské dohody. Upozornil také na těžký osud odsunutých. Kino Leuzinger v Hotelu Rhätia v Buchsu uvedlo v září 1945 film *Tragédie Lidic*,⁵⁰³ který podával zprávu o hrůzných činech německých okupantů v protektorátu. Koncem téhož roku získali čtenáři v knižectví ve zprávách o konfiskacích detailní čísla vztahující se ke konfiskovaným plochám a odsunutým lidem. Státem nařízená konfiskace majetku rodu Lichtenštejnů nebyla zmíněna.⁵⁰⁴

List *Liechtensteiner Vaterland* kriticky komentoval únorový převrat roku 1948 a dodnes nevyjasněnou „defenestraci“ československého ministra zahraničních věcí Jana Masaryka.⁵⁰⁵ V září téhož roku zemřel odstoupivší prezident Edvard Beneš. List *Liechtensteiner Vaterland* v dlouhém nekrologu ocenil jeho životní dílo. Zdůraznil Benešovu snahu o udržení demokratického státu v intencích Tomáše G. Masaryka, jeho předchůdce v prezidentském úřadu a blízkého přítele. Chtěl, aby se z Československa stal spojovací článek mezi demokratickým Západem a „lidově demokratickým Východem“. Jeho životní dílo bylo ovšem v únoru 1948 zničeno komunisty. Údajně zemřel jako „zlomený muž“. Stát, který dvakrát vybudoval, byl dvakrát rozbit. Benešovi velmi přátelsky nakloněný článek nezmiňuje sporné Benešovy dekrety a s nimi související masový odsun Němců z Československa.⁵⁰⁶

⁵⁰² <http://www.radio.cz/cz/rubrika/otazniky/vztahy-s-lichtenstejnskem-poznamenane-konfiskacemi-se-zlepsuji-ale>, rozhovor Petra Broda s historiky Janem Županičem a Václavem Horčíčkou 19. června 2010, citováno 16. 1. 2013.

⁵⁰³ Obec Lidice byla zničena r. 1942 po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Německé policejní síly pod vedením SS zastřelily všechny muže z obce, ženy byly deportovány do koncentračního tábora Ravensbrück a většina dětí byla zavražděna ve vyhlazovacím táboře Kulmhof.

⁵⁰⁴ GEIGER, 2012, s. 231–232.

⁵⁰⁵ Jan Masaryk (1886–1948) byl syn někdejšího prezidenta Tomáše Garriguea Masaryka a v letech 1940–1948 působil jako ministr zahraničních věcí Československé republiky (během války v exilové vládě v Londýně). Roku 1948 se za dodnes nevyjasněných okolností zabil pádem z okna budovy ministerstva zahraničních věcí.

⁵⁰⁶ GEIGER, 2012, s. 232–233.

b) Socialistické Československo – šedá pustina

Lichtenštejnský tisk informoval stejně jako tisk ve většině ostatních západních států o poměrech a vývoji v komunisty ovládaném Československu kritickým tónem. Převrat v Praze roku 1948 je „tragický učebnicový příklad pro lidstvo“. Komunismus „již ze země v srdci Evropy udělal šedou pustinu s otrockou prací a pronásledováním náboženství jako všude jinde“.⁵⁰⁷

Kritizována byla ale také politika v meziválečném a poválečném období, například odmítnutí sudetoněmeckých požadavků na připojení se k Rakousku po první světové válce nebo „vyhnání dvou a půl milionu sudetských Němců“. Zmíněna byla také kompromisní politika prezidenta Beneše vůči Stalinovi a všeobecná „naivita nekomunistů“.

Roku 1960 byla „kouzelná prázdninová země“ popisována jako destinace, v níž je návštěvník ze Západu uvítán „ostatným drátem nabitým elektřinou“ a „samopaly“. Samotní Češi se naučili „přizpůsobit se právě panujícímu režimu“. Teprve roku 1968 našly události v Československu související s Pražským jarem v lichtenštejnském tisku znovu pozitivní místo. Projevovaly se sympatie k tamějšímu demokratickému hnutí a zaznívala obdivná slova na adresu Alexandra Dubčeka,⁵⁰⁸ tehdejšího generálního tajemníka Komunistické strany Československa a zastávce Pražského jara. O to silnější byla reakce na porážku tohoto socialismu s lidskou tváří jednotkami států Varšavské smlouvy. Lichtenštejnské svazy mládeže zorganizovaly 23. srpna 1968 ve Vaduzu manifestaci na projev sympatií s Československem. Vyzváněly zvony farního kostela, demonstrace se účastnilo mnoho lidí, mladí i staří, i členové knížecí rodiny. V sedmdesátých a osmdesátých letech byla v novinách reflektována témata jako *Východní smlouvy*,⁵⁰⁹ disidenti v Československu, *Charta 77* a *Převrat* neboli *Sametová revoluce* roku 1989.⁵¹⁰

Roku 1968 si list *Liechtensteiner Vaterland* připomněl také padesáté výročí vzniku první Československé republiky, a to hned dvojím způsobem. Projevil sympatie k úsilí Čechů získat samostatný stát, kritizoval ovšem jejich dominanci oproti jiným národnostním skupinám v zemi (sudetským Němcům, Slovákům, Maďarům,

⁵⁰⁷ *Liechtensteiner Vaterland* z 22. února 1958, in: GEIGER, 2012, s. 233.

⁵⁰⁸ Alexander Dubček (1921–1992) byl roku 1968 prvním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Československa a vůdčí postavou Pražského jara. Po politickém převratu roku 1989 byl zvolen předsedou československého parlamentu.

⁵⁰⁹ Takzvané *Východní smlouvy* mezi SRN a jejími sousedními východoevropskými státy, především pak s NDR, tvořily milníky na cestě k dorozumění mezi Východem a Západem. Byly uzavírány mezi lety 1970 a 1973.

⁵¹⁰ GEIGER, 2012, s. 233–234.

Ukrajincům): „*Ačkoliv se Češi pro svou vlastní věc dovolávali práva na sebeurčení národů, převzali vládu nad celými Čechami, Moravou a rakouským Slezskem sami.*“⁵¹¹

Lichtenštejnské noviny opakovaně zmiňovaly sudetské Němce a zaujímalý k nim přátelský postoj. Upozorňovaly na blízký vztah knížete k sudetoněmeckým krajanským spolkům (landsmanšaftům) a kritizovaly, že Češi sudetským Němcům při vzniku státu nezajistili stejná práva na sebeurčení, jaká sami požadovali. Články nezmiňovaly nacionalistickou Sudetoněmeckou stranu vedenou Konradem Henleinem ani prohitlerovský postoj mnoha sudetských Němců na konci třicátých let.

V osmdesátých letech lze v lichtenštejnských novinách najít zprávy o projektu lichtenštejnské vlády – každý rok se asi dvě desítky učňů vydaly na týden do Vídně a Dolních Rakous „*po stopách rodu Lichtenštejnů*“. Navštěvovali přitom také zámky Valtice a Lednice. Učni informovali o svých zážitcích z cesty. Přivezli si zkušenost, „*že se ti lidé nikdy nemohou pohybovat tak volně jako my v Lichtenštejnsku*“. Pro jiné byl dojem z Československa „*deprimující*“. Stěžovali si na „*zanedbané domy*“ a „*špinavé ulice*“.⁵¹²

Konfiskace knížecího majetku nebyla během desetiletí komunistické vlády v Československu tematizována. Zjevně se o ni nezajímal ani tisk ani lichtenštejnští obyvatelé. Nedošlo ani k širší diskusi o chybějícím uznání svrchovanosti knížectví ze strany Československa.

c) Česko-lichtenštejnský konflikt v zrcadle tisku

S politickým převratem roku 1989 se v lichtenštejnském tisku dostala na přetřes také konfiskace knížecího majetku v Československu. Články upozorňovaly především na zámky Valtice a Lednice – jsou prý zároveň „*gesamtkunstwerkem*“ i „*kamenem úrazu*“. V lichtenštejnských novinách se odrazil nezdolný právní nárok mladého knížete Jana Adama II. na někdejší majetek v Československu i jeho kritika pozemkové reformy v meziválečném období a úplné konfiskace bez nároku na odškodnění po skončení druhé světové války. Kníže přitom projevil zklamání nad tím, že země vedená Václavem Havlem zachovává v otázce lichtenštejnského majetku stejný postoj jako sesazení komunisté. List *Liechtensteiner Vaterland* 2. října 1992 napsal, že „*hradní páni z Prahy a Vaduzu*“ ještě stojí „*nesmiřitelně proti sobě*“. V únoru 1993 bylo popsáno stanovisko zastávané knížetem: požadoval, aby bylo s jeho majetkovými nároky v České republice zacházeno stejně jako s majetkem občanů jiných

⁵¹¹ *Liechtensteiner Vaterland* z 19. října 1968, in: GEIGER, 2012, s. 234–235.

⁵¹² GEIGER, 2012, s. 235–236.

států. Mluvil zde o odškodnění státních příslušníků zemí jako Švýcarsko nebo USA. Roku 1994 kníže lichtenštejnské veřejnosti sdělil, že mu nezáleží na navrácení zemědělské a lesní půdy ani zámků. Byl ochoten situaci vyřešit vyplacením odškodného. Na druhou stranu v listu *Liechtensteiner Vaterland* kritizoval „kruté“ a „nehumánní“ Benešovy dekrety. List *Liechtensteiner Blätter* projevil určité pochopení pro to, že je pro Českou republiku spojení otázky knížecího majetku s vyvlastněním a odsunem sudetských Němců problematické.

Při své návštěvě zámku Vaduz v lednu 1995 dal český premiér Václav Klaus naději na možné vyřešení konfliktu. Redaktor listu *Vaterland* Henning von Vogelsang to krátce a výstižně okomentoval slovy „*Ledy se prolomily*“.⁵¹³

Od roku 1995 se tématem v tisku opět stal spor týkající se obrazu „Velká vápenka“ od holandského malíře Pietera van Laera. Lichtenštejnští komentátoři se rozhořčeně vyjadřovali k zamítavým rozhodnutím soudů.

Teprve navázání diplomatických styků v roce 2009 vedlo k uvolnění a úlevě, a to nejen v politice, ale také ve světle tisku. Dohoda, akreditace velvyslankyně Marie Pii Kothbauer-Liechtenstein v Praze a zřízení komise historiků pro zpracování společné historie obou zemí byly vnímány jako zvrat ve sporu, ačkoliv tím ještě nejsou uzavřeny právní otázky.⁵¹⁴

Pro většinu obyvatel v Lichtenštejnsku byly a jsou otázky konfiskací v Československu primárně věcí knížete, také je téměř nezajímají konfiskace majetku dalších lichtenštejnských občanů.⁵¹⁵

4. Shrnutí

Konec druhé světové války ukončil také staletou přítomnost Lichtenštejnů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Kvůli Benešovým dekretům rodina ztratila celý svůj majetek v Československu a převozem do Vaduzu dokázala zachránit jen část svých uměleckých sbírek. Lichtenštejnsko se stalo novým centrem života knížecí rodiny.

Kníže se různými cestami snažil zabránit totálnímu vyvlastnění rodinného majetku v Československu. Byly zhotoveny právní posudky, vzneseny stížnosti a diplomatickou cestou se usilovalo o udržení statků ponechaných po pozemkové

⁵¹³ Citováno podle GEIGER, 2012, s. 236–239.

⁵¹⁴ GEIGER, 2012, s. 239–240.

⁵¹⁵ Srov. příspěvek MARXER, Roland, Vztahy mezi Lichtenštejnskem a Československem – Českem po druhé světové válce. In: GEIGER, Peter – KNOZ, Tomáš (edd.), Lichtenštejnové, Lichtenštejnsko a Československo ve 20. století, *Časopis Matice moravské* 132, Supplementum 6, Brno 2013, s. 209–224.

reformě v meziválečném období v majetku rodiny, vše bylo ale nakonec marné. Hlavním argumentem pro konfiskaci majetku knížecí rodiny a dalších lichtenštejnských občanů byla jejich údajná německá národnost. Na rozdíl od rakouských a švýcarských občanů nedostali lichtenštejnští občané za svůj vyvlastněný majetek žádné odškodné. Československo zabránilo internacionalizaci právního sporu s Lichtenštejnskem a knížecím rodem tím, že odmítlo uznat svrchovanost knížectví. Až do komunistického převratu nedošlo ke shodě. Také Nejvyšší správní soud roku 1951 všechny stížnosti Lichtenštejnů zamítl. V následujících desetiletích komunistické vlády v Československu se právní spor již nijak nevyvíjel.

Teprve roku 1989 po politickém převratu v Československu vzrostly ve Vaduzu naděje, že bude prostřednictvím jednání s vládou v Praze konečně dosaženo průlomu. Československo ovšem i nadále odmítalo uznat lichtenštejnskou svrchovanost, stejné stanovisko zastávaly i oba jeho nástupnické státy Česká republika a Slovenská republika. Pokusy knížete o přenesení sporu na mezinárodní diplomatickou úroveň nevedly k řešení sporných otázek. Neshody mezi oběma zeměmi prohloubilo zabavení obrazu z lichtenštejnského majetku zkonfiskovaného po válce.

Ke sblížení obou států nakonec vedly hospodářské faktory a společné členství v mezinárodních organizacích. Roku 2009 se vlády v Praze a Vaduzu rozhodly navázat diplomatické styky mezi svými zeměmi.

Doslov

V této studii byla poprvé zkoumána historie vztahů mezi Lichtenštejnskem a Českou republikou (Čechami, Moravou a Slezskem) v tak dlouhém období. Spojovací článek ve společné minulosti obou regionů přitom tvoří lichtenštejnská knížecí rodina. Díky změně perspektivy zaměřené nikoliv na knížete, ale na oblasti, v nichž byl po staletí přítomen jako velkostatkář a panovník, kterou studie volí, je možné zohlednit také méně známé aspekty. Vývoj v obou regionech bylo možné zařadit do širšího rakouského, ba dokonce evropského kontextu.

Často bylo velmi obtížné jasně od sebe odlišit Lichtenštejnsko a knížete z Lichtenštejna. Stejně složité bylo u některých témat rozlišit knížecí statky v českých zemích, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku jakožto korunních zemích habsburské monarchie od Rakouska jako státu.

* * *

Budeme-li vývoj vztahů mezi Lichtenštejnskem a zeměmi Koruny české a jejími nástupnickými státy zkoumat ve zrychleném běhu, můžeme vysledovat několik ústředních bodů a vývojových linií:

1. *Až do první světové války* můžeme hovořit o dobře organizovaném systému, v němž měly oba regiony pro knížecí rod pevně danou funkci. Knižecí državy v zemích Koruny české poskytl knížeti finanční oporu, jež mu umožnila zakoupit panství ležící u Alpského Rýna a vytvořit tak knížectví s říšskou bezprostředností. S pomocí výnosů ze svých statků financoval také půjčky a příspěvky určené pro správu a infrastrukturu knížectví, jež z finančního hlediska nemělo ustláno na různých, nebo pro potřebné soukromé osoby v Lichtenštejnsku. Knižecí statky v českých zemích navíc vedle Vídně dlouho tvořily centrum života rodiny. Vládnoucí knížata se sem mohla uchýlit, bylo-li zapotřebí nebo žádoucí získat odstup od císařského dvora. Zcela jinak tomu bylo u knížectví, jež i přes svou chudobu a zaostalost v 18. a 19. století tvořilo v prvé řadě prestižní objekt rodu Lichtenštejnů. Díky říšské bezprostřednosti a pozdější svrchovanosti umožnilo knížecí rodině vzestup do nejvyšších aristokratických kruhů. Pro získání vynikajícího postavení byla také knížata v případě nutnosti ochotna vést politiku, která ne vždy zcela odpovídala politice císařského dvora. Na modernizaci Lichtenštejnska a zapojení knížectví do správy lichtenštejnských statků a habsburské monarchie se výraznou měrou podíleli úředníci pocházející z knížecích statků v Čechách a na Moravě. Domácí obyvatelstvo v knížectví a cizí úředníci ovšem také knížetem nařízenou „kooperaci“ „trpěli“. Zůstávali si většinou cizí. Jak rostlo jejich sebevědomí, chtěli Lichtenštejnci nejraději držet správu země ve vlastních rukou. Pro knížecí úředníky většinou

nepředstavovalo nucené přeložení do tohoto zaostalého kusu země na západním okraji monarchie jejich vysněnou destinaci.

V polovině 19. stol. vedl vývoj v Rakousku ke změnám v Lichtenštejnsku, a to dvojím způsobem. Jednak bylo knížectví celní a měnovou unií připoutáno ke svému velkému sousedovi na východě a tím i k českým zemím ještě těsněji, jednak požívalo obyvatelstvo v Lichtenštejnsku i v zemích Koruny české stále více knížecí podpory. Knížata byla také v Lichtenštejnsku častěji přítomna. Podporovala výstavbu infrastruktury v zemi a obcích a těm nejslabším pomáhala formou půjček a příspěvků. Tento paralelní vývoj v Lichtenštejnsku a v oblastech knížecích statků odpovídal změněnému chápání šlechtické moci ve druhé polovině 19. stol. Zrušení středověké stavovské společnosti a požadavky průmyslové doby zdůrazňující výkon vedly k tomu, že si Lichtenštejnské brzy uvědomili nutnost vystavět vztahy mezi vrchností a poddanými na novém základě. Byli nuceni legitimizovat své postavení vůči obyvatelstvu svou angažovaností, finanční podporou a mecenášstvím. Veřejné korporace byly finančně přetíženy nově kladenými požadavky.

I přes známky politických, společenských a hospodářských změn fungoval dobře vyvážený systém knížecí vlády v Lichtenštejnsku a na statech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku až do konce první světové války.

2. *Rozpad habsburské monarchie a následný vznik Československé republiky* ovšem ohrozily další existenci knížecích statků v někdejších českých zemích. Poprvé za společnou historii nebyla přímo ohrožena existence malého lichtenštejnského státu. Vláda ve Vaduzu, vědoma si hospodářského významu vzkvétajících knížecích statků potřebného také pro přežití válkou silně otráveného knížectví, se společně s knížetem snažila zabránit pozemkové reformě na lichtenštejnských statech. Pro malou zemi, která se právě zbavila „cizích“ zemských správců a volila svou vládu sama, představoval knížecí právní spor v Československu velkou zahraničněpolitickou výzvu. Mezinárodní nevýhodou pro knížectví byla skutečnost, že Československo neuznalo jeho svrchovanost. Funkce knížete jako svrchovaného panovníka a jeho argument, že české statky fungují jako korunní statky pro financování Lichtenštejnska, se staly velmi diskutovanou politickou záležitostí. Vláda ve Vaduzu téměř neznala poměry v Československu a to oslabovalo její pozici při výběru diplomatických zástupců. Více méně plnila instrukce knížete. Mladé Československo se muselo postavit výzvě, jak při realizaci vnitrostátní pozemkové reformy zacházet s postavením knížete jako panovníka cizího svrchovaného státu. Lichtenštejnové patřili v zemích Koruny české celá staletí k starousedlé moravské šlechtě s úzkými vazbami na císařský dvůr ve Vídni. Řadili se k největším a nejvýznamnějším velkostatkářům v republice.

Porážka Rakousko-Uherska v první světové válce vedla v obou zemích ke změně vztahu k monarchii. V Lichtenštejnsku proběhla díky přijetí nové ústavy a sblížení s republikánským Švýcarskem určitá emancipace od knížecí vlády. Knížectví ale zůstalo zachováno jako „ostrov“ monarchie. Nově vzniklé Československo oproti tomu se starou habsburskou monarchií úplně skoncovalo.

Když si Německá říše roku 1938 přivlastnila Rakousko a poté sudetské oblasti, přiměly tyto okolnosti poprvé v historii knížectví lichtenštejnského knížete, aby se usadil ve své zemi. Skončila tak staletí trvající éra lichtenštejnské přítomnosti v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

3. Úplná *konfiskace* majetku knížete a dalších lichtenštejnských občanů bez nároku na odškodnění na základě Benešových dekretů vtáhla knížectví *po druhé světové válce* do desetiletí trvajícího právního sporu s Československem a později s Českou republikou.
4. Během *vlády komunistů v Československu* nastalo mezi Vaduzem a Prahou diplomatické bezčasí. Ani politický *převrat* v Československu vedoucí k nastolení demokracie a rozdělení státu na *Českou republiku a Slovenskou republiku* o tři roky později na bezvýchodnosti situace nic nezměnily.
5. Teprve vzrůstající propojení obou zemí v oblasti hospodářství a zahraniční politiky v posledních letech ukázalo alespoň na diplomatické úrovni potřebu najít řešení. Oddělení nároků knížecí rodiny a hospodářských a zahraničněpolitických zájmů Lichtenštejnska konečně otevřelo cestu k diplomatickému sblížení, které vyvrcholilo roku 2009 *vzájemným uznáním svrchovanosti*.
Poprvé během třísetleté společné historie českých zemí a Lichtenštejnska bezvýchodnou situaci nerozpohybovaly zájmy knížecího rodu, ale požadavky, které se v první řadě týkaly obou států a jejich obyvatel a byl jim přikládán větší význam. Obě světové války a právní spor s Československem ale také ukázaly, že Lichtenštejnsko má omezené zahraničněpolitické možnosti ovlivňování svých sporů s cizími státy.

* * *

Jasným těžištěm předkládané studie je i přes její přehledový charakter meziválečné období. To souvisí s volbou exkurzu o pozemkové reformě na knížecím statku Kostelec nad Černými lesy a hlubším studiem především českých pramenů. Zároveň byla použita široká škála odborné literatury zabývající se vztahy mezi Lichtenštejnem a Československem v tomto období.⁵¹⁶ V exkurzu je spojení s hlavním tématem

⁵¹⁶ Období od druhé světové války a diplomatické vztahy osvětluje v rámci projektů Česko-lichtenštejnské komise historiků Roland Marxer.

– vztahy mezi Lichtenštejnskem a českými zeměmi – zastoupeno alespoň nepřímou. Neuznání svrchovanosti knížectví ze strany Československé republiky souviselo hlavně s prosazením pozemkové reformy na lichtenštejnských statcích.

Volba velkostatku Kostelec nad Černými lesy jako příkladu pro realizaci pozemkové reformy na lichtenštejnských statcích se ukázala jako velmi nosná. Výsledky jsou na jiné knížecí statky ovšem přenositelné jen částečně a podmíněně. U Kostelce je nápadné, že některé otázky zůstaly až do druhé světové války nevyřešené.⁵¹⁷ V období protektorátu pak tyto otázky byly knížetem využity pro pokus o prosazení jeho nároků na navrácení Kostelce. Konkrétní snaha o vyličení pozemkové reformy v exkurzu poskytuje vhled do společenskopolitických procesů v meziválečném Československu a do konkrétních realizačních komplikací spojených s pozemkovou reformou. Četnost jednání ukazuje její komplexnost. Některé badatelské otázky se ve studii podařilo zodpovědět, mnohé ovšem zůstávají otevřené.

Během výzkumu vyvstaly různé otázky, pro jejichž zodpovězení bude nutné podniknout další bádání. Například ve studii naznačená souvislost mezi (údajnou) sekvesturou v Lichtenštejnsku roku 1809 a uzavřením míru v Schönbrunnu je založena víceméně na indiciích. Bylo by zajímavé zjistit, zda by se daly najít další důkazy.⁵¹⁸

U otázek týkajících se vztahů lichtenštejnských knížat k obyvatelstvu v zemích Koruny české a v Lichtenštejnsku v druhé polovině 19. století mohou další informace podat regionální prameny. V případě Lichtenštejnska již existuje řada odborných příspěvků.

V případě pozemkové reformy by pro zodpovězení některých otázek (např. patronátu) bylo užitečné použít dokumenty z dalších archivů, především z Moravského zemského archivu v Brně a z regionálních archivů. Existuje jen velmi málo dílčích prací o pozemkové reformě na jednotlivých lichtenštejnských statcích. Zajímavé by bylo srovnání s dalšími statky i srovnání s vyvlastněním majetku jiných českých a moravských šlechtických rodů. V každém případě se můžeme těšit na odborné práce k pozemkové reformě, které mají být podle českých historiků vydány v příštích letech.

⁵¹⁷ Otázky patronátu, vysoký dlužný zůstatek československého státu u knížete z Lichtenštejna, chybějící záznamy v pozemkové knize týkající se rozlehlých zestátněných lesních ploch (na rozdíl od jiných knížecích statků).

⁵¹⁸ Například ve spisech lichtenštejnského vyslance svobodného pána Schmitze von Grollenburg v Domácím archivu vládnoucího knížete.

Soupis obcí (české a německé názvy)

Česky	Německy
Adamov	Adamsthal
Aldašín	Waldaschin
Branná (dříve Kolštejn)	Goldenstein
Brník	Brník, Bernik
Břeclav	Lundenburg
Bučovice	Butschowitz
Bystrá	Bistrau
Červený Hrádek	Rothenhaus
Český Brod	Böhmisch Brod
Dobropůl, Dobré Pole	Gutenfeld
Dolní Kounice	Kanitz
Doubravčice	Doubrawčitz
Hanušovice	Hannsdorf
Hradec Králové	Königgrätz
Jevany	Jewan
Karlovec	Karlsberg
Klánovice	Klanowitz
Koloděj	Kolodej
Kostelec nad Černými lesy	Schwarzkoeteletz
Krnov	Jägerndorf
Křenice	Křenitz
Křtiny	Kiritein
Lanškroun	Landskron
Lány	Lana
Lednice	Eisgrub
Ležáky	Ležak
Lidice	Liditz
Louňovice	Lounowitz
Mladějov	Blosdorf
Moravská Třebová	Mährisch-Trübau
Moravský Krumlov	Mährisch-Kromau
Nové Zámky	Neuschloss
Obora	Tiergarten (Revier)
Olomouc	Olmütz
Opava	Troppau

Dvě země – jeden knížecí rod

Česky	Německy
Oplany	Woplan
Plumlov	Plumenau
Pozořice	Posorschitz
Radlice	Radlitz
Rataje (n. S.)	Rattay
Ruda (n. M.)	Eisenberg
Rumburk	Rumburg
Říčany	Řičan
Skalice	Skalitz
Stříbrná Skalice	Silberskalitz
Šebetov	Schebetau
Škvorec	Skworetz
Šternberk	Mährisch Sternberg
Trnávka	Türnau
Uherský Ostroh	Ungarisch-Ostra
Uhřetěves	Auřinowes
Úsov	Aussee
Úvaly	Auwal
Valtice	Feldsberg
Vamberk	Wamberg
Velké Losiny	Gross-Ullersdorf
Voděrády	Woděrad
Volešec (Oleška)	Woleschetz
Vranov u Brna	Wranau
Wrocław, Polsko (dříve Vratislav)	Breslau
Zábřeh	Hohenstadt
Znojmo	Znaim
Ždánice	Steinitz

Prameny a literatura

Archivní prameny

Archiv ministerstva zahraničních věcí, Praha (AMZV)

MZV, IV TO-T, 1945–1954, Švýcarsko

MZV, V-2, Generální sekretariát A, 1945–1954, kart. 190 (1)

Domáci archiv vládnoucích knížat z Lichtenštejna (Hausarchiv der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein – HAL), Vídeň

HAL, FA, kart. 89

HAL, FA, kart. 292

HAL, FA, kart. 306

HAL, FA, kart. 316

HAL, FA, kart. 317

Lichtenštejnský zemský archiv (Liechtensteinisches Landesarchiv – LLA), Vaduz

LLA, V 3/1023

LLA, V 4/1923/2

LLA, V 4/1930/1

LLA, V 13/13, č. Z. 7652

LLA, RE 1924/5218, 27

LLA, RF 126/474/1

LLA, RF 120/39/1-4

Národní archiv, Praha (NA)

Státní pozemkový úřad, vlastnické soubory majitelů velkostatků, Praha:

NA, SPÚ-VS, kart. 2764–2766, D1–D5 (Dohody), F2 (Příděly a ceny)

NA, SPÚ-VS, kart. 2768–2769, B1–B2 (Nároky vlastníků a jejich řešení, prodeje)

NA, SPÚ-VS, kart. 2769–2771, E1 (Převzetí)

NA, SPÚ-VS, kart. 2771–2773, E2–E3 (Dohody o cenách)

NA, SPÚ-VS, kart. 2780–2785, F5 (Zaknihování)

NA, SPÚ-VS, kart. 2785–2787, G3 (Zkrácené přidělové řízení a volný prodej, dohoda o kupních cenách)

NA, SPÚ-VS, kart. 2790–2791, A (Různé)

Ministerstvo financí:

NA, MF I, kart. 1760

Ministerstvo spravedlnosti:

NA, MS, kart. 31

Rakouská národní knihovna (Österreichische Nationalbibliothek – ÖNB), Vídeň

Prager Tagblatt, roč. 46, č. 242, 15. října 1921, s. 3,

<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=ptb&datum=19211015&zoom=33>

Prager Tagblatt, č. 225, 27. září 1923, s. 3,

<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=ptb&datum=19230927&zoom=33>

Bibliografie, rukopisy, příručky, sbírky pramenů

Historisches Lexikon des Fürstentums Liechtenstein, Zürich–Vaduz 2013, 2 sv.

JECH, Karel (ed.), *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky, Studie a dokumenty 1940–1945*, Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Doplněk, 2003, s. 471–502.

KOLÁŘ, František, *Kdo byl kdo za První republiky, Politická elita meziválečného Československa 1918–1938*, Praha 1998.

KRAETZL, Franz, *Das Fürstentum Liechtenstein und der gesamte Fürst Johann von und zu Liechtenstein'sche Güterbesitz*, Brünn 1914.

LUSTIG, Rudolf – SVĚTNIČKA, František, *Schematismus velkostatků v Čechách*, Praha 1933, s. 457–459, (NA, PK 11, V. krabice 8).

MRVÍK, Vladimír Jakub, *Dějiny černokosteleckých domů, Historická topografie města Kostelce nad Černými lesy*, Kostelec nad Černými lesy, 2011, s. 81–83.

Stabsstelle für Kommunikation und Öffentlichkeitsarbeit (ed.), *Liechtenstein –Tschechische Republik, Ein Vergleich*, Vaduz 2010.

Literatura

- ALEXANDER, Manfred, *Kleine Geschichte der böhmischen Länder*, Stuttgart 2008.
- ARGAST, Regula, *Einbürgerungen in Liechtenstein vom 19. bis ins 21. Jahrhundert: Schlussbericht*, Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein (ed.), Vaduz 2012.
- BALCAK, Jaromír, Instrument im Volkstumskampf? Die Anfänge der Bodenreform in der Tschechoslowakei 1919/20. In: BRACHER, Karl Dietrich – SCHWARZ, Hans-Peter – MÖLLER, Horst (edd.), *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, roč. 46, sešit 3, München, Juli 1998, s. 391–428.
- BARTH-SCALMANI, Gunda, Liechtensteinische Beamtenschaft im 19. Jahrhundert, Eine Forschungsskizze zur Problematik der Rekrutierung von Herrschafts- bzw. Staatsbeamten. In: BRUNHART, Arthur (ed.), *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte, Studien und studentische Forschungsbeiträge*, sv. 3, Zürich 1999, s. 285–302.
- BEATTIE, David, *Liechtenstein, Geschichte und Gegenwart*, Triesen 2005.
- BOSL, Karl (ed.), *Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder*, Stuttgart, 1967–1974.
- CRISTE, Oskar, *Feldmarschall Johannes Fürst von Liechtenstein, Eine Biographie*, Gesellschaft für neuere Geschichte Österreichs (ed.), Wien 1905.
- DALLABONA, Lucia, *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des Fürstlich-liechtensteinischen Besitzes*, (diplomová práce na Wirtschaftsuniversität Wien), Wien 1979.
- DOPSCH, Heinz, Kleinstaat und Kaiserreich, Das „staatsrechtliche Verhältnis“ des Fürstentums Liechtenstein zum Römisch-Deutschen Reich und zur Habsburgermonarchie. In: *Von Stadtstaaten und Imperien. Kleinterritorien und Großreiche im historischen Vergleich*, Tagungsbericht des 24. Österreichischen Historikertages in Innsbruck vom 20. bis 23. September 2005 (Veröffentlichungen des Tiroler Landesarchivs 13), Innsbruck 2006, s. 154–171.
- DUFÉK, Pavel, Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu v „minovém poli“ zahraniční politiky a pastí politiky domácí – případová studie. In: RAŠICOVÁ, Blanka (ed.), *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami, Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště*, 13/2008, s. 161–168.
- FALKE, Jacob, *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein*, 3 sv., Wien 1868–1882 (nové vydání 1984).
- GEIGER, Peter, Das Bild der böhmischen Länder, der Tschechoslowakei und Tschechiens in den liechtensteinischen Medien. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommision (ed.), *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*, Vaduz 2012, s. 215–246. České vydání: GEIGER, Peter, *Obrazy českých zemí, Československa a České republiky v lichtenštejnských médiích*. In: GEIGER, Peter – KNOZ, Tomáš (edd.), *Místa lichtenštejnské paměti. Časopis Matice moravské 131, Supplementum 3*, Brno 2012, s. 203–228.
- GEIGER, Peter, Geschichte des Fürstentums Liechtenstein 1848 bis 1866. In: *JBL sv. 70*, Vaduz 1970, s. 5–418.
- GEIGER, Peter, *Krisenzeit, Liechtenstein in den Dreissigerjahren 1927–1939*, 2 sv., 2. vyd., Vaduz–Zürich 2000.
- GEIGER, Peter, *Kriegszeit, Liechtenstein 1939 bis 1945*, 2 sv., Vaduz–Zürich 2010.
- GRILLMEYER, Siegfried, Zur Symbiose von symbolischem und realem Kapital. Das Beispiel Thurn und Taxis zwischen 1800–1870. In: SCHULZ, Günther – DENZEL, Markus

- A., *Deutscher Adel im 19. und 20. Jahrhundert, Büdinger Forschungen zur Sozialgeschichte 2002 und 2003*, St. Katharinen, 2004, s. 219–260.
- HETTEGGER, Susanna, Liechtenstein zur Zeit Napoleons und der Koalitionskriege. In: BRUNHART, Arthur (ed.), *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte, Studien und studentische Forschungsbeiträge*, sv. 2, Zürich 1999, s. 267–307.
- HOENSCH, Jörg, *Geschichte Böhmens*, München 1992.
- HOENSCH, Jörg, *Geschichte der Tschechoslowakei*, Stuttgart 1992.
- HONCOVÁ, Jaroslava, První pozemková reforma na lichtenštejnském velkostatku Uhříněves. In: *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994*, 1994, s. 113–117.
- HORÁK, Ondřej, *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním, Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Praha 2010.
- HORÁK, Ondřej, Meziválečná pozemková reforma a lichtenštejnský dvůr v Pozořicích. In: *Jižní Morava*, roč. 41, 2005, s. 327–333.
- HORČIČKA, Václav, Czechoslovak-Liechtenstein relations in the shadow of the Communist coup in Czechoslovakia, February 1948. In: *European Review of History – Revue européenne d'histoire*, Vol. 19, No. 4, 2012, s. 601–620.
- HORČIČKA, Václav, Die Tschechoslowakei und die Enteignungen nach dem Zweiten Weltkrieg, Der Fall Liechtenstein. In: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft (Berlin)*, 5/2010, 2010, s. 413–431.
- HORČIČKA, Václav, Vyvlastnění majetku knížete Františka Josefa II. von und zu Liechtenstein v Československu v roce 1945 a jeho dopad na československo-lichtenštejnské vztahy v poválečném období. In: *Šlechtic v Horním Slezsku / Szlachcic na Górnym ślasku, Edition Nobilitas in historia moderna*, sv. 5, Katowice–Ostrava 2011, s. 401–419.
- HORČIČKA, Václav, Einige grundlegende Probleme des Wirkens der Familie Liechtenstein in den Böhmischen Ländern während des Zweiten Weltkrieges. In: *Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.), Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*, Vaduz 2012, s. 215–246. České vydání: HORČIČKA, Václav, *Násťtin problematiky působení rodu Lichtenštejnů v českých zemích v období druhé světové války*. In: GEIGER, Peter – KNOZ, Tomáš (edd.), *Místa lichtenštejnské paměti. Časopis Matice moravské 131, Supplementum 3*, Brno 2012, s. 107–119.
- HÖRRMANN, Michael, Fürst Anton Florian von Liechtenstein (1656–1735). In: PRESS, Volker – WILLOWEIT, Dietmar (edd.), *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*, Vaduz 1988.
- HÖSS, Karl, *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst*, Wien 1908, s. 267–268, 303–314.
- IGNOR, Alexander, Monarchisches und demokratisches Prinzip in der liechtensteinischen Verfassungsentwicklung. In: PRESS, Volker – WILLOWEIT, Dietmar (edd.), *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung, Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*, Vaduz 1988, s. 465–485.
- IN DER MAUR, Carl von, Die Gründung des Fürstenthums Liechtenstein. In: *JBL* sv. 1, Vaduz 1901, s. 5–80.
- IN DER MAUR, Carl von, Feldmarschall Johann Fürst von Liechtenstein und seine Regierungszeit in Liechtenstein. In: *JBL* sv. 5, Vaduz 1905, s. 149–216.

- IN DER MAUR, Carl von, Johann II. Fürst von Liechtenstein, Ein Gedenkblatt zum 50jährigen Regierungsjubiläum. In: *JBL* sv. 8, Vaduz, 1908, s. 7–30.
- IN DER MAUR, Carl von, Der Rechenschaftsbericht des Landesverwesers Carl von In der Maur über die Verwaltungsperiode 1884–1890. In: VOGT, Paul (ed.), *JBL* sv. 88, Vaduz 1990, s. 37–80.
- JUŘÍK, Pavel, Konfiskace majetku Liechtenštejnských občanů v ČR v roce 1945, Případ barona Johanna Alexandra von Königswart. In: Historický spolek Liechtenstein, o. s. (ed.), Česko-Liechtenštejnsko dnes, *Zpravodaj* č. 3/2012, červen 2012.
- KAISER, Peter, *Das Fürstentum Liechtenstein, Nebst Schilderungen aus Churrätien's Vorzeit, Chur 1847, neu herausgegeben von Arthur Brunhart*, Vaduz 1989.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918–1938)*, sv. 1–3, Praha 2003.
- KIPPES, Erich, *Die Entwicklung der Region Feldsberg unter der Herrschaft des Hauses Liechtenstein vom 18. bis zum 20. Jahrhundert, Feudalismus – Demokratisierung – Nationalismus*, Wien 2000.
- KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav (edd.), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000.
- KUKLÍK, Jan, *Mýty a realita takzvaných „Benešových dekretů“, Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, Praha 2002, s. 251–325.
- LIECHTENSTEIN, Eduard von, *Liechtensteins Weg von Österreich zur Schweiz, Eine Rückschau auf meine Arbeit in der Nachkriegszeit 1918–1921*, Vaduz bez vřočení (1946).
- LOWY, A.M.D., *Alois Fürst von und zu Liechtenstein, ein Todtengedächtniss*, Wien 1859.
- LUSSY, Hanspeter – LÓPEZ, Rodrigo, Liechtensteinische Finanzbeziehungen zur Zeit des Nationalsozialismus, (*UHK-Studie 3, Veröffentlichungen der Unabhängigen Historikerkommission Liechtenstein Zweiter Weltkrieg*), Vaduz, Zürich 2005.
- MALIN, Georg, Die politische Geschichte des Fürstentums Liechtenstein in den Jahren 1800–1815. In: *JBL* sv. 53, Vaduz 1953, s. 5–178.
- MALINOWSKI, Stephan, „Wer schenkt uns wieder Kartoffeln?“ Deutscher Adel nach 1918 – eine Elite? In: SCHULZ, Günther – DENZEL, Markus A. (edd.), *Deutscher Adel im 19. und 20. Jahrhundert, Büdinger Forschungen zur Sozialgeschichte 2002 und 2003*, sv. 26, St. Katharinen 2004, s. 503–537.
- MARXER, Roland, Liechtensteins Beziehungen zur Tschechoslowakei und zu deren Nachfolgestaaten seit 1945. In: *JBL* sv. 105, Vaduz 2006, s. 131–150.
- MAZOHL-WALLNIG, Brigitte, Sonderfall Liechtenstein, Die Souveränität des Fürstentums zwischen Heiligem Römischem Reich und Deutschem Bund. In: BRUNHART, Arthur (ed.), *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte, Studien und studentische Forschungsbeiträge*, sv. 3, Zürich 1999, s. 7–42.
- MITTERMAIR, Veronika, Die Neutralität Liechtensteins zwischen öffentlichem und fürstlichem Interesse. In: BRUNHART, Arthur (ed.), *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte, Studien und studentische Forschungsbeiträge*, sv. 3, Zürich 1999, s. 43–97.
- OBERHAMMER, Evelin, Das Hausarchiv der regierenden Fürsten von Liechtenstein. In: *Scrinium, Zeitschrift des Verbandes österreichischer Archivare* 24 (1981), s. 165–184.
- OSPELT, Alois, Wirtschaftsgeschichte des Fürstentums Liechtenstein im 19. Jahrhundert, Von den napoleonischen Kriegen bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges. In: *JBL* sv. 72, Vaduz 1972, s. 5–423.

- OSTERLOH, Jörg, *Nationalsozialistische Judenverfolgung im Reichsgau Sudetenland: 1938–1945*, Oldenbourg 2006.
- PFEIFER, Wilhelm, Das Fürstenhaus Liechtenstein in Nordböhmen, *Niederlandhefte, Schriftenreihe des Bundes der Niederländer*, Heft 16, Böblingen 1984.
- PINTEROVÁ, Jana, *Knížectví Lichtenštejnsko a jeho vztahy s Českou republikou od roku 1918 do současnosti se stručným historickým přehledem*, diplomová práce, Praha 2000.
- PRESS, Volker, Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte. In: PRESS, Volker – WILLOWEIT, Dietmar (edd.), *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*, Vaduz 1988, s. 15–85.
- PRESS, Volker, Denn der Adel bildet die Grundlage und die Säulen des Staates, Adel im Reich 1650–1750. In: OBERHAMMER, Evelin (ed.), *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel, Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*, Wien–München 1990, s. 11–32.
- PRESS, Volker, Das Fürstentum Liechtenstein im Rheinbund und im Deutschen Bund (1806–1866). In: Liechtensteinische Akademische Gesellschaft Vaduz (ed.), *Liechtenstein in Europa*, sv. 10, Vaduz 1984, s. 45–106.
- PRŮCHA, Václav et al., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, 1. sv. 1918–1945, Brno 2004.
- PUTTKAMER von, Joachim, Die tschechoslowakische Bodenreform von 1919, Soziale Umgestaltung als Fundament der Republik. In: *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, sv. 46, sešit 2, 2005, s. 315–342.
- QUADERER, Rupert, Politische Geschichte des Fürstentums Liechtenstein von 1815 bis 1848. In: *JBL* sv. 69, Vaduz 1969, s. 5–242.
- QUADERER, Rupert, Neutralitäts- und Souveränitätsprobleme Liechtensteins im Umfeld des Ersten Weltkrieges. In: RIKLIN, Alois – WILDHABER, Luzius – WILLE, Herbert (edd.), *Kleinstaat und Menschenrechte*, Basel–Frankfurt a. M. 1993, s. 43–61.
- QUADERER, Rupert, Ein „Annex Österreichs“ oder ein souveräner Staat? Liechtensteins Beziehungen zur Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg. In: *JBL* sv. 105, Vaduz 2006, s. 103–127.
- QUADERER, Rupert, Liechtensteins Bemühungen um die Errichtung einer diplomatischen Vertretung in Prag nach dem Ersten Weltkrieg. In: *Ročenka textů zahraničních profesorů / The Annual Texts by Foreign Guest Professors*, ročník / volume 2, Praha 2008a, s. 177–206.
- QUADERER, Rupert, Das Haus Liechtenstein und die Bodenreform in der Tschecho-slowakei nach dem Ersten Weltkrieg. In: DRŠKA, Václav – LEIN, Richard – NOVOTNÝ, Lukáš (edd.), *Prague Papers on the History of International Relations 2008*, Praha 2008b, s. 265–290.
- QUADERER, Rupert, Das Haus Liechtenstein und seine Beziehungen zur Tschecho-slowakei nach dem Ersten Weltkrieg. In: HAZDRA, Zdeněk – HORČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan, *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století / Der Adel Mitteleuropas in Konfrontation mit totalitären Regimen des 20. Jahrhunderts*, Praha 2011, s. 21–34.
- RAŠTICOVÁ, Blanka, První pozemková reforma na lichtenštejnském velkostatku Uherský Ostroh. In: Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti, *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994*, 1994, s. 119–123.
- RATON, Pierre, *Liechtenstein, Staat und Geschichte*, Vaduz 1969.

- SCHMIDT, Georg, Das Hausrecht der Fürsten von Liechtenstein. In: *JBL* sv. 78, Vaduz 1978, s. 1–181.
- SCHMIDT, Georg, Fürst Johann I. (1760–1836), „Souveränität und Modernisierung“ Liechtensteins. In: PRESS, Volker – WILLOWEIT, Dietmar (edd.), *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung, Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*, Vaduz 1988, s. 383–418.
- SCHÖPFER, Gerald, *Klar und fest, Geschichte des Hauses Liechtenstein*, Riegersburg 1996.
- SCHWALBACH, Nicole, *Bürgerrecht als Wirtschaftsfaktor, Normen und Praxis der Finanz-einbürgerungen in Liechtenstein 1919–1955*, Vaduz 2012.
- SEGER, Otto, Von Hohenems zu Liechtenstein, Der Übergang der Herrschaft Schellenberg und Grafschaft Vaduz von den Grafen zu Hohenems zu den Fürsten von Liechtenstein. In: *JBL* sv. 58, Vaduz 1958, s. 91–133.
- SEGER, Otto, 250 Jahre Fürstentum Liechtenstein. In: *JBL* sv. 68, Vaduz 1968, s. 5–61.
- STEKL, Hannes, Österreichs Adel im 20. Jahrhundert. In: TÝŽ, *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie, 18. bis 20. Jahrhundert*, Wien 2004, s. 101–139.
- STEKL, Hannes, *Österreichs Aristokratie im Vormärz, Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*, Wien 1973.
- STEKL, Hannes, Österreichs Wiener Mäzene im 19. Jahrhundert. In: TÝŽ, *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie, 18. bis 20. Jahrhundert*, Wien 2004, s. 238–257.
- ŠIMEK, Tomáš et al., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Východní Čechy*, sv. 6, Praha 1989, s. 208–212.
- TÖNSMEYER, Tatjana, Adel und Armenfürsorge in Böhmen (1848–1914). In: *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, sv. 48, sešit 2, 2008, s. 480–491.
- VACULÍK, Pavel, *Komunistická perzekuce šlechty*, Praha 2004.
- VAREKA, Marek, *Stručná historie států, Lichtenštejnsko*, Praha 2010.
- VOGT, Paul, *Brücken zur Vergangenheit, Ein Text- und Arbeitsbuch zur liechtensteinischen Geschichte, 17. bis 19. Jahrhundert*, Vaduz 1990.
- VOGT, Paul, „...das Band weben, welches Fürst und Volk enger verbindet“, Ein Beitrag zur staatspolitischen Bedeutung von staatlichen Feierlichkeiten und Jubiläen. In: *JBL* sv. 111, Vaduz 2012, s. 121–154.
- VOGT, Paul, Verwaltungsstruktur und Verwaltungsreformen im Fürstentum Liechtenstein in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. In: *JBL* sv. 92, Vaduz 1994, s. 37–148.
- WAKOUNIG, Marija, *Ein Grandseigneur der Diplomatie, Die Mission von Franz de Paula Prinz von und zu Liechtenstein in St. Petersburg 1894–1898*, Wien 2007.
- WANGER, Harald, *Die Regierenden Fürsten von Liechtenstein*, Triesen 1995.
- WORLICZEK, Camillo, *Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslowakischen Bodenreform*, Reichenberg 1925.
- ŽUPANIČ, Jan, Die Frage des Adelstandes und seiner Aufhebung in den Nachfolgestaaten von Österreich-Ungar. In: DRŠKA, Václav – LEIN, Richard – NOVOTNÝ, Lukáš (edd.), *Prague Papers on the History of International Relations 2008*, Praha 2008, s. 255–264.
- ŽUPANIČ, Jan, Lichtenštejnský rod v Rakousko-Uhersku. K otázce suverénního postavení dynastie. In: Česko-lichtenštejnská komise historiků (ed.), *Místa lichtenštejnské paměti, Časopis Matice moravské, Supplementum 3*, Brno 2012, s. 63–72.
- ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – STELLNER, František, *Encyklopedie knížecích rodů zemi koruny české*, Praha 2001.

ŽUPANIČ, Jan, Na cestě k samostatnosti, Lichtenštejnsko mezi Německým spolkem a Rakouskem (1848–1871). In: *Historický obzor*, 5–6/2010, 2010, s. 38–42.

Internetové odkazy

http://www.llv.li/pdf-llv-aaa-aussenpolitik_fl_2012_de_druckversion.pdf, Bericht des Ressorts Äusseres, Prioritäten der liechtensteinischen Aussenpolitik 2012, citováno 7. 1. 2013.

http://www.napoleon-online.de/armee_rheinbundstaaten.html, citováno 15. 2. 2013.

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0489_00.htm, sněmovna tisk č. 489, parlamentní řeč ministerského předsedy Vlastimila Tusara z 15. srpna 1920, citováno 28. 8. 2012.

<http://www.radio.cz/cz/rubrika/otazniky/vztahy-s-lichtenstejnskem-poznamenane-konfiskacemi-se-zlepsuji-ale>, rozhovor Petra Broda s historiky Janem Županičem a Václavem Horčíčkou z 19. června 2010, citováno 16. 1. 2013.

<http://www.slp.cz/historie.htm>, internetová stránka Lesnické školy v Kostelci nad Černými lesy, citováno 28. 5. 2013.

Seznam vyobrazení

Obrázek 1: NA, SPÚ-VS, kart. 2768, B1, zámek Kostelec nad Černými lesy.

Obrázek 2: NA, SPÚ-VS, kart. 2772, E2/3, mapa poplužních dvorů.

Obrázek 3: NA, SPÚ-VS, kart. 2772, E2/3, fotografie 1 dvůr Hošť.

Obrázek 4: NA, SPÚ-VS, kart. 2772, E2/3, fotografie 2 dvůr Hošť.

Obrázek 5: NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E2/4, mapa Hošti 1, ohodnocování 24. 5. 1923.

Obrázek 6: NA, SPÚ-VS, kart. 2773, E2/4, mapa Hošti 2, ohodnocování 24. 5. 1923.

Obrázek 7: NA, SPÚ-VS, kart. 2768, I-B2, situační plán parcelace Jevany.

Obrázek 8: NA, SPÚ-VS, kart. 2768, B1, zřejmě krajina blízko Jevan.

Obrázek 9: NA, SPÚ-VS, kart. 2768, B1, kostel svatého Jiří v Aldašíně.

II

Rupert Quaderer

Lichtenštejnsko a Československo po první světové válce

Obsah

Pokusy o sblížení:	
Pozemková reforma – vyslanectví v Praze – Společnost národů	173
1. část	
Lichtenštejnsko a pozemková reforma v Československu	174
2. část	
Snahy Lichtenštejnska o zřízení diplomatického zastoupení v Praze po první světové válce	194
1. Úvod	194
2. Snahy o zřízení diplomatického zastoupení	195
3. Závěrečná poznámka k otázce vyslanectví	209
3. část	
Lichtenštejnsko, Společnost národů a Československo	211
1. Společnost národů	211
2. Švýcarsko a Společnost národů	212
3. Pokus Lichtenštejnska o vstup do Společnosti národů	212
<i>Příprava</i>	212
<i>Žádost o přijetí</i>	213
<i>Odmítnutí žádosti o přijetí</i>	221
<i>a) Přípravné rozhovory</i>	221
<i>b) Přípravné rozhovory s tajemníkem druhé podkomise</i>	223
<i>c) Postoj Emila Becka před druhou podkomisí (25. listopadu)</i>	224
<i>d) Rozhovor Emila Becka s lordem Cecilem (26. listopadu)</i>	227
<i>e) Porady ve Vaduzu, Vídni a Bernu (26. listopadu až 2. prosince)</i>	227
<i>f) Diskuse v páté komisi Společnosti národů (6. prosince)</i>	230
<i>g) Rozhodnutí o nepřijetí (17. prosince)</i>	231
<i>h) Reakce v lichtenštejnských novinách (prosinec 1920)</i>	232
<i>i) Reakce ve Vídni a Vaduzu (prosinec)</i>	234
4. Další snahy a postoj Československa	235

5. Shrnutí a zasazení otázky Společnosti národů do kontextu	240
--	------------

Prameny a literatura	242
-----------------------------	------------

Pokusy o sblížení:

Pozemková reforma – vyslanectví v Praze – Společnost národů

Předkládaný příspěvek tematizuje tři oblasti, které výrazným způsobem spoluurčovaly vztahy Lichtenštejska a Československa po první světové válce. Kvůli mimořádné konstelaci Lichtenštejnové – Lichtenštejské knížectví – Československá republika vznikly v jejich vztazích výjimečné trhliny. Výchozím bodem obtíží byla pozemková reforma, již Československo provedlo po první světové válce.¹ Kníže z Lichtenštejna a rod Lichtenštejnů patřili k největším pozemkovým vlastníkům v Československu a byli touto reformou velmi postiženi. Proces vyvlastnění se zkomplikoval tím, že kníže z Lichtenštejna byl zároveň lichtenštejským panovníkem. Pozemková reforma se v tomto případě netýkala jen soukromé osoby nebo šlechtického rodu, ale státu. Lichtenštejsko se navíc v důsledku první světové války ocitlo v hospodářské tísní a bylo proto odkázáno na finanční pomoc knížete.

V důsledku této situace došlo k mezinárodním komplikacím. Na jedné straně se Lichtenštejsko jako svrchovaný stát pokoušelo získat pro své žádosti podporu dalších států. Na straně druhé zastávalo Československo stanovisko, že Lichtenštejsko není svrchovaným státem, ale přívažkem Rakouska, což se projevilo především za první světové války. Československo tak mohlo uplatňovat hledisko, že s knížetem z Lichtenštejna nemusí zacházet jako s panovníkem státu, a proto kníže podléhá československým zákonům pozemkové reformy stejně jako každá jiná soukromá osoba.

Kvůli obtížím vycházejícím z pozemkové reformy se malý stát Lichtenštejsko i Lichtenštejnové pokoušeli získat mezinárodní zabezpečení. Dosaženo ho mělo být členstvím v nějaké mezinárodní organizaci, kterou v té době představovala nově založená Společnost národů. Lichtenštejsko chtělo navíc svou zahraničněpolitickou pozici posílit několika diplomatickými zajištěními. Podařilo se dosáhnout zřízení zastoupení ve Vídni a v Bernu. Další pokusy, jako například pokus o získání možnosti zastoupení na mírových jednáních v Paříži, ztroskotaly. Lichtenštejsko se také intenzivně snažilo dosáhnout zastoupení v Praze. Československo to ovšem kvůli svému postoji vůči Lichtenštejsku zamítlo.

Následující výklad se bude zabývat třemi oblastmi: pozemkovou reformou, zřízením diplomatického zastoupení v Praze a žádostí Lichtenštejska o přijetí do Společnosti národů. Jeho závěry vycházejí z autorova výzkumného projektu realizovaného na Lichtenštejském institutu v Běldern² a byly již publikovány v podobě několika statí.³

¹ DALLABONA, Lucia, *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des Fürstlich-Liechtensteinischen Besitzes*, Wien 1978.

² Viz www.liechtenstein-institut.li.

³ QUADERER, Rupert, Beneš zastává „našemu přijetí nepřátelské stanovisko“. Lichtenštejsko,

1. část

Lichtenštejnsko a pozemková reforma v Československu

Majetek Lichtenštejnů byl po první světové válce významně zasažen pozemkovou reformou.⁴ Problematika vyvlastnění se brzy po ukončení války stala ústředním tématem lichtenštejnské správy statků. Souvislost mezi hrozícím vyvlastněním a uznáním svrchovanosti Lichtenštejnska byla zjevná. Lichtenštejnský vyslanec ve Vídni, princ Eduard z Lichtenštejna,⁵ upozornil v březnu 1919 lichtenštejnského vyslance v Bernu Emila Becka,⁶ že československý ministr zahraničních věcí Edvard Beneš by případně mohl na mírové konferenci v Paříži začít vyjednávat o vyvlastnění zemědělského majetku. V takovém případě měl Beck zastávat stanovisko, „že podobné kroky proti suverénovi nejsou obvyklé a odporují mezinárodním pravidlům zdvořilosti“.⁷ Také uvedl, že prezident Tomáš G. Masaryk principi Aloisi z Lichtenštejna⁸ „výslovně a spontánně“ sdělil, „že se zákon o vyvlastnění majetku vládnoucího knížete jako suveréna nebude týkat“. Eduard ale zároveň varoval, aby se tento Masarykův výrok nepoužíval proti Benešovi, neboť „v jednotlivých úřadech a vládních kruzích v Praze“ není tento názor „schvalován a sdílen“.

Společnost národů a Československo. In: GIGER, Peter – KNOZ, Tomáš (edd.), *Místa lichtenštejnské paměti. Časopis Matice moravské 131, Supplementum 3*, Brno 2012, s. 73–106. TÝŽ, *Das Haus Liechtenstein und seine Beziehungen zur Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg*. In: *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha 2011, s. 21–34. TÝŽ, *Liechtensteins Bemühungen um die Errichtung einer diplomatischen Vertretung in Prag nach dem Ersten Weltkrieg*. In: *The Annual of Texts by Foreign Guest Professors, Karls-Universität Prag, Philosophische Fakultät / Ročenka textů zahraničních profesorů v Praze: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta*, 2008, sv. 2, s. 177–206. TÝŽ, *Das Haus Liechtenstein und die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg*. In: *Prague papers on the history of international relations*, Prague 2008, s. 265–290. TÝŽ, *Ein „Annex Österreichs“ oder ein souveräner Staat?* In: *Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein*, sv. 105, Vaduz 2006, s. 103–127.

⁴ K tomu viz zásadní práce DALLABONA, 1978. Viz také MITTERMAIR, Veronika, *Die Neutralität Liechtensteins zwischen öffentlichem und fürstlichem Interesse*. In: BRUNHART, Arthur (ed.), *Bau- steine zur liechtensteinischen Geschichte Studien und studentische Forschungsbeiträge*, sv. 3, 19. Jahrhundert: Modellfall Liechtenstein, Zürich 1999, s. 43–97; QUADERER, 1993, s. 43–61.

⁵ Princ Eduard z Lichtenštejna (1872–1951) byl v letech 1919–1921 chargé d'affaires na lichtenštejnském vyslanectví ve Vídni. Viz také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2013, sv. 1, s. 531.

⁶ Emil Beck (1888–1973) byl v letech 1919–1933 chargé d'affaires na lichtenštejnském vyslanectví v Bernu. Viz také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2013, sv. 1, s. 78–79.

⁷ Lichtenštejnský zemský archiv (Liechtensteinisches Landesarchiv – LI LA), *Gesandtschaftsakten* Bern, V2/170/5, 6. března 1919; dopis prince Eduarda adresovaný Emilu Beckovi.

⁸ Jedná se nejspíše o Aloise z Lichtenštejna (1869–1955), otce knížete Františka Josefa II. Viz WILHELM, Gustav, *Stammtafel des fürstlichen Hauses von und zu Liechtenstein*, Vaduz, bez vrocení, tabulka 9. Srov. také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2013, sv. 1, s. 526.

V dalším výkladu se princ Eduard zabýval argumenty, jejichž vznesení z česko-slovenské strany očekával. Proti „v *Čechách s oblibou vznášené*“ námitce, že kníže z Lichtenštejna je říšský Němec a tím i „*suverén k Čechům nepřátelský*“, uvedl, že Lichtenštejnsko již od roku 1806 k Německu nepatří. Kníže se navíc „*na svých statcích nikdy nesnažil narušovat české národní zájmy*“, naopak je opakovaně podporoval, jako například tím, že poskytl stavební pozemek pro českou měšťanskou školu. Na závěr princ Eduard konstatoval, že by při vyjednáváních „*jak s pražskou tak vídeňskou vládou*“ měl být učiněn pokus „*o dosažení přímé přátelské dohody*“ a protesty měly být vznášeny až následně, pokud by „*jednání s vládami neměla dobrý průběh*“.

Princ Eduard se pro lichtenštejnskou věc snažil získat také švýcarského mimořádného vyslance ve Vídni Charlese Bourcarta.⁹ „*Knížectví svého strýce*“ mu co nejsrdečněji svěřil do péče. Vyličil mu, že další existence Lichtenštejnska a záchrana rozlehlého majetku knížete v Rakousku, Maďarsku a především v Československu jsou zárukou proti bolševismu.¹⁰ Bourcart tuto myšlenku přijal za svou a domníval se, že by obrovský majetek knížete Jana II. opravdu mohl představovat seriózní pomoc pro dobrou věc.¹¹ Také ve svých dalších důvěrných stanoviscích adresovaných švýcarskému politickému departementu se Bourcart za lichtenštejnské žádosti zasazoval. Označil prince Eduarda za „*více méně ministra zahraničních věcí jeho strýce*“¹² a v dalších dvou zprávách adresovaných Spolkové radě zdůraznil, že „*knížeti a jeho rodině*“ velmi záleží na svrchovanosti Lichtenštejnska, „*neboť mu budou velké statky, jež vlastní jmenovitě v Čechách*“ ponechány s větší pravděpodobností, „*když je cizím monarchou*“.¹³ Pokud ovšem bude kníže vnímán jako „*aristokratický a navíc rakouský velkostatkář jako každý jiný*“, hrozí nebezpečí, že jeho majetek bude vyvlastněn a rozdělen. Bourcart Spolkovou radu upozornil také na to, že knížecí vládě velmi záleží na tom, aby k zahájení diplomatického zastupování

⁹ Charles-Daniel Bourcart (1860–1940) byl v letech 1896–1902 švýcarským velvyslancem v Londýně, v letech 1912–1915 vedoucím Oddělení pro zahraniční záležitosti a v letech 1915–1925 velvyslancem ve Vídni. Viz také *Historisches Lexikon der Schweiz*, Basel 2003, sv. 2, s. 623.

¹⁰ LI LA mikrofilm BA: 2001(B) 2, krabice 1, 23. května 1919, Bourcartův dopis adresovaný Charlesovi Lardy, ministru na Oddělení pro zahraniční záležitosti, Bern. „*Prince Edouard [...] m'a chaudement recommandé la principauté de son oncle. Il considère son maintien – et le sauvetage des grandes propriétés du prince en Autriche en Hongrie et notamment en Tchéco-Slovaquie – comme une garantie contre le bolchévisme.*“

¹¹ „*La fortune immense de S.A.S. Jean II peut, en effet, être un sérieux soutien pour la bonne cause.*“

¹² LI LA mikrofilm BA, 2001(B)/2, krabice 11, 4. listopadu 1919; Bourcartův dopis adresovaný politickému departementu.

¹³ LI LA mikrofilm BA, 2001(B)/2, krabice 11, 10. prosince 1919; Bourcartův dopis adresovaný politickému departementu.

Lichtenštejnska v Londýně prostřednictvím Švýcarska došlo „velmi brzy“, „neboť kníže (a to je důvěrné) doufá při obraně svých statků v Čechách v anglickou podporu“.¹⁴

Ústřední ředitel lichtenštejnské knížecí dvorské kanceláře informoval v červnu 1919 vládu ve Vaduzu, že československé ministerstvo zemědělství požádalo o předložení soupisu obsahujícího způsob získání knížecího majetku v Československu.¹⁵ Dvorská kancelář se domnívala, že tento seznam má československému ministerstvu zemědělství sloužit jako pomoc při rozhodování, za jaké statky Československo při případném vyvlastnění bude muset zaplatit náhradu a které zkonfiskuje bez náhrady. Archivář lichtenštejnského Domácího archivu Franz Wilhelm sestavil v červnu 1919 *Dějiny získávání knížecích lichtenštejnských panství a statků na území československého státu* (v něm. orig. *Erwerbungsgeschichte der fürstlich lichtenstein'schen Herrschaften und Güter im Gebiete des chechoslowakischen Staates* – pozn. redakce).¹⁶ Podle tohoto soupisu majetek Lichtenštejnů v Československu roku 1919 sestával z 24 panství. Celková rozloha těchto majetků byla 160 000 hektarů, z čehož na lesní hospodářství připadalo 124 000 hektarů a na zemědělství 36 000 hektarů.¹⁷

Nálady namířené proti zahraničnímu velkostatkáři se projevovaly také v českém tisku. Například článek ve *Večerním Českém slovu* v září 1919 kritizoval „rozruch vzbuzující poměry na panství Nové Zámky“.¹⁸ Článek tepal „národnostní poměry“ na tomto lichtenštejnském panství, jehož úřednictvo bylo údajně „zcela německé“. Pouze nedbalosti ministerstva zemědělství lze vděčit za to, že „germanizační systém na tomto panství“ i nadále trvá a že mnozí lidé jsou nuceni své české děti posílat do německé školy, „aby jim nebyly odňaty jejich pozemky“.

Ve snaze o ovlivnění vývoje v otázce vyvlastnění zahájila vláda ve Vaduzu i lichtenštejnská rodová správa ve Vídni písemnou ofenzivní akci. Princ Eduard tak například již v září 1919 v memorandu určeném pařížské mírové konferenci pojednal o této tematice a uvedl rozličné argumenty proti konfiskaci knížecího majetku v Československu bez náhrady.

¹⁴ LI LA mikrofilm BA, 2001(B)/2, krabice 11, 4. listopadu 1919; Bourcartův dopis adresovaný politickému departementu.

¹⁵ Domácí archiv vládnoucích knížat z Lichtenštejna ve Vídni (*Hausarchiv der regierenden Fürsten von Liechtenstein*, Wien – HAL W), karton 1616H, 21. června 1919; dopis lichtenštejnské knížecí dvorské kanceláře adresovaný vládě ve Vaduzu.

¹⁶ HAL W, karton 1616H, N° 7113, 25. června 1919.

¹⁷ Švýcarský spolkový archiv v Bernu (*Schweizerisches Bundesarchiv Bern* – BA), 2001(E)/1969/262, krabice 59; memorandum o vyvlastnění, předáno 12. listopadu 1924 Emilem Beckem švýcarské Spolkové radě.

¹⁸ HAL W, karton 1616H; dobový překlad článku ve *Večerním Českém slovu* z 12. září 1919, č. 205.

V témže měsíci zkontaktoval kníže Jan II.¹⁹ prostřednictvím svého právního zástupce ministerskou radu Československa ve věci „posouzení veřejnoprávních majetkových závazků knížete z Lichtenštejna“.²⁰ Dopis se odvolával na „ony právní skutečnosti, které vyplývají z postavení vládnoucího knížete“ z Lichtenštejna a které, jak se zdálo, „měly pro posouzení veřejnoprávních majetkových závazků knížete podstatný význam“. Tyto státní a mezinárodněprávní momenty tkvěly podle dopisu ve svrchovanosti knížete, v neutralitě lichtenštejnského knížectví během války a v povaze části knížecího majetku v Československu, považovaného za korunní statek. Dopis odůvodňoval nárok na část majetku coby korunního statku historicky. Jeho autor vycházel z toho, že majetek primogenitury v době povýšení Lichtenštejna na knížectví s říšskou bezprostředností roku 1719 nemůže být chápán jako prostý rodinný majetek, neboť právě on zajišťoval možnost pokrytí potřeb říšského knížectví. Aktem „nerozlučného spojení s říšským knížectvím“ získal majetek primogenitury „charakter korunních statků“. Účelem tohoto majetku je tedy „pokrývání břemen spojených s výkonem vládní moci“.

Právní zástupce knížete ze své argumentace vyvozoval, že majetek knížete z Lichtenštejna jakožto panovníka státu v první světové válce neutrálního nemůže být vyvlastněn. Podle jeho názoru nemůže být z korunních statků v žádném případě požadována majetková daň, neboť „by tak byly přímo poškozeny zájmy občanů Lichtenštejna“. Tento fakt považoval autor dopisu v daný moment za zvláště významný, neboť pro „zřízení lichtenštejnské měny a řešení dalších finančních otázek vzniklých v důsledku války“ musí být přineseny velké oběti, a proto je „příslušnost korunních statků pro zájmy občanů Lichtenštejna životně důležitá“.

Na závěr uvedl, že knížeti Janu II. „velmi leží na srdci“, aby byl s Československem v přátelských vztazích, zároveň jím oznamuje svou „zvláštní účast“ na potřebách československého státu a je připraven „činně podporovat práci nutnou pro finanční zesílení republiky“. Kníže Jan II. byl také připraven zahájit přímá ústní jednání s československou vládou. Odkázal na to, že se snaží „zabránit využití jakékoliv diplomatické intervence“, a chtěl tak nejspíše naznačit své úvahy o dalším postupu. Na konci dopisu byla vyjádřena naděje, že bude brzy nalezeno ustanovení, „které bude brát ohledy na potřeby Československé republiky, aniž ztíží další existenci Lichtenštejna“.

¹⁹ Jan II. z Lichtenštejna (1840–1929) byl v letech 1858–1929 vládnoucím knížetem z Lichtenštejna. Viz také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2013, sv. 1, s. 541–543.

²⁰ HAL W, karton 1616H, 26. září 1919; dopis knížete Jana II. adresovaný ministerské radě československé republiky (dobový opis).

Lichtenštejnsko se i nadále snažilo prosadit své zájmy různými cestami. Kromě žádostí u velmocí a přímých jednání s Československem sázelo také na zvláštní služby Švýcarska a doufalo, že bude moci těžit z jeho velké mezinárodní vážnosti. Emil Beck v tomto smyslu v únoru 1920 vypracoval pro švýcarskou Spolkovou radu detailní komentář o vývoji pozemkové reformy v Československu. Účelem dopisu bylo požádat Spolkovou radu o „*případné předestření příslušných přání dohodovým mocností*“.²¹ Toto preventivní opatření bylo určeno pro případ, že „*by oproti očekávání nebylo vždy možné zajistit knížeti a jeho majetku zacházení příslušející mu díky jeho svrchovanosti uznávané na základě mezinárodního práva*“. Tento přípravný krok ukazuje, že v Lichtenštejnsku byla otázka pozemkové reformy v Československu sledována s určitými obavami. Beck tyto pochyby zdůraznil a připomenul zákony, které byly v Československu kvůli provedení konfiskace velkého pozemkového majetku vydány. Zmínil také pochybnosti lichtenštejnské vlády, že by v Československu „*v jednotlivých hlavách*“ existovala představa o tom jak „*v samotném paragrafu zákona ukotvit konfiskaci nemovitého majetku lichtenštejnské knížecí rodiny v Čechách*“. Tento nápad byl sice zamítnut, ale stále se ještě vyskytují známky toho, že má být přijato všeobecné nařízení, „*které bude v praxi použitelné proti knížecímu majetku*“.

Emil Beck ve své zprávě také zaujímá stanovisko k různým posudkům, které byly v Československu k otázce vyvlastnění vypracovány. Historik Josef Pekař²² označil ve svém posudku z 23. listopadu 1919 za protiprávně získaný ten majetek, který po bitvě na Bílé hoře z vlastnictví české šlechty přešel do vlastnictví nových majitelů díky konfiskaci. Podle Pekaře nemohlo již být vyvlastnění bez náhrady z právního hlediska kvůli promlčení ospravedlnitelné. Vyvlastnění v 17. století ovšem odporovalo Rudolfovu majestátu z roku 1609, který ale platil pouze v Čechách a ve Slezsku, nikoli na Moravě – pozn. redakce), podle nějž se velezrada netrestala konfiskací majetku. Navíc tehdy k neoprávněnému nabytí došlo jen u těch statků, které byly předány „*jako dar určitým habsburským věrným*“. Pekař proto dospěl k závěru, který Emil Beck označil za „*pouze poplatný národně šovinistickým masovým instinktům*“, a to „*aby byl uložen tak říkajíc manifestační trest*“. Ten by spočíval v potrestání hlavního představitele tehdejší absolutistické vládní zvůle a především „*vykonavatele korupční kliky*“, která způsobila nejvíce zla. Myšlen byl kníže Karel z Lichtenštejna, jenž „*byl jako zmocněný zástupce krále pověřen potrestáním české šlechty*“. Pekař dále argumentuje, že kníže Karel z Lichtenštejna ovšem „*nemůže být potrestán jinak*“.

²¹ LI LA, Gesandtschaftsakten Bern, nečíslováno, 15. února 1920.

²² Josef Pekař (1870–1937) byl český historik, profesor na Univerzitě Karlově v Praze a člen České akademie věd a umění. (Viz CHURÁŇ, Milan, *Kdo byl kdo*, II. N–Ž, Praha 1998.)

než na svých potomcích“, a to konfiskací bez náhrady uvalenou na ty statky, „*které jejich předkové, i když se nejedná o předky v přímé linii [...], získali pro svůj rod z kořisti po bitvě na Bílé hoře*“.

Právnick Karel Kadlec²³ ve svém posudku z 27. listopadu 1919 pokládal odejmutí těch statků bez náhrady, „*jejichž vlastnictví [...] spadá do doby převratu po bitvě na Bílé hoře*“, za „*neoprávněný*“ krok. Ve vztahu k lichtenštejnskému knížecímu majetku ovšem Kadlec přesto doporučoval „*odejmout knížecí rodině bez jakékoliv náhrady celý majetek pocházející z konfiskací po roce 1620...*“ Argumentoval tím, že to je „*spravedlivý trest*“ za „*bezdůvodné obohacení na úkor české šlechty i českého státu*“. Tento trest je podle něj navíc třeba označit za „*minimální*“, „*neboť rodina ještě statky po 3 století využívala*“.

Právnick Antonín Hobza²⁴ ve věci nemovitého majetku rodu Lichtenštejnů argumentoval z hlediska mezinárodního práva. Podle jeho názoru měl kníže z Lichtenštejna v Rakousku dvojí právní postavení – byl jak domácím šlechticem a členem panské sněmovny, tak i panovníkem státu. Protože byl kníže z Lichtenštejna vůči Rakousku „*nesporně v subjekčním poměru, nepřísluší mu nárok na exterritorialitu*“. Podle Hobzy nemá Československo z hlediska mezinárodního práva ani povinnost přiznat knížeti postavení exterritoriální osoby, „*a to ani tehdy, když mu jiné státy takové postavení přiznají*“, protože kníže není zcela svrchovaný, což se ukazuje především v oblasti práva, cel a diplomacie. Podle Hobzy bylo knížectví „*jen prostým přívažkem nebo satelitem Rakouska*“. Z toho vyvozoval, že je Lichtenštejnsko s Československem ve válečném stavu, respektive o tom Československo může „*rozhodnout dle vlastního uvážení*“.

Hobza dále soudil, že při uznání neutrality Lichtenštejnska by konfiskace majetku „*za předpokladu, že by se zakládala na speciálním a přímo proti knížeti namířeném zákonném předpisu, byla s ohledem na mezinárodní právo principiálně vyloučena*“. Zestátnění majetku bez náhrady na základě nějakého zákona by podle něj bylo možné jen tehdy, pokud by byl tento zákon vydán „*in abstracto pro všechny případy*“, „*aniž by rozlišoval mezi domácími a cizinci*“. Hobza na závěr konstatoval, že stát může „*celý lichtenštejnský majetek na území republiky zkonfiskovat v každém případě [...] za náhradu*“. Podle odhadu Emila Becka to v Československu „*nyní skutečně vypadalo, že existuje záměr*“ předložit takovou obecnou formulaci zákona, „*která by pak umožnila zásah proti knížecí rodině*“.

²³ Karel Kadlec (1865–1928) byl český právník, profesor na Univerzitě Karlově v Praze, člen Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění. (Viz *Československý biografický slovník*, Praha 1992, s. 294).

²⁴ Antonín Hobza (1876–1954) byl český právník, profesor na Univerzitě Karlově v Praze, právník ministerstva zahraničních věcí a člen Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti v Haagu. (Viz *Československý biografický slovník*, Praha 1992, s. 215 a dále).

Beck upozornil také na to, že všechny dohodové velmoci uznaly zastoupení Lichtenštejnska prostřednictvím Švýcarska, a tím byla uznána také neutralita Lichtenštejnska. Jako podpůrný argument předal Beck Spolkové vládě onu nótu, kterou Lichtenštejnsko v souvislosti s otázkou neutrality adresovalo mírové konferenci. Důležitost postoje velmocí k Lichtenštejnsku se projevila v Beckově poznámce, že ministr zahraničních věcí Beneš sice „*co nejlaskavěji*“ naznačil, že nemá v úmyslu „*podílet se na úsilí směřujícím k vyvlastnění knížecího majetku*“, zároveň ale zpochybnil svrchovanost a neutralitu Lichtenštejnska a prohlásil, že se v tomto ohledu připojí „*k rozhodnutím dohodových mocností*“.

Na základě předestřených argumentů požádala lichtenštejnská vláda švýcarskou Spolkovou radu, aby informovala vlády v Paříži, Londýně a Římě o tom, „*v jaké situaci se nyní knížecí majetek v Československu nachází*“. Zároveň měly být tyto vlády pohnuty k tomu, aby „*co nejrychleji*“ informovaly československé ministerstvo zahraničních věcí o skutečnosti, že nemají o svrchovanosti Lichtenštejnska pochyb a uznaly také jeho neutralitu během války.

Politický departement reagoval vstřícně a instruoval švýcarská vyslanectví v Londýně, Římě a Paříži, aby „*důvěrně*“ požádala jednotlivé vlády, ať českému ministerstvu zahraničních věcí naznačí, že svrchovanost knížectví považují „*za nepochybnou*“.²⁵ Chtěl se ale vyvarovat toho, aby vůči Československu příliš vystupoval jako přimluvece za knížecí majetky. Proto pověřil svá vyslanectví, aby žádost přednesla jednotlivým vládám, aniž by se odvolávala na žádosti knížecí vlády a bez zvláštních odkazů „*na snahy zaměřené proti knížecímu majetku*“.

Generální tajemník francouzského ministerstva zahraničních věcí Maurice Paléologue²⁶ švýcarskému velvyslanci sdělil, že otázka svrchovanosti Lichtenštejnska je mimo pochybnost a on sám to české vládě oznámí.²⁷ Jen o týden později ale Paříž vyjádřila relativizující stanovisko. Francouzské ministerstvo zahraničních věcí švýcarskému velvyslanci sdělilo, že není schopno pražské vládě signalizovat, že Francie svrchovanost Lichtenštejnska uznává. Francii v této záležitosti nepřísluší přebírat iniciativu. Nejlepším důkazem pro uznání lichtenštejnské svrchovanosti je skutečnost, že Francie uznala švýcarského velvyslance jako diplomatického zástupce Lichtenštejnska.²⁸ Švýcarský vel-

²⁵ BA 2001(E)/1969/262, krabice 43, 26. února 1920; dopis politického departementu adresovaný švýcarským vyslanectvím v Londýně, Římě a Paříži.

²⁶ Maurice Paléologue (1859–1944) byl generálním tajemníkem ministerstva zahraničních věcí ve vládě Alexandra Milleranda.

²⁷ BA 2001(E)/1969/262, krabice 43, 2. března 1920; dopis švýcarského velvyslance v Paříži adresovaný politickému departementu.

²⁸ BA 2001(E)/1969/262, krabice 43, 12. března 1920; telegram švýcarského velvyslance v Paříži adresovaný politickému departementu: „*Aux Affaires étrangères on me déclare qu'après réflexion*

vyslanec měl také dojem, že Paříž zaujímá podezřivé stanovisko k otázce, zda se jedná o nucené vyvlastnění. Proto zastával názor, že by nebylo moudré dále naléhat.

Foreign Office v Londýně oznámila švýcarskému velvyslanci, že žádost již obdržela jinou cestou a anglický zástupce v Praze požadovanou informaci sdělí.²⁹

Pozoruhodná je zpráva zasláná do Bernu švýcarským velvyslancem v Římě. Podle ní ho generální tajemník italského ministerstva zahraničních věcí ujistil, že nepochybuje o tom, že ministerstvo nemá námitky proti podniknutí diplomatických kroků u české vlády ve prospěch nezávislosti a neutrality Lichtenštejnska.³⁰ Italská vláda se ovšem chtěla vyjádřit až po vyjasnění stanoviska Lichtenštejnska v otázce neutrality během první světové války. Zároveň projevila určité pochopení pro postoj československé vlády k vyvlastnění. Dne 20. srpna 1920 informoval italský vyslanec v Praze Řím, že československá vláda se nezdráhá uznat svrchovanost Lichtenštejnska a jeho neutralitu během války. Zdráhá se ovšem akceptovat důsledky, které chce knížectví z takového uznání vyvodit.³¹ Československá vláda nechce připustit, aby se tento majetek stal předmětem speciálního zacházení. Navíc uvedla, že svrchovanost a neutralita knížectví nezabránily knížeti v tom, aby byl během války členem panské sněmovny ve Vídni. Také další členové rodu Lichtenštejnů sloužili v armádě a správě rakouské říše.³² Zdrženlivý až kritický postoj italské vlády k Lichtenštejnsku byl nejspíše výrazně ovlivněn skutečností, že Lichtenštejnsko bylo během války v úzkém spojení s Rakousko-Uherskem, italským válečným nepřítelem. Naděje na podporu ze strany spojeneckých velmocí ve věci vyvlastnění velkého pozemkového majetku se v každém případě nevyplnily.

on n'a pas cru pouvoir signaler au cabinet de Prague qu'on reconnaît souveraineté Liechtenstein car il n'appartient pas à la France de prendre initiative de semblable démarche. Mon interlocuteur ajoute que la meilleure preuve de la reconnaissance souveraineté principauté réside dans le fait que France m'a admis comme représentant diplomatique du Liechtenstein. J'ai le sentiment qu'on se méfie ici qu'il s'agit d'une question de séquestre et qu'insister serait peu prudent."

²⁹ BA 2001(E)/1969/262, krabice 43, 9. března 1920; telegram švýcarského velvyslanectví v Londýně adresovaný politickému departementu.

³⁰ BA 2001(E)/1969/262, krabice 43, 9. března 1920; telegram švýcarského velvyslanectví v Římě adresovaný politickému departementu.

³¹ Archiv italského ministerstva zahraničních věcí č. 398/5020, 3. srpna 1920; telegram italského vyslanectví v Praze adresovaný ministerstvu zahraničních věcí v Římě. Kopii laskavě poskytla paní Veronika Mittermair.

³² „Il Principe di Lichtenstein [sic] possiede vaste proprietà in Boemia e questo governo non vuole ammettere che esse siano oggetto di un trattamento speciale e diverso da quello che verrà fatto alle proprietà dei cecoslovacchi come degli stranieri. Ed osserva che la sovranità e la neutralità del Principato non ha impedito al Principe di Lichtenstein di essere membro della Camere di Signori di Vienna anche durante la guerra, ed agli altri membri della famiglia di servire nell'esercito e nella burocrazia dell'Impero d'Austria.“

Jak ukázaly další útoky v českém tisku, byl majetek rodu Lichtenštejnů v Československu také veřejně diskutovaným tématem. *Večerník Práva lidu* uveřejnil 15. června 1920 článek s názvem *Kolodějská otázka*, v němž stálo: „*Neuznáváme svrchovanost Lichtenštejnska. Lichtenštejnské statky patří republice.*“³³ Článek odkazoval na z jeho pohledu neoprávněné získání statků Karlem z Lichtenštejna po bitvě na Bílé hoře a vyvozoval, že se tím Karel stal leníkem české koruny. Tento vztah podle něj trvá až dosud, pouze s tím rozdílem, že výsostná práva Koruny české přešla na Československou republiku. Protože Lichtenštejnsko vzniklo až roku 1719, nemá toto nové knížectví „*absolutně žádný vztah ke Koruně české*“. Z toho vyplývá, že „*kníže Lichtenštejn je svrchovaným panovníkem ve svém Lichtenštejnském knížectví, nikoliv však na území Československé republiky*“. Článek je zakončen rezolutním požadavkem: „*Odebrání jejich neprávem nabytých statků je nejsvatější povinností naší republiky.*“ Vydání tohoto článku předcházelo 3. května 1920 protestní shromáždění obyvatel Koloděj.³⁴ Protest byl namířen proti úmyslu lichtenštejnské správy umístit do kolodějského zámku ústřední ředitelství lichtenštejnských panství v Československu.³⁵

Během let 1919–1920 Československo vytvořilo zákonný podklad pro realizaci pozemkové reformy. Ústřední ředitelství lichtenštejnské správy statků se tímto vývojem chtít nechtě muselo zabývat a snažit se z něj vytěžit to nejlepší. V únoru 1921 zastávalo ústřední ředitelství stanovisko, že zahraniční velkostatkáři sice podléhají zákonům pozemkové reformy a vyvlastnění bude provedeno na základě záborového zákona,³⁶ ale zákon o odškodnění odporuje uznávaným zásadám mezinárodního práva, neboť nezajišťuje „*spravedlivou a přiměřenou náhradu*“. Ústřední ředitelství tvrdilo, že pokud by bylo nutné zaplatit aktuálně platné ceny, měl by pozemkový úřad „*o odškodnění cizinců menší zájem*“. Obrátilo se na ty cizince, kteří byli příslušníky spojeneckých nebo neutrálních států a vlastnili v Československu pozemky. Doufalo, že společným vystoupením reformou zasažených cizinců bude možné odvrátit uplatnění zákona o odškodnění.

³³ LI LA, Akten Gesandtschaft Wien V3/108/1920, text přeložený z listu *Právo lidu*, č. 133, 15. června 1920.

³⁴ Domácí archiv vládnoucích knížat z Lichtenštejna ve Vaduzu (*Hausarchiv der Regierenden Fürsten von Liechtenstein*, Vaduz – HAL V), karton 221-500/1920, č. 428, 5. června 1920; zpráva adresovaná knížeti.

³⁵ Podle této zprávy bylo ústřední ředitelství úřednickým a služebnickým aparátem čítajícím téměř 1 000 osob a zahrnujícím více než 100 000 hektarů lesních a zemědělských ploch.

³⁶ LI LA SF 1.10/1921/26, 19. února 1921; dopis ústředního ředitelství adresovaný zahraničním majitelům půdy v Československu.

Ústřední ředitelství za tímto účelem sepsalo memorandum, které zaslalo vyslancům těch států, k nimž patřili zahraniční majitelé pozemků.³⁷ Memorandum se vyjadřovalo k různým zákonům vydaným v souvislosti s pozemkovou reformou. Kritizovalo především náhradový zákon z 8. dubna 1920. Náhrada vyplácená dosavadním majitelům pozemků je podle jeho textu nastavena tak nízkou, že se vyvlastnění rovná konfiskaci. Ústřední ředitelství kritizovalo § 14 tohoto zákona, který cenu náhrady stanovil na průměrnou cenu z let 1913 až 1915. Jedna rakouská koruna tehdy odpovídala jednomu švýcarskému franku. Roku 1921 odpovídal jeden švýcarský frank 13 českým korunám. To pro velkostatkáře znamenalo ztrátu 12/13 majetku. Konfiskační částka mohla být navíc snížena až o 40 %. Velkostatkáři se tak dostali až na 1/26 mírové hodnoty svého majetku. Tato náhrada navíc majitelům nebyla vyplácena hotově ale formou dobropisu. Náhrada podle názoru ústředního ředitelství porušovala zásady mezinárodního práva, především pak článek XVII Deklarace lidských práv o nedotknutelnosti vlastnictví.³⁸ Požadovalo, aby byla náhrada za vyvlastněný majetek dostatečná, v opačném případě měly na ochranu svých poddaných vystoupit jednotlivé vlády. To by vyžadovalo diplomatická jednání, jak o nich mluví články 17 a 13 Paktu Společnosti národů.³⁹ Dotčení majitelé pozemků pocházeli z Belgie, Anglie, Francie, Itálie, Švýcarska a Lichtenštejnska.

Ústřední ředitelství bylo zřízeno 19. října 1919 v Praze na přání československého pozemkového úřadu. Důvodem pro tento krok byla snaha „emancipovat“ správu lichtenštejnských statků v Československu od lichtenštejnské knížecí dvorské kanceláře ve Vídni.⁴⁰ Všechny lichtenštejnské statky ležící v Československu měly být na přání pozemkového úřadu spravovány výlučně ústředním ředitelstvím, které „*má a musí mít své sídlo v Československé republice*“.⁴¹ V listopadu 1919 vybavil kníže Jan II. svého finančního poradce speciální plnou mocí „*pro výlučné a výhradní vedení momentálně probíhajících vyjednávání s československou vládou za účelem*

³⁷ LI LA SF 1.10/1921/26, 21. února 1921; návrh memoranda.

³⁸ Není jasné, která Deklarace lidských práv je myšlena. Článek 17 francouzské ústavy z roku 1791 zní: „*Protože vlastnictví je nedotknutelným a posvátným právem, nikdo ho nemůže být zbaven ...*“.

³⁹ Článek 13 Paktu Společnosti národů: „*Členové společnosti jsou zajedno v tom, že vyskytne-li se mezi nimi spor; hodící se podle jejich mínění k rozsouzení rozhodčími nebo soudem, a nemůže-li tento spor být uspokojivě řešen cestou diplomatickou, předloží celou spornou věc rozhodčímu nebo soudnímu řízení.*“ Článek 17 Paktu Společnosti národů: „*Při sporu mezi dvěma státy, z nichž jen jeden je členem Společnosti, nebo mezi státy, z nichž žádný není jejím členem, budou stát nebo státy, které nejsou členem Společnosti, vyzvány, aby po vyřešení tohoto sporu přijaly povinnosti uložené členům, a to za podmínek, které Rada uzná za správné ...*“ Citováno podle VLČEK, Eduard (ed.), *Moderní dějiny státu a práva v dokumentech*, Brno 1993, s. 57, 59.

⁴⁰ I LA SF 1.10/1921/26, 25. února 1921; memorandum ústředního ředitelství určené pro knížete Jana II.

⁴¹ LI LA SF 1.10/1921/26, 25. února 1921; memorandum ústředního ředitelství určené pro knížete Jana II.

stanovení podoby vyrovnání v otázkách odevzdání majetku a pozemkového zákona“.⁴² Lichtenštejnská knížecí správa ovšem neměla jasný koncept svého postupu. Ústřední ředitelství nejprve získalo plnou moc, která mu byla ovšem opět odebrána a přenesena na generální ředitelství. Ústřední ředitelství si stěžovalo, že kroky generálního ředitele nezná. Na základě proseb ústředního ředitelství byl řešením „*mezitím již palčivé záležitosti pozemkové reformy*“ pověřen princ Alois. Východisko ze „*současné nanejvýš nebezpečné situace*“ vidělo ústřední ředitelství jen ve společné diplomatické akci. Nebylo možné věc dále odkládat, neboť rady pozemkového úřadu vedly také k „*závažným rozhodnutím*“. Podle názoru ústředního ředitelství nařídil pozemkový úřad provést vyvlastnění zemědělské půdy za „*hanebné ceny*“. Navíc očekávalo, že se „*zkrátka*“ rozhodne i o lesním majetku. Pomýšleno přitom bude „*v prvé řadě na lesy ležící v pohraničních oblastech*“.

Dne 26. února 1921 informovalo ústřední ředitelství prince Aloise o rozhodnutích pozemkového úřadu z 23. února 1921.⁴³ Podle této zprávy byly vyvlastněny následující statky: panství Radim nebo Kounice, Uhříněves a Netluky, 500 ha statku Lednice, statek Hluk, komplex poplužních dvorů Trnávka, Petrůvka, Umíráska, dále Rovensko, Úsov, poplužní dvůr Šumvald a Holasovice. Ústřední ředitelství litovalo, že plné moci se „*neustále*“ mění, neboť je tak podkopávána jeho vážnost. Stěžovalo si také na ztrátu času, neboť bohužel trvalo „*dlouho*“, než kníže „*udělil souhlas*“. Nakonec varovalo před „*úplnou dezorganizací způsobenou decentralizací, na níž se pracuje ve Vídni*“, vyjádřilo dokonce „*strach z anarchie*“.

Obrátilo se také na zemského správce Josefa Peera⁴⁴ ve Vaduzu.⁴⁵ Zastávalo názor, že kromě prince Aloise by zájmy knížete měla zastupovat také lichtenštejnská vláda. Ta by ve prospěch knížecího majetku mohla působit prostřednictvím svých diplomatických kanálů. Ředitelství zvažovalo možnost požádat o zastupování lichtenštejnských zájmů případně také švýcarskou vládu. Znovu upozornilo na časovou tíseň a poznamenalo, že dopis zaslalo přímo Peerovi bez vědomí kabinetní kanceláře. Tento postup odůvodnilo pomalostí lichtenštejnské knížecí správy ve Vídni.

Peer sice souhlasil s názorem ústředního ředitelství, „*že se musí začít něco dít*“,⁴⁶ nechtěl ale navrhnout žádná konkrétní opatření, neboť lichtenštejnská vláda nedostala

⁴² LI LA SF 1.10/1921/26, 25. února 1921; memorandum ústředního ředitelství určené pro knížete Jana II.

⁴³ LI LA SF 1.10/1921/26, 26. února 1921, dopis ústředního ředitelství adresovaný princovi Aloisovi.

⁴⁴ Rakušan Josef Peer (1864–1925) byl od 15. 9. 1920 do 23. 3. 1921 zemským správcem (ministrským předsedou). Viz také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2013, sv. 2, s. 696–697.

⁴⁵ LI LA SF 1.10/1921/26, 26. února 1921.

⁴⁶ LI LA SF 1.10/1921/26, 2. března 1921; Peerův dopis adresovaný lichtenštejnskému knížecímu ústřednímu ředitelství československých statků v Praze.

žádné instrukce a navíc byla zproštěna působnosti ve „*starých záležitostech domini*“. Nemohla tak téměř ničeho dosáhnout. Peer si kladl otázku, zda je třeba zvláštní postavení knížete z Lichtenštejna odvozovat z právního důvodu svrchovanosti nebo z charakteru knížete jako cizince. Z dopisu ústředního ředitelství vyvodil, že záměrem je opírat se o charakter cizince. Z toho usuzoval, že by bylo výhodnější, kdyby byla akce zastupována tou diplomatickou institucí v Praze, které obecně přísluší zastupování lichtenštejnských státních příslušníků v Československu. Dále zvažoval otázku, zda je za tuto věc stále ještě zodpovědný princ Eduard. Samotnému mu to nebylo jasné, neboť se princ Eduard – jak Peer uvádí ve štiplavé poznámce – „*poněkud nachází ve stádiu, nechat věci plynout*“. Podle Peerova mínění bylo rozhodující, z jaké právní základny chce Lichtenštejnsko reagovat na pozemkovou reformu v Československu. Pokud se mělo argumentovat z pozice svrchovanosti, bylo by podle něj nutné jmenovat lichtenštejnského zvláštního vyslance ad hoc. Jako vhodnou osobu pro tento úkol navrhl prince Aloise. Pokud by se argumentace naopak soustředila na charakter knížete jako cizince, bylo nutné, aby byly lichtenštejnské zájmy zastupovány spíše švýcarským diplomatem akreditovaným v Praze.

O několik dní později informoval Peer lichtenštejnskou knížecí kabinetní kancelář, že československé ministerstvo zahraničních věcí „*stále ještě zpochybňuje svrchovanost Jeho Jasnosti*“.⁴⁷ Proto považoval za správnější „*postavit plánovanou akci na charakteru Jeho Jasnosti jako cizince [...]*“. Podíl lichtenštejnské vlády spatřoval Peer ve vydání instrukce pro Emila Becka v Bernu, aby se u švýcarské vlády zasadil o to, aby svého diplomatického zástupce v Praze pověřila úkolem hájit zájmy knížete a prince Aloise „*v intencích knížecího ústředního ředitelství*“. Peer také radil, aby kníže Jan II. v této záležitosti osobně adresoval dopis švýcarskému spolkovému prezidentovi. Navrhoval využít vztahy navázané se spolkovým radou Giuseppe Mottou,⁴⁸ předsedou politického departementu. Nabídl rovněž, že se u něj formou dopisu vhodně zasadí „*o různé využití švýcarského zástupce v Praze*“.

V dalším dopise kabinetnímu řediteli Martinovi Peer naznačil, že se věci nechce zabývat osobně, protože nezná podrobnosti.⁴⁹ Navíc ho příliš zaměstnávaly lichtenštejnské vládní záležitosti, takže již neměl volnou kapacitu pro to, aby se zabýval

⁴⁷ LI LA SF 1.10/1921/33, 7. března 1921; Peerův dopis adresovaný lichtenštejnské knížecí kabinetní kanceláři.

⁴⁸ Giuseppe Motta (1871–1940) byl v letech 1899–1911 švýcarským národním radou a v letech 1911–1940 švýcarským spolkovým radou. V letech 1912–1919 stál v čele finančního a celního departementu, v letech 1920–1940 pak politického departementu zodpovědného za zahraniční politiku. V letech 1915, 1920, 1927, 1932 a 1937 byl spolkovým prezidentem. Viz také *Historisches Lexikon der Schweiz*, Basel 2009, sv. 8, s. 765–767.

⁴⁹ LI LA SF 1.10/1921/212, 13. března 1921.

pozemkovou reformou. Kabinetní kancelář Peerův podnět přijala a pověřila Emila Becka, aby požádal švýcarskou Spolkovou radu o zastupování zájmů knížete a prince Aloise, „*stejně jako zastupuje švýcarské velkostatkáře*“.⁵⁰

Peerem navrženou strategií ujištění se o švýcarských službách používalo Lichtenštejnsko i v dalších rozepřích týkajících se sporných otázek v rámci pozemkové reformy. Neustále se v nich opakovala otázka svrchovanosti knížete z Lichtenštejna. Když list *Journal de Genève* 28. ledna 1922 v souvislosti s jednáními o celní smlouvě mezi Lichtenštejnskem a Švýcarskem mluvil o „*omezení suverénních práv knížete*“, sdělil Alfred von Baldass⁵¹ švýcarskému velvyslanci ve Vídni, že se ho to poněkud dotklo.⁵² Švýcarský velvyslanec interpretoval lichtenštejnskou citlivost jako důsledek dřívějšího vztahu závislosti Lichtenštejnska na Rakousku. Kvůli němu totiž různé nástupnické státy Rakouska zpochybňovaly lichtenštejnskou svrchovanost. Kníže z Lichtenštejna má ovšem kvůli svému majetku v Československu významný zájem na zachování „*skutečnosti – i když můžeme mluvit o fikci – že je zcela svrchovaným zahraničním knížetem*“. Velvyslanec v důvěrné zprávě adresované švýcarské Spolkové radě konstatuje, že pro Švýcarsko je udržení soukromých statků knížete „*nedůležité*“, tak tomu ale není v případě Lichtenštejnska. Pokud by kníže Jan II. statky v Československu ztratil, nebyl by už schopen „*pomáhat svým poddaným finančními příspěvky*“.

Napjatost vztahu mezi Lichtenštejnskem a Československem se projevila v epizodě, k níž došlo na jaře 1922. Předseda vlády Josef Ospelt⁵³ v únoru 1922 „*přísně důvěrně*“ informoval kabinetní kancelář ve Vídni, že byl upozorněn na to, že Československo se opět pokouší „*navodit atmosféru namířenou proti knížecímu rodu a odstranit tak jeho svrchovanost*“.⁵⁴ Pozadí Ospeltova poněkud nervózně působícího chování tvořily pověsti šířící se již od léta 1920. Tehdejší atašé u lichtenštejnského vyslanectví ve Vídni Josef Hoop⁵⁵ informoval zemského správce prince

⁵⁰ LI LA SF 1.10/1921/213, 14. března 1921.

⁵¹ Alfred von Baldass byl knížecím legačním tajemníkem ve Vídni. V letech 1921–1922 působil jako chargé d'affaires ad interim na lichtenštejnském vyslanectví ve Vídni.

⁵² LI LA, kopie BA C.6.22.51, 3. února 1922; dopis švýcarského velvyslanectví adresovaný Spolkové radě. Baldass na svou pozici chargé d'affaires na lichtenštejnském vyslanectví rezignoval již koncem ledna 1922.

⁵³ Josef Ospelt (1881–1962) byl od 23. 3. 1921 do 27. 4. 1922 předsedou vlády. Viz také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2013, sv. 2, s. 282–683.

⁵⁴ Soukromý archiv autora, pozůstalost Josefa Ospelta (kopie), 7. února 1922; „přísně důvěrný“ dopis Josefa Ospelta adresovaný kabinetnímu řediteli Martinovi.

⁵⁵ Josef Hoop (1895–1959) byl v letech 1920–1923 atašé a lichtenštejnský chargé d'affaires ve Vídni, v letech 1928–1945 byl předsedou lichtenštejnské vlády. Viz také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2013, sv. 1, s. 378–379.

Karla⁵⁶ o fámách, které zaslechl a „*kteřé mluvily o 3 milionech československých korun, jež mají být použity jako úplatky*“.⁵⁷ Princ Eduard se domníval, že Hoopova zpráva potvrzuje pověsti přicházející z Feldkirchu, „*kteřé jsou pravděpodobné*“ a mluví o „*sypání českých korun*“.⁵⁸ Podle něj mělo Československo „*ten nejrozhodnější zájem o podkopání svrchovanosti knížectví*“. Nevyloučil, že Československo za tímto účelem finančně podporuje „*opozici v zemi*“.

Předpoklad, že by „*české peníze*“ byly použity k tomu, aby ovlivnily lichtenštejnskou politiku, se nepodařilo doložit. Jedná se nejspíš jen o fámou. Přesto je ovšem pozoruhodné, že takové řeči našly živnou půdu, a to především nejspíše v politicky zaujatých kruzích. Můžeme se jen domnívat, nakolik za nimi stály taktické úvahy politických stran.

Lichtenštejnská správa ve Vídni i vláda ve Vaduzu musely v dalším průběhu pozemkové reformy uznat, že jejich snahy o zdržení nebo dokonce zabránění tomuto vývoji v Československu nebyly příliš účinné. Jediná cesta, od níž si Lichtenštejnsko ještě slibovalo úspěch, byla žádost o podporu Švýcarska. 29. září 1924 požádal Emil Beck spolkového radu Giuseppe Mottu, aby se zasadil za „*požadavky knížete*“ a případně je prodiskutoval s ministrem zahraničních věcí Benešem.⁵⁹ Podle Beckových údajů bylo v této době vyvlastněno 11 000 hektarů zemědělské půdy a 9 500 hektarů lesů. 6 500 hektarů bylo právě „*připraveno k převzetí*“. Interní spisová poznámka politického departementu k tomu poznamenává, že tato záležitost s Benešem nemohla být projednána, neboť byla podána příliš pozdě.⁶⁰

Dne 12. listopadu 1924 předal Emil Beck politickému departementu memorandum. Ztráta knížecích statků z důvodu vyvlastnění v něm byla vyčíslena na 17 procent celkového majetku. Velkou nevýhodou ovšem bylo, že za tehdejší zlatou korunu byla vyplácena jen jedna česká koruna. Ta měla hodnotu už jen 1/6 zlaté koruny. Ztráta ve švýcarských francích činila v této době podle Beckových údajů 15 milionů.

⁵⁶ Princ Karel z Lichtenštejna (1878–1955) byl zemským správcem (předsedou vlády) od 13. prosince 1918 do 15. září 1920. Viz také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2013, sv. 1, s. 547–548.

⁵⁷ LI LA Gesandtschaftsakten Wien, V3/1194, 1. června 1920, dopis Josefa Hoopa adresovaný zemskému správci princovi Karlovi. Dobový opis v HAL V, „*Kabinettskanzlei 1920*“.

⁵⁸ LI LA Gesandtschaftsakten Wien, V3/1194, 2. června 1920, dopis prince Eduarda adresovaný kabinetní kanceláři. Dobový opis v HAL V, „*Kabinettskanzlei 1920*“.

⁵⁹ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59.

⁶⁰ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, „*Poznámka*“ na dopise Emila Becka adresovaném spolkovému radovi Mottovi z 29. září 1924.

V lednu 1925 zaslal Beck Mottovi další žádost.⁶¹ Uvedl v ní, že v otázce vyvlastnění bylo dosaženo „*hranice únosnosti*“. Jménem knížete Jana II. Mottu požádal, aby v zastoupení Lichtenštejnska kvůli majetku knížete vykonal návštěvu u československé vlády. Podle představ Jana II. měl Motta naléhat na vyplacení protihodnoty za vyvlastněný majetek. Za budoucí vyvlastnění bylo podle představ knížete třeba vyplatit plnou tržní hodnotu. Kníže ale především zastával stanovisko, že nesmějí být provedena žádná další vyvlastňovací opatření. Pokud by k tomu ovšem došlo, zvažoval, že se bude dovolávat mezinárodního rozhodčího soudu, například Mezinárodního soudního dvora v Haagu. Jan II. Mottu prostřednictvím Emila Becka požádal, aby vzal záležitost osobně do rukou. Společně s žádostí o podporu předal Emil Beck politickému departementu další memorandum.⁶² Argumenty tohoto textu se zaměřují především na skutečnost, že majetek cizinců může být vyvlastněn jen za plnou náhradu. To se lichtenštejnského knížete týká ještě daleko více, neboť je zahraničním panovníkem.

Emil Beck požádal politický departement, aby memorandum o pozemkové reformě zaslal také československému vyslanectví.⁶³ Doufal, že bude mít možnost o věci diskutovat „*v přátelském duchu*“. Také se domníval, že se s pomocí Švýcarska od československé vlády dozví, „*jaké otázky chce mít před navázáním řádných diplomatických styků s knížectvím vyjasněny*“. Zřejmě správně předpokládal, že realizace pozemkové reformy přitom bude hrát ústřední roli. Takřka jako potvrzení této domněnky si Motta 9. ledna 1925 poznamenal: „*Právě dnes jsme se od českého vyslanectví dozvěděli, že jeho vláda Lichtenštejnské knížectví ještě neuznala.*“⁶⁴

Další kontakty lichtenštejnského vyslanectví v Bernu s politickým departementem ukazují, že Lichtenštejnsko přikládalo švýcarské podpoře velký význam. Tato skutečnost vycházela také z toho, že přímé žádosti z Vídně a Vaduzu měly v Praze malou naději na úspěch. 14. dubna 1925 informoval Emil Beck politický departement, že vyvlastňování v Československu pokračuje, ačkoliv výše zmíněné memorandum žádalo, aby se tak „*až do vyjasnění zásadních otázek nedělo*“.⁶⁵ Beck proto Švýcarsko „*naléhavě žádal*“, aby Československo poprosilo o projednání jeho stanoviska k zásadním otázkám.

⁶¹ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 9. ledna 1925; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

⁶² BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 9. ledna 1925.

⁶³ BA 2001(E)/1969/262, krabice 43, 16. února 1925; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

⁶⁴ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 9. ledna 1925, poznámka na okraji.

⁶⁵ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 14. dubna 1925; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

Politický departement Becka obratem upozornil, že švýcarská intervence v Praze nepřipadá v úvahu, neboť Československo výslovně odmítlo přijímat od švýcarského generálního konzulátu žádosti vztahující se k lichtenštejnským zájmům.⁶⁶ Přesto se Motta pokusil v Benešovi vzbudit pochopení pro lichtenštejnskou žádost. V Ženevě mu předal kopii Lichtenštejnskem vypracovaného memoranda a „*tento případ mu ústně*“ doporučil.⁶⁷ Na Mottovo doporučení Beneš sice v Ženevě přijal lichtenštejnského vyslance Becka, v otázce uznání Lichtenštejnska, respektive vyvlastnění majetku rodu Lichtenštejnů mu ovšem nedal žádný pozitivní příslib. Slíbil Beckovi jen, že záležitost prošetří.

Emil Beck byl zřejmě na naléhání Vídně a Vaduzu neústupný, koncem května 1925 se znovu obrátil na Mottu a požádal ho, aby se u Beneše „*přimluvil za spravedlivé a adekvátní řešení*“.⁶⁸ Mottovu osobní intervenci považoval za „*velmi cennou*“, neboť československá vláda odmítla oficiální zastupování Lichtenštejnska prostřednictvím Švýcarska. Od Mottovy přimluvy Beck očekával „*vynikající účinek*“. Motta se pak obrátil na Beneše, protože několik žádostí politického departementu adresovaných československému vyslanectví v Bernu nebylo úspěšných.⁶⁹ Přednesl Benešovi lichtenštejnskou prosbu, aby byl zákon o pozemkové reformě v případě majetku knížete z Lichtenštejna projednán umírněným způsobem. Převzal přitom lichtenštejnskou argumentaci, že opatření přijímaná československými úřady mohou mít závažné důsledky pro finanční situaci malého státu, který se Švýcarskem pojí řada přátelských a sousedských pout. Požádal Beneše, aby v duchu smíření, jehož aplikací byl známý, přezkoumal návrhy lichtenštejnské vlády, aby bylo brzy dosaženo přiměřeného řešení. Beneš zareagoval rychle a sdělil Mottovi, že nepodceňuje skutečnost, že je daná otázka kvůli neuznání svrchovanosti Lichtenštejnska ze strany Československa komplikovaná, ani fakt, že z čistě interního hlediska způsobuje určité těžkosti.⁷⁰ Slíbil, že bude celou záležitost se zájmem sledovat, na základě dalších informací, které si ještě vyžádá v Praze, k ní vydá detailní vyjádření a své definitivní stanovisko. Interní poznámka na okraji učiněná politickým departementem k tomu dodává, že „*prozatím nemá být sdělováno nic dalšího*“.

⁶⁶ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 15. dubna 1925; dopis politického departementu adresovaný švýcarskému generálnímu konzulátu v Praze.

⁶⁷ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 5. května 1925; Mottova francouzská poznámka na okraji lichtenštejnského memoranda sepsaného francouzsky.

⁶⁸ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 25. května 1925; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

⁶⁹ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 3. června 1925; Mottův dopis adresovaný Benešovi, „*Président de la Conférence internationale du Travail Genève*“. Originál je psán francouzsky.

⁷⁰ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 11. června 1925; Benešův dopis adresovaný spolkovému radovi Mottovi. Originál je psán francouzsky.

Snahy Lichtenštejnska o švýcarskou podporu ovšem přetrvávaly. Koncem srpna 1925 předalo Lichtenštejnsko politickému departementu další memorandum týkající se vyvlastňování v Československu.⁷¹ Byly zde vylíčeny výsledky dosavadních jednání a rozsah vyvlastnění. Text zmiňuje, že snahy o dosažení oficiálního zastupování Lichtenštejnska v Praze prostřednictvím Švýcarska neměly úspěch. Rozsah vyvlastnění činil podle tohoto líčení 31 342 hektarů zemědělské půdy a 41 065 hektarů lesů. Rod Lichtenštejnů měl navíc československému státu odvést majetkovou daň ve výši 71 milionů korun. Naopak Lichtenštejnové od Československa požadovali 45 144 099 korun. Tento nárok odůvodňovali tím, že skutečná hodnota pozemků se pohybuje mezi 7 000 a 10 000 korun za hektar. Československo ovšem v průměru platilo náhradu jen ve výši 2 000 korun.

Memorandum při této příležitosti zopakovalo, že lichtenštejnský stát se o otázku vyvlastnění zajímá i z toho důvodu, že kníže nevlastní žádnou civilní občanskou listinu a nedostává od státu žádné odvody, ale „naopak státu každoročně přináší významné finanční oběti“. Po provedení pozemkové reformy v dosavadním rozsahu by knížecí rod již nebyl schopen tyto mimořádné služby vykonávat.

Dne 29. září 1925 kníže Jan II. zaslal osobní dopis Mottovi.⁷² Taktéž v něm předestřel situaci vyvlastnění a vyvodil z ní, že je třeba usilovat o vyrovnání s odpovídající náhradou. Podle jeho mínění to bylo důležité především kvůli „majetkovému účetnictví“ a to jak s ohledem na knížecí rod, tak na Lichtenštejnsko. Nakonec vyjádřil naději, že Motta při svém „smyslu pro spravedlnost“ a „vynikajícím postavením“ bude snahy o urovnání majetkových poměrů knížete z Lichtenštejna i nadále „laskavě podporovat“.

Dne 8. října 1925 navštívil kabinetní ředitel Josef Martin⁷³ švýcarský generální konzulát v Praze. Chtěl v Praze uspořádat společnou konferenci, jejímiž účastníky by byli Emil Beck, jeden z Lichtenštejnů, Josef Martin a švýcarský generální konzulát. Mělo se diskutovat o dalším postupu u vlády v Praze proti konfiskaci knížecího pozemkového majetku. Zároveň se Emil Beck, jenž měl předtím v Ženevě pohovor s Benešem, snažil o projednání záležitosti vyvlastnění za účasti československých a lichtenštejnských zástupců. Požádal politický departement, aby k tomuto rozhovoru rovněž vyslal svého zástupce.⁷⁴

⁷¹ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 28. srpna 1925.

⁷² BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 29. září 1925; dopis Jana II. z Valtic adresovaný spolkovému radovi Mottovi.

⁷³ Josef Martin (1874–1955) byl v letech 1921–1945 ředitelem kabinetní kanceláře vládnoucího knížete z Lichtenštejna. Viz také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2013, sv. 2, s. 583.

⁷⁴ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 8. října 1925; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

Politický departement informoval švýcarský generální konzulát v Praze o Benešově prohlášení, že nevidí žádnou možnost, jak striktní uplatnění zákona o pozemkové reformě od lichtenštejnských knížecích statků odvrátit.⁷⁵ Posledním pokusem, který knížecí správa statků podnikne, bude konference lichtenštejnských a československých zástupců za účasti švýcarského delegáta. Švýcarský generální konzulát v Praze politickému departementu sdělil, že právník Viktor Kaplan, představený ústředního ředitelství statků v Kolodějích, nezastupoval zájmy Lichtenštejnska dostatečně důrazně. Generální konzulát se domníval, že Kaplan zaujal tento postoj proto, aby při hájení zájmů jiných velkostatkářů dosáhl „určitých výhod“.⁷⁶ Upozornil také na to, že Československo projevilo vstřícnost vůči jednomu anglickému státnímu příslušníkovi, neboť si chce ve Velké Británii vzít půjčku.

I přes naléhavé prosby knížete Jana II. neviděl Motta žádnou možnost pro podniknutí dalších kroků ve prospěch Lichtenštejnska, neboť Československo všechny dosavadní návrhy na zprostředkování odmítlo. Pražská vláda se také vyslovila proti švýcarské účasti na plánovaném rozhovoru mezi zástupci lichtenštejnského ústředního ředitelství a československými úřady. Pražské úřady litovaly, že z principiálních důvodů nemohou na takové jednání pozvat žádného švýcarského zástupce.⁷⁷ Motta knížeti Janu II. sdělil, že Spolková rada považuje československé zákonodárství v záležitosti vyvlastnění za sporné a proto schválilo snahy politického departementu o zmírnění československých opatření.⁷⁸ Tyto snahy ale neměly úspěch. Československo z vnitropolitických důvodů nepřistoupí na švýcarské návrhy na zprostředkování, proto další kroky politického departementu „zřejmě nepřicházejí v úvahu“. Motta ale slíbil, že Švýcarsko své služby znovu nabídne, pokud by opětovná intervence byla možná a vhodná.

Dalším podpůrným opatřením byla snaha prince Františka z Lichtenštejna⁷⁹ o zapojení jeho kontaktů v Paříži. Měl v úmyslu o vyvlastňování v Československu

⁷⁵ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59; 15. října 1925; dopis politického departementu adresovaný švýcarskému generálnímu konzulátu v Praze.

⁷⁶ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 29. října 1925; dopis švýcarského generálního konzulátu v Praze adresovaný politickému departementu.

⁷⁷ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 4. listopadu 1925; dopis československého vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

⁷⁸ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 13. listopadu 1925; dopis spolkového rady Motty adresovaný knížeti Janu II.

⁷⁹ František z Lichtenštejna (1853–1938) byl v letech 1894–1899 rakousko-uherským velvyslancem v Petrohradu, v letech 1929–1938 pak vládnoucím knížetem z Lichtenštejna. Viz také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2013, sv. 1, s. 532–533.

diskutovat⁸⁰ s ministrem zahraničních věcí Aristidem Briandem.⁸¹ Princ František chtěl Brianda podnítit k tomu, aby na Beneše zapůsobil tak, aby požadavkům knížete z Lichtenštejna vyšel vstříc. Františkův záměr se ale nezdařil. Přijal ho pouze generální tajemník Philippe Berthelot.⁸² František dal před švýcarským velvyslancem v Paříži průchod svému hněvu. Odložil veškerou diplomatickou slušnost a označil členy československé vlády za „bandity z Prahy“.

Vyvlastňování se i navzdory snahám Lichtenštejnů, jejich správy a vlády i jejich diplomatických služeb již nepodařilo zastavit. V různých vyvlastňovacích a postupovacích akcích ztratili Lichtenštejnové v letech 1921 až 1938 91 500 z původních 160 000 hektarů pozemků. To odpovídalo ztrátě 57,18 procent z celkového majetku v Československu.⁸³ Je důležité si uvědomit, že výše náhrady byla vypočítána podle průměrných cen z let 1913–1915, „takže výše náhrady představovala jen zlomek skutečné hodnoty pozemků“.⁸⁴

Realizace pozemkové reformy v Československu měla pro Lichtenštejny bezesporu závažné důsledky. I když tím nebyla ohrožena celková materiální existence, přece jen byly ztráty pozemkového majetku výrazné a výpadek příjmů citelný. Na realizaci pozemkové reformy mělo být působeno argumentem vynášeným opakovaně jak knížecím rodem, tak Lichtenštejnskem, a to že se ztráta majetku nepříznivě projeví také v Lichtenštejnsku. Také v tomto případě se ovšem ukázalo, že se malý stát Lichtenštejnsko bez vnější podpory nemůže prosadit proti zájmům jiných států. Ani Švýcarsko, které Lichtenštejnsku projevovalo velké pochopení, nedocílilo v otázce pozemkové reformy žádné změny stanoviska československé vlády. Švýcarsko vycházelo z racionální úvahy, jak moc se za malý stát Lichtenštejnsko zasazovat, aby neuškodilo vztahu s ostatními dotčenými státy. Tento postoj je vyjádřen ve stanovisku politického departementu, který již roku 1921 uvedl, že Švýcarsko Lichtenštejnsko sice uznává jako svrchovaný stát,⁸⁵ jinou otázkou ale je, „zda a do jaké míry“ je Československo povinné „zacházet pouze s knížetem z Lichtenštejna jako s cizím panovníkem“, popřípadě zajistit jeho majetku zvláštního zacházení.

⁸⁰ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59, 26. listopadu 1925; dopis politického departementu adresovaný švýcarskému vyslanectví v Paříži.

⁸¹ Aristide Briand (1862–1932) byl v letech 1921–1922 předsedou francouzské vlády.

⁸² Philippe Berthelot (1866–1934) byl francouzský diplomat, v letech 1920–1922 působil jako generální tajemník ministerstva zahraničních věcí.

⁸³ BA 2001(E)/1969/262, krabice 59; memorandum z 29. května 1945. Viz také DALLABONA, 1978, s. 46–52.

⁸⁴ DALLABONA, 1978, s. 32 a s. 52–53.

⁸⁵ BA 2001(E)/1969/262, krabice 43, „poznámka“ bez datace na dopise švýcarského konzulátu v Praze adresovaném politickému departementu z 12. května 1921.

V interní „poznámce“ politického departementu dále stojí: „Z československého hlediska může být – a ne z nepochopitelného důvodu – vnímáno jako *abusus juris*, když se suverén domáhá pozemků z důvodu *exteriority*, navíc pokud tento soukromý majetek tvoří několikanásobek svrchovaného teritoria. *Est modus in rebus*.“

Pozemková reforma v Československu nebyla jen záležitostí, která se týkala majetku rodu Lichtenštejnů, jak by se na první pohled mohlo zdát. Byl to proces pro Lichtenštejnsko významný také z pohledu státní politiky. Československá vláda při realizaci vyvlastňovacích opatření na zahraničním pozemkovém majetku narážela na těžkosti, proto pro prosazení svých cílů hledala správnou strategii. Taktika se zaměřila na interpretaci Lichtenštejnska jako státu, který není svrchovaný, ale jedná se o přívažek Rakouska. Z toho československá vláda vyvozovala, že Lichtenštejnsko nebylo za první světové války neutrální, ale aktivně se na straně Rakouska na válce podílelo. Z toho pak opět vyvozovala, že vládnoucí kníže z Lichtenštejna je rakouským, a tudíž pro Československo nepřátelským občanem. V důsledku jeho „subjekčního vztahu“ k Rakousku neměl podle interpretace československé vlády nárok na exterioritu, jaká by podle mezinárodního práva příslušela panovníkovi svrchovaného státu. Československá republika se proto od počátku své existence snažila ovlivnit, aby svrchovanost a neutralita Lichtenštejnska nebyly mezinárodně uznány. Tento postup se pro Lichtenštejnsko nepříznivě odrazil v zahraničněpolitických otázkách. Jak na pařížské mírové konferenci, tak v případě žádosti o přijetí do Společnosti národů bylo v otázce své státní nezávislosti a neutrality vystaveno tíživému důkaznímu břemenu. Také vztahy Švýcarska a Lichtenštejnska byly českou pozemkovou reformou postiženy. Švýcarsko se v důsledku převzetí zahraničního diplomatického zastupování Lichtenštejnska v říjnu 1919 ocitlo v poli napětí mezi Československem a Lichtenštejnskem. Ukázalo se ovšem, že rozhodovací prostor švýcarských spolkových úřadů byl silně zúžen státním zájmem, který v případě sporu určoval jejich chování.

Lichtenštejnsko se o prosazení svých zájmů snažilo různými cestami. Jednak se pokoušelo nalézt podporu pro své žádosti u velmocí, jednak doufalo, že úspěchu bude dosaženo přímým kontaktem s Československem, a jednak si hodně slibovalo od „zvláštních služeb“ Švýcarska. Dvorská kancelář, lichtenštejnská vyslanectví ve Vídni a Bernu, princ František i sám Jan II. vkládali naděje do přímých kontaktů s vlivnými osobnostmi.

Na tomto pozadí je třeba vnímat horlivou politickou a diplomatickou činnost vyvíjenou na různých úrovních ve Vídni, Vaduzu, Bernu, Praze, Ženevě a Paříži. Každá strana se snažila podpořit svůj názor argumenty znalců. Nakonec malý stát Lichtenštejnsko i na tomto poli vystřízlivěl a získal zkušenost, že je odkázán na blaho vůli a velkorysost silnějších.

2. část

Snahy Lichtenštejnska o zřízení diplomatického zastoupení v Praze po první světové válce

1. Úvod

První světová válka zásadně změnila Evropu i svět. Také pro Lichtenštejnsko představuje tato „prakatastrofa 20. století“⁸⁶ rozhodující předěl, a to jak na vnitropolitické a zahraničněpolitické úrovni tak na hospodářské a společenskopolitické úrovni.

Jednou ze zkušeností Lichtenštejnska vyplývajících z první světové války byla nutnost prokázat svou neutralitu a svrchovanost.

Důvody je třeba hledat především v úzkém vztahu Lichtenštejnska a Rakousko-Uherska. V této souvislosti je na místě uvést zákonodárství (Lichtenštejnsko roku 1812 převzalo Všeobecný zákoník občanský), měnu (od roku 1900 byla státní měnou v Lichtenštejnsku rakouská koruna), jurisdikci (apelační soud jako druhá instance zasedal ve Vídni, třetí soudní instance pak v Innsbrucku), diplomatické zastupování prostřednictvím Rakouska od roku 1880, ale především smlouvu o celní a daňové unii z roku 1852. Další faktor blízkých vztahů představuje také rod Lichtenštejnů. Jan II., v letech 1858 až 1929 vládnoucí kníže z Lichtenštejna, byl členem rakouské panské sněmovny, sídlil na svých panstvích v Rakousku-Uhersku a do Lichtenštejnska přijížděl na návštěvy jen zřídka. Další členové rodu bojovali ve světové válce na straně Rakouska a měli také rakouská občanská práva.

Po roce 1918 se snahy o uznání neutrality a svrchovanosti staly těžištěm lichtenštejnské zahraniční politiky. Kromě těchto cílů muselo Lichtenštejnsko zároveň učinit další rozhodnutí zčásti existenčního významu. Jmenujme zde úpravu ústavy, nové hospodářské směřování po vypovězení celní smlouvy s Rakouskem, otázku měny, ozdravení státních financí, zásobování potravinami či boj s nezaměstnaností.

V Lichtenštejnsku panovala vzrušená nálada: konala se shromáždění a v novinách se prudce a drsně debatovalo. V letech 1918 až 1922 mělo Lichtenštejnsko šest různých zemských správců (předsedů vlády). Jeden z nich, Leopold svobodný pán von Imhof,⁸⁷ v listopadu 1918 na nátlak parlamentu odstoupil.

Kdo byli nositelé zahraniční politiky? V prvé řadě je třeba jmenovat knížete Jana II. Ústava z roku 1862 stanovovala: „*Kníže zastupuje stát ve všech jeho vztazích*

⁸⁶ Toto označení použil americký historik a diplomat George F. Kennan, jenž roku 1979 válku charakterizoval jako „*the great seminal catastrophe of this century*“. KENNAN, George F., *The Decline of Bismarck's European Order. Franco-Russian Relations, 1875–1890*, Princeton 1979, s. 3. [http://de.wikipedia.org/wiki/Urkatastrophe_des_20._Jahrhunderts (citováno 15. května 2013.)]

⁸⁷ Leopold svobodný pán von Imhof (1869–1922) byl v letech 1914–1918 zemským správcem. Viz také *Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein*, Vaduz 2012, sv. 1, s. 385.

*proti cizím státům.*⁸⁸ Jan II. se narodil roku 1840 a na konci války byl v úřadu již 60 let. Po boku mu stál jeho bratr František, pozdější kníže František I. Svůj vliv na veřejnosti i v zákulisí zdatně a horlivě uplatňoval ještě třetí muž z rodu Lichtenštejnů, princ Eduard, působící od roku 1919 jako čelný představitel lichtenštejnského vyslanectví ve Vídni. Na straně státu byla spolunositelkou zahraniční politiky lichtenštejnská vláda v čele se zemským správcem, důležitým spolutvůrcem byl chargé d'affaires lichtenštejnského vyslanectví v Bernu, právník Emil Beck. Méně významnou roli v této otázce hrál parlament (zemský sněm). Situaci spoluvytvářelo také veřejné mínění, projevované především prostřednictvím obou novin, listů *Ober Rheinische Nachrichten* a *Liechtensteiner Volksblatt*.

Zásadou zahraniční politiky Lichtenštejnska se po roce 1918 stala devíza zajištění uznání jeho neutrality a svrchovanosti. Na multilaterální úrovni se Lichtenštejnsko o dosažení tohoto cíle snažilo zřízením vlastních diplomatických zastoupení, účastí na mezinárodních konferencích a členstvím v mezinárodních organizacích. Na bilaterální úrovni šlo především o zintenzivnění vztahu se Švýcarskem, Československem a Rakouskem.

2. Snahy o zřízení diplomatického zastoupení

Praha pro Lichtenštejnsko představovala důležitý bod, a to ze dvou zásadních důvodů. Za prvé šlo o zajištění pozemkového majetku rodu Lichtenštejnů v Československu, za druhé o zásobení Lichtenštejnska důležitými ekonomickými statky z Československa, moukou, cukrem a uhlím.

Začátkem května 1919 vykonal princ Eduard v Praze návštěvu u kancléře Přemysla Šámala⁸⁹ a zástupce ministerstva zahraničních věcí Bedřicha Štěpánka⁹⁰ a byl přijat také prezidentem Masarykem.⁹¹ Návštěvy na něj udělaly ten dojem, že „u současných vládců [...] nepochybně existuje tendence vyjít knížeti vstříc“. Objevily se ovšem také kritické námitky československého ministerstva zahraničních věcí. Štěpánek například princ Eduardovi sdělil, že „před uzavřením míru nelze dost dobře

⁸⁸ § 23, ústava z 26. září 1862.

⁸⁹ Přemysl Šámal (1867–1941) byl blízkým spolupracovníkem Tomáše G. Masaryka, v letech 1919–1938 působil jako vedoucí kanceláře prezidenta republiky (kancléř) [http://www.e-archiv.li/ (citováno 22. května 2013)].

⁹⁰ Bedřich Štěpánek (1882–1943) byl český diplomat, v letech 1918–1919 vedl ministerstvo zahraničních věcí, v letech 1919–1922 působil jako vyslanec v USA [http://www.e-archiv.li/ (citováno 22. května 2013)].

⁹¹ LI LA, Gesandtschaftsakten Wien V3/43/6, 14. května 1919; zpráva prince Eduarda o jednání 7. a 8. května 1919.

připustit zřízení nového vyslanectví země, jež se alespoň podle pojetí Dohody k ní může nacházet ve stejném vztahu jako Německo“.⁹² Štěpánek navrhl „uvést v Paříži věci do pohybu“ a záležitost zaurgovat u francouzského vyslance ve Vídni. Princ Eduard proto požadoval, aby se „s maximální energií“ pracovalo na tom, aby se v Paříži objevil lichtenštejnský zástupce a neutralita knížectví byla uznána.

Dne 10. října 1919 přijal prince Eduarda v Praze československý ministr zahraničních věcí Edvard Beneš.⁹³ Princ Eduard Benešovi předestřel přání Lichtenštejnska zřídit v Praze vyslanectví. Jako důvod jmenoval ekonomickou situaci Lichtenštejnska a jako kompenzaci za nákup potravin a uhlí nabídl chovný dobytek. Jako další důvod uvedl, že vyslanectví v Československu je pro knížete žádoucí, neboť „se zde často zdržuje“. Ujistil Beneše, že knížecí statky jsou od 1. října 1919 podřízeny lichtenštejnské ústřední kanceláři a vyslanectví tedy na jejich správu nebude mít žádný vliv. Beneš princ Eduardovi naznačil, že zřízení lichtenštejnského vyslanectví v Praze nestojí v cestě žádná překážka.

Princ Eduard považoval za důležité, „aby na československou vládu zároveň příznivě působila Dohoda“.⁹⁴ Politické poměry v Praze ovšem posuzoval jako tak nepříznivé, že podle jeho mínění „nebude téměř možné knížecí vyslanectví v Praze zřídit“ bez vlivu francouzské vlády. Hlavní překážku viděl v tom, že v Československé straně sociálně demokratické existuje „mimořádně silný proud“ proklamující, „že knížeti z Lichtenštejna se v žádném případě nesmí vyjít vstříc zřízením vyslanectví v Praze“.

Princ Eduard učinil doprovodné opatření k žádostem, spojil se se zástupci dalších států ve Vídni a zpravil je o situaci Lichtenštejnska. Tak v listopadu 1919 navštívil sira Francis Lindleye,⁹⁵ zmocněnce anglické vlády ve Vídni.⁹⁶ Upozornil ho na „naléhavou nutnost zásobování knížectví potravinami z Československa“. Poukázal také na to, jak důležité pro zemi je, „aby bylo vyslanectví v Praze brzy povoleno a tím mohlo být zajištěno zásobování knížectví a hájeny zájmy knížecího majetku v Čechách“. Princ Eduard počítal s tím, že Anglie bude mít zájem o to „nenechat

⁹² LI LA, Gesandtschaftsakten Wien V3/43/6, 14. května 1919; zpráva prince Eduarda o jednání 7. a 8. května 1919.

⁹³ LI LA RE 1919/105, 10. října 1919; dopis prince Eduarda adresovaný lichtenštejnské vládě.

⁹⁴ LI LA RE 1919/5402 ad 589, 30. října 1919; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný lichtenštejnské vládě.

⁹⁵ Sir Francis Oswald Lindley (1872–1950) byl britský diplomat, v letech 1919–1920 působil jako britský vysoký komisař ve Vídni, v letech 1920–1921 pak jako vyslanec tamtéž. [http://www.e-archiv.li/ (citováno 22. května 2013)].

⁹⁶ LI LA, Gesandtschaftsakten Bern, krabice 6 (Neutralität), 422/1, 11. listopadu 1919; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný lichtenštejnské vládě.

bolševické proudy, aby se v Československu prosadily [...], a bude knížecí majetek v Čechách chránit“. Na závěr požádal sira Lindleyho, aby oznámil anglickému vyslanci v Praze blížící se návštěvu zástupce rodu Lichtenštejnů.⁹⁷ Tento zástupce chtěl anglického vyslance v Praze seznámit s lichtenštejnskou situací a dosáhnout „jeho působení“ v Praze. Princ Eduard o této otázce mluvil také se švýcarským velvyslancem ve Vídni Charlesem Bourcartem⁹⁸ a zdůraznil, že je Lichtenštejnsko odkázáno na dodávky „surovin bezpodmínečně nutných pro obživu“ z Československa.⁹⁹

Počátkem prosince 1919 obeznámil princ Eduard s průběhem svých debat s francouzským vyslancem a anglickým zástupcem ve Vídni také Emila Becka v Bernu. Chtěl být co nejrychleji informován o tom, kdy Švýcarsko převezme diplomatické zastoupení Lichtenštejnska v různých státech, „aby mohl v Praze učinit další kroky“.¹⁰⁰

Zřízení lichtenštejnského vyslanectví v Praze naráželo na těžkosti, neboť československá vláda kvůli nadcházející pozemkové reformě nebyla vstřícná. Lichtenštejnský vyslanec v Bernu proto dostal za úkol zjistit, zda by bylo „vítané“, kdyby lichtenštejnské zájmy v Praze převzalo Švýcarsko.¹⁰¹ Tyto snahy jsou jasným důkazem, že pro knížectví bylo účinné zastoupení v Praze stále naléhavější, neboť bylo kvůli blížící se pozemkové reformě nutné jednat. Švýcarsko, které nechtělo být zatíženo do sporů mezi Lichtenštejnem a Československem, se ovšem k věci postavilo zdrženlivě a odmítavě.

Na jaře 1921 tedy Lichtenštejnsko opět vzneslo žádost. Emil Beck dostal v březnu 1921 – tentokrát od knížecí kabinetní kanceláře – za úkol v Bernu zjistit, jak se Švýcarsko k zastupování Lichtenštejnska v Praze staví.¹⁰² Beck tuto žádost předal politickému departementu a dotázal se ho, zda by Švýcarsko převzalo zastupování zájmů Lichtenštejnska v Československu „pro zvláštní případ pozemkové reformy“ v souvislosti s pozemkovým majetkem knížete.¹⁰³ Politický departement mu sdělil,

⁹⁷ Jmenován byl princ Ludvík mladší z Lichtenštejna, případně identický s princem Aloisem z Lichtenštejna (1869–1955.) Viz WILHELM, Gustav, *Stammtafel des fürstlichen Hauses von und zu Liechtenstein*, Vaduz bez vrocení, tabulka 9.

⁹⁸ Charles-Daniel Bourcart (1860–1940) působil v letech 1896–1902 jako švýcarský velvyslanec v Londýně, v letech 1912–1915 jako vedoucí Oddělení pro zahraniční záležitosti a v letech 1915–1925 jako velvyslanec ve Vídni.

⁹⁹ LI LA RE 1919/5623 ad 589, 6. listopadu 1919; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný lichtenštejnské vládě.

¹⁰⁰ LI LA RE 1919/5966 ad 589, 3. prosince 1919; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vyslanectví v Bernu.

¹⁰¹ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 2 (Interessenvertretung Prag), 4. května 1920; dopis lichtenštejnského vyslanectví ve Vídni adresovaný lichtenštejnskému vyslanectví v Bernu.

¹⁰² BA Bern 2001(E)/1969/262, krabice 43, 14. března 1921; dopis kabinetní kanceláře adresovaný Emilu Beckovi.

¹⁰³ Bern 2001(E)/1969/262, krabice 43, 22. března 1921; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

že zastupování ve zvláštním případě „*dost dobře nepřichází v úvahu*“.¹⁰⁴ Pokud si Lichtenštejnsko přeje, aby Švýcarsko převzalo jeho všeobecné zastupování v Praze, musí se Švýcarsko „*nejprve ubezpečit o souhlasu československé vlády*“. Beck se domníval, že Paul Dinichert,¹⁰⁵ vedoucí Oddělení pro zahraniční záležitosti v rámci politického departementu, se na možnost převzetí zastupování zájmů „*jen pro tento zvláštní případ*“ dívá s velkými rozpaky, neboť Švýcarsko podobné žádosti až doposud pravidelně odmítalo. Ze švýcarského hlediska tedy panovaly obavy, že „*by československá vláda takové zastupování viděla jen nerada*“. Mohlo naopak převzít „*všeobecné a pravidelné zastupování v Československu*“. Zastupování Lichtenštejnska převzalo také v jiných zemích, proto by takový postup nemusel u československé vlády „*vyvolat pochybnosti*“. Politický departement ovšem chtěl v případě eventuálního převzetí zastupování lichtenštejnských zájmů vědět, z jakého důvodu nedošlo k plánovanému zřízení vlastního lichtenštejnského zastoupení v Praze, „*aby z těchto důvodů švýcarské vládě nevznikly komplikace*“. Bylo ale ochotno žádost o zastupování Lichtenštejnska u československé vlády „*okamžitě zajistit*“.

Lichtenštejnsko, podnícené odmítavým a oddalujícím stanoviskem pražské vlády, již oficiálně oznámilo, že upouští „*od zřízení vlastního zastoupení v Praze*“.¹⁰⁶ Toto rozhodnutí odporující úmyslům knížete Jana II. bylo učiněno „na přání státu“. Lichtenštejnská vláda proto pověřila svého diplomata v Bernu, aby požádal švýcarskou vládu „*o všeobecné a pravidelné zastupování [...] Lichtenštejnska a jeho státních příslušníků*“ v Československu „*jako v ostatních zemích*“.¹⁰⁷ Vláda uvedla jako důvod, proč se Lichtenštejnsko vzdalo úmyslu zřídit vlastní zastoupení, že se kníže Jan II. „*později podle vlastního přesvědčení a přání státu*“ rozhodl o zastupování Lichtenštejnska prostřednictvím Švýcarska usilovat všude, s výjimkou Švýcarska a dočasně také Rakouska.

Jak ukazují „oficiální dotazy“ švýcarského konzulátu v Praze, zastával ministr zahraničních věcí Beneš postoj, že převzetí zastupování lichtenštejnských zájmů Švýcarskem může přijmout „*až po proběhnutí dohody s Lichtenštejnskem o pozemkové reformě*“.¹⁰⁸ Beneš také jasně vyjádřil, že československá vláda zastává „*pevné*

¹⁰⁴ BA Bern 2001(E)/1969/262, krabice 43, 22. března 1921; poznámka tužkou k dopisu z 22. března 1921.

¹⁰⁵ Paul Dinichert (1878–1954) byl diplomat v Londýně, Paříži a Buenos Aires. Od roku 1920 vedl Oddělení pro zastupování cizích zájmů a internaci v rámci politického departementu, poté vedl Oddělení pro zahraniční záležitosti. Viz také *Historisches Lexikon der Schweiz*, Basel 2004, sv. 3, s. 735.

¹⁰⁶ BA Bern 2001(E)/1969/262, krabice 43, 20. dubna 1921; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

¹⁰⁷ LI LA SF 1.10/1921/58a, 18. dubna 1921; dopis lichtenštejnské vlády adresovaný vyslanectví v Bernu.

¹⁰⁸ BA Bern 2001(E)/1969/262, krabice 43, 12. května 1921; dopis švýcarského konzulátu v Praze adresovaný politickému departementu.

stanovisko“, a to že „*neuznává knížete z Lichtenštejna jako svrchovaného knížete, neboť je rakouským občanem, vždy se tak prezentoval a zvýhodněné zacházení s ním speciálně v záležitosti pozemkové reformy je již s ohledem na jeho obrovské majetky v republice vyloučeno*“.¹⁰⁹ Na připomínku, že Lichtenštejnsko bylo uznáno Římem, Londýnem a Paříží, reagoval Beneš „*s vyjádřením lítosti*“, že celou věc musí nazírat z jiného hlediska.

Politický departement v interní poznámce uvedl, že ministr zahraničních věcí Beneš směřoval nejen k tomu, že knížeti z Lichtenštejna upírá „*panovnická privilegia*“, ale také Lichtenštejnsku upírá „*postavení svrchovaného státu*“.¹¹⁰ Politický departement oproti tomu zastával stanovisko, že Švýcarsko zastupováním Lichtenštejnska převezme „*zastupování zájmů státu uznávaného jako svrchovaného*“. Jak je zaznamenáno v opatření určeném pro interní použití v politickém departementu, je tímto pojetím třeba reagovat na odůvodnění Prahy, že Lichtenštejnsko je stát, „*který údajně není svrchovaný*“.

V květnu 1921 sdělil Emil Beck vyslanectví ve Vídni svůj názor, že převzetí zastupování lichtenštejnských zájmů v Praze prostřednictvím Švýcarska v této chvíli „*nejspíše nebude kvůli odporu pražské vlády možné*“.¹¹¹ Švýcarská vláda tak podle Beckova mínění lichtenštejnskou žádost „*vcelku bez váhání zamítla*“. Vycházel z předpokladu, že podobný krok bude možné zvažovat až po realizaci pozemkové reformy. Navíc musel vzít na vědomí, že československá vláda považuje knížete z Lichtenštejna za rakouského státního příslušníka, a proto neuznává jeho svrchovanost.

Lichtenštejnská knížecí správa ve Vídni se kvůli odmítavému postoji Švýcarska ocitla pod tlakem okolností. Knižecí kabinetní kancelář zřejmě z iniciativy prince Františka znovu vzkřísila myšlenku vlastního zastoupení Lichtenštejnska v Praze. Informovala vládu ve Vaduzu, že ministr zahraničních věcí Beneš navrhl pro Československo akreditovat Emila Becka.¹¹² Beck by podle této představy musel do Prahy přicestovat jen každý rok až dva. Pro záležitosti vyslanectví, jež bude nutné vyřídit v mezičase, by byl podle těchto představ „*jakýmsi honorárním legačním radou*“ ustanoven právník československé národnosti. Kabinetní kancelář také již našla osobu, která by těmto představám vyhovovala, a to lichtenštejnského knížecího

¹⁰⁹ BA Bern 2001(E)/1969/262, krabice 43, 12. května 1921; dopis švýcarského konzulátu v Praze adresovaný politickému departementu.

¹¹⁰ BA Bern 2001(E)/1969/262, krabice 43, 12. května 1921; dopis švýcarského konzulátu v Praze adresovaný politickému departementu. Poznámka k tomuto dopisu; bez datace.

¹¹¹ LI LA Gesandtschaftsaktien Bern, krabice 2 (Interessenvertretung Prag), 19. května 1921; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný vyslanectví ve Vídni.

¹¹² LI LA SF 1.10/1921/70, 21. května 1921.

justičního radu Viktora Kaplana. Podle informací získaných Beckem od politického departementu měl Kaplan „*ty nejlepší konexe u pražské vlády a společnosti*“.¹¹³ Měl československé občanství, mluvil skvěle německy, byl promováným právníkem a dříve působil jako advokát v Olomouci. Měl ovšem především „*velmi dobré vztahy s československou vládou*“ a Beneš sám ho navrhl jako zástupce lichtenštejnského knížecího chargé d'affaires.¹¹⁴

Emil Beck mezitím také informoval vládu ve Vaduzu o tom, že Švýcarsko zastupování zájmů Lichtenštejnska v Praze nepřevzme, „*dokud nebude vyřešena otázka knížecího pozemkového vlastnictví*“.¹¹⁵ Sám byl ale ochoten převzít zastupování v Praze v plánovaném rozsahu, „*pokud z toho pro něj nebude vyplývat přílišná zátěž a zodpovědnost*“.

Princ František mezitím podnikl diplomatickou cestu do Paříže, Bernu, Churu a Vaduzu. Jeho cesta byla zasvěcena dvěma rozhodujícím agendám. V Lichtenštejnsku měl zemský sněm na programu rozhodnutí o otázce ústavy. V Paříži měl princ František z pověření svého bratra knížete Jana II. získat podporu tamější vlády pro vyjednávání s Československem.¹¹⁶ Jeho snaha směřovala především k tomu, aby francouzská vláda „*dospěla k výslovnému uznání jeho [knížete] svrchovanosti, neutrality a nezávislosti a předala tuto informaci francouzskému zastoupení ve Vídni a v Praze, jak to učinila již v otázce uznání jeho země*“.

Princ František navázal v období mezi 4. a 14. červencem 1921 v Paříži kontakty s různými osobnostmi francouzské vlády.¹¹⁷ Navštívil „presumptivního ministra zahraničních věcí“ Raymonda Poincaré.¹¹⁸ Ten prince ujistil o samozřejmosti toho, „*že kníže z Lichtenštejna je stejně svrchovaný a neutrální jako jeho země*“.¹¹⁹ Generální tajemník ministerstva zahraničních věcí Philippe Berthelot¹²⁰ přislíbil, že francouzští vyslanci v Praze a Vídni budou informováni o tom, že vláda jejich země svrchovanost, neutralitu a nezávislost knížete a Lichtenštejnska uznává.¹²¹ Dne

¹¹³ BA 2001(E)/1969/262, 43, 7. července 1921; dopis švýcarského konzulátu v Praze adresovaný politickému departementu.

¹¹⁴ LI LA SF 1.10/1921/108, 13. července 1921; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný lichtenštejnské vládě.

¹¹⁵ LI LA SF 1.10/1921/74, 6. června 1921; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný lichtenštejnské vládě.

¹¹⁶ LI LA Gesellschaftsaktien Bern, krabice 6, 11. července 1921; dopis prince Františka z Paříže adresovaný Emilu Beckovi.

¹¹⁷ HAL V 1921/287, Reise Prinz Franz. Zprávy z dopisů s daty 4. až 14. července 1921.

¹¹⁸ Raymond Poincaré (1860–1934) byl v letech 1913–1920 francouzským prezidentem, v letech 1922–1924 ministerským předsedou a ministrem zahraničních věcí.

¹¹⁹ HAL V 1921/287, Reise Prinz Franz; dopis z 5. července 1921.

¹²⁰ Philippe Berthelot (1866–1934) byl francouzský diplomat, v letech 1920–1922 působil jako generální tajemník ministerstva zahraničních věcí.

¹²¹ HAL V 1921/287, Reise Prinz Franz; dopis z 9. července 1921.

12. července Berthelot prince ujistil, že Paříž navazuje spojení s Londýnem, Washingtonem a Římem, „aby ve věci uznání neutrality, svrchovanosti a nezávislosti knížete a Lichtenštejska jednala v souladu s těmito třemi velmocemi“.¹²² Přislíbil také, že v srpnu v Praze Benešovi domluví, aby přáním knížete z Lichtenštejna vyhověl. Princ František zastával stanovisko, že se s příslušníkem neutrálního státu nemůže zacházet hůře než s Rakušanem. Odvolával se přitom na článek 267 Saint-Germainské smlouvy, který ustanovoval, že „majetek, práva a zájmová účastenství rakouských příslušníků nebo společností podřízených jejich dozoru nebudou podrobeny záboru ani likvidaci podle těchto ustanovení“¹²³. V těchto vyjádřeních již také probleskují pochybnosti, které princ František choval vůči vítězným mocnostem. Malou naději vkládal rovněž do výzvy adresované Společnosti národů, neboť neměl v toto národní společenství důvěru.¹²⁴ Domníval se, že „otázky Slezska, Malé Asie a další“ vysvětlují, proč „místním mocipánům na naši záležitost zbývá tak málo času“.

Dne 13. července byl princ František přijat prezidentem Millerandem¹²⁵ a 14. července ministerským předsedou Briandem.¹²⁶ Byl ujištěn, že Francie na Československo vyvine tlak ve prospěch knížete z Lichtenštejna. Princ František o celé věci soudil, že „se pánové budou upřímně snažit“.

Ještě v červenci 1921 zastával princ František názor, že by Švýcarsko mělo „Lichtenštejsko co možná nejdříve zastupovat v Praze a ve Vídni“.¹²⁷ Důvodem pro jeho přesvědčení bylo, že „bohaté a velmi vážené Švýcarsko může miský vah vyrovnat lépe než i ten nejlepší lichtenštejský zástupce“. Proto 19. července navštívil v Bernu

¹²² HAL V 1921/287, Reise Prinz Franz; dopis prince Františka z 13. července 1921 adresovaný lichtenštejské kabinetní kanceláři.

¹²³ Článek 267 Saint-Germainské smlouvy zní: „Majetek, práva a zájmová účastenství rakouských příslušníků nebo společností podřízených jejich dozoru, ležící na území bývalého mocnářství rakousko-uherského, nebudou přes ustanovení článku 249 a přílohy k Oddílu IV podrobeny záboru ani likvidaci podle těchto ustanovení. Tento majetek, práva a zájmová účastenství budou vráceny oprávněným, jsouce zproštěny všech opatření toho druhu nebo jakéhokoli jiného opatření, učiněného o nakládání, vnucené správě nebo sekvestraci od 3. listopadu 1918 až do té doby, kdy tato smlouva nabude působnosti. Budou vráceny ve stavu, v jakém byly, když se stala opatření, o která jde. Mezi statky, práva a zájmová účastenství zde vzpomenutá nenáleží majetek, o kterém jedná článek 208 Části IX (Klausule finanční). Tento článek se nikterak nedotýká ustanovení přílohy III k prvému Oddílu Části VIII (Náhrada škod) o vlastnictví rakouských příslušníků k lodím a člunům.“
http://cs.wikisource.org/wiki/Saintgermain%C3%A1_m%C3%ADrov%C3%A1_smlouva_%28velk%C3%A1%29#.C4.8C.C3.A1nek_267, citováno 15. 4. 2015).

¹²⁴ HAL V 1921/287, Reise Prinz Franz; dopis prince Františka z 13. července 1921 adresovaný lichtenštejské kabinetní kanceláři.

¹²⁵ Alexandre Millerand (1859–1943) byl v letech 1920–1924 francouzským prezidentem.

¹²⁶ Aristide Briand (1862–1932) by v letech 1921–1922 francouzským ministerským předsedou.

¹²⁷ HAL V 1921/287, Reise Prinz Franz; dopis prince Františka, Bern, 18. července 1921.

spolkového prezidenta Giuseppe Mottu a Paula Dinicherta.¹²⁸ Zde byl seznámen s informací, že Švýcarsko v Praze neplánuje žádné vyslanectví a „*své zájmy svěří švýcarskému honorárnímu konzulovi Déteindreovi*“. Dospěl proto k názoru, že „*zastoupení zájmů knížete a Lichtenštejnska*“ prostřednictvím Švýcarska není „*v podobě odpovídající jeho důležitosti*“ možné.

Princ František, který až doposud působil spíše v pozadí, nyní do rozhodnutí energicky zasáhl. Když se ukázalo, že zastupování prostřednictvím Švýcarska není realizovatelné, dospěl k přesvědčení, že v Praze „*musí být co nejrychleji zřízeno samostatné knížecí lichtenštejnské vyslanectví*“.¹²⁹ Zřízení vyslanectví mělo podle něj být urychleno proto, aby bylo možné využít „*velkých úspěchů pařížské intervence*“. Mluvil o reakcích Francie týkajících se uznání lichtenštejnské svrchovanosti. Ještě větší byl ale časový tlak způsobený pozemkovou reformou, jež „*již byla zahájena*“ a hrozilo, že jí „*již tento podzim za obět' padne*“ několik poplužních dvorů. Podle prince Františka se také nad dalšími panstvími vznáší „*Damoklův meč konfiskace*“. Když se 1. a 2. srpna 1921 dostavil do Vaduzu k rozhovorům o ústavě, setkal se také s Viktorem Kaplanem a Emilem Beckem. Svěřil jim úkol vypracovat návrhy, „*v jaké podobě by mohlo být zřízeno lichtenštejnské knížecí vyslanectví*“.

Kaplan a Beck shrnuli návrhy vypracované v podobě memoranda do následujících čtyř bodů:¹³⁰

V bodě 1 memorandum konstatuje, že pro zřízení nového vyslanectví je třeba získat souhlas zemského sněmu.¹³¹ Autoři byli ovšem přesvědčeni o tom, že tento souhlas je zajištěn, neboť „*stát*“ si je velmi dobře vědom, jak velkou měrou ho kníže podporuje „*v placení státních výloh*“. Stejně dobře si uvědomuje, že tato podpora bude možná jen tak dlouho, „*dokud bude vlastnictví velkostatků Jeho Jasnosti a tím i jejich výnosů v Československu co nejméně omezeno*“.

V bodu 2 memorandum uvádí, že je zemskému sněmu zcela jasné, že zřízení lichtenštejnského vyslanectví v Praze „*bude sloužit primárně k hájení zájmů nejjasnějšího knížecího rodu*“. Memorandum předpokládalo, že by v parlamentu mohla být nadnesena otázka, „*zda by stát musel přispívat k hrazení nákladů s ním spojených*“. „*Aby opozici nenabídli žádné slabiny*“, navrhli autoři memoranda, aby veškeré náklady plánovaného vyslanectví převzal kníže.

¹²⁸ LI LA, SF 10/1921/153, 18. července 1921; dopis prince Františka adresovaný lichtenštejnské knížecí kabinetní kanceláři.

¹²⁹ LI LA, SF 1.10/1921/138, 3. srpna 1921; memorandum vypracované Viktorem Kaplanem a Emilem Beckem (dobový opis). Následující citáty pocházejí z tohoto memoranda.

¹³⁰ LI LA, SF 1.10/1921/138, 3. srpna 1921; memorandum vypracované Viktorem Kaplanem a Emilem Beckem (dobový opis). Následující citáty pocházejí z tohoto memoranda.

¹³¹ Lichtenštejnský parlament tvořený 15 poslanci.

Bod 3 se zabýval organizací plánovaného vyslanectví. Autoři stanovili, že vedoucím představitelem vyslanectví musí být „kvalifikovaný lichtenštejnský občan“. Nemusel by ovšem sídlit v Praze, cestoval by tam jen v případě potřeby – podle Kaplanových a Beckových představ nanejvýš dva až třikrát do roka. Vyslanec obdařený titulem lichtenštejnského knížecího legačního rady by zodpovídal za všeobecné diplomatické otázky. Péče o majetkoprávní záležitosti by byla přenesena na lichtenštejnského knížecího justičního radu, který by za ně převzal „plnou a výhradní zodpovědnost“. Autoři doufali, že zřízením vyslanectví by se mohl vyvinout také „určitý, i když ne příliš podstatný obchodní styk, jak tomu doposud bylo v případě dobytka, ovesa, cukru atd.“.

Ve 4. a posledním bodě autoři vypracovali návrh výdajů spojených se zřízením vyslanectví. Počítalo se s tím, že by Emil Beck kromě výdajů na cestovné a stravné dostával ještě roční honorář 5 000 franků. Justiční rada Kaplan již v lichtenštejnských službách působil, jeho činnost v Praze by tak pro knížecí důchody nepředstavovala větší zátěž. Vzhledem k „enormnímu významu zastupovaných knížecích zájmů“ považovali Kaplan a Beck částku, kterou na vyslanectví bude třeba vynaložit, za nízkou.

Kabinetní kancelář s představami zachycenými v memorandu souhlasila.¹³² Kabinetní ředitel Josef Martin při této příležitosti upozornil, že „vzhledem k blížící se pozemkové reformě v Československu [...] nesnese vyřízení této důležité věci odkladu“. Princ František kabinetní kanceláři sdělil, že sám ministr zahraničních věcí Beneš navrhl, aby Lichtenštejnsko v Československé republice zastupovali Emil Beck a Viktor Kaplan.¹³³ Přál si, aby byl Beneš „co nejrychleji“ zpraven o tom, že kníže Jan II. se jeho návrhem bude „s největší ochotou“ řídit. Lichtenštejnská vláda s tímto řešením zastupování v Praze v zásadě rovněž souhlasila. Doporučila ovšem kabinetnímu řediteli Martinovi, aby si vyslechl názor zemského sněmu a tím „především případné kritice“.¹³⁴

Představa o vlastním lichtenštejnském zastoupení v Praze ale narazila na silný vnitropolitický odpor v Československu. V říjnu se touto otázkou zabýval článek nazvaný *Der kleine Souverain und die grossen Demokraten* (Malý suverén a velcí demokraté) otištěný v listu *Prager Tagblatt*.¹³⁵ Příspěvek psaný s ironickým

¹³² LI LA SF 1.10/1921/138, 19. srpna 1921; dopis lichtenštejnské knížecí kabinetní kanceláře adresovaný lichtenštejnské vládě.

¹³³ Autorův soukromý archiv, dopis kabinetní kanceláře adresovaný předsedovi vlády (kopie), 22. srpna 1921.

¹³⁴ LI LA SF 1.10/1921/138, 23. srpna 1921; dopis lichtenštejnské vlády adresovaný kabinetnímu řediteli Martinovi.

¹³⁵ *Prager Tagblatt*, 15. října 1921.

podtónem zmiňuje, že svrchovanost knížete z Lichtenštejna v Československu „*kvůli demokratickému pudu*“ nebyla uznána. Tento postoj je podle článku motivován tím, že stát tohoto knížete „*není ani tak velký jako dlaň*“. Autor článku v závěru sarkasticky poznamenává, že před králi, kteří „*uděluji řády velké jako dlaň, se demokracie skloní a mlčí*“.

Další lichtenštejnské memorandum o zřízení diplomatického zastoupení Lichtenštejnska v Praze z prosince 1921 uvádí, že je nutné usilovat o akreditaci Emila Becka jako chargé d'affaires a Viktora Kaplana jako jeho zástupce.¹³⁶ Následující postup by podle memoranda měl vypadat tak, že lichtenštejnská vláda se formou ústní nóty dotáže ministerstva zahraničních věcí v Praze, zda mu bude Beckova akreditace vyhovovat. V případě souhlasné odpovědi by Beck osobně předal akreditiv a následně by byl přijat československým prezidentem. Lichtenštejnská vláda s tímto návrhem zásadně souhlasila.¹³⁷

V únoru 1922 informovala lichtenštejnská vláda československé ministerstvo zahraničních věcí formou ústní nóty,¹³⁸ že uvažuje o zřízení vyslanectví v Praze a jmenování Emila Becka legačním radou. Dotazovala se československého ministerstva zahraničních věcí, zda Emila Becka akceptuje jako legačního radu a kdy může být předána pověřovací listina. Zároveň informovala, že zastupováním Emila Becka je pověřen Viktor Kaplan.

Dne 17. března 1922 referoval Emil Beck o své dohodě s tajemníkem československého vyslanectví v Bernu, konkrétně že československý konzulát v Curychu bude oprávněn jednat ve všech konzulárních záležitostech týkajících se také lichtenštejnského knížectví.¹³⁹ Kniže i vláda tento krok uvítali, neboť ho pro uznání svrchovanosti Lichtenštejnska ze strany Československa považovali za významný.

V dalším vývoji usílí o lichtenštejnské zastoupení v Praze ovšem došlo ke zdržením. Československé ministerstvo zahraničních věcí neodpovědělo na ústní nótu z února 1922. Až o rok později, v únoru 1923, se lichtenštejnská vláda od knížecí kabinetní kanceláře ve Vídni dozvěděla, že Praha dá souhlas pro zřízení vyslanectví pouze tehdy, pokud lichtenštejnská vláda vydá určité prohlášení.¹⁴⁰ Tuto informaci dostal kníže Jan II. 6. února 1923 od Viktora Kaplana. Kaplanovi ji sdělila „*osoba z československého ministerstva zahraničních věcí*“. Kabinetní kancelář lichtenštejn-

¹³⁶ LI LA SF 1.10/1922/2, 30. prosince 1921.

¹³⁷ LI LA SF 1.10/1922/2, 12. ledna 1922; dopis vlády adresovaný kabinetnímu ředitelství ve Vídni.

¹³⁸ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 2.

¹³⁹ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 4, 17. března 1922.

¹⁴⁰ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 2, č. 55/2, 9. února 1923; dopis kabinetní kanceláře ve Vídni adresovaný vládě ve Vaduzu.

skou vládu informovala, že touto osobou byl nejspíše míněn Jan Masaryk, syn prezidenta Tomáše G. Masaryka.¹⁴¹

Československé ministerstvo zahraničních věcí se chtělo prohlášením vyžadovaným od Lichtenštejnska pojistit, že ani kníže ani vláda nebudou po odsouhlasení a zřízení lichtenštejnského vyslanectví v Praze „požadovat žádné zvláštní zvýhodnění týkající se pozemkové reformy nebo jiných zákonů platných v Československé republice“.¹⁴² Viktor Kaplan poznamenal, že se v tomto prohlášení jedná „pouze o vyjasnění soukromoprávního a státoprávního vztahu“ knížete a lichtenštejnských občanů.¹⁴³

Kabinetní kancelář pověřila Emila Becka, aby zaslal návrh nóty ministerstvu zahraničních věcí v Praze. V ní poskytovala lichtenštejnská vláda požadované ujištění a vzdávala se nároku na jakékoliv „zvláštní zvýhodnění týkající se pozemkové reformy“.¹⁴⁴ Zároveň se ale dovolávala, aby „byly na Jeho Jasnost a všechny další lichtenštejnské státní příslušníky uplatňovány stejné právní zásady jako ty, podle nichž by bylo zacházeno s československými poddanými, resp. jinými cizinci“. Nóta navíc zdůrazňovala, že se tím rozumí „výhody, které Jeho Jasnosti jako panovníkovi svrchovaného knížectví a členům vládnoucího rodu přísluší podle mezinárodního práva v souladu s tamními zákony a mezinárodními zvyklostmi“. Emil Beck neměl o prohlášení zásadní pochyby, především za předpokladu, že budou lichtenštejnskému vyslanectví „poskytována všechna práva jako každému jinému vyslanectví“.¹⁴⁵ Zřízení vyslanectví v Praze považoval Beck za výhodné pro právní postavení knížete i státu vůči Československu, neboť udělením agrémentu bude „uznána svrchovanost knížete i státu“.¹⁴⁶

Ještě v červnu 1923 sdělil Kaplan kabinetní kanceláři, že akreditace Emila Becka pro vyslanectví v Praze bude odsouhlasena v červenci.¹⁴⁷ Mezitím se ovšem

¹⁴¹ LI LA Gesandtschaftsakt en Bern, krabice 2 (Interessenvertretung Prag), Důvěrné doplnění k číslu 55/2 z 9. února 1923.

¹⁴² LI LA Gesandtschaftsakt en Bern, krabice 2 (Interessenvertretung Prag), 12. února 1923; návrh nóty pro ministerstvo zahraničních věcí Československé republiky.

¹⁴³ LI LA Gesandtschaftsakt en Bern, krabice 2 (Interessenvertretung Prag), Důvěrné doplnění k číslu 55/2 z 9. února 1923.

¹⁴⁴ LI LA Gesandtschaftsakt en Bern, krabice 2 (Interessenvertretung Prag), asi 12. února 1923; návrh nóty An das Ministerium des Aeussern der čechoslowakischen Republik (Ministerstvu zahraničních věcí Československé republiky).

¹⁴⁵ LI LA Gesandtschaftsakt en Bern, krabice 2 (Interessenvertretung Prag), 13. února 1923; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný lichtenštejnské vládě.

¹⁴⁶ LI LA Gesandtschaftsakt en Bern, krabice 2 (Interessenvertretung Prag), 13. února 1923; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný lichtenštejnské vládě.

¹⁴⁷ LI LA RE 1923/50, 19. července 1923; spisová poznámka Josefa Martina.

změnily některé předpoklady. Zanedlouho mělo dojít k uzavření smlouvy o připojení Lichtenštejnska do celních hranic Švýcarska, která měla vést k užšímu vztahu se Švýcarskem. Švýcarsko také převzalo zastupování lichtenštejnských zájmů ve Vídni, neboť tamní lichtenštejnské vyslanectví bylo zrušeno. Dalším faktorem byl odchod justičního rady Kaplana z knížecích služeb na konci září 1923. Kaplan by tedy musel být za svou plánovanou činnost zástupce Emila Becka v Praze odpovídajícím způsobem odškodněn.

Tyto nové okolnosti přiměly jak knížete Jana II. a prince Františka, tak vládu k tomu, aby se znovu zabývali otázkou zastupování prostřednictvím Švýcarska. Kabinetní kancelář sdělila Emilu Beckovi, že kníže Jan i princ František zastávají stanovisko, že „*již nejspíše nelze očekávat souhlasnou odpověď na ústní nótu z února 1922 adresovanou pražskému ministerstvu zahraničních věcí*“.¹⁴⁸ Emil Beck proto dostal za úkol provést v této záležitosti „*neoficiální sondáž v Bernu*“. Beck návštěvil politický departement a ústně vyjádřil, že by knížecí vláda velmi ocenila, kdyby Švýcarsko převzalo zastupování lichtenštejnských zájmů.¹⁴⁹ Švýcarský generální konzul v Praze Gerold Déteindre navázal kontakt s kabinetním ředitelem Martinem. Martin potvrdil přání knížete mít v Československu švýcarské zastoupení.¹⁵⁰ Kníže Jan II. upustil od myšlenky zastupování Lichtenštejnska Viktorem Kaplanem. Dospěl k přesvědčení, že Kaplan kvůli své československé státní příslušnosti nebyl schopen lichtenštejnské zájmy „*zastupovat zcela objektivně*“.¹⁵¹ Pověření Emila Becka zastupováním zájmů ztroskotalo z lichtenštejnského pohledu především kvůli odmítavému postoji československé vlády. Martin byl přesvědčen, že je intervenci v Praze třeba provést co nejrychleji. Déteindrovi sdělil, že lichtenštejnské lesy, ohrožené vyvlastněním, totiž z velké části leží u státní hranice, „*z čehož vyplývají velké obavy z převzetí státem*“.¹⁵²

Na základě těchto informací se Emil Beck 22. září 1923 obrátil na politický departement s dotazem, zda by Švýcarsko bylo ochotno převzít zastupování Lichtenštejnska v Praze stejně jako v jiných státech.¹⁵³ Politický departement si nechal

¹⁴⁸ LI LA RE 1923/2488ad50, 24. července 1923; dopis Josefa Martina adresovaný Emilu Beckovi (dopisový opis).

¹⁴⁹ BA 2001(E)/1969/262, 43, 7. září 1923; dopis politického departementu adresovaný švýcarskému generálnímu konzulátu v Praze.

¹⁵⁰ BA 2001(E)/1969/262, 43, 15. září 1923; dopis švýcarského generálního konzulátu v Praze adresovaný politickému departementu.

¹⁵¹ BA 2001(E)/1969/262, 43, 15. září 1923; dopis švýcarského generálního konzulátu v Praze adresovaný politickému departementu.

¹⁵² BA 2001(E)/1969/262, 43, 15. září 1923; dopis švýcarského generálního konzulátu v Praze adresovaný politickému departementu.

¹⁵³ LI LA Gesandtschaftsakt Bern, krabice 2 (Interessenvertretung Prag), 22. září 1923; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

objasnit, zda by hájení švýcarských zájmů nemohlo být negativně ovlivněno souběžnou ochranou lichtenštejnských zájmů. Důvod k takovým pochybnostem pro něj zavdávala skutečnost, že knížecí majetek byl „*velmi ohrožen československým vyvlastňovacím zákonem*“.¹⁵⁴ Generální konzul Déteindre ovšem tyto výhrady odvrátil s odůvodněním, že se „*téměř výhradně jedná o zastupování zájmů vůči Státnímu pozemkovému úřadu, jehož nároky mají zákonný podklad a mohou proto být jen těžko obejity*“.¹⁵⁵ Na základě těchto zpráv se Spolková rada 5. října 1923 usnesla, že „*Švýcarsko je připraveno převzít zastupování lichtenštejnských zájmů v Československé republice*“.¹⁵⁶ Dne 11. října politický departement sdělil lichtenštejnskému vyslanectví v Bernu, že zastupování zájmů jeho země bude uskutečněno.¹⁵⁷

Švýcarsko ale prozatím neinformovalo pražskou vládu. Důvodem zdržení mohla být skutečnost, že švýcarská diplomacie nechtěla podstoupit riziko vyvolání rozladěnosti pražské vlády kvůli svým vztahům s Lichtenštejnskem. Nálada v Československu uznání svrchovanosti Lichtenštejnska stále nepřála. Viktor Kaplan sice ve zprávě adresované 29. září 1923 princí Františkovi zmínil, že většina ministerstev československé vlády se k této otázce „*vyjadřuje vesměs souhlasně*“,¹⁵⁸ zároveň ovšem předal článek vydaný v listu *Prager Tagblatt* v září 1923.¹⁵⁹ Podle Kaplana byly tyto německy psané noviny finančně podporovány ministerstvem zahraničních věcí a často „*používány jako jeho hlásná trouba*“. Článek s názvem *Liechtenstein und die Tschechoslowakei* (Lichtenštejnsko a Československo) představoval stanovisko pražské vlády k této otázce. Lichtenštejnsko je vnímáno jako „*přívazek Rakouska*“, jemuž „*někdejší rakouský stát [...] se svými orgány opatřil autonomní státní moc*“. Jako příklad bylo uvedeno diplomatické zastoupení, celní správa, poštovní správa a soudnictví ve vyšších instancích. Knížeti bylo vyčítáno, že se k Rakousku choval „*jako domácí šlechta*“. Článek knížeti vytýkal, že členové rodu Lichtenštejnů zastávali různé rakouské úřady a vládnoucí kníže měl své řádné bydliště v Rakousku a byl členem rakouské panské sněmovny. Z toho důvodu kníže podle něj nemůže vznášet nárok na exterritorialitu. V současné době se československá vláda ke knížeti staví „*jako k cizinci, který nebydlí v Československu*“. Byla by ochotna knížete uznat jako panovníka Lichtenštejnska pod podmínkou, že svůj majetek „*vyjme s ohledem*

¹⁵⁴ BA, protokol Spolkové rady z 5. října 1923.

¹⁵⁵ BA, protokol Spolkové rady z 5. října 1923.

¹⁵⁶ BA, protokol Spolkové rady z 5. října 1923.

¹⁵⁷ BA 2001(E)/1969/262, 43, 11. října 1923; dopis politického departementu adresovaný vyslanectví v Bernu.

¹⁵⁸ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 2 (Interessenvertretung Prag), 22. září 1923; dopis Viktora Kaplana adresovaný princí Františkovi.

¹⁵⁹ *Prager Tagblatt*, č. 225 z 27. září 1923, s. 3.

na pozemkovou reformu, majetkovou daň a daň z přírůstku z nároku na uznání“. Do-
savadní prohlášení knížete z Lichtenštejna pražské vládě nestačila.

Další vývoj ukázal, že tyto výpovědi odpovídaly postoji československého mi-
nisterstva zahraničních věcí. Dne 8. října 1924, tedy rok po slibu politického depart-
tementu, se švýcarský generální konzulát v Praze politického departementu dotázal,
zda bylo převzetí lichtenštejnských zájmů sděleno pražské vládě.¹⁶⁰ Politický depart-
tement přiznal, že k předání této informace ještě nedošlo.¹⁶¹ Dne 18. října 1924 sdě-
lilo československé vyslanectví v Bernu spolkovému radovi Mottovi, že zprávu
o zastupování lichtenštejnských zájmů prostřednictvím Švýcarska předalo pražské
vládě.¹⁶²

Československá vláda svůj postoj v této věci jasně vyjádřila ve své odpovědi
z 23. ledna 1925. Sdělila politickému departementu, že až dosud nemohly být
vyřešeny některé principiální otázky týkající se vztahů mezi Československem
a Lichtenštejnem.¹⁶³ Z toho důvodu není československá vláda schopna navázat
s Lichtenštejnem diplomatické styky. Proto je nyní také nucena odmítnout přátel-
ský návrh švýcarské vlády na převzetí zastupování lichtenštejnských zájmů.¹⁶⁴

I přes jednoznačnou odmítavou odpověď Prahy se kníže i vláda nadále snažili
o získání „dobrých služeb“ Švýcarska. Lichtenštejnsko především usilovalo o přízeň
spolkového rady Giuseppe Motty, aby ovlivnil postupující vyvlastňování majetku
rodu Lichtenštejnů a zasadil se o „spravedlivé a přiměřené řešení“, neboť doufalo,
že „bude mít výborný vliv“. ¹⁶⁵ Československo bylo ale neústupné i vůči Mottovým
snahám. Spolková rada tyto okolnosti prodiskutovala na svém zasedání 5. října 1925
a dospěla k závěru, že pokud Československo švýcarský mandát odmítne uznat, ne-
zbyde jí nic jiného než se podvolit.¹⁶⁶ Zároveň zastávala názor, že není možné

¹⁶⁰ BA 2001(E)/1969/262, 43, 8. října 1924.

¹⁶¹ BA 2001(E)/1969/262, 43, 15. října 1924; dopis politického departementu adresovaný švýcarskému
generálnímu konzulátu v Praze.

¹⁶² BA 2001(E)/1969/262, 43, 15. října 1924.

¹⁶³ BA 2001(E)/1969/262, 43, 23. ledna 1925; dopis československého vyslanectví v Bernu adresovaný
politickému departementu.

¹⁶⁴ BA 2001(E)/1969/262, 43, 23. ledna 1925. Francouzský text má následující znění: „... Etant donné
que certaines questions de principe entre la Tchécoslovaquie et le Liechtenstein n'ont, jusqu'à ce jour,
pas encore été réglées, le Gouvernement Tschécoslovaque regrette infiniment de n'être de ce fait
pas encore à même de commencer à entretenir des relations diplomatiques normales avec ledit pays.
Le Gouvernement Tchécoslovaque se voit donc contraint à renoncer pour le moment à l'aimable
offre du Gouvernement Suisse pour faire représenter les intérêts du Liechtenstein par le Consulat
Générale Suisse à Prague.“

¹⁶⁵ BA 2001(E)/1969/262, 59, 25. května 1925; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný spolkovému ra-
dovi Mottovi.

¹⁶⁶ Protokol Spolkové rady z 5. října 1925.

vystavovat se diplomatickým potížím kvůli cizím záležitostem.¹⁶⁷ V listopadu 1925 československá vláda znovu jasně a zřetelně vyjádřila své stanovisko. Sdělila politickému departementu, že „ze zásadních důvodů“ dává přednost „zabránění všech intervencí spráteného státu v jednáních, jež se týkají čistě interní otázky, jakou je agrární reforma“.¹⁶⁸ Politický departement dospěl k závěru, že „další kroky [...] proto nejspíše nepřicházejí v úvahu“.¹⁶⁹

Tím byla otázka převzetí zastupování lichtenštejnských zájmů v Praze Švýcarskem téměř na jedno desetiletí vyřízena. V dubnu 1938 se lichtenštejnské vyslanectví v Bernu dotázalo politického departementu, zda by Švýcarsko bylo ochotno zastupovat jeho zájmy v Československu.¹⁷⁰ Dne 30. července 1938 k tomu československá vláda udělila souhlas.¹⁷¹ Další osud Československa vysvětluje, proč k tomuto kroku již nedošlo. Dne 29. září 1938 byla podepsána Mnichovská dohoda, 1. října 1938 vstoupily německé jednotky do oblasti Sudet, 5. října 1938 abdikoval prezident Beneš a 16. března 1939 podepsal Adolf Hitler Výnos o zřízení *Protektorátu Čechy a Morava*.

3. Závěrečná poznámka k otázce vyslanectví

Lichtenštejnsko se více než pět let intenzivně pokoušelo v Praze zřídit buď vlastní vyslanectví, nebo docílit zastupování prostřednictvím Švýcarska jako v jiných státech. Toto úsilí vynakládali Lichtenštejnové i Lichtenštejnsko společně. Jak Lichtenštejnové, tak Lichtenštejnsko měli stejný zájem na hájení pozemkového majetku Lichtenštejnů v Československu. Lichtenštejnové se snažili chránit svůj majetek jako základ svého vlastnictví. Svrchovaný stát přitom tvořil platformu, díky níž měl být odražen československý útok na majetek rodu. Pro Lichtenštejnsko bylo zajištění hospodářské základny Lichtenštejnů velmi důležité, neboť bylo právě v přelomových letech po první světové válce závislé na jejich materiální podpoře.

Nasazení pro dosažení tohoto cíle bylo velké. Byly zapojeny oficiální cesty jako lichtenštejnská vyslanectví ve Vídni a v Bernu, knížecí kabinetní kancelář, celá knížecí správa a vláda ve Vaduzu, ale i soukromé kontakty knížecího rodu.

¹⁶⁷ Protokol Spolkové rady z 5. října 1925. Doslovné znění: „...il ne nous resterait qu'à nous incliner, car nous ne pourrions pas nous exposer à des désagréments diplomatiques pour la cause d'autrui.“

¹⁶⁸ BA 2001(E)/1969/262, 59, 4. listopadu 1925; dopis československého vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

¹⁶⁹ BA 2001(E)/1969/262, 59, 13. listopadu 1925; dopis spolkového rady Motty adresovaný knížeti Janu II.

¹⁷⁰ BA 2001(E)/1969/262, 59, 5. dubna 1938.

¹⁷¹ BA 2001(E)/1969/262, 59.

Především princ Eduard a princ František rozehráli své styky. Ukázalo se, že zvláště princ František může díky své dřívější činnosti v diplomatických službách zajistit přístup do nejvyšších míst.

Ztroskotání těchto snah ovšem také ukazuje, že se malý stát Lichtenštejnsko i přes dobré vztahy jednotlivých exponentů, především pak knížecího rodu, téměř nemohl prosadit proti zájmům větších států. Žádosti Lichtenštejnska byly pro ostatní státy spíše bezvýznamné, takže se kvůli nim nechtěly pouštět na diplomatický tenký led. Lichtenštejnsko při této příležitosti opět pocítilo nedostatky bezmocného malého státu bez vlivu, který je odkázán na energickou pomoc silných partnerů.

V této době se mu zmíněné podpory dostávalo jen skromnou měrou. Vztah s Rakouskem se kvůli vypovězení celní a daňové unie silně zredukoval. Hospodářské sblížení se Švýcarskem bylo sice na dosah, ale definitivní uzavření smlouvy o připojení do celních hranic ještě neproběhlo. K tomu přistoupila ještě vnitropolitická proměna, k níž v Lichtenštejnsku v různých oblastech souběžně docházelo. Kromě jiného je zde třeba zmínit zrušení lichtenštejnského vyslanectví ve Vídni, kvůli němuž byla ztracena důležitá část sítě vztahů s Československem.

Postoj Československa byl výrazně podmíněn tím, že československá vláda si z vnitropolitického hlediska nemohla dovolit vyjmout majetek Lichtenštejnů z pozemkové reformy. V zahraniční politice stavělo Československo na dobrých vztazích se spojenci, především s Francií. S její podporou mohlo zaujmout nekompromisní stanovisko, které zabránilo dosažení řešení formou dohody.

3. část

Lichtenštejnsko, Společnost národů a Československo

1. Společnost národů

Zkušenosti první světové války výrazně přispěly k formálnímu zřízení Společnosti národů (Société des Nations, League of Nations), k němuž došlo 10. ledna 1920. Byla rozpuštěna 19. dubna 1946, rok po založení Organizace spojených národů.¹⁷² Společnost národů byla „*mezinárodní organizace pro dohled nad dodržováním mírových smluv, zprostředkování řešení v případech konfliktů a pro podporu mezinárodní spolupráce*“.¹⁷³

Pařížská mírová konference schválila její pakt, který byl „*nedílnou součástí mírových smluv*“.¹⁷⁴ Společnost národů ustanovila několik orgánů: Stálý sekretariát se sídlem v Ženevě, Shromáždění členů Společnosti národů a Radu Společnosti národů skládající se ze zástupců velmocí a dalších střídajících se států. Členové se spojili na základě principu dobrovolnosti, „*aniž tak ztratili svou mezinárodněprávní subjektivitu. [...] Svrchovanost členů nebyla v zásadě porušena*“.¹⁷⁵

Ve Shromáždění Společnosti národů měl každý člen jeden hlas.¹⁷⁶ Pro usnesení obou hlavních orgánů bylo třeba dosáhnout jednohlasné shody přítomných členů Společnosti národů.¹⁷⁷ Každý člen tak měl možnost uplatnit veto. Cílem Společnosti národů bylo zejména „*udržování míru*“ a „*snížení národního zbrojení na minimum*“.¹⁷⁸ Členové Společnosti se zavazovali „*ctít nedotknutelnost území a existující politickou nezávislost všech členů a hájit je proti všem vnějším útokům*“.¹⁷⁹ Kromě rozhodčích, zprostředkovacích a jurisdikčních procesů (Stálý mezinárodní soudní

¹⁷² Brockhaus Enzyklopädie in 30 Bänden, 21. vydání, Leipzig/Mannheim 2006, svazek 29, s. 186. Viz také Görres-Gesellschaft (ed.), *Staatslexikon Recht Wirtschaft Gesellschaft*, 11 svazků, Freiburg 1957–1970, osmý svazek, 1963, sloupce 290–295; *Historisches Lexikon der Schweiz*, heslo Společnost národů [<http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D26468.php>] (citováno 7. 6. 2013).]

¹⁷³ http://www.bwbs.de/bwbs_biografie/Voelkerbund_G104.html (citováno 12. dubna 2011).

¹⁷⁴ Görres-Gesellschaft (ed.), *Staatslexikon Recht Wirtschaft Gesellschaft*, 11 svazků, Freiburg 1957–1970, osmý svazek, 1963, sloupec 291.

¹⁷⁵ Görres-Gesellschaft (ed.), *Staatslexikon Recht Wirtschaft Gesellschaft*, 11 svazků, Freiburg 1957–1970, osmý svazek, 1963, sloupec 291.

¹⁷⁶ Článek 3, Pakt Společnosti národů. Citováno podle VLČEK, Eduard (ed.), *Moderní dějiny státu a práva v dokumentech*, Brno 1993, s. 54.

¹⁷⁷ Článek 5, Pakt Společnosti národů.

¹⁷⁸ Články 8 a 9, Pakt Společnosti národů.

¹⁷⁹ Článek 10, Pakt Společnosti národů.

dvůr) sem patřily také hospodářské a vojenské sankce namířené proti agresorům, a dokonce možnost vyloučení ze Společnosti.¹⁸⁰

2. Švýcarsko a Společnost národů

Švýcarsko nepatřilo k zakládajícím státům Společnosti národů. Bylo ale přizváno, aby „přistoupilo k Paktu“.¹⁸¹ Vstup do Společnosti národů byl sporný i v samotném Švýcarském spříseženství.¹⁸² Významnou překážku pro jeho členství představovala otázka neutrality. Především vojenské vedení varovalo před upuštěním od jeho integrální neutrality. Tyto obavy se ve Švýcarsku objevily na základě požadavku solidarity v případě sankčních opatření Společnosti národů. V takzvaném Londýnském prohlášení mocností z 13. února 1920 uznala Společnost národů švýcarskou vojenskou neutralitu, požadovala ovšem jeho „účast na kolektivních hospodářských sankcích namířených proti narušitelům míru“.¹⁸³ Tento návrh dodal zastáncům vstupu Švýcarska do Společnosti národů na síle a při referendu 16. května 1920 se lidé i kantony vyslovili pro členství. „*Tak se Švýcarsko stalo členem spolku států, jehož Pakt byl integrální součástí versailleského mírového diktátu. I nadále bylo neutrálním státem, ale neutralita se nyní stala „odůvodněnou“*“.¹⁸⁴ „*Prohlášení, podle něhož jsou přetrvávající neutralita Švýcarska a záruka nedotknutelnosti jeho území slučitelné se Společností národů, splnilo hlavní švýcarský požadavek. Spolková rada přikládala tomuto dokumentu obrovský historický význam a stavěla ho na roveň s Deklarací trvalé neutrality z roku 1815*“.¹⁸⁵

3. Pokus Lichtenštejnska o vstup do Společnosti národů

Příprava

V Lichtenštejnsku byla otázka vstupu do Společnosti národů vyslovena v únoru 1919.¹⁸⁶ V souvislosti s otázkou neutrality a svrchovanosti se ukázalo, že by díky

¹⁸⁰ Články 12–17, Pakt Společnosti národů.

¹⁸¹ Příloha Pakt Společnosti národů.

¹⁸² Viz článek Société des nations. In: *Historisches Lexikon der Schweiz, Société des nations* [<http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F26468.php> (citováno 7. 6. 2013).]; BONJOUR, Edgar, *Geschichte der Schweizerischen Neutralität*, svazek II, Basel 1980, s. 315–343.

¹⁸³ GREYERZ, Hans von, *Der Bundesstaat seit 1848*. In: *Handbuch der Schweizer Geschichte*, svazek 2, Zürich 1980, s. 1147.

¹⁸⁴ GREYERZ, 1980, s. 1147.

¹⁸⁵ BONJOUR, 1980, s. 338.

¹⁸⁶ Viz QUADERER, *Neutralitäts- und Souveränitätsprobleme*, s. 43–61. RATON, Pierre, *Les Institutions de la Principauté de Liechtenstein*, Paris 1949. TÝŽ, *Liechtenstein Staat und Geschichte*, Vaduz 1969.

členství Lichtenštejnska v mezinárodní organizaci došlo k posílení jeho zahraničně-politické pozice. Memorandum z května 1919 sepsané princem Eduardem z Lichtenštejna a adresované pařížské mírové konferenci se přijetí do Společnosti národů také dotklo. Členství ve Společnosti národů chápalo jako záruku zdárného politického a hospodářského vývoje Lichtenštejnska. V srpnu 1919 si „*připojení ke Společnosti národů*“ jako zahraničněpolitický cíl jednohlasně vytyčil také zemský sněm – lichtenštejnský parlament.¹⁸⁷ Princ Eduard na tomto zasedání zemského sněmu zdůraznil, že Lichtenštejnsko může ve Společnosti národů spatřovat „*záštitu pro své oprávněné státní nároky*“.¹⁸⁸

Dalším pádným důvodem pro vstup do mezinárodní organizace byla skutečnost, že se pozemková reforma v Československu stala pro pozemkový majetek rodu Lichtenštejnů nebezpečnou realitou. Princ Eduard považoval ochranu Společnosti národů v této otázce za zvláště důležitou. Zemský sněm se usnesl, že se připojí k Eduardově interpretaci zahraničněpolitických cílů. Princ vyzval vládu, aby pařížské mírové konferenci zaslala novou nótu, v níž bude požadovat uznání lichtenštejnské neutrality a podá žádost o přijetí do Společnosti národů.

Žádost o přijetí

Bylo otázkou, jak by Lichtenštejnsko mělo o vstup do Společnosti národů požádat a s jakými závazky by jeho členství bylo spojeno. Od dubna 1920 probíhaly diskuse o správném okamžiku pro podání žádosti, správné formulaci jejího textu a otázky, jak by měla být Společnosti národů předána. V otázce okamžiku panovala shoda – lichtenštejnská přihláška se jako smysluplná jevila teprve poté, co do Společnosti národů vstoupí Švýcarsko. Švýcarský spolkový rada Felix Calonder¹⁸⁹ v květnu 1919 prohlásil, že Švýcarsko si velmi přeje, aby „*všechny jeho sousední státy byly přijaty do Společnosti národů*“.¹⁹⁰ Uvedl také, že Společnost národů k přijetí nepřizvala několik států. Patřily k nim Andora a San Marino, jež „*dosud nevystupovaly jako samostatné státy, stejně jako Lichtenštejnsko a Monako*“.¹⁹¹ Jmenované

¹⁸⁷ LI LA, protokol ze zasedání zemského sněmu 28. srpna 1919.

¹⁸⁸ LI LA, protokol ze zasedání zemského sněmu 28. srpna 1919.

¹⁸⁹ Felix Calonder (1863–1952) byl v letech 1913–1920 švýcarským spolkovým radou. V letech 1918–1920 působil jako předseda politického departementu. Viz *Historisches Lexikon der Schweiz*, Basel 2004, sv. 3, s. 175.

¹⁹⁰ BA E 2001(B)/1, krabice 83, Beitritt zum Völkerbund, 11. června 1919; Calonderova odpověď na interpelaci v Radě států.

¹⁹¹ BA E 2001(B)/1, krabice 83, Beitritt zum Völkerbund, 11. června 1919; Calonderova odpověď na interpelaci v Radě států.

státy byly s výjimkou Lichtenštejnska na mezinárodněprávní úrovni dosud zastupovány státy patřícími k zakladatelům Společnosti národů. Podle Calondera už Francie k přijetí přihlásila Monako. Tyto výroky obsahovaly jasné náznaky těžkostí, které Lichtenštejnsko při úsilí o přijetí do Společnosti národů čekaly.

V říjnu 1919 zjišťoval princ Eduard výhody a nevýhody členství Lichtenštejnska ve Společnosti národů.¹⁹² Členství podle jeho názoru přinášelo výhodu záruky svrchovanosti a integrity Lichtenštejnska, ve válce Společnosti národů proti „narušiteli míru“ by hospodářská situace Lichtenštejnska byla „nesrovnatelně lepší“, než kdyby stálo mimo svazek. Jako zápor vyhodnotil princ Eduard možnost, že by Lichtenštejnsko bylo nuceno „dát výkonné ozbrojené moci Společnosti národů k dispozici“ vojenský kontingent. Doufal, že Lichtenštejnsku bude stejně jako Švýcarsku přiznána trvalá neutralita. Obával se ale, že Společnost národů „výjimečné zacházení“ s jedním členem spíše odmítne.

Princ Eduard dále vyložil, že byl knížetem pověřen, aby jako jeho „zvláštní vyslanec“ odjel do Paříže, zahájil tam jednání o přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů a ovlivnil francouzskou vládu „v otázce poměrů v Československu v lichtenštejnský prospěch“.¹⁹³

Princ dále tlačil na to, aby byla se Společností národů zahájena jednání a tím podtržena svrchovanost Lichtenštejnska a ve „vyšší míře“ zajištěna podpora lichtenštejnských zájmů ze strany Francie a Anglie u vídeňské reparační komise.¹⁹⁴ Zároveň si dělal starosti kvůli vyjednávání s Prahou o získání potravin a uhlí.

Koncem dubna 1920 prohlásil lichtenštejnský chargé d'affaires v Bernu Emil Beck, že na dotaz vlády, zda již přišel čas, aby Švýcarsko přihlásilo Lichtenštejnsko ke vstupu do Společnosti národů, „musí odpovědět záporně“.¹⁹⁵ Švýcarský parlament se nejspíše rozhodl pro vstup a předal přihlášku. Rozhodnutí bude ovšem 16. května prověřeno referendem. Teprve pak nastane vhodný okamžik pro domluvu Lichtenštejnska se švýcarskými zástupci.

Dne 5. července 1920 poslal Emil Beck do Vídně informaci, že příští zasedání Rady Společnosti národů o přijetí nových států se bude konat 27. července ve španělském San Sebastianu.¹⁹⁶ Eventuální přihláška by musela být podána do 15. července. Do té doby bylo ještě nutné vyjasnit, zda má Lichtenštejnsko jako nového člena Společnosti národů přihlásit Švýcarsko, jako to udělala Itálie pro San Marino,

¹⁹² LI LA RE 1919/5402ad589, 30. října 1919; dopis prince Eduarda adresovaný vládě.

¹⁹³ LI LA RE 1919/5402ad589, 30. října 1919; dopis prince Eduarda adresovaný vládě.

¹⁹⁴ LI LA RE 1919/5623ad589, 6. listopadu 1919; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vládě.

¹⁹⁵ LI LA RE 1920/2019ad141, 29. dubna 1920.

¹⁹⁶ LI LA RE 1920/3104ad141, 5. července 1920; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný vyslanectví ve Vídni.

nebo zda bude vhodnější, když tento krok podnikne Lichtenštejnsko samo. Emil Beck sdělil, že touto cestou šly některé nástupnické státy patřící dosud k Ruskému impériu (Ukrajina, Estonsko, Lotyšsko). Politický departement (švýcarské ministerstvo zahraničních věcí) prohlásil, že je ochoten Lichtenštejnsko přihlásit prostřednictvím svého vyslance v Londýně. Podle Emila Becka bylo ovšem třeba vyjasnit ještě dvě otázky. Lichtenštejnsku by měly být:

1. prominuty všechny závazky spojené s vojenskými službami;
2. přiznána alespoň vojenská neutralita.

Tyto požadavky předložil Emil Beck politickému departementu. Ten pro první žádost neviděl žádné překážky, neboť Lichtenštejnsko neudržuje vojsko již delší dobu. O druhém bodu ovšem švýcarský spolkový rada velmi pochyboval. Žádost o neutralitu posuzoval jako beznadějnou. Švýcarsku byla sice v londýnském prohlášení vojenská neutralita přiznána, ovšem jen „s ohledem na jeho výjimečnou polohu“. Všem ostatním členským státům byl v čl. 16 Paktu Společnosti národů neutrální postoj znemožněn. Po odvolání se na jedinečné postavení Švýcarska spolkový rada neviděl možnost, jak by Lichtenštejnsko mohlo o vojenskou neutralitu požádat. Obával se, že by to Švýcarsku mohlo být vyčítáno jako neloajální akt. Pokud bude Lichtenštejnsko na tomto nároku trvat, představovala by možnou cestu přímá přihláška Lichtenštejnska. Politický departement do 15. července očekával zprávu, jak bude Lichtenštejnsko postupovat.

Při přípravě žádosti o přijetí v pozadí významně spolupůsobily švýcarské úřady. Švýcarský velvyslanec v Římě od tamějšího ministerstva zahraničních věcí získal informaci, že ve věci přijetí malých států ještě není nic rozhodnuto.¹⁹⁷ Vycházel z předpokladu, že Lichtenštejnsko bude stejně jako ostatní státy přezkoumáno a při následujícím valném shromáždění se s ním bude zacházet podle stejných podmínek.

Švýcarský velvyslanec v Paříži do Bernu hlásil, že Lucembursko a San Marino své žádosti zaslaly přímo generálnímu tajemníkovi Společnosti národů.¹⁹⁸ Rozhodnutí o jejich přijetí padne na následujícím valném shromáždění. Monako představuje speciální případ. Protože je vlastními smlouvami svázáno s Francií, neuzavře žádné smlouvy, aniž by si bylo jisté podporou Francie. Mezi Lichtenštejnskem a Monakem ovšem neexistuje shoda o mezinárodněprávním postavení. Lichtenštejnsko se tedy podle něj může obrátit přímo na generálního tajemníka Společnosti národů stejně jako Lucembursko a San Marino.

¹⁹⁷ BA E 2001(B)/8, krabice 8, Les États étrangers et la Société des Nations, 17. června 1920; dopis švýcarského velvyslanectví v Římě adresovaný politickému departementu.

¹⁹⁸ BA E 2001(B)/8, krabice 8, Les États étrangers et la Société des Nations, nedatováno; dopis švýcarského velvyslanectví v Paříži adresovaný politickému departementu.

Švýcarský velvyslanec v Londýně navštívil ředitele politického departementu generálního tajemníka Společnosti národů ve věci formalit žádosti o přijetí, aniž ovšem Lichtenštejnsko zmínil.¹⁹⁹ Doporučoval, aby Lichtenštejnsko v žádosti o přijetí zaručilo, že se bude řídit mezinárodními závazky Společnosti národů a akceptuje její předpisy týkající se vojenských sil.

Názor švýcarského spolkového rady našel porozumění ve Vídni. Rozmluva s francouzským vyslancem ve Vídni postoj spolkového rady taktéž potvrdila. Princ Eduard v této chvíli považoval výslovné uznání lichtenštejnské neutrality za „ *zcela zbytečné* “, neboť se zdá, že Lichtenštejnsko bude „*zproštěno závazků vojenské služby*“.²⁰⁰ Vojenský útok proti Lichtenštejnsku považoval kvůli jeho nevelkosti za nepravděpodobný. Lichtenštejnsko také nepřichází v úvahu jako oblast průchodu cizích vojenských jednotek, neboť je na západě a jihu chráněno neutrálním Švýcarskem a vstup jednotek přes rakouskou hranici může vést zase jen na švýcarské teritorium. Protože Lichtenštejnsko neudrží armádu, byl by jeho jedinou povinností vycházející z neuznání jeho neutrality příslib, že konfliktním státům nebude dodávat potraviny a válečný materiál. Dále by se také muselo podílet na finančních a obchodních opatřeních směřujících proti státům rozbíjejícím společenství. Tyto důsledky na sebe Lichtenštejnsko podle prince Eduarda mohlo vzít „*bez hrozby závažného poškození jeho zájmů*“.

V červnu 1920 napsal princ Eduard Emilu Beckovi, že knížete Jana II. „*konečně získal pro myšlenku vstupu do Společnosti národů*“.²⁰¹ K přihlášení mělo dojít prostřednictvím Švýcarska „*pod podmínkou, že se Lichtenštejnsko nebude vojensky účastnit na válce vedené Společností národů*“. Kníže Jan II., vedený těmito nadějnými úvahami a ovlivněný náladou panující v Lichtenštejnsku, v červenci 1920 povolil žádost o vstup do Společnosti národů předložit. Stanovil ovšem podmínku, že „*Lichtenštejnsku bude s ohledem na jeho nevelkost a chybějící ozbrojenou moc odpuštěna povinnost jakékoliv vojenské služby*“.²⁰² Jako důvod tohoto rozhodnutí uvedl princ Eduard postoj lichtenštejnské „*veřejnosti*“, jež se „*již dávno vyslovovala pro vstup*“. Tento postoj pak byl ještě posílen přistoupením Švýcarska.

Aby bylo možné dodržet lhůtu pro přihlášení, bylo nutné velmi spěchat. Vyslanectví ve Vídni 9. července telegraficky pověřilo Emila Becka, aby Švýcarsko přiměl k přihlášení Lichtenštejnska.²⁰³ Princ Eduard tento krok neinterpretoval jako novou

¹⁹⁹ BA E 2001(B)/8, krabice 8, Les États étrangers et la Société des Nations, 26. června 1920; dopis švýcarského velvyslanectví v Londýně adresovaný politickému departementu.

²⁰⁰ LI LA RE 1920/3159ad141, 11. července 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vládě.

²⁰¹ LI LA Gesandtschaftsaktien Bern, krabice 6, 4. června 1920.

²⁰² LI LA RE 1920/3159ad141, 11. července 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vládě.

²⁰³ LI LA RE 1920/3159ad141, 11. července 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vládě.

akci, ale jako pokračování již dlouho trvajícího záměru, na jehož počátku stála nota adresovaná v květnu 1919 mírové konferenci.

Žádost o přijetí s datem 14. července 1920 byla podepsána zemským správcem princem Karlem. Lichtenštejnské vyslanectví ve Vídni žádost předalo vyslanectví v Bernu, aby ji postoupilo generálnímu tajemníkovi Společnosti národů.²⁰⁴ Francouzsky psaná žádost se odvolávala na článek 1, odstavec 2 Paktu Společnosti národů: „Každý ze států, dominií a kolonií, jež si svobodně vládnou a které nejsou uvedeny v příloze, může se stát členem Společnosti, bude-li jeho přijetí usneseno dvěma třetinami Shromáždění, za předpokladu, že poskytne účinné záruky svého upřímného úmyslu zachovávat své mezinárodní závazky a že přijme Společností předepsanou úpravu svých branných sil a své výzbroje vojenské, námořní a letecké.“²⁰⁵ Lichtenštejnská vláda v žádosti konstatovala, že během první světové války zůstala neutrální. Dále zdůraznila, že Lichtenštejnsko již od roku 1866 [sic (správně 1868)] nemá vojenský kontingent. Z toho vyvozovala, že již provedla všechna preventivní opatření, která by Společnost národů v souvislosti s vojenskými silami a zbrojením mohla po Lichtenštejnsku vyžadovat. Na závěr Lichtenštejnsko vyjádřilo velké přání spolupracovat podle svých sil na mírovém programu Společnosti národů a požádalo Radu, aby jeho žádost o přijetí předala valnému shromáždění.²⁰⁶

Tento dopis předal švýcarský velvyslanec v Londýně Charles R. Paravicini generálnímu tajemníkovi Společnosti národů siru Eriku Drummondovi²⁰⁷.²⁰⁸ Paravicini odůvodňoval zprostředkovatelské služby Švýcarska tím, že ve Velké Británii převzalo diplomatické zastupování Lichtenštejnska. Politický departement Paraviciniho

²⁰⁴ LI LA RE 1920/4038ad141, 14. července 1920; žádost o přijetí (dobová kopie) ve francouzštině.

²⁰⁵ Citováno podle VLČEK, Eduard (ed.), 1993, s. 53.

²⁰⁶ LI LA RE 1920/4038ad141, 14. července 1920; žádost o přijetí (kopie). „...*Le Gouvernement Princier du Liechtenstein est demeuré neutre au cours de la dernière guerre et a donné toutes garanties de son intention sincère d'observer ses engagements internationaux. Depuis l'année 1866, la Principauté de Liechtenstein ne possède plus de contingents militaires. Le Gouvernement Princier se croit donc fondé à admettre qu'il a déjà réalisé toutes les mesures que la Société pourrait être amenée à exiger en ce qui concerne les forces et les armements militaires du Liechtenstein. Désirant vivement collaborer, dans la mesure de ses forces, à l'oeuvre de paix entreprise par la Société des Nations, le Gouvernement du Liechtenstein se permet donc de prier le Conseil de la Société de bien vouloir transmettre sa demande d'admission à l'Assemblée de la Société des Nations.*“

²⁰⁷ James Eric Drummond, 16. hrabě z Perthu (1876–1951) byl diplomat, soukromý tajemník ministerského předsedy hraběte Henryho Asquitha, poté ministra zahraničních věcí E. Greye (1915–1916) a hraběte Arthura Jamese Balfoura (1916–1918). Byl členem britské delegace na pařížské mírové konferenci roku 1919, prvním generálním tajemníkem Společnosti národů (1919–1933), velvyslancem v Římě (1933–1939) a od roku 1941 členem Sněmovny lordů. Viz *Brockhaus Enzyklopädie in 30 Bänden*, 21. vydání, Leipzig–Mannheim 2006, svazek 21, s. 252.

²⁰⁸ LI LA RE 1920/4038ad141, 15. července 1920; Paraviciniův dopis adresovaný generálnímu tajemníkovi Společnosti národů Eriku Drummondovi (dobová kopie ve francouzštině).

instruoval, aby zdůraznil, že tato švýcarská akce má pouze charakter jednoduché transmise. Dopisem z 20. července 1920 potvrdil sir Drummond přijetí žádosti a přislíbil, že s ní po obdržení dalších potřebných dokumentů seznámí všechny členy Společnosti národů.²⁰⁹

Sepsání žádosti o přijetí s sebou přineslo několik komplikací spojených s otázkou neutrality. První návrh vypracovaný Emilem Beckem ještě obsahoval celou pasáž s žádostí, aby Společnost národů zvažila možnost přiznat Lichtenštejnsku status neutrálního státu.²¹⁰ Toto lichtenštejnské přání bylo po zkušenostech z první světové války nasnadě. Na doporučení Švýcarska ovšem Lichtenštejnsko „alespoň pro tento okamžik“ od vyjádření takové prosby upustilo.²¹¹ Pochybnosti Švýcarska vycházely z obav, aby se neocitlo v rozporuplném stavu, neboť samo prohlásilo, že se nachází v jedinečné situaci podmíněné svým historickým vývojem.²¹² Na druhou stranu ovšem mělo zájem o to, aby jeho malý soused nebyl zapleten do vojenských dobrodružství.²¹³ Spolková rada již v říjnu 1919 uvedla, že pro Švýcarsko je velmi důležité získat na Lichtenštejnsko co nejrychleji určitý vliv.²¹⁴ Obávala se především zřízení kasina v Lichtenštejnsku a všeobecně zastávala názor, že by se tato oblast mohla stát útočištěm všemožných nežádoucích osob. Jako výhodu vnímala také eventualitu mít v této „zátce ve východním pohraničí“²¹⁵ možnost vlivu, pokud by se německá dominance v krátkém čase rozšířila na Vorarlbersko. Podle politického departementu Lichtenštejnsko doufá, že se s ním bude zacházet stejně jako se San Marinem nebo Monakem a že Společnost národů nebude v žádném případě požadovat, aby se účastnilo vojenských operací. Politický departement prohlásil, že by velvyslanec mohl při této příležitosti poukázat na minimální vojenský význam lich-

²⁰⁹ LI LA RE 1920/4038ad141, 20. července 1920; Drummondův dopis adresovaný švýcarskému velvyslanectví v Londýně.

²¹⁰ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 6, 14. července 1920; návrh Emila Becka (ve francouzštině): „En outre, le Gouvernement Princier serait extrêmement reconnaissant, si l'Assemblée était en mesure, de considérer la possibilité de reconnaître à la Principauté le régime d'État neutre, vu sa situation géographique à la frontière de la Suisse neutre et l'exiguïté de son territoire.“

²¹¹ BA E 2001(B)/8, krabice 24, spis B.56.41.15.16 (Liechtenstein/Völkerbund), 19. července 1920; dopis politického departementu adresovaný švýcarskému velvyslanectví v Londýně.

²¹² BA E 2001(B)/8, krabice 24, spis B.56.41.15.16 (Liechtenstein/Völkerbund), 19. července 1920; dopis politického departementu adresovaný švýcarskému velvyslanectví v Londýně: „... que la Suisse est dans une situation unique motivée par une tradition de plusieurs siècles qui a été explicitement incorporé dans le droit des gens.“

²¹³ BA E 2001(B)/8, krabice 24, spis B.56.41.15.16 (Liechtenstein/Völkerbund), 19. července 1920; dopis politického departementu adresovaný švýcarskému velvyslanectví v Londýně.

²¹⁴ LI LA mikrofilm BA 2001(B)/2, krabice 11, 17. října 1919, výťah z protokolu ze zasedání Spolkové rady.

²¹⁵ „... ce petit Etat tampon dans ses marches orientales.“

tenštejské neutrality. Celkově vzato neměl ovšem velvyslanec narážet na lichtenštejské pokusy uhájit svůj současný status neutrálního státu.

Také Emil Beck se domníval, že požadavek uznání neutrality bude neudržitelný.²¹⁶ Neuspělo ani Lucembursko, jež takovou prosbu vyjádřilo. Společnost národů neměla zkrátka charakter svazku neutrálních států, ale od svých členů požadovala solidární jednání v postupu proti státům, které ohrožovaly mír mezi národy. Samotné zmínění prosby o status neutrálního státu by podle Emila Becka mohlo přijetí uškodit. Žádost by pak byla případně předána vojenské komisi Společnosti národů, jež by podle článku 9 Paktu podala „*své posudky vůbec o otázkách vojenských, námořních a leteckých*“. Lichtenštejsko ovšem v žádném případě nechtělo být podrobeno dlouhému přezkoumávání souvisejícímu s vojenskými silami. Chtělo se vyhnout kritickým výrokům, zda bude schopno plnit služby požadované Společností národů. Z tohoto důvodu použil Beck v žádosti o přijetí formulaci „*ne possède plus de contingents militaires*“ [již nevlastní žádné vojenské kontingenty]. Chtěl tak narážet na článek 8 Paktu, který požadoval omezení státního zbrojení na nejmenší míru. Mělo tím být vyjádřeno, že v případě Lichtenštejska může být provedení tohoto závazku považováno za již splněné.

Jako pojistku pro další požadavky, jejichž splnění by případně bylo třeba dohnat, vypustil Beck v žádosti Lichtenštejska o přijetí formulaci požadovanou v článku 1 Paktu Společnosti národů přistoupit „*sans aucune réserve*“ [bez výhrady]. Doufal, že touto variantou textu se mu podaří udržet prostor pro rozdílné chování k Lichtenštejsku otevřený, zvláště vzhledem k vojenským závazkům. Současně s prosbou o předání žádosti o přijetí do Společnosti národů sdělil politickému departementu, že si knížecí vláda vyhrazuje právo vrátit se k využití dobrých služeb Švýcarska – Švýcarsko mělo předněst přání Lichtenštejska udržet si v rámci Společnosti národů současný stav své tradiční neutrality.²¹⁷ Emil Beck se domníval, že příležitostí pro nastolení této otázky by případně mohla být realizace připojení Lichtenštejska do celních hranic neutrálního Švýcarska. Toto hospodářské spojení by podle jeho názoru mohlo umožnit rozšíření neutrality Švýcarska zajištěné Společností národů na Lichtenštejsko.²¹⁸

Proces přijetí Lichtenštejska se zdržel. 8. září 1920 sdělil zástupce generálního tajemníka Společnosti národů Emilu Beckovi, že žádost Lichtenštejska bude

²¹⁶ LI LA RE 1920/4523ad141, 21. července 1920; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný vyslanectví ve Vídni. Následující citáty pocházejí z této zprávy.

²¹⁷ BA E 2001(B)/8 krabice 24, spis B.56.41.15.16; 14. července 1920; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu: „... de maintenir, dans le cadre de la Société, le régime actuel de sa neutralité traditionnelle.“

²¹⁸ LI LA RE 1920/4523ad141, 21. července 1920; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný vyslanectví ve Vídni.

přezkoumána na příštím valném shromáždění v Ženevě 15. listopadu 1920.²¹⁹ Je možné, že shromáždění bude žádat bližší ústní objasnění týkající se Lichtenštejska, proto by měl být v Ženevě k dispozici jeho zástupce. Emil Beck se snažil přimět vládu k tomu, aby o této záležitosti rychle rozhodla.²²⁰ Sdělil jí radostnou informaci – výpověď švýcarského generálního štábu týkající se otázky neutrality z vojenského hlediska. Generální štáb dospěl k závěru, že je Lichtenštejsko „*kvůli své vojenské situaci skutečně chráněno vojenskou neutralitou Švýcarska, dokud Švýcarsko zůstane neutrální*“. Emil Beck tuto výpověď interpretoval tak, že je tím „*prakticky dosaženo vojenské neutrality Lichtenštejska*“.

Vláda ve Vaduzu si ovšem s požadovaným jmenováním zástupce do Ženevy dávala načas. Vysvětlením může být skutečnost, že se v září 1920 v Lichtenštejsku s plnou razancí odvíjela diskuse o ústavě a vznikla tak krizová situace, jež plně zaměstnávala vládu i zemský sněm. Až po dvoji urgenci sdělilo vyslanectví ve Vídni Emilu Beckovi, že kníže určil jako lichtenštejského zástupce na zasedání Společnosti národů v Ženevě jeho.²²¹ Princ Eduard Emila Becka při této příležitosti upozornil, že vyřizování zahraničněpolitických záležitostí náleží i nadále jemu. Tato výpověď jasně ilustruje názor prince Eduarda na spolupráci s Emilem Beckem.

Princ Eduard byl počátkem listopadu dobré mysli a Emilu Beckovi sdělil: „*Vzhledem k všeobecným poměrům by při přijetí knížectví do Společnosti národů nejspíš nemělo dojít k žádným komplikacím.*“²²² Měl jen obavu, že by kvůli postavení knížecího rodu mohly být „*případně znovu vysloveny stejné pochyby*“, jaké o svrchovanosti a neutralitě přednesla česká strana.

Mezitím ovšem začaly mlýny Společnosti národů pomalu ale jistě mlít. Dne 20. listopadu 1920 se v Ženevě uskutečnilo první zasedání páté komise Shromáždění Společnosti národů. Jejím úkolem bylo přezkoumat žádosti několika států o přijetí. Za tímto účelem byly vytvořeny tři podkomise po 7 členech. Žádosti Lichtenštejska se měla zabývat druhá podkomise. Prezidentem této podkomise byl Brit lord Robert Cecil.²²³ Dalšími státy zde zastoupenými byly Švédsko (Hjalmar Branting), Kanada

²¹⁹ LI LA RE 1920/443ad141, 8. září 1920; dopis zástupce generálního tajemníka adresovaný vyslanectví v Bernu.

²²⁰ LI LA RE 1920/4443ad141, 23. září 1920; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný vládě.

²²¹ LI LA RE 1920/4714ad141, 12. října 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vládě.

²²² LI LA RE 1920/5372ad141, 3. listopadu 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný Emilu Beckovi.

²²³ Edgar Algernon Robert Viscount Cecil of Chelwood (1864–1958) byl britský politik, v letech 1916–1918 působil jako ministr blokády, výrazně se podílel na vypracování Paktu Společnosti národů. V letech 1923–1946 byl jejím prezidentem a mezi lety 1926 a 1927 vedl britskou delegaci v jednáních Ženevské odzbrojovací komise. V roce 1937 mu byla udělena Nobelova cena míru. Roku 1946 byl zvolen doživotním čestným prezidentem OSN. *Brockhaus Enzyklopädie in 30 Bänden*, 21. vydání, Leipzig–Mannheim 2006, svazek 5, s. 186.

(George Eulas Foster), Itálie (Tommaso Tittoni), Francie (René Viviani), Polsko (Bohdan Winiarski) a Československo (Štefan Osuský).²²⁴ Kromě Lichtenštejnska přezkoumávala tato podkomise také žádosti Rakouska a Bulharska. Švýcarsko zde nebylo zastoupeno. Bylo mu ovšem přislíbeno právo vyjádřit v debatě v rámci komise své stanovisko k žádostem o přijetí obou jeho sousedních států, Rakouska a Lichtenštejnska.²²⁵

Cecil položil „prezidentovi lichtenštejnské delegace v Ženevě“ čtyři otázky, které bylo třeba přezkoumat:²²⁶

- „1. *Is your Government recognised de jure or de facto, and by which States?*
2. *Does your country possess a stable Government and settled frontiers? What are its size and its population?*
3. *Is your country fully self-governing?*
4. *What has been the conduct of your country including both acts and assurances with regard to:*
 - (1) *Your international obligations,*
 - (2) *The prescriptions of the League as to armaments.*“

V témže dopise požádal Robert Cecil Emila Becka, aby byl připraven předstoupit před podkomisi, pokud to bude vyžadovat. Na základě tohoto sdělení byl Emil Beck od 23. do 27. listopadu 1920 druhé subkomisi v Ženevě k dispozici.

Odmítnutí žádosti o přijetí

a) Přípravné rozhovory

Dne 15. listopadu se Emil Beck účastnil jako pozorovatel zahajovacího zasedání Společnosti národů a spojil se se švýcarským delegátem. Nepodařilo se mu ale zjistit nic, co by se týkalo vyhlídek Lichtenštejnska na přijetí. Upozornil vládu na nebezpečí, že s Lichtenštejnem bude zacházeno jako s přivažkem Rakouska, pokud nebude moci objasnit svůj status svrchovaného státu.²²⁷ Za nevýhodu považoval rovněž

²²⁴ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 6, 22. listopadu 1920; dobový opis se seznamem členů druhé podkomise.

²²⁵ Viz zpráva vedoucího oddělení zahraničních věcí politického departementu adresovaná Spolkové radě, 27. prosince 1920. Publikováno v *Diplomatische Dokumente der Schweiz*, svazek 8, Bern 1988, s. 32–42.

²²⁶ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, spis Völkerbund, č. 1445/1920, 22. listopadu 1920. Originál v angličtině.

²²⁷ LI LA RE 1920/5264ad141, 23. listopadu 1920.

fakt, že o Lichtenštejnsku bylo jednáno v téže skupině jako o Rakousku a Bulharsku, dvou státech poražených v první světové válce.

Beckovy pochyby sdílel i princ Eduard.²²⁸ Obával se, že zamítnutí přijetí těchto států by mohlo vést k „*odročení*“ lichtenštejnské žádosti. Přijetí během probíhajícího zasedání Společnosti národů bylo podle něj důležité pro získání veřejného uznání svrchovanosti Lichtenštejnska. Tento krok pak princ Eduard považoval za významný pro zacházení s knížecím majetkem v Československu. Odložení přijetí Lichtenštejnska „*společně s oněmi dvěma válčícími státy*“ by podle něj mohlo dát podnět ke zpochybnění lichtenštejnské neutrality. Doporučil Emilu Beckovi, aby se obrátil na švýcarskou delegaci a požádal ji, aby se „*s co možná největší vřelostí a důrazem*“ starala o lichtenštejnské nároky.

Již 12. listopadu obdrželi švýcarští delegáti na Shromáždění Společnosti národů v Ženevě od švýcarské Spolkové rady instrukce k otázce přijetí nových členů.²²⁹ U žádosti Lucemburska, San Marina, Monaka a Islandu, které se nacházely ve zvláštní situaci a přály si alespoň částečně udržet svou neutralitu, dostala švýcarská delegace příkaz, aby tyto státy s výjimkou Lucemburska nehájila. Měla se ovšem pokusit zabránit tomu, aby byla při přijetí Lucemburska dotčena jeho neutralita. V souvislosti s Lichtenštejnem se nejprve měla pokusit zjistit stanovisko ostatních států.

Švýcarská delegace, sestávající ze spolkového prezidenta Giuseppe Motty, penzionovaného spolkového rady Gustavea Adora a několika znalců, mezi nimi profesora Maxe Hubera,²³⁰ Emilu Beckovi sdělila, že situace není pro Lichtenštejnsko příliš nadějná. Vyplynulo to především ze skutečnosti, že všechny ostatní malé státy „*již byly vyloučeny*“.²³¹ Žádost San Marina byla kvůli formální chybě vrácena, Monako svou žádost stáhlo. Žádost Lichtenštejnska tedy znamenala, že Shromáždění

²²⁸ LI LA RE 1920/5313AD141, 23. listopadu 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vyslanectví v Bernu.

²²⁹ BA E.1004.1, Protokolle des Bundesrates; protokol č. 3556 z 12. listopadu 1920.

²³⁰ Max Huber (1874–1960) pocházel z Curychu. V letech 1894–1897 studoval práva v Lausanne, Curychu a Berlíně, kde získal doktorát. Roku 1902 byl povolán na katedru ústavního práva, církevního práva a mezinárodního veřejného práva na univerzitě v Curychu, v jejímž čele stál až do roku 1921. Jako stálý právní zástupce politického departementu zastupoval Švýcarsko roku 1907 na druhé haagské konferenci a roku 1919 na pařížské konferenci. Hrál významnou roli při novém formulování doktríny neutrality při vstupu Švýcarska do Společnosti národů. Opakovaně vedl švýcarské delegace na různých grémiích Společnosti národů, především také na odzbrojovací konferenci roku 1932, a v letech 1925–1927 předsedal stálému Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu, jehož členem v letech 1922–1932 byl. Jako člen Mezinárodního výboru Červeného kříže, v jehož čele v letech 1928–1944 stál, se výrazně podílel na jeho organizační podobě (Statut Mezinárodního červeného kříže z roku 1928) a ve 30. a 40. letech přispěl k rozvoji mezinárodního humanitárního práva. Viz také *Historisches Lexikon der Schweiz*, Basel 2007, svazek 6, s. 510.

²³¹ LI LA RE 1921/600, 29. listopadu 1920; dopis Emila Becka adresovaný vyslanectví ve Vídni.

muselo projednat otázku malých států principiálně. Motta proto radil Emilu Beckovi, aby „*podle nálady v podkomisi souhlasil s odložením projednávání [lichtenštejnské] žádosti o přijetí do dalšího Shromáždění*“.²³²

Švýcarská expertní komise při přípravě na předměty jednání Shromáždění ve své zprávě určené Spolkové radě již v říjnu 1920 uvedla, že není v zájmu Shromáždění, „*aby byly jako plnohodnotní členové přijímány politické útvary, nacházející se kvůli své nevelké rozloze nebo politické nepřipravenosti ve vleku té či oné velmoci*“.²³³ Pro Švýcarsko bylo ale také těžké zabránit právě malým státům a „*především Lichtenštejnsku*“ ve vstupu do Společnosti národů. Zažívalo tak dilema otázky neutrality. Aby neoslabilo své zvláštní postavení, nemělo zájem o „*přiznání trvalé neutrality jednotlivým trpasličím státům*“. Právni poradce švýcarské komise Max Huber se vyjádřil zcela jasně: „*Nemáme zájem, aby byla neutralita, jež byla Švýcarsku zajištěna jen díky uznání jeho jedinečné polohy, přiznána také jiným státům*.“ Huber zastával postoj, že Švýcarsko musí být ve věci neutrality Lichtenštejnska velmi opatrné. Obával se, že v případném porušení neutrality Lichtenštejnska by snadno mohlo být spatřováno také porušení švýcarské neutrality.

b) Přípravné rozhovory s tajemníkem druhé podkomise

Emil Beck byl z této zprávy očividně vyděšený a pokoušel se zkontaktovat generálního tajemníka Společnosti národů. Byl ovšem přijat pouze tajemníkem druhé podkomise. Ten Beckovi předal dopis obsahující čtyři otázky formulované Robertem Cecilem. Na tajemníkovu radu na ně Beck odpověděl několika krátkými větami, „*neboť je jinak nikdo nebude číst*“.²³⁵

První otázku související s uznáním lichtenštejnské vlády jinými státy, tedy otázku týkající se svrchovanosti Lichtenštejnska, zodpověděl Beck historickým vývojem knížectví. Zmínil především svrchovanost dosaženou přijetím do Rýnského spolku roku 1806 a její uznání Vídeňským kongresem roku 1815. V tomto nástinu lichtenštejnské historie se ani slovem nedotkl úzkých vztahů mezi Lichtenštejnskem a Rakouskem a už vůbec ne jejich dohody o celní a daňové unii. Předjímal možnou námitku a upozornil na to, že vládnoucí kníže nikdy nebyl rakouským občanem, nýbrž že mu jako zahraničnímu panovníkovi byla přiznána exteritorialita. Jako

²³² LI LA RE 1921/600, 29. listopadu 1920; dopis Emila Becka adresovaný vyslanectví ve Vídni.

²³³ BA E 2001(B)/8, krabice 7, spis: B.56.41.1.12.1., 1. října 1920; dopis expertní komise adresovaný Spolkové radě.

²³⁴ BA E 2001(B)/8, krabice 7, spis: B.56.41.1.12.1., 26. října 1920; konferenční protokol komise pro projednání předmětu jednání prvního Shromáždění Společnosti národů.

²³⁵ LA RE 1921/600, 29. listopadu 1920; zpráva Emila Becka adresovaná vyslanectví ve Vídni.

důležitý argument ovšem zmínil, že roku 1919 mnoho států akceptovalo diplomatické zastupování lichtenštejských zájmů prostřednictvím Švýcarska a tím byla uznána také svrchovanost Lichtenštejska.²³⁶

Na druhou otázku týkající se stability vlády a definovaných státních hranic Beck odpověděl poukazem na to, že kníže Jan II. vládne od roku 1858, což jistě musí být uznáno jako důkaz stabilní vlády. Kritickými body se ukázaly být informace o rozloze a počtu obyvatel Lichtenštejska. Rozloha 159 km² a 11 000 obyvatel nepředstavovaly pro velmocí žádný stát.

Na třetí otázku související s nezávislostí exekutivy odpověděl Beck takto: „*Notre Gouvernement est absolument indépendant*“ [Naše lichtenštejská vláda je zcela nezávislá]. Jeho tvrzení, že zemský sněm je volen lidem, ovšem platilo jen zčásti, neboť tři poslanci byli jmenováni knížetem. Jako důkaz lichtenštejské nezávislosti Beck navíc uvedl, že všechny smlouvy uzavřené s jinými státy lze v krátké lhůtě vypovědět.

Čtvrtou otázku týkající se mezinárodních povinností Lichtenštejska zodpověděl Beck tak, že jeho vláda vždy přesně a pečlivě dodržovala mezinárodní závazky a roku 1866 dokonce provedla úplné odzbrojení.

c) Postoj Emila Becka před druhou podkomisí (25. listopadu)

Druhá podkomise pozvala Emila Becka, aby 25. listopadu 1920 zaujal stanovisko k jejím dotazům. Jednalo se o přezkoumání lichtenštejské žádosti o přijetí.²³⁷ Toto setkání mělo členům komise nabídnout možnost položit zástupci Lichtenštejska kritické otázky týkající se různých prozatím nevyjasněných premis jeho přijetí.

Členové komise v prvé řadě nadhodili otázku svrchovanosti Lichtenštejska. Beck proti vzneseným pochybnostem argumentoval, že většina členů Společnosti národů výslovně uznala lichtenštejskou samostatnost teprve nedávno, kdy převzalo zastupování jeho zájmů Švýcarsko. Jako druhý důkaz uznání svrchovanosti Lichtenštejska uvedl Saint-Germainskou mírovou smlouvu a její již několikrát zmíněné potvrzení hranic Lichtenštejska s Rakouskem. Na námitku, že rakouská celní smlouva svrchovanost omezovala, odpověděl za prvé, že tato smlouva již rok neexistuje, za druhé ji Lichtenštejsko mohlo kdykoliv svobodně vypovědět a za třetí v ní byla práva na svrchovanost výslovně vyhrazena.²³⁸

²³⁶ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 6, nedatováno [26. listopadu 1920]; dopis Emila Becka adresovaný tajemníkovi druhé podkomise páté komise. Následující citáty pocházejí z tohoto dopisu.

²³⁷ LI LA RE 1921/600, 29. listopadu 1920; zpráva Emila Becka adresovaná vyslanectví ve Vídni. Následující citáty a výpovědi pocházejí z této zprávy.

²³⁸ Lichtenštejská sbírka zákonů (*Liechtensteinisches Gesetzblatt* – LGBL.) 1876/3, vydaná 25. prosince

Choulostivou záležitostí byla stále opakovaná námitka nejspíš inspirovaná československou stranou a týkající se závislosti Lichtenštejnska na Rakousku. Jako důkaz závislosti bylo uvedeno členství knížete v rakouské panské sněmovně,²³⁹ které také potvrzuje rakouskou státní příslušnost knížete. Beck tuto závislost a rakouskou národnost knížete energicky popřel a upozornil, že rakouské ústavní právo nestanovilo rakouské občanství jako nutný předpoklad pro členství v panské sněmovně. Jako důkaz pro toto tvrzení uvedl exteritorialitu, již Rakousko poskytlo knížeti a členům jeho rodiny. Beck ovšem ve zprávě do Vídně upozornil, že mu při výkladu chyběly materiály pro podložení těchto tvrzení.

S další kritickou poznámkou vystoupil lord Cecil. Zpochybnil, že by Lichtenštejnsko byla sto dostat pojmu „*self governing states*“ požadovanému v Paktu Společnosti národů. Tento pojem totiž nevyžaduje jen právně svrchovaný stát, ale také skutečně nezávislý stát. Cecil tím myslel, že Lichtenštejnsko není ani hospodářsky ani správně nezávislé a životaschopné. Beck proti tomu argumentoval výrokem, zda je vůbec myslitelný takový stát, jenž by byl skutečně zcela nezávislý na všech ostatních státech.²⁴⁰

Členové komise chtěli také vědět, jak to je s demokratickou podobou ústavy. Beck se při své odpovědi zaměřil na to, že právě probíhá revize ústavy z roku 1862 a obratně přitom poukázal na plánované zavedení iniciačního práva a práva na referendum.

Složitější bylo odpovědět na otázku týkající se plnění článku 10 Paktu Společnosti národů.²⁴¹ Musel přiznat, že Lichtenštejnsko neuvažuje o vytvoření armády. Odkázal ale na § 21 ústavy, jenž každého Lichtenštejnce zavazuje k obraně vlasti.²⁴² Využil principiálních snah Společnosti národů o mír a její vystupování pro omezení zbrojení k poznámce, že dalekosáhlé odzbrojení Lichtenštejnska snad nebude představovat překážku pro přijetí do Společnosti národů.

1876, Smlouva mezi Rakousko-Uherskem a Lichtenštejnem o pokračování rakousko-lichtenštejnské celní a daňové unie zřízené roku 1852: „*Jeho Jasností svrchovanému knížeti z Lichtenštejna zůstávají bez újmy zachována Jeho výsostná panovnická práva ... na dalších 12 let ... na systém cel a státní monopoly v podobě, v jaké existuje ve Vorarlbersku na základě daných zákonů*“.

²³⁹ Panská sněmovna: „První komora někdejší rakouské Říšské rady existovala mezi lety 1861 a 1918. Skládala se ze čtyř kategorií členů: 1) z povolanců arcivévodů; 2) z arcibiskupů a biskupů s knížecím titulem; 3) z příslušníků těch šlechtických rodů, kterým císař udělil „*dědičný titul říšského rady*“; 4) z rakouských občanů, jež císař doživotně povolal za jejich „*zásluhy o stát a církev, vědu a umění*.“ [http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.h/h515463.htm (17. 5. 2011)]

²⁴⁰ LI LA RE 1921/600, 29. listopadu 1920; zpráva Emila Becka adresovaná vyslanectví ve Vídni.

²⁴¹ Čl. 10 Paktu Společnosti národů: „Členové Společnosti se zavazují, že budou šetřit a hájit územní celistvost a nynější politickou nezávislost všech členů Společnosti proti každému vnějšímu útoku. Při útoku, hrozbě útoku nebo nebezpečí útoku navrhne Rada prostředky, jak zabezpečit provedení tohoto závazku.“ Citováno podle VLČEK (ed.), 1993, s. 56.

²⁴² § 21, ústava z roku 1862: „Každý muž schopný boje je až do dovršení šedesátého roku života v případě nouze povinen bránit vlast.“

Poslední oblastí prověřujících otázek byla nevelká rozloha Lichtenštejnska. Podle Beckovy zprávy se zástupce Francie vyjádřil v tom smyslu, že považuje za nespravedlivé, pokud by tak malý stát měl ve Shromáždění mít stejné hlasovací právo jako velký stát. Francie proto v případě přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů zvažuje vznesení požadavku na revizi Paktu. Velké státy by podle jejích představ měly vzhledem k počtu obyvatel získat několikanásobné hlasovací právo. Zástupci ostatních států ovšem tento francouzský návrh zamítli s odůvodněním, že by tím byl „*celý Pakt Společnosti národů od základů změněn*“.²⁴³ Kritická nálada namířená proti přijetí malých států byla podpořena ještě tím, že podle článku 5 Paktu byla pro usnesení Shromáždění nutná jednohlasnost Rady. To výrazně zvyšovalo vliv malých států v neprospěch velmocí.

Výpovědi Emila Becka podporoval Giuseppe Motta, který byl připuštěn k jednáním podkomise. Zdá se ale, že předpoklady pro přijetí Lichtenštejnska již nehodnotil jako příliš příznivé. Lze tak vysvětlit jeho návrh, aby bylo knížectví v případě odmítnutí žádosti o vstup do Společnosti národů přijato jen s poradním hlasem. I tento návrh se ovšem podle výpovědi Emila Becka setkal s „*určitými pochybnostmi*“.

V tomto bodě debaty byli Emil Beck i Giuseppe Motta z podkomise propuštěni. Beck se ještě téhož dne pokusil získat pro podporu žádosti Lichtenštejnska italského zástupce. Doufal, že si Itálii nakloní zmínkou, že přijetí Lichtenštejnska by vytvořilo prejudici pro přijetí San Marina. Vysvětloval, že Itálie by pak měla možnost posílit svou pozici, neboť San Marino by pravděpodobně delegovalo italského zástupce. Italský vyslanec slíbil, že žádost Lichtenštejnska přednese ve velké komisi. Beck se ale později dozvěděl, že italský delegát v podkomisi tento názor „*zcela nesdílí*“.

Švýcarská delegace posuzovala šance Lichtenštejnska na přijetí do Společnosti národů jako omezené.²⁴⁴ Tento vývoj byl podmíněn především tím, že žádosti ostatních malých států jako San Marina a Monaka byly buď staženy, nebo odročeny. Dalším důvodem pro takový postoj byla podle zprávy skutečnost, že přijetí velmi malých států ztěžovalo odhodlání USA vstoupit do Společnosti národů za předpokladu, že všechny státy nezávisle na své velikosti dostanou jen jeden hlas.

²⁴³ LI LA RE 1921/600, 29. listopadu 1920; zpráva Emila Becka adresovaná vyslanectví ve Vídni. Následující citáty pocházejí z této zprávy.

²⁴⁴ BA 2001(B)/8, krabice 7, spis B.56.41.1.12.1., 13. prosince 1920; zpráva o činnosti švýcarské delegace na prvním shromáždění Společnosti národů adresovaná Spolkové radě.

d) Rozhovor Emila Becka s lordem Cecilem (26. listopadu)

Následujícího dne, 26. listopadu, přijal Emila Becka ke krátké audienci lord Cecil.²⁴⁵ Beck se pokusil podložit své stanovisko zastupované předešlého dne dalším výkladem. Přednesl také kritickou poznámku, že se Československo vzhledem k pozemkové reformě, o kterou usiluje, nachází ve střetu zájmů a je soudcem ve vlastní věci.

Cecil vyložil svůj postoj k žádosti Lichtenštejska o přijetí do Společnosti národů. Poznamenal, že komplikace doprovázející přijetí Lichtenštejska nesouvisí s otázkou svrchovanosti, ale vyplývají pouze z nevelkosti státu ve spojení se skutečností, že ve Společnosti národů platí princip rovnoprávnosti. Prohlásil, že se Lichtenštejsko z tohoto důvodu nejspíše bude muset vzdát hlasovacího práva. Pokud ovšem získá záruku nedotknutelnosti svého území a přísun potravin, „dosáhne nejspíše toho, co může oprávněně požadovat“.

Beck, postavený před rozhodnutí být do Společnosti národů přijat buď bez hlasovacího práva, nebo vůbec, se vyslovil pro zřeknutí se hlasovacího práva. Prohlásil ale, že je nezbytně nutné, aby za to Lichtenštejsko od Společnosti národů získalo potřebná ujištění. Kromě výslovného uznání státní svrchovanosti a teritoriální integrity musí být usilováno především o naprosté osvobození od všech vojenských povinností. Významnou podmínkou pro případné členství ve Společnosti národů byly finanční příspěvky požadované od Lichtenštejska. Podle informací Emila Becka bude knížectví muset očekávat roční požadavek ve výši 70 000 franků.

e) Porady ve Vaduzu, Vídni a Bernu (26. listopadu až 2. prosince)

Emil Beck ještě 26. listopadu, v den své audience u Cecila, telefonicky požádal vládu ve Vaduzu o další informativní podklady o Lichtenštejsku a knížecím rodě. Na srdci mu leželo především vyvrácení tvrzení, že členství knížete Jana II. v rakouské panské sněmovně představuje důkaz jeho rakouské státní příslušnosti. Předseda vlády Josef Peer ovšem k této otázce nemohl poskytnout detailní informace, neboť nevlastnil potřebné podklady.²⁴⁶ V naléhavém dopise, odeslaném v den Beckovy audience u Cecila, se s žádostí o podporu nejprve obrátil na lichtenštejské vyslanectví ve Vídni. Také Peer interpretoval diskusi týkající se získání výsady knížete z Lichtenštejna zasedat v panské sněmovně jako „nejvážnější otázku, kterou nejspíše nadhodila československá

²⁴⁵ LI LA RE 1921/600, 29. listopadu 1920; zpráva Emila Becka adresovaná vyslanectví ve Vídni. Následující citáty pocházejí z této zprávy.

²⁴⁶ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 6, 26. listopadu 1920; Peerův dopis adresovaný vyslanectví v Bernu.

strana“, aby z toho vyvodila zřejmě nepříznivé důsledky pro občanství a svrchovanost knížete.²⁴⁷ Prohlásil, že ve svém stanovisku odpověděl „*velmi všeobecně*“ a „*řekl pravdu a nic než pravdu*“.

Princ Eduard ve Vídni mezitím horlivě navazoval zahraničněpolitické kontakty a obrátil se na vyslance různých států, aby laskavě předali svým vládám prosbu knížete, aby se nevyslovovaly proti přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů.²⁴⁸ Podle názoru prince Eduarda se Emil Beck měl spojit také s rakouským zástupcem v Ženevě, hrabětem Albertem Mensdorffem,²⁴⁹ někdejším rakousko-uherským vel-vyslancem v Londýně.

Mensdorff byl podle prince Eduarda zkušený diplomat a přítel knížecího rodu.

Vážnou záležitost představovaly bližší informace, které Beck 26. listopadu 1920 požadoval. Princ Eduard dodal materiál pro vyvrácení důvodů k odmítnutí Lichtenštejnska v podobě delších výkladů.²⁵⁰ V souvislosti s hlasovacím právem ve Shromáždění Společnosti národů uvedl, že v článku 4 je výslovně napsáno, že každý člen má jeden hlas.²⁵¹ Argumentoval tím, že Společnost národů „*byla vytvořena právě na ochranu malých národů a bylo by proto nelogické vyloučit stát kvůli jeho nevelké rozloze*“. Změna Paktu podle návrhu předloženého v podkomisi Francií by znamenala, že „*najednou vzniknou členové první a druhé jakosti*“. Pokud by ovšem bylo přijetí Lichtenštejnska možné jen touto cestou, má Beck zjistit stanovisko jednotlivých zástupců komise a informovat o něm.²⁵²

Princ Eduard rovněž obsírně objasnil členství knížete Jana II. v rakouské panské sněmovně. Doložil, že kníže Jan II. do ní byl přijat roku 1861. Udělení funkce bylo

²⁴⁷ LI LA RE 1920/5296ad141, 26. listopadu 1920; dopis předsedy vlády Peera adresovaný vyslanectví ve Vídni.

²⁴⁸ LI LA RE 1920/5313ad141, 23. listopadu 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vyslanectví v Bernu.

²⁴⁹ Hrabě Albert Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein (1861–1945), byl rakousko-uherský diplomat a politik, který hrál významnou roli v diplomacii před a během první světové války. Roku 1919 sice opustil státní služby, přesto ale roku 1920 zastupoval Rakouskou republiku v Ženevě při jejím přijetí do Společnosti národů. Roku 1922 vyjednal Ženevské protokoly o půjčce Společnosti národů určené pro hospodářskou a finanční obnovu Rakouska. [http://de.wikipedia.org/wiki/Albert_von_Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein (18. května 2011)].

²⁵⁰ LI LA Gesandtschaftsaktien Wien, 29. listopadu 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vyslanectví v Bernu.

²⁵¹ Článek 3, odst. 4 Paktu společnosti národů: „*Ve schůzích Shromáždění má každý člen Společnosti jeden hlas a nesmí mít více než tři zástupce.*“ Článek 4, odst. 6: „*Ve schůzích Rady má každý člen v ní zastoupený jeden hlas a nesmí mít více než jednoho zástupce.*“ Citováno podle VLČEK (ed.), 1993, s. 54.

²⁵² LI LA Gesandtschaftsaktien Bern, krabice 6, 29. listopadu 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vyslanectví v Bernu. Následující citáty pocházejí z této zprávy.

odůvodněno tím, že „hlava primogenitury jako suverénní německé kníže zaujímala výjimečné státoprávní postavení“. Navíc byl Jan II. „na rozdíl od ostatních členů panské sněmovny“ osloven „Milý bratranče“. Toto oslovení bylo „běžné jen pro členy císařského rodu a svrchované osoby“. Jmenování je proto třeba chápat jako případ, kdy „jeden suverén udílí druhému suverénovi vyznamenání“. Princ Eduard také na příkladu přijetí různých cizinců do panské sněmovny demonstroval, že rakouské občanství nebylo „nezbytným požadavkem“ pro získání dědičného titulu říšského rady.

Tyto horlivé snahy ovšem nevedly k úspěchu. Již 29. listopadu 1920 informoval předseda vlády Peer Vídeň, že list *Neue Zürcher Zeitung* hlásí, že Lichtenštejnsko „nebude přijato jako řádný člen Společnosti národů“. ²⁵³ Jako důvod pro odmítnutí byla uvedena „malá rozloha území a nízký počet obyvatel“. Peer i v této Jobově zvěsti spatřoval ještě jednu výhodu. Domníval se, že v odůvodnění zamítnutí je ukotveno naprosté uznání svrchovanosti Lichtenštejnska, neboť by „při jejím zpochybnění muselo být zamítnutí podpořeno tímto důvodem“. Peer si proto kladl otázku, zda by se o přijetí do Společnosti národů mělo usilovat i nadále. Domníval se, že by to Československu poskytlo příležitost k opětovnému otevření otázky svrchovanosti, a to jmenovitě poukazem na funkci v rakouské panské sněmovně.

Dne 2. prosince, když už v novinách kolovaly zprávy o pravděpodobném zamítnutí lichtenštejnské žádosti, zaujal princ Eduard stanovisko ke zprávě Emila Becka o jeho činnosti v Ženevě ve dnech 23. až 27. listopadu. ²⁵⁴ S Beckovými návrhy dalšího postupu souhlasil také kníže. Ve Vídni už ovšem nepanovaly příliš velké naděje. Beck byl pověřen napravením případných mylných výkladů týkajících se Lichtenštejnska a jeho knížete, aby „alespoň pro účely protokolu a pro budoucnost objasnil určité nesprávnosti“. Princ Eduard také sdílel názor lorda Cecila, který vyjádřil při Beckově audienci, že Lichtenštejnsko musí být spokojeno, pokud ve Společnosti národů získá záruku nedotknutelnosti svého území a přísunu potravin. Prohlásil, že on sám s přijetím do Společnosti národů nespojuje žádné další cíle. Výkonné hlasovací právo by ale Lichtenštejnsku dalo příležitost „trochu se vyvázat z toho, že je dosud poněkud neznámé“.

Z taktických důvodů považovali kníže a princ Eduard „stažení prosby o přijetí do Společnosti národů [...] za nevhodné“. ²⁵⁵ Ponechali na Beckovi, aby provedl

²⁵³ LI LA RE 1920/5333ad141, 29. listopadu 1920; dopis předsedy vlády Peera adresovaný vyslanectví ve Vídni. (list *Neue Zürcher Zeitung* z 29. listopadu 1920, č. 1948). Následující citáty pocházejí z této zprávy.

²⁵⁴ LI LA RE 1920/5404ad141, 2. prosince 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vyslanectví v Bernu. Následující citáty pocházejí z tohoto stanoviska.

²⁵⁵ LI LA RE 1920/5404ad141, 2. prosince 1920; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vyslanectví v Bernu.

úpravu žádosti o přijetí v souladu se svými podněty. Mělo k tomu ale dojít jen v případě, že by upravená žádost dávala tušit souhlasný požadavek předložený velké komisi.

f) Diskuse v páté komisi Společnosti národů (6. prosince)

Co se mezitím odehrálo v Ženevě? Pátá komise Společnosti národů 6. prosince rokovala o žádosti Lichtenštejska o přijetí, aniž dále konzultovala s lichtenštejským zástupcem. Beck tak již dále nemohl hájit argumenty připravené ve Vídni. Ještě 6. prosince informoval, že Společnost národů se usnesla na zřízení komise, která má přezkoumat, „zda by malým státům nemělo být v rámci Společnosti národů přiznáno zvláštní postavení, které bude splňovat jejich potřeby“.²⁵⁶

Pátá komise ve zprávě z 6. prosince ve věci žádosti Lichtenštejska o přijetí předložené valnému shromáždění uvedla, že žádosti nemůže být vyhověno:

*„The committee is of opinion that the application of Lichtenstein [sic] cannot be granted, as this State does not appear to be in position to carry out all the international obligations imposed by the Covenant.“*²⁵⁷

Komise ale vyjádřila přání, aby zvláštní komise Společnosti národů přezkoumala, zda a jakým způsobem by bylo možné včlenit do Společnosti národů svrchované státy, které nemohou být kvůli své nevelké rozloze přijaty jako řádní členové.

Komisi byly předloženy čtyři otázky, na které reagovala takto:²⁵⁸

1. Žádost Lichtenštejska o přijetí byla podána v souladu s pravidly.
2. Vláda Lichtenštejska byla několika státy de jure uznána. Uzavřela mnoho smluv s různými zeměmi.
3. Lichtenštejsko má stabilní vládu, rozlohu 157 km² a 10–11 000 obyvatel.

K 4. a 5. otázce, zda si Lichtenštejsko vládne samo a jaké bylo jednání a vysvětlení vlády ohledně jejích mezinárodních závazků, komise uvedla:

„There can be no doubt that juridically the Principality of Lichtenstein [sic] is a sovereign State, but by reason of her very limited area, small population, and her geographical position, she has chosen to depute to others some of the attributes of sovereignty. For instance, she has contracted with other Powers for the control of her Customs, the administration of her Posts, Telegraphs and Telephone Services,

²⁵⁶ LI LA RE 1920/5478ad141, 6. prosince 1920, dopis vyslanectví v Bernu adresovaný vyslanectví ve Vídni.

²⁵⁷ LI LA kopie BA 2001(B)/8,24, 6. prosince 1920; Document de l'Assemblée č. 178. Tištěný exemplář ve francouzštině a angličtině.

²⁵⁸ LI LA kopie BA 2001(B)/8,24, 6. prosince 1920; Document de l'Assemblée č. 178. Tištěný exemplář ve francouzštině a angličtině.

for the diplomatic representation of her subjects in foreign countries, other than Switzerland and Austria, and for final decisions in certain judicial cases.

Lichtenstein has no army.

*For the above reasons, we are of opinion that the Principality of Lichtenstein could not discharge all the international obligations which would be imposed on her by the Covenant.*²⁵⁹

Zpráva na závěr reprodukovala Mottův názor přednesený v komisi. Prohlásil, že si Švýcarsko přeje, aby bylo Lichtenštejnsko přijato jako plnoprávný člen. V případě zamítnutí doufá, že bude nalezen prostředek, jak Lichtenštejnsko nenechat mimo Společnost národů. Motta navrhl, aby se švýcarské zastoupení zabývalo také lichtenštejnskými zájmy vůči Společnosti národů.

g) Rozhodnutí o nepřijetí (17. prosince)

Dne 17. prosince 1920 došel na lichtenštejnské vyslanectví telegram Emila Becka tohoto znění: „*Přijetí za řádného člena Shromážděním zamítnuto. Přezkoumání zvláštního postavení malých států předáno Komisi.*“²⁶⁰ Emil Beck se po sdělení švýcarské delegace, že se žádost Lichtenštejnska o přijetí 15. prosince dostane ve Shromáždění Společnosti národů na pořad dne, vydal do Ženevy. Chtěl mluvit s referentem komise a upozornit ho, že žádosti podkomise se nezakládají na skutečnosti, že by svrchovanost Lichtenštejnska byla uznávána jen v omezené míře. Podařilo se mu kontaktovat tajemníka generálního tajemníka. Ten Beckovi potvrdil, že plná svrchovanost Lichtenštejnska je opravdu uznávána. Důvodem pro zamítnutí přijetí byla pouze malá velikost státu.

Beck také ještě navštívil spolkového radu Mottu. Od něj se dozvěděl, že Motta nejprve zamýšlel mluvit o lichtenštejnské otázce. Protože ale už musel diskutovat o Rakousku, Vorarlbersku a Německu, nemůže už mluvit o Lichtenštejnsku. Chce ale přimět lorda Cecila, aby upozornil na zvláštní postavení Lichtenštejnska.

V pátek 17. prosince přišla jako první předmět jednání Shromáždění na přetřes lichtenštejnská žádost o přijetí. Lord Cecil zastával stanovisko páté komise, že přijetí nelze kvůli malé rozloze území doporučit. Jako východisko navrhl vytvořit komisi, která by studovala otázku, „*zda nedat malým státům ve Společnosti národů zvláštní postavení a zda a případně jaké změny Paktu by k tomu bylo třeba provést*“.

²⁵⁹ LI LA Kopien BA 2001(B)/8,24, 6. prosince 1920; Document de l'Assemblée č. 178. Tištěný exemplář ve francouzštině a angličtině.

²⁶⁰ LI LA RE 1920/5629ad141, 20. prosince 1920; dopis Emila Becka adresovaný vyslanectví ve Vídni. Potvrzení telegramu ze 17. prosince 1920. Následující citáty pocházejí z tohoto dopisu.

Komise měla rozhodnout o dvou otázkách:

1. O přijetí Lichtenštejska do Společnosti národů.
2. O návrhu, aby zvláštní komise přezkoumala včlenění malých států.

Ke jmenovitému hlasování došlo jen u otázky přijetí Lichtenštejska. Pro hlasovalo pouze Švýcarsko, proti všech ostatních 28 států. Druhý návrh komise bez námitek přijala. Znění tohoto rozhodnutí bylo:

„Shromáždění si přeje, aby zvláštní komise, která od Rady Společnosti národů dostane za úkol přezkoumat návrhy na pozměnění Paktu Společnosti národů, vyšetřila, zda a jakým způsobem by bylo možné přičlenit ke Společnosti národů svrchované státy, jež vzhledem k nevelké rozloze nemohou být připuštěny jako běžní členové.“

Emil Beck ve zprávě adresované vyslanectví ve Vídni podotkl, že by si Lichtenštejsko toto odmítnutí mohlo stažením nebo odložením žádosti ušetřit.²⁶¹ Jako výhodu ovšem viděl zahájení jednání o vytvoření zvláštního postavení malých států (kromě Lichtenštejska byly myšleny i Monako, San Marino, Andora a Island). Domníval se, že Lichtenštejsko se musí pokusit o získání výhod Společnosti národů (uznání svrchovanosti, záruky území, zajištění potravin, přísun uhlí a surovin) – nezmiňuje tu knížecí statky v Československu! – bez nutnosti převzít závazky náležející členovi (povinnost příspěvku, vojenská povinnost atd.). Doufal, že mu dá generální sekretariát příležitost získat vliv na redakci jejich žádostí.

Dne 20. prosince 1920 informoval generální tajemník sir Drummond z pověření prezidenta Společnosti národů knížete Jana o tom, že Shromáždění na svém zasedání 17. prosince přezkoumalo žádost Lichtenštejska o přijetí a zamítlo ji.²⁶² Dne 30. prosince 1920 potvrdil čelný představitel kabinetní kanceláře Josef Martin, že dopis obdržel.²⁶³

h) Reakce v lichtenštejských novinách (prosinec 1920)

Oba lichtenštejské listy *Liechtensteiner Volksblatt* a *Oberrheinische Nachrichten* se obšírně zabývaly Společností národů, především otázkou odmítnutí žádosti Lichtenštejska o přistoupení v prosinci 1920.

²⁶¹ LI LA RE 1920/5629ad141, 20. prosince 1920; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný vyslanectví ve Vídni.

²⁶² LI LA RE 1920/141, Ženeva, 20. prosince 1920; dopis Společnosti národů adresovaný knížeti z Lichtenštejna (opis, originál ve francouzštině).

²⁶³ LI LA RE 1920/141, 30. prosince 1920; dopis kabinetní kanceláře adresovaný siru Eriku Drummondovi, generálnímu tajemníkovi Společnosti národů.

List *Oberrheinische Nachrichten* využil zamítavý postoj Společnosti národů k potvrzení požadavku Lidové strany, jež mu byla blízká, týkajícího se samostatné politiky Lichtenštejnska. Již v září 1919 list uvedl, že „malé státy Andora a San Marino [...] až doposud nevystupovaly jako samostatné, stejně jako Lichtenštejnsko a Monako“.²⁶⁴ Dne 1. prosince 1920 převzaly *Oberrheinische Nachrichten* hlášení listu *Neue Zürcher Zeitung* o zamítnutí žádosti Lichtenštejnska o přijetí.²⁶⁵ Poznamenaly k tomu, že „různé naděje různých států, jež se upínaly na přijetí do Společnosti národů [...], dostaly sprchu“. Dne 10. prosince list otiskl delší článek o rozhodnutí páté komise nepřijmout „úplně malé státy jako Lichtenštejnsko, Monako, San Marino atd. do Společnosti národů“.²⁶⁶ Autor článku uvedl, že Společnost národů má pochybnosti „o naší státnosti“. Ptal se, zda je to důsledkem „tzv. teorie přívážku, podle níž byla naše země kvůli svým dřívějším hojným vztahům s Rakouskem, kvůli smlouvám, ale především kvůli správě vykonávané rakouskými úředníky atd. opravdu jen údem Rakouska“. „Těžiště mezinárodní politiky“ teď musí být ve Vaduzu a Bernu. Tato poznámka obsahovala nejen narážku na knížecí kabinetní kancelář ve Vídni, ale také na prince Eduarda jako představeného vídeňského vyslanectví.

O týden později list *Oberrheinische Nachrichten* uvedl, že „devíza ‚Lichtenštejnsko Lichtenštejncům!‘ snad ještě nikdy nebyla vyjádřena stručněji a jasněji“ než v návrhu přijímací komise na zamítnutí lichtenštejnské žádosti.²⁶⁷ Tento návrh měl být odůvodněn tím, že Lichtenštejnsko „část svých výsostných státních práv kvůli své nevelkosti a geografické poloze postoupilo jiným státům“. Přijímací komise proto dospěla k přesvědčení, že Lichtenštejnsko není schopno „plnit povinnosti uložené všem členům Společnosti národů“. Článek dále rozváděl, že Lidová strana oprávněně „bojovala proti této neuvěřitelné závislosti na starém Rakousku“. „Z mezinárodního hlediska byla naše samostatnost spíše zdáním než skutečností“. Fakt, že Lichtenštejnsko nebylo do Společnosti národů přijato, představuje „neradostný verdikt o naší minulosti!“.

Ve vydání z 24. prosince si list *Oberrheinische Nachrichten* znovu přisadil. citoval list *Neue Zürcher Zeitung*, který uvedl, že Lichtenštejnsko bylo „váženo a shledáno ‚příliš lehkým‘“.²⁶⁸ Článek v *Oberrheinische Nachrichten* pokračoval tím, že ještě nikdy nebyl „vysloven tak zničující výrok o teorii přívážku a praxi naší země orientované na staré Rakousko“. Podle názoru autora článku teď „také horní oblasti a všichni odpůrci musí pochopit, že požadavky Lidové strany a jejich přátel jsou

²⁶⁴ List *Oberrheinische Nachrichten* 71/20. září 1919.

²⁶⁵ List *Oberrheinische Nachrichten* 95/1. prosince 1920.

²⁶⁶ List *Oberrheinische Nachrichten* 97/10. prosince 1920.

²⁶⁷ List *Oberrheinische Nachrichten* 99/18. prosince 1920.

²⁶⁸ List *Oberrheinische Nachrichten* 100/24. prosince 1920.

správné“. Ve vydání z 31. prosince další článek zopakoval doposud vznesené argumenty a na závěr prohlásil, že nyní devíza „*Lichtenštejsko, tím spíše zcela Lichtenštejncům!*“ platí silněji než dosud.²⁶⁹

List *Liechtensteiner Volksblatt* zaujal podle očekávání stanovisko hájící politiku vlády a odporující listu *Oberrheinische Nachrichten*. Dne 1. prosince otiskl *Volksblatt* krátkou zprávu o tom, že „*se přijetí Lichtenštejska do Společnosti národů [...] zdá být vyloučené*“.²⁷⁰ Jako důvod tohoto rozhodnutí uvedl „*malinkou územní rozlohu*“ a „*malý počet obyvatel*“. Návrh Švýcarska, aby Lichtenštejsko „*sice nebylo přijato jako řádný člen, ale bylo mu umožněno zastupování jeho zájmů ve Společnosti národů*“ naráží „*na těžkosti*“. Dne 22. prosince zaujal *Liechtensteiner Volksblatt* stanovisko k článku otištěnému v listu *Oberrheinische Nachrichten*. Autor zdůraznil, že článek v listu *Oberrheinische Nachrichten* je příhodný pro to, „*aby otevřel dokořán dveře mylným názorům na otázku naší svrchovanosti panujícím doma i v zahraničí*“.²⁷¹ V článku dále stojí, že Lichtenštejsko dosáhlo toho, co chtělo, a to uznání své svrchovanosti, také ze strany Společnosti národů. V delším výkladu autor vytýká listu *Oberrheinische Nachrichten*, že samostatnost Lichtenštejska vidí „*stejnými brýlemi*“ jako Češi. Ti ovšem šilhají „*po statcích knížete ležících v Československu*“. Komplikace působící proti přijetí Lichtenštejska do Společnosti národů vycházejí téměř výlučně od „*nové moci*“ – myšleno je Československo – a „*v poslední době nově*“ ze strany listu *Oberrheinische Nachrichten*. Autor chtěl podle své výpovědi zabránit tomu, aby kvůli článkům v *Oberrheinische Nachrichten* nevznikly v zahraničí špatné interpretace. Ještě v únoru 1921 list *Liechtensteiner Volksblatt* argumentoval tím, že je Lichtenštejsko pro přijetí do Společnosti národů příliš malé a nedůležité.²⁷² „*Vytahovat*“ jiné důvody je zbytečné. Nevelikost Lichtenštejska vždy podmiňuje „*určitou závislost [...] na hospodářsky silnějším státu*“. Dříve to byla podunajská monarchie, „*ted' to má být a bude Švýcarsko*“.

i) Reakce ve Vídni a Vaduzu (prosinec)

Vídeň a Vaduz se snažily udržet rozsah škody co nejmenší. S výsledkem porad a rozhodnutí Společnosti národů mohli být zástupci spokojeni v tom smyslu, že svrchovanost Lichtenštejska byla potvrzena. Na to kladla vláda a kabinetní kancelář ve veřejných stanoviscích velký důraz. Kabinetní kancelář označila články otištěné

²⁶⁹ List *Oberrheinische Nachrichten* 101/31. prosince 1920.

²⁷⁰ List *Liechtensteiner Volksblatt* 96/1. prosince 1920.

²⁷¹ List *Liechtensteiner Volksblatt* 101/22. prosince 1920.

²⁷² List *Liechtensteiner Volksblatt* 10/5. února 1921.

v listu *Oberrheinische Nachrichten* a týkající se záležitostí Společnosti národů za „*nenávistné a skutečností neodpovídající výpady*“, které je třeba korigovat.²⁷³ Soudní úřad ústřední knížecí kanceláře proto vypracoval stanovisko, „*jež má sloužit jako vysvětlení proti tendenčním a nesprávným novinovým zprávám v knížectví a v Československu*“.²⁷⁴ Lichtenštejncům se muselo ukázat, co si mají o „*novinářských klepech*“ listu *Oberrheinische Nachrichten* myslet.

V různých novinách byl proto zveřejněn text rozhodnutí Shromáždění Společnosti národů o tom, že bude ustanovena zvláštní komise, která má za úkol přezkoumat, zda a jak by bylo možné připojit do Společnosti národů ty svrchované státy, které kvůli své malé rozloze nemohou být přijaty jako řádní členové.²⁷⁵ Článek také upozorňoval na zprávu páté komise z 6. prosince 1920, která Lichtenštejnsko z právního hlediska označila za svrchovaný stát.

4. Další snahy a postoj Československa

Lichtenštejnsko usilovalo o své připojení ke Společnosti národů také v dalším roce. Podnět k přezkoumání možnosti přičlenění malých států vzešel od Švýcarska, proto v Lichtenštejnsku panovala naděje, že Švýcarsko bude do komise povoláno a bude moci zastupovat lichtenštejnské stanovisko.²⁷⁶ Návrhy na revizi Paktu ve prospěch malých států bylo nutné dodat do 31. března 1921, aby mohly být projednány na zářijovém zasedání Společnosti národů.

Předseda vlády Peer vykonal koncem ledna 1921 v Bernu návštěvu u předsedy politického departementu Motty a poděkoval mu za vystoupení ve prospěch Lichtenštejnska ve Shromáždění Společnosti národů.²⁷⁷ Motta při této příležitosti prohlásil, že pro Lichtenštejnsko proběhlo vše dobře, neboť má zajištěny všechny výhody, jež Společnost národů může nabídnout, a nemusí nést ohromné náklady spojené s členstvím. Peer Mottu požádal, aby také na podzimní konferenci Společnosti národů, na níž se bude projednávat Mottou iniciované přičlenění Lichtenštejnska, opět poskytl knížectví svou srdečnou a cennou podporu a přímluvu.

Politický departement také Lichtenštejnsku naznačil svou ochotu zasadit se za uskutečnění návrhu, který sám přednesl.²⁷⁸ Emil Beck ho proto obratem zpravil o tom, že zájmům a potřebám Lichtenštejnska by asi nejvíce odpovídalo, „*pokud by*

²⁷³ LI LA SF 1.9/1920/213, 29. prosince 1920; dopis kabinetní kanceláře adresovaný předsedovi vlády.

²⁷⁴ LI LA SF 1.9/1920/213, 29. prosince 1920; dopis kabinetní kanceláře adresovaný předsedovi vlády.

²⁷⁵ LI LA RE 1920/141, 29. prosince 1920; návrh novinové zprávy.

²⁷⁶ LI LA RE 1921/600, 24. ledna 1921; zpráva vyslanectví v Bernu adresovaná vyslanectví ve Vídni.

²⁷⁷ LI LA SF 1.10/1921/9, 31. ledna 1921; Peerova zpráva.

²⁷⁸ LI LA RE 1921/807ad600, 27. ledna 1921; politický departement, dopis Oddělení pro zahraniční záležitosti adresovaný vyslanectví v Bernu.

*bylo možné [...] zajistit knížectví výhody a záruky Společnosti národů, aniž by muselo převzít také její břemena a povinnosti“.*²⁷⁹

Emil Beck kontaktoval Paula Rüeggera²⁸⁰ z politického departementu a projednal s ním další postup. Důležitou otázkou představovala formulace opětovné žádosti o přijetí. Beck a Rüegger společně navrhli text, který podle jejich názoru odpovídal lichtenštejnským potřebám. Jádrem výpovědi tvořila tato věta: „*L'Assemblée de la Société des Nations [...] déclare considérer la Principauté de Liechtenstein comme état ami et associé à la Société des Nations bénéficiant de tous les privilèges et garanties des Membres de la Société des Nations.*“²⁸¹ [Shromáždění Společnosti národů prohlašuje, že Lichtenštejnsko považuje za spřátelený a přidružený stát, jenž požívá všech výhod a záruk příslušejících členům Společnosti národů]. Tato záměrně velmi obecně koncipovaná formulace – zproštění vojenských a finančních závazků není zmíněno – měla zlepšit vyhlídky na přijetí. Vláda ve Vaduzu s navrženou formulací souhlasila.²⁸² Princ Eduard prohlásil: „*Pokud nám tato formulace bude povolena, bude možné z ní kdykoliv odvozovat tyto výhody, případně požadovat a dosáhnout oficiální interpretace.*“²⁸³ Pověřil Emila Becka, aby s politickým departementem v Bernu dohodl vše potřebné. Jakmile Švýcarsko podnikne první kroky, chtěl se princ Eduard obrátit na zástupce různých států (Velká Británie, Francie, Itálie, Argentina, Belgie, Řecko, Holandsko, Švédsko, Španělsko, Polsko, Rumunsko). Byl přesvědčen, že tyto státy budou o Lichtenštejnsko projevovat „*velký a laskavý zájem*“ a vysloví se v jeho prospěch.

Záležitost se ovšem nevyvíjela směrem, jakým si Lichtenštejnsko přálo. Společnost národů totiž Švýcarsku v komisi k přezkoumání otázky přičlenění malých států nepřiznala žádného zástupce.²⁸⁴ Z toho důvodu nemělo Švýcarsko v komisi ani možnost předložit navrženou formulaci. Komise, jež zasedala nejprve v Ženevě

²⁷⁹ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 6, č. 174/21, 22. února 1921; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný politickému departementu.

²⁸⁰ Paul Rüegger (1897–1988) pocházel z Lucernu, studoval práva v Lausanne, Mnichově a Curychu, kde roku 1917 získal doktorát. Roku 1918 vstoupil do politického departementu jako spolupracovník Maxe Hubera a v letech 1920–1925 působil jako tajemník švýcarské delegace na prvních šesti Shromážděních Společnosti národů. V letech 1926–1928 pracoval jako zastupující generální tajemník Mezinárodního soudního dvora v Haagu. Roku 1946 se účastnil posledního Shromáždění Společnosti národů a jejím jménem jednal s OSN o jeho imunitě a privilegiích ve Švýcarsku. Viz také *Historisches Lexikon der Schweiz*, Basel 2011, svazek 10, s. 526–527.

²⁸¹ LI LA RE 1921/807ad600, 21. února 1921; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný vyslanectví ve Vídni.

²⁸² LA RE 1921/807ad600, 7. března 1921; dopis vlády adresovaný vyslanectví ve Vídni.

²⁸³ LI LA RE 1920/1537ad600, 2. dubna 1921; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vyslanectví v Bernu.

²⁸⁴ LI LA RE 1921/600, 8. června 1921; dopis vyslanectví v Bernu adresovaný vyslanectví ve Vídni.

a poté v Londýně, sestávala ze zástupců devíti států. Jejím místopředsedou byl československý ministr zahraničních věcí Edvard Beneš.

Politický departement neoficiálně zaslal generálnímu sekretariátu memorandum.²⁸⁵ Navrhovalo, aby bylo malým státům dovoleno podílet se na všech institucích Společnosti národů, aniž by byly přijaty jako členové. Tato varianta by byla proveditelná bez nutnosti změny Paktu. Druhé řešení vidělo memorandum v podpůrné formě členství. Malým státům by tak byl přiznán status „etats alliés“ (podle vzoru „spřízněných zemí“ starého Spříseženství). Malý stát by se mohl spojit s členským státem a ten by ho ve Společnosti národů zastupoval.

Lichtenštejnské vyslanectví ve Vídni nadále upozorňovalo na význam členství Lichtenštejnska ve Společnosti národů. Princ Eduard Emilu Beckovi sdělil: „*Vy i já musíme prosazení přičlenění knížectví ke Společnosti národů v zářijovém zasedání považovat za jeden z našich nejdůležitějších diplomatických úkolů.*“²⁸⁶ Podle prince Eduarda nutí především „*vývoj věcí v Čechách autoritativně [...] provést preventivně vše, aby byla zajištěna možnost případného odvolání se k soudu Společnosti národů*“. Měl také pochybnosti o složení komise, jež tyto otázky měla přezkoumat. Část jejích členů o ně podle něj nemá zvláštní zájem. Naopak Beneš bude „*zastupovat stanovisko k našemu přijetí nepřátelské*“.

Benešův zamítavý postoj k přijetí Lichtenštejnska potvrzují také zprávy ze švýcarského pohledu. Švýcarský konzul v Praze Gerold Déteindre v květnu 1921 zjišťoval stanovisko československé vlády ve věci případného převzetí zastupování lichtenštejnských zájmů v Praze prostřednictvím Švýcarska. Beneš své pochyby o svrchovanosti Lichtenštejnska odůvodňoval tím, „*že Lichtenštejnsko nebylo přijato do Společnosti národů*“.²⁸⁷ „*Poznámka*“ dále konstatuje, že toto stanovisko „*zaujala československá delegace na prvním Shromáždění Společnosti národů na konci roku 1920*“. Beneš, jenž delegaci vedl, energicky vystupoval „*proti přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů*“. Jako zpravodaj druhé podkomise páté komise také požadoval, aby bylo vyloučení Lichtenštejnska „*výslovně odůvodněno chybějící svrchovaností knížectví*“. Švýcarská delegace naopak zdůraznila, že „*charakter*“ Lichtenštejnska coby svrchovaného státu nemůže být „*zpochybňován*“. Postoji Prahy k Lichtenštejnsku jako „*zemi s údajně chybějící svrchovaností*“ lze čelit argumentem, že Švýcarsko převezme „*zastupování zájmů státu uznávaného jako svrchovaného*“.

²⁸⁵ LI LA Gesandtschaftsakten Bern, krabice 6, nedatováno (opis); poznámka na okraji: „*neoficiálně obdrženo od dr. Rüeggera 4. června 1921*“.

²⁸⁶ LI LA RE 1921/2831ad600, 15. června 1921; dopis vyslanectví ve Vídni adresovaný vyslanectví v Bernu.

²⁸⁷ BA 2001(E)/1969/262, krabice 43, 12. května 1921; dopis švýcarského konzulátu v Praze adresovaný politickému departementu. Viz QUADERER, 2008a, s. 177–206.

Z podnětu švýcarské delegace proto závěrečná zpráva páté komise obsahuje také prohlášení „... *que juridiquement, la Principauté est un Etat souverain*“ [že z právního hlediska je knížectví svrchovaným státem]. Shromáždění Společnosti národů „*tuto rezoluci s formálním odkazem na Lichtenštejnsko jednohlasně schválilo a tím svrchovanost této malé země potvrdilo*“.

Důležitost zajištění nároku na svrchovanost pro knížecí rod v souvislosti s plánovanou pozemkovou reformou v Československu ukazuje také posudek s názvem Svrchovanost knížete z Lichtenštejna vypracovaný Leo Strisowerem²⁸⁸ z 4. března 1921.²⁸⁹ Strisower se v něm odvolává také na výpověď Společnosti národů jako na důkaz uznání svrchovanosti Lichtenštejnska. Svrchovaností státu odůvodňoval také svrchovanost vládnoucího knížete, který je jako nejvyšší přímý orgán „*nositelem svrchované státní moci svého státu*“. S tímto právním postavením knížete „*není slučitelný osobní vztah poddanosti vůči jinému státu*“. To znamená, že vládnoucí kníže nemůže být zároveň občanem jiného státu. Proto nemůže být považován za rakouského občana.

Všeobecná nálada ve Společnosti národů byla pro Lichtenštejnsko nepříznivá. V rámci zasedání v září 1921 byly sice přijaty pobaltské státy a Společnost národů rozšířena na 51 členů,²⁹⁰ ve věci připojení malých států ovšem Shromáždění pouze principiálně schválilo jejich přijetí, aniž stanovilo konkrétní závěry.

V další zprávě politický departement sdělil, že švýcarskému požadavku, aby byla nejmenším mezinárodním jednotkám ve Společnosti národů přiznána role „*spřízněných zemí*“, nebylo vyhověno.²⁹¹ Shromáždění sice k myšlence přijetí malých států chovalo spíše sympatie, přesto ale vydalo rezoluci, že teprve vývoj Společnosti národů ukáže, jakým způsobem budou nejmenší státy moci být přizvány k její práci.

Švýcarsko vidělo při řešení této otázky tři možnosti:

1. Vlády malých států budou přímo či nepřímo informovány o činnosti Společnosti národů sousedním státem.
2. Malé státy budou oprávněny posílat své zástupce na Shromáždění, pokud bude jednat o jejich zájmech.

²⁸⁸ Leo Strisower (1857–1931) byl řádným profesorem mezinárodního práva, mezinárodního soukromého práva a dějin právní filozofie na vídeňské univerzitě. Viz BRAUNEDER, Wilhelm, *Leseverein und Rechtskultur. Der Juridisch-politische Leseverein zu Wien 1840 bis 1990*, Wien 1992, s. 311.

²⁸⁹ HAL V, karton 35, 4. března 1921; v LI LA jako mikrofilm č. 288.

²⁹⁰ BA 2001(B)/8, krabice 7, spis 56.41.1.12.1, 19. prosince 1921; zpráva Spolkové rady adresovaná Spolkovému shromáždění.

²⁹¹ BA 2001(B)/8, krabice 7, spis B.56.41.4.4.1, nedatováno, zpráva o předmětech jednání třetího Shromáždění Společnosti národů.

3. Malé státy se na technických organizacích Společnosti národů mohou podílet poradním hlasem. (Tak by se například Lichtenštejnsko mohlo účastnit konference tranzitní organizace, na níž by byly projednávány také drážní poměry na jeho území).

Shromáždění Společnosti národů se nerozhodlo pro žádný z navrhovaných systémů.²⁹² 4. října 1921 se pouze usneslo, že vyčká dalšího vývoje. Otázka přijetí malých států již dále nebyla projednávána. „*Celá záležitost zůstala ale ležet v archivech Společnosti národů, z nichž ji nikdo nevyzvedl, dokonce ani Lichtenštejnsko ne.*“²⁹³

Jako krátkou dodatečnou úvahu uveďme „poznámku“ z roku 1927.²⁹⁴ Šlo o to, zda se „*orgány Společnosti národů opírající se pouze o skutečnost, že Lichtenštejnsko není členským státem, mohou zdráhat vyhovět žádosti Lichtenštejnska, aby se zabývaly konfliktem mezi Lichtenštejnskem a členem Společnosti národů.*“ Konkrétně se jednalo o otázku, zda může být použit článek 17²⁹⁵ Paktu Společnosti národů „*na spor, který Lichtenštejnsko v současné době vede s Československem o otázce lichtenštejnského knížecího pozemkového majetku v Československu.*“ Podle názoru autora této „poznámky“ se Společnost národů tímto konfliktem měla zabývat. Věnovala se podle něj již „*analogickému konfliktu mezi Rumunskem a Maďarskem v roce 1923.*“ Rozhodující bylo, že se Společnost národů měla zabírat jen těmi spornými případy, které by podle článku 12 Paktu mohly být „*susceptibles d'entraîner une rupture*“ [mohly by vést ke zlomu]. I přes tyto úvahy se nezdá, že by k takovému zprostředkujícímu kroku Společnosti národů došlo. Alespoň na základě spisů obsažených v archivech nelze takový postup doložit.

²⁹² BA E 2001(E)/1969/262, krabice 59, 12. dubna 1927; Poznámka „*Lichtenštejnsko a Společnost národů*“ (kopie v LI LA).

²⁹³ RATON, Pierre, *Liechtenstein, Staat und Geschichte*, Vaduz 1969, s. 73.

²⁹⁴ BA E 2001(E)/1969/262, krabice 59, 12. dubna 1927; „*Společnost národů*“ (kopie v LI LA).

²⁹⁵ Článek 17 Paktu Společnosti národů: „*Při sporu mezi dvěma státy, z nichž jen jeden je členem Společnosti, nebo mezi státy, z nichž žádný není jejím členem, budou stát nebo státy, které nejsou členy Společnosti, vyzvány, aby po vyřešení tohoto sporu přijaly povinnosti uložené členům, a to za podmínek, které Rada uzná za správné.*“ Citováno podle VLČEK (ed.), 1993, s. 59.

5. *Shrnutí a zasazení otázky Společnosti národů do kontextu*

Zamítnutí žádosti o přijetí do Společnosti národů pro Lichtenštejsko znamenalo zahraničněpolitický neúspěch. Snahy o jednoznačné odstranění pochybností o jeho neutralitě a svrchovanosti, jež se objevily během první světové války a po ní, prostřednictvím přijetí do mezinárodního společenství států ztroskotaly. Přesto se celá akce vyplatila. Zamítnutí žádosti o přijetí nebylo odůvodněno neexistující svrchovaností, ale malou rozlohou Lichtenštejska a z ní pramenící neschopnosti plnit závazky požadované Společností národů.

Možná by přímá cesta bez zprostředkování Švýcarska byla pro žádost o přijetí spíše úspěšná. Tím, že se Lichtenštejsko nechalo zastupovat Švýcarskem, podporovalo argumentaci, že není schopno postarat se o sebe ve všech záležitostech samo. Přímou intervencí by jasněji dokázalo svou samostatnost a také by se výrazněji distancovalo od jiných malých států jako Monaka a San Marina, zastupovaných Francií a Itálií. Musíme ale vzít v úvahu, že teprve docházelo k výstavbě lichtenštejského zahraničněpolitického aparátu, který sestával jen ze dvou zástupců, prince Eduarda a Emila Becka. Navíc bylo v této době třeba nově vyřešit vztahy se Švýcarskem, Rakouskem a Československem, čímž byly zodpovědné osoby působící v zahraniční politice již velmi vytíženy. K tomu je třeba přičíst, že kníže Jan II. již nemohl vykonávat svou funkci rozhodně a energicky. Také vláda ve Vaduzu byla v otázkách zahraniční politiky málo aktivní. Princ Karel se sice snažil navázat vztahy se Švýcarskem, jeho nástupce Josef Peer ale viděl svůj hlavní úkol v novém koncipování lichtenštejské ústavy. V otázkách zahraniční politiky tedy iniciativa z velké části spočívala na princ Eduardovi. Ten vyvinul obrovskou aktivitu a disponoval mnoha kontakty s diplomatickými zástupci ve Vídni. Někdy ovšem svou misionářskou, přílišnou horlivostí působil spíše kontraproduktivně. Záporně se na jeho činnosti odrazila také vzdálenost mezi Vídní a Ženevou a rozprostření jeho aktivity do mnoha oblastí.

Jako taktickou chybu Lichtenštejska zřejmě můžeme hodnotit snahu získat neutrální status. Toto úsilí je na jednu stranu pochopitelné vzhledem ke zkušenostem první světové války. Právě vzhledem k poznatkům vycházejícím z první světové války Společnost národů na druhou stranu nechápala samu sebe jako neutrální organizaci, ale vyžadovala od svých členů solidaritu v postupu proti případným narušitelům míru. Navíc si musíme uvědomit, že Lichtenštejsko se v očích dohodových států zdiskreditovalo skutečností, že po vypuknutí první světové války jasně nevyhlásilo neutralitu, což ještě doznívalo především v názorech Francie. K tomu je třeba přičíst postoj Československa, jež kvůli plánované pozemkové reformě pracovalo na odmítnutí žádosti Lichtenštejska o přijetí do Společnosti národů. Bylo zastoupeno v poradní podkomisi, proto v ní také mohlo rozehrát svůj vliv. Navíc se v otázce

odmítnutí členství Lichtenštejnska ve Společnosti národů zájmy Francie a Československa shodovaly. Francie si mohla jen těžko představit, že by tak malý stát jako Lichtenštejnsko měl mít v Radě a valném shromáždění stejná práva jako „Grande Nation“. Ze zahraničněpolitických důvodů – šlo o otázku zajištění proti Německu – také měla zájem na dobrých vztazích s Československem.

Konečně mělo i samotné Lichtenštejnsko pochyby, zda členství ve Společnosti národů není „příliš velké sousto“. To se navenek projevilo ve spíše váhavém, s podmínkami a omezeními spojeném rozhodnutí stát se členem Společnosti národů. Záměrem bylo těžit z nabízených výhod a záruk, Lichtenštejnsko ale nebylo připraveno nebo schopno převzít všechny požadované závazky.

Švýcarsko se snažilo stát Lichtenštejnsku po boku. Vzhledem k přímému sousedství se lichtenštejnské záležitosti dotýkaly jeho vlastních zájmů. Právě tyto vlastní státní zájmy ovšem definovaly jasné hranice švýcarského úsilí vynakládaného ve prospěch Lichtenštejnska. Švýcarsko bylo ve svém nasazení ve prospěch knížectví také omezeno svým zvláštním statutem jediného neutrálního státu v rámci Společnosti národů.

Vůči Společnosti národů lze z lichtenštejnského pohledu namítnout, že z hlediska mezinárodního práva je použití velikosti státu jako argumentu pro rozhodnutí o přiznání členství jen těžko odůvodnitelné. Motivy tohoto postoje Společnosti národů je třeba hledat spíše na politické úrovni.

K otázce zamítnutí lichtenštejnské žádosti o přijetí do Společnosti národů je třeba uvést, že se znovu ukázalo, jak kamenitou a příkrou cestu představuje zahraniční politika pro malý stát. Po dvou nevydařených pokusech o možnost účastnit se hry států v rámci dvou mezinárodních „velkolepých akcí“ – mírové konference v Paříži a Společnosti národů v Ženevě – se Lichtenštejnsko muselo zaměřit na menší a na bilaterální vztahy omezené dohody. Jeho potřeby a možnosti byly spojeny s dvěma sousedy, Rakouskem a Švýcarskem.

Marné snahy Lichtenštejnska o přijetí do Společnosti národů se vyvinuly v traumatický zážitek lichtenštejnské historie spojený se stigmatem neuznání coby samostatného státu a s latentní obavou, že by se toto rozhodnutí za srovnatelných předpokladů mohlo opakovat. Tento postoj se v lichtenštejnské politické atmosféře projevoval až do té doby, kdy bylo uznání Lichtenštejnska z mezinárodněprávního hlediska zajištěno díky přijetí do několika mezinárodních organizací.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Lichtenštejnský zemský archiv ve Vaduzu (Liechtensteinisches Landesarchiv Vaduz – LI LA)

- Vládní spisy (Regierungsakten – RE) 1919–1925
- Spisy vyslanectví ve Vídni (Gesandtschaftsakten Wien)
- Spisy vyslanectví v Bernu (Gesandtschaftsakten Bern)
- Zvláštní fascikl (Sonderfaszikel) SF 1.10/1921; SF 1.10/1922
- Mikrofilm Spolkový archiv Bern (Bundesarchiv Bern) 2001(B) 2
- Kopie Spolkový archiv Bern (Bundesarchiv Bern) C.6.22.51
- Noviny:
Liechtensteiner Volksblatt
Oberrheinische Nachrichten

Domácí archiv vládnoucích knížat z Lichtenštejna ve Vaduzu (Hausarchiv der Regierenden Fürsten von Liechtenstein, Vaduz – HAL V)

- HAL V 1921/287
- karton 221–500/1920

Domácí archiv vládnoucích knížat z Lichtenštejna ve Vídni (Hausarchiv der Regierenden Fürsten von Liechtenstein, Wien – HAL W)

- karton 1616H

Soukromý archiv Ruperta Quaderera v Schaanu

- dopis kabinetní kanceláře adresovaný předsedovi vlády, 22. srpna 1921 (kopie)
- pozůstalost Josefa Ospelta, 7. února 1922 (kopie)

Švýcarský spolkový archiv v Bernu (Schweizerisches Bundesarchiv, Bern – BA)

- BA Bern 2001 (E)/1969/262
- Protokoly Spolkové rady z 5. října 1923 a z 5. října 1925

Tištěné prameny

Ústava Lichtenštejnského knížectví z 26. září 1862.

Sbírka zákonů Rakouské republiky, vydaná 21. července 1920, 90. část, č. 303. (Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich, ausgegeben am 21. Juli 1920, 90. Stück, Nr. 303).

Literatura

- BONJOUR, Edgar, *Geschichte der Schweizerischen Neutralität*, svazek 2, Basel 1980.
- DALLABONA, Lucia, *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des Fürstlich-Liechtensteinischen Besitzes*, Wien 1978.
- GREYERZ, Hans von, Der Bundesstaat seit 1848. In: *Handbuch der Schweizer Geschichte*, svazek 2, Zürich 1980.
- CHURANĚ, Milan, *Kdo byl kdo*, II. N–Ž, Praha 1998.
- MITTERMAIR, Veronika, Die Neutralität Liechtensteins zwischen öffentlichem und fürstlichem Interesse. In: BRUNHART, Arthur (ed.), *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte Studien und studentische Forschungsbeiträge*, sv. 3, 19. Jahrhundert: Modellfall Liechtenstein, Zürich 1999.
- QUADERER, Rupert, Neutralitäts- und Souveränitätsprobleme Liechtensteins im Umfeld des Ersten Weltkrieges. In: RIKLIN, Alois – WILDHABER, Luzius – WILLE, Herbert (edd.), *Kleinstaat und Menschenrechte. Festgabe für Gerard Batliner zum 65. Geburtstag*, Basel–Frankfurt/M 1993.
- QUADERER, Rupert, Ein „Annex Österreichs“ oder ein souveräner Staat? In: *Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein*, sv. 105, Vaduz 2006, s. 103–127.
- QUADERER, Rupert, Liechtensteins Bemühungen um die Errichtung einer diplomatischen Vertretung in Prag nach dem Ersten Weltkrieg. In: *The Annual of Texts by Foreign Guest Professors, Karls-Universität Prag, Philosophische Fakultät / Ročenka textů zahraničních profesorů v Praze*. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2008a, sv. 2, s. 177–206.
- QUADERER, Rupert, Das Haus Liechtenstein und die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg. In: *Prague papers on the history of international relations*, Prague 2008b, s. 265–290.
- QUADERER, Rupert, Das Haus Liechtenstein und seine Beziehungen zur Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg. In: HAZDRA, Zdeněk – HORČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan (edd.), *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století / Der Adel Mitteleuropas in Konfrontation mit den totalitären Regimen des 20. Jahrhunderts*, Praha 2011, s. 21–34.
- QUADERER, Rupert, Beneš zastává „našemu přijetí nepřátelské stanovisko“. Lichtenštejnsko, Společnost národů a Československo. In: GEIGER, Peter – KNOZ, Tomáš (edd.), *Místa lichtenštejnské paměti. Časopis Matice moravské 131, Supplementum 3*, Brno 2012, s. 73–106.
- RATON, Pierre, *Liechtenstein, Staat und Geschichte*, Vaduz 1969.
- VLČEK, Eduard (ed.), *Moderní dějiny státu a práva v dokumentech*, Brno 1993.
- WILHELM, Gustav, *Stammtafel des fürstlichen Hauses von und zu Liechtenstein*, Vaduz, bez vročení, tabulka 9.

O autorech

Lic. phil. I Susanne Keller-Giger, Buchs (kanton Sankt Gallen, Švýcarsko) se s Českou republikou poprvé seznámila v devadesátých letech jako lektorka němčiny v severočeském Liberci. Poté studovala východoevropskou historii a slavistiku v Curychu. Svůj licenciát zakončila prací o německém tisku v Liberci v meziválečném období. Sedm let vyučovala dějepis a němčinu na střední škole. Od roku 2008 je členkou redakčního týmu kulturně-historicky a vlastivědně orientované publikace *Werdenberger Jahrbuch* orientované kulturně historickým a vlastivědným směrem. V uplynulých 15 letech v rámci spolupráce mezi St. Gallen a Libercem organizovala a doprovázela výměnné projekty mezi Českou republikou a Švýcarskem.

Dr. Rupert Quaderer, Schaan (Lichtenštejnsko) studoval historii a germanistiku ve Fribourgu (Švýcarsko) a ve Vídni. Roku 1968 získal titul Dr. phil. I. V letech 1969 až 2002 vyučoval dějepis a němčinu na Lichtenštejnském gymnáziu. Od roku 1990 je výzkumným pracovníkem v oboru historie na Lichtenštejnském institutu v BERN, kde v rámci výzkumného projektu zkoumá lichtenštejnské výzvy v době od první světové války až do vnitropolitické krize roku 1926. Jeho třísvazkové dílo zabývající se touto problematikou vyšlo na počátku roku 2014. Publikoval mnoho prací o historii Lichtenštejnska v 19. a na počátku 20. století.

Publikace Česko-lichtenštejnské komise historiků

Svazek 1

Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.), *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*, Vaduz 2012.

Časopis Matice moravské, Ročník CXXXI/2012, Supplementum 3, *Místa lichtenštejnské paměti*, K vydání připravili Tomáš Knoz a Peter Geiger, Matice moravská v Brně, Česko-lichtenštejnská komise historiků, Brno 2012.

Svazek 2

Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.), *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*, Vaduz 2013.

Časopis Matice moravské, Ročník CXXXII/2013, Supplementum 4, *Lichtenštejnové: kontinuity – diskontinuity*, K vydání připravili Tomáš Knoz a Peter Geiger, Matice moravská v Brně, Česko-lichtenštejnská komise historiků, Brno 2013.

Svazek 3

Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.), *Die Liechtenstein und die Kunst*, Vaduz 2014.

Časopis Matice moravské, Ročník CXXXII/2013, Supplementum 5, *Lichtenštejnové a umění*, K vydání připravili Tomáš Knoz a Peter Geiger, Matice moravská v Brně, Česko-lichtenštejnská komise historiků, Brno 2013.

Svazek 4

Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.), *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*, Vaduz 2013.

Časopis Matice moravské, Ročník CXXXII/2013, Supplementum 6, *Lichtenštejnové, Lichtenštejnsko a Československo ve 20. století*, K vydání připravili Tomáš Knoz a Peter Geiger, Matice moravská v Brně, Česko-lichtenštejnská komise historiků, Brno 2013.

Svazek 5

MERKI, Christoph Maria – LÖFFLER, Josef, *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert. Güter, Rechte, Verwaltung*, Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission, Vaduz 2013.

MERKI, Christoph Maria – LÖFFLER, Josef, *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století. Majetky, práva, správa*.

Svazek 6

KELLER-GIGER, Susanne – QUADERER, Rupert, *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei, Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*, Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission, Vaduz 2013.

KELLER-GIGER, Susanne – QUADERER, Rupert, *Lichtenštejnsko, české země a Československo. Historie mezinárodních vztahů*. Česko-lichtenštejnská komise historiků, Vaduz 2015.

Svazek 7

HORČIČKA, Václav – MARXER, Roland, *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945, Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart*, Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission, Vaduz 2013.

HORČIČKA, Václav – MARXER, Roland, *Lichtenštejnsko a československé konfiskace z roku 1945. Od druhé světové války po současnost*. Česko-lichtenštejnská komise historiků, Vaduz 2015.

Svazek 8

GEIGER, Peter – KNOZ, Tomáš – FUČÍKOVÁ, Eliška – HORÁK, Ondřej – HOREL, Catherine – KRÄFTNER, Johann – WINKELBAUER, Thomas – ŽUPANIČ, Jan, *Liechtensteinisch-tschechische Beziehungen in Geschichte und Gegenwart, Synthesebericht der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission*, Vaduz 2014.

V rukách držíte české vydání publikace, jež vyšla v německé, resp. lichtenštejské mutaci roku 2013 jako 6. svazek spisů Česko-lichtenštejské komise historiků pod názvem *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Autoři Susanne Keller-Giger a Rupert Quaderer se zde v širokém časovém i prostorovém rámci zabývají specifickými problémy dějin mezinárodních vztahů. Věnují se vývoji majetkových poměrů rodu Lichtenštejnů na území českých zemí a s tímto tématem související problematice otázky mezinárodního uznání či neuznání Knížectví Lichtenštejnsko jako svrchovaného státu a subjektu mezinárodního práva.

Susanne Keller-Giger, *Buchs (Švýcarsko)* se s Českou republikou poprvé seznámila v devadesátých letech jako lektorka němčiny v severočeském Liberci. Poté studovala východoevropskou historii a slavistiku v Curychu. Svůj licenciát zakončila prací o německém tisku v Liberci v meziválečném období. Sedm let vyučovala dějepis a němčinu na střední škole. Od roku 2008 je členkou redakčního týmu vlastivědné ročenky *Werdenberger Jahrbuch*, orientované kulturně-historickým směrem. V uplynulých 15 letech v rámci spolupráce mezi St. Gallen a Libercem organizovala a doprovázela výměnné projekty mezi Českou republikou a Švýcarskem.

Rupert Quaderer, *Schaan (Lichtenštejnsko)* studoval historii a germanistiku ve Fribourgu (Švýcarsko) a ve Vídni. Roku 1968 získal titul Dr. phil. I. V letech 1969 až 2002 vyučoval dějepis a němčinu na Lichtenštejském gymnáziu. Od roku 1990 je výzkumným pracovníkem v oboru historie na Lichtenštejském institutu v Bendern, kde v rámci výzkumného projektu zkoumá lichtenštejské výzvy v době od první světové války až do vnitropolitické krize roku 1926. Jeho třísvazkové dílo zabývající se touto problematikou vyšlo na počátku roku 2014. Publikoval mnoho prací o historii Lichtenštejska v 19. a na počátku 20. století.

ISBN 978-80-210-8012-6

9 788021 080126